KOLONIALE STUDIËN

KOLONIALE STUDIËN

TIJDSCHRIFT VAN DE VEREENIGING VOOR STUDIE VAN KOLONIAAL-MAATSCHAPPELIJKE VRAAGSTUKKEN

1932

REDACTIE :
Mr. F. M. Bn. VAN ASBECK,
Dr. W.M.F. MANSVELT, H.J.
VAN MOOK, Dr. R. E. SMITS,
Dr. J. W. DE STOPPELAAR
en Ir. E. P. WELLENSTEIN.

Zestiende Jaargang

TWEEDE DEEL

KONINKLIJK INSTITUUT VOOR TAAL-LAND- & VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH-INDIË

G. Kolff & Co. Batavia-(C.).
1932

INHOUD
van den 16den Jaargang (Tweede halfjaar).

Blz.

De natuurlijke grondslagen van een Indisch bezoldigingsstelsel, door Dr. J. J. BRUGMANS 367
Leger, Politie en Bestuur, door D. H. MEIJER 386
Indische Autonomie, door Mr. H. I. VAN WERKUM 423
De Rechten van den Volksraad tot verkrijging van inlichtingen, door Mr. Dr. F. J. W. H. VAN SANDBERGEN 450

Kroniek 479

Boekbespreking.

Verslag van de Handelsvereeniging te Medan over 1931 481
Balans per 31 December 1931 484
Staten van baten en lasten over over het jaar 1931 485

Het wezen der techniek, door D. M. G. KOCH 487
Marktpolitiek, door Dr. J. HELLEMAN 500
De voeding der bevolking en de erfcultuur, door Ir. G. J. A. TERRA 552

Kroniek 594

Boekbespreking.

De verhouding van de Koloniale tot de Theoretische economie door Aboetari (Acad. proefschrift. Rotterdam 1932) 598

Adatdessa's en gouvernementsdesa's in Zuid-Bali, door Dr. F. W. F. HUNGER 603
Reclasseering van Inheemschen. Hoe moet er gereclasseerd worden? door L. C. BAUDISCH-VAN HARENCARSPEL 617
De zorg voor crimineele psychopathen, door Dr. MOHD. AMIR. 635
Het eerste jaar der Jachtordonnantie 1931 c.a., door F. J. APPELMAN 654

De Werkloosheid in het eerste halfjaar 1932, door Mr. A. G. Vreede 668
De waarborg der Indische pensioenen, door J. H. Goossens. 704

Kroniek.

Bureau d'Oriënt. Rapport annuel pour l'année 1931 927

De natuurlijke grondslagen van een Indisch bezoldigingsstelsel

door

Dr. I. J. Brugmans.

Het vraagstuk van de door het gouvernement te betalen loonen en salarissen, acuut geworden door de economische crisis, is voor het geheele maatschappelijk bestel van Indië van ongemeene beteekenis. In tweeërlei opzicht. Het gouvernement is in Indië de grootste werkgever, en neemt in deze landen, waar de loonarbeid geenszins — gelijk in Europa — de inkomensbron van de overgroote meerderheid der bevolking is, ten opzichte van het particuliere bedrijf een veel meer domineerende positie in dan ginds [1]). Daarbij komt, dat juist door die domineerende positie de centrale overheid door haar bezoldigingspolitiek de structuur der maatschappij meer kan beïnvloeden dan in eenig Europeesch land. Ginds volgt zij de richtlijnen, die een zeer vaste en homogene sociale structuur haar oplegt; hier echter geeft zij leiding aan een samenleving, die een bont gevarieerd karakter vertoont en die zich bovendien in een snel evolutieproces bevindt. Tegenhouden kan de overheid die evolutie niet; maar wel remmen, bevorderen, in bepaalde richting leiden. Het salarisvraagstuk is dus een sociaal vraagstuk van de eerste grootte.

In het niet zeer harmonieuse koor van stemmen, waarin de politici van diverse pluimage hunne denkbeelden ten aanzien van het probleem ten gehoore brengen, en waarin de ambtenarenorganisaties in verschillende gradaties van bescheidenheid hare partij medezingen, wordt van de zijde der economie weinig vernomen.

Toch bestaat er alle aanleiding tot een onderzoek naar de vraag, van welke economische beginselen — zoo die er zijn — het wel-

1) De Hollandsch-Inlandsch onderwijs-commissie becijferde, dat van de 88.000 posities, waarvoor de Nederlandsche taal vereischt wordt, de helft door het gouvernement en de lagere overheden wordt vergeven (Publicatie No. 6a, p. 59).

dra nieuw in te voeren bezoldigingsstelsel zal moeten uitgaan. Aan de eene zijde staat de overheid met haar wensch, het peil der loonen en salarissen zooveel mogelijk te drukken; aan de andere zijde staan de ambtenaarscorpsen, geneigd om hun arbeidskracht zoo duur mogelijk te verkoopen. Zullen de nieuwe salarisschalen alleen maar het resultaat zijn van onderhandelingen en dus van compromissen, of geven de economische krachten der maatschappij hier grenzen en normen aan? Het is het bekende probleem: „Macht oder ökonomisches Gesetz".

Wie zou meenen, dat de loontheorie, die in geen leerboek der staathuishoudkunde ontbreekt, ons in het labyrinth van bezoldigingsschalen, -kolommen en -verhoogingen een richtsnoer in handen kan geven naar nieuwe ordening, zou zich deerlijk vergissen. De loontheorie verkeert tegenwoordig in een eigenaardig stadium. In het grootste gedeelte der 19e eeuw, toen de liberale school hare triomfen vierde, meende zij met hare deductieve redeneeringen de volle werkelijkheid te kunnen weergeven. Het was die opvatting, die den ouden DE BRUYN KOPS deed schrijven: „het is niet de meester die de dagloonen bepaalt" [1]); dit beteekende dus, dat de loonvorming zich als een natuurlijk proces voltrekt, waarop geen der partijen invloed kan uitoefenen. In de 20e eeuw is een reactie tegen deze opvatting zich baan gaan breken. Een kleine groep [2]) meent, dat uitsluitend machtsfactoren de loonshoogte bepalen. De groote meerderheid der wetenschappelijke economen echter heeft zich teruggetrokken op het veilige terrein der abstractie en is zich gaan verdiepen in de vraag, welk deel van het maatschappelijk product zal toevallen aan den factor „arbeid" in een hypothetische statische maatschappij, waarin een ieder uitsluitend zijn eigenbelang najaagt, waarin ongebreidelde vrije concurrentie heerscht en waarin dynamische factoren als bevolkingstoeneming, techniekverbetering, behoeftentoeneming bij de consumenten e.d. afwezig zijn [3]).

---

1) J. L. DE BRUYN KOPS, Beginselen van staathuishoudkunde (1e dr. 1850), p. 239.
2) TUGAN-BARANOWSKY, STOLZMANN, DIEHL.
3) Ter vermijding van een eenigszins volledige litteratuuropgave, die in het kader van dit artikel zeker niet zou passen, moge verwezen worden naar een der bekendste representanten der moderne abstracte verdeelingsleer (waarvan de loontheorie een onderdeel is): TAUSSIG, Principles of economics.

Men kan over de kenniswaarde van dergelijke abstracties oordeelen gelijk men wil, zeker is, dat zij te ver van de realiteit afstaan om in een zoo concreet vraagstuk als dat der Indische bezoldigingen den onderzoeker een stap vooruit te brengen. De meeste theoretici zijn dan ook bereid tot de erkenning, dat er een groote afstand ligt tusschen de statische leer van „het" arbeidsloon en de dringende vraagstukken van den dag, die altijd betrekking hebben op het loon in een bepaald bedrijf, een bepaalde onderneming, een bepaald land [1]). Een realistische beschouwing, die in dergelijke gevallen noodig is, neemt de bestaande, door een ingewikkeld proces van economische en sociale krachten tot stand gekomen loonshoogte als een gegeven grootheid aan en vraagt eenvoudig, hoe de werking van dat bestaande loonniveau is en welke gevolgen een verandering daarin teweeg zal brengen.

Nu is ongetwijfeld in den laatsten tijd onder de economen van professie een tendens merkbaar, de hoogst abstracte statische loonleer aan te vullen en leven te geven door een meer realistische leer der loonveranderingen [2]). Opmerkelijk is echter, dat aan de vraagstukken, die zich aan de loontoekenning door de overheid vastknoopen, tot dusverre nauwelijks aandacht is gewijd [3]). Het is dus onvermijdelijk, dat ter inleiding een enkele opmerking wordt gemaakt over de eigenaardige positie, die de overheid als werkgeefster inneemt.

De overheid onderscheidt zich van iederen particulieren werkgever hierin, dat zij hare functiën niet uitoefent met het oog op het maken van winst. Ook wanneer een gedeelte van de overheidstaak een commercieele allure bezit (organisatie als „bedrijf" met commercieele boekhouding), dan nog is het verschil met den particulier fundamenteel: de nadeelige saldi kunnen uit de staatskas worden bijgepast. Daardoor is bij een gouvernement mogelijk, wat bij den particulier slechts in uitzonderlijke gevallen

---

1) Vgl. A. SALZ. Grundsätze einer Theorie vom Arbeitslohn (in Die Wirtschaftstheorie der Gegenwart III, 1928), p. 67.

2) Voor Nederland moge verwezen worden naar de Rotterdamsche dissertaties van P. B. KREUKNIET. (Het vraagstuk der loonsverhoogingen, 1929) en vooral van J. VAN DEN TEMPEL (Macht en economische wet. Een onderzoek naar de beteekenis van economische macht voor de inkomensvorming, in het bijzonder ten aanzien van het arbeidsloon, 1927).

3) Enkele aanduidingen bij VAN DEN TEMPEL, l.c., p. 239-291; O. VON ZWIEDINECK — SÜDENHORST, Lohntheorie und Lohnpolitik (1900) p. 393 vlg.

voorkomt: dat doorloopend hoogere loonen en salarissen worden uitgekeerd dan in verband met de verhoudingen op de arbeidsmarkt vereischt wordt. De particulier, die te hooge loonen uitkeert, ziet zijn winsten slinken; de overheid ziet zulk een verschijnsel in den regel niet en volstaat met door belastingheffing datgene te beuren, wat zij voor haren dienst behoeft.

En daarbij blijft het niet. De ondernemer ontvangt, zoo hij te hooge loonen betaalt, vroeg of laat (meestal: vroeg) de waarschuwing ook van de andere zijde: een verhoogd aanbod van arbeidskrachten zal zich bij hem voordoen, waarin hij een aanleiding kan vinden, het loonniveau in zijn onderneming aan de marktverhoudingen aan te passen. Slechts wanneer het een onderneming betreft, die zich in een monopoliepositie bevindt en die bovendien in staat is, die verhoogde loonkosten op de consumenten te verhalen zonder dat de aldus ontstane prijsverhooging tot een correspondeerende vermindering van de vraag naar het product leidt [1]), is een blijvende opvoering van het loonniveau boven het normale mogelijk — altijd op deze voorwaarde, dat de werknemersorganisaties in staat zijn, het aanbod van arbeidskrachten in de hand te houden door straffe contingenteering van het leerlingenwezen en soortgelijke maatregelen [2]).

Het is duidelijk, dat de genoemde voorwaarden, die in het particuliere bedrijfsleven betrekkelijk zelden gezamenlijk optreden, bij de overheid eigenlijk steeds zijn vervuld. Voor hare geestelijke producten, hare wetten en voorschriften, bestaat consumptiedwang: de verbruiker heeft ze te accepteeren, willig of niet. Voor zoover zij als producente van materieele goederen optreedt is zij gewoonlijk, als leverancier van water, gas, electriciteit b.v., monopoliste, zoodat de vorming van een behoorlijke exploitatiewinst nog geenszins het bewijs levert, dat de gedane personeele (en materieele) uitgaven het normale niveau niet hebben overtroffen. En ten slotte: van een toegenomen aanbod van arbeidskrachten neemt zij geen notitie. De „bepalingen", de officieele bezoldigingsregelingen, schrijven aan elk diensthoofd nauwkeurig voor, wat hij aan bezoldiging moet toekennen; ook afgezien van de voorschriften heeft in

1) In de economie spreekt men in zulk een geval van een inelastische vraag.

2) Vgl. KREUKNIET, l.c., p. 96 vlg.

normale tijden een diensthoofd er geen belang bij, van een gunstige constellatie op de arbeidsmarkt (in casu dus: een groot aantal gegadigden) gebruik te maken om zich goedkoop van een werkkracht te voorzien [1]).

De overheid is derhalve een zeer zonderling werkgeefster. Zij is een werkgeefster, die zich om de afzet harer producten niet bekommert, die zich van eventueele verliezen weinig aantrekt en die voor de situatie op de arbeidsmarkt in 't geheel geen belangstelling heeft. Kan men in het particuliere bedrijfsleven, ondanks allerlei afwijkingen en wrijvingsweerstanden, met voldoende recht zeggen, dat vraag en aanbod de loonshoogte beheerschen, bij de overheidslichamen is dat niet het geval.

En daarbij blijft het niet. Indien in een bepaald bedrijf of in een bepaald land de loonshoogte, onder welke omstandigheden dan ook, een stijgende tendens is gaan vertoonen, dan treden allengs spontaan twee maatschappelijke krachten op, die aan de abnormaal gestegen loonen achteraf hare sanctie verleenen. De eerste is het verschijnsel, dat meermalen door beter betaalde arbeiders sneller, zuiniger en rationeeler wordt gewerkt: de „economy of high wages". De tweede bestaat hierin, dat de hooge loonen onvermijdelijk zullen leiden tot het streven, het personeel in te krimpen en zoowel door doelmatiger organisatie als door sterkere mechaniseering van het bedrijf de productie per arbeider op te voeren. De wisselwerking van deze beide motieven: de verbetering in de arbeidsvoorwaarden en de verhoogde doelmatigheid in het bedrijf, wordt door VAN DEN TEMPEL [2]) terecht beschouwd als „een der drijvende krachten in de wonderbaarlijke industrieele en maatschappelijke ontwikkeling der jongste halve eeuw".

In den publieken dienst worden deze uiterst gewichtige correcties echter nauwelijks gevoeld. Denkbaar is wel, dat goed bezoldigde ambtenaren en beambten hun werk met meer intelligentie en energie zullen verrichten dan slecht betaalde, doch het is aan gerechten twijfel onderhevig, of hieruit wel eenig financieel voor-

1) Deze toestand wordt ad absurdum gevoerd in gevallen, waarin de overheidslichamen door de bepalingen gedwongen worden, beter onderlegde arbeidskrachten af te wijzen ten faveure van minder onderlegden, ook al bieden eerstgenoemden zich voor denzelfden prijs aan. Dit geschiedt in Ned.-Indië (zie publicatie No. 6 der H. I. onderwijscommissie, blz. 9 vlg.).

2) L.c., p. 296.

deel voor de overheid voortkomt. De „economy of high wages" geldt — indien zij geldt — voor handarbeiders. Het afwijkende bij den publieken dienst is echter, dat hij minder met handarbeiders dan met beambten en ambtenaren, „Angestellte" dus, werkt. Bij de arbeidende klasse in Europa heeft de belangrijke loonsstijging, die sinds het midden der vorige eeuw is begonnen, geleid tot betere voeding en betere woongelegenheid, waardoor de physieke kracht (getuige b.v. de steeds toenemende lengte der lotelingen) zeer is toegenomen, ziekte en sterfte zijn geslonken en het minimum van geestelijke ontwikkeling is gestegen. Al deze factoren gelden voor personen, wier inkomen reeds boven het minimum uitgaat, uiteraard in veel mindere mate.

Ook de tweede correctiefactor ontbreekt bij het gouvernement. De prikkel, om de gestegen loonkosten per hoofd door personeelsinkrimping, mechanisatie en reorganisatie weder goed te maken, kent het niet. Ten deele is dit een gevolg van de geaardheid van den publieken dienst zelf; men kan, om een voorbeeld te noemen, bezwaarlijk aan een stijging der onderwijzerstractementen een stijging van het aantal leerlingen per klasse doen gepaard gaan. Maar ook daar, waar meer efficiency mogelijk was, ontbreekt voor de diensthoofden elke aanleiding, om deze door te voeren. Voor personeelsuitbreiding moeten nog wel eens weerstanden worden overwonnen; doch van een verplichting tot inkrimping wordt alleen iets vernomen in tijden als de huidige, wanneer de schatkist ledig is en dus ook de fondsen ontbreken om een nieuwe, meer gemechaniseerde administratie op touw te zetten. Zoodoende is in alle landen het overheidsbeheer ouderwetsch, langzaam en duur.

De conclusie, die uit het bovenstaande moet worden getrokken, is de volgende. Het gouvernement is als werkgever, als loonuitkeerder, niet geheel aan de werking der in de vrije maatschappij heerschende krachten onttrokken. Zijn de bezoldigingen te karig, dan bespeurt het dit aan een vermindering van aanbod; een typisch voorbeeld hebben een tiental jaren geleden de onderwijzerssalarissen in het moederland gevormd, die zoodanig waren, dat de kweekscholen niet vol te krijgen waren [1]). Zijn anderzijds de bezol-

1) Dat de toeloop naar het onderwijzersambt afhankelijk is van de conjunctuur, is aangetoond in de publicatie „Verslagen van de in 1929 gehouden acte-examens lager onderwijs", (Batavia 1930) p. 5-7.

digingen te hoog, dan doet in tijden van economische depressie de toestand der staatsfinanciën een verlaging geboden zijn. Echter: deze correcties werken slechts langzaam. Vooral het feit, dat de overheid niet in elk geval de tering naar de nering behoeft te zetten en de macht bezit, hare inkomsten tot op zekere hoogte aan te passen aan hare voor noodzakelijk gehouden uitgaven, heeft tot gevolg, dat een te ruime bezoldiging langen tijd gecamoufleerd kan blijven.

Wordt zulk een te hoog salarisniveau ingevoerd of gehandhaafd in een land met een hoog welvaartspeil en met een relatief zwakke overheidsbemoeiïng, dan ontstaat er voor de gemeenschap weinig schade. Anders is het in een land, waar de omgekeerde toestand heerscht en waar een zwakke volkshuishouding een intensieve staatshuishouding moet dragen; daar kan met name door te zwaren belastingdruk de kapitaalvorming verzwakt, de kapitaaltoestrooming geweerd worden. Nederlandsch-Indië verkeert in dit laatste geval. Nu het Indische salarisstelsel in de groote revisie is, schijnt dus een waarschuwing tot voorzichtigheid geboden. Als er fouten zullen worden gemaakt, dan zullen ze niet spoedig aan het licht komen, maar ze zullen ver reikend zijn in hare werking.

*
**

Welke zijn nu de richtsnoeren, welker inachtneming tot waarborg kan strekken, dat het Indische gouvernement zich in zijn nieuw bezoldigingsstelsel zooveel mogelijk aan het economisch noodzakelijke houdt? Dat is de vraag, die thans aan de orde is.

Wanneer wij vaststellen, dat als een der voornaamste richtsnoeren de bezoldiging der *importkrachten* moet gelden, dan schijnt dit op het eerste gezicht vreemd. Sinds wij toch vertrouwd zijn geraakt met de gedachte, dat aan geïmporteerde werkkrachten een hooger salaris zal moeten toevallen dan aan de in Indië opgeleiden, is bij voortduring sprake geweest van een „tropentoelage", die op het normale, „Indische" salaris zal worden gelegd. Gewoonlijk pleegt men dan die toelage in een percentage van de basisbezoldiging uit te drukken. Het importsalaris schijnt dus een afgeleide, secundaire categorie te wezen. Vraagt men echter, hoe hoog het percentage moet zijn, dan verkrijgt men, zoo al een antwoord, dan toch een antwoord dat op geen enkel concreet gegeven berust.

Een antwoord is dan ook inderdaad niet te geven, en wel omdat

de geheele gedachte aan een „tropentoelage" op een denkfout berust. Bij de aanwerving toch van arbeidskrachten in Nederland speelt het aan „Indische" krachten toegekende salaris geen enkele rol. Wil men uit het moederland werkers naar Indië lokken, dan moet men hen een bezoldiging aanbieden, die de normale Nederlandsche met een zeker percentage overtreft, en wel uitsluitend op den zuiver utilitairen grond, dat zonder die extra-bate de Nederlandsche werkkracht niet bereid zal zijn, den oceaan over te steken. Men heeft derhalve tot dusverre de bewuste toelage steeds aan de verkeerde valuta gekoppeld; naar verluidt, doet ook het rapport-BERENDSEN dat weder. Slechts in één opzicht komt de Indische valuta er hier bij te pas: het Nederlandsche salaris zal, in verband met de uiteenloopende kosten van levensonderhoud hier en ginds, tot een gelijkwaardig Indisch salaris moeten worden herleid. Niet het Indische salarispeil derhalve, doch de koopkracht van den Indischen gulden in vergelijking met den Nederlandschen moet bij de vaststelling der importsalarissen tot grondslag dienen.

Hoe hoog de op het Nederlandsche (in Indische guldens om te rekenen) salaris te leggen toeslag zal moeten wezen hangt van twee factoren af, waarvan er slechts één meetbaar is. Die factoren zijn: de stand van de Nederlandsche arbeidsmarkt, en de psychologische afstand tusschen Nederland en Indië. Naarmate in het moederland het aanbod van werkkrachten de vraag overtreft, zal de toeslag geringer kunnen wezen; zelfs is in tijden van „overproductie van intellectueelen" zeer goed denkbaar, dat de toezegging eener onmiddellijke plaatsing op zichzelf reeds voldoende zal zijn, den betrokkene tot overgang in Indischen dienst te bewegen. Dit zal weder des te gemakkelijker kunnen geschieden, naarmate welvaart en comfort voor de Europeanen in Indië toenemen en de bovenlaag der Indische samenleving meer Europeesch van geaardheid en levenswijze wordt.

In ieder geval hoede men zich voor de misvatting, dat het importsalaris het Indische salaris met een vast percentage zal moeten overtreffen. Het gevaar van deze misvatting is, dat aldus de mogelijkheid wordt geopend tot een onnoodig hooge bezoldiging der in Nederland aangeworvenen. Wil men zoo economisch mogelijk te werk gaan, dan zal voor elke branche de op het (omgerekende) Nederlandsche salaris te leggen toeslag regelmatig en met

niet te lange tusschenpoozen moeten worden herzien, opdat geen lokpremiën worden toegekend aan personen, die niet gelokt behoeven te worden [1]).

De vraag kan rijzen hoe het komt, dat eerst thans de bezoldiging der importkrachten aan een principieele beschouwing wordt onderworpen, terwijl toch van den aanvang af de publieke dienst werkkrachten in Europa heeft aangeworven, die naast en tegelijk met de in Indië geborenen te werk werden gesteld. Volledige beantwoording van die vraag zou een economisch- en sociaalhistorische verhandeling vereischen, zoodat wij ons bepalen tot enkele aanduidingen.

In de negentiende eeuw — althans in het grootste gedeelte daarvan — werden de hoogere gouvernementsbetrekkingen uitsluitend door importkrachten vervuld. De Indo-Europeaan, die slechts stap voor stap den toegang tot den landsdienst verwierf [2]) — de inheemsche bevolking kwam nog niet in aanmerking — bleef tot de lagere functiën beperkt. De Nederlanders, die hij in die lagere functiën naast zich vond, waren geëmigreerden uit een land, met welks volkswelvaart het niet zeer gunstig was gesteld. Zoo karig was het bestaan van de groote massa der Nederlandsche loonarbeiders, dat VAN DEN BOSCH in 1830 het gemiddelde gezinsinkomen dier klasse op ƒ 200.— 's jaars schatte [3]), dus op hetzelfde bedrag, dat MEYER RANNEFT in 1929 voor de inheemsche bevolking op Java vond [4]). Het is duidelijk, dat onder die omstandigheden de bezoldiging der Europeanen dezelfde kon zijn als die der Indo-Europeanen; voor een „tropentoelage" was niet de minste reden. Zoo weinig voordeelen behoefde het Indische gouvernement aan de uit te zenden burgerlijke ambtenaren te bieden, dat deze voor hun eigen uitrusting moesten zorgen en zelf de overtocht moesten betalen [5]).

Twee factoren, beide voor de sociale ontwikkeling van het uiter-

---

1) Wegens het wisselend karakter, dat deze uitzendingstoelage zal hebben, zal zij niet in Indië, doch door het ministerie van Koloniën moeten worden vastgesteld.

2) Vgl. publicatie No. 9 der H. I. Onderwijscommissie, 1e stuk, p. 69 vlg.

3) MANSVELT, Geschiedenis der Ned. Handelmaatschappij, I (1924), p. 347.

4) The effect of western influence on native civilisation in the Malay Archipelago (1929), p. 80.

5) Aldus de regeling van 1825 (Stbl. No. 32).

ste gewicht, hebben deze verhoudingen radicaal gewijzigd. De modern-kapitalistische opbloei, die in Nederland omstreeks 1870 intrad, heeft aldaar de volkswelvaart ten zeerste doen toenemen en heeft te weeg gebracht, dat in de groote massa der middenposities bij het Indische Gouvernement belangrijk meer aan salaris moest worden uitgekeerd dan vroeger; de bezoldiging der topbetrekkingen bleef daarentegen onveranderd [1]). Daar kwam nu als tweede factor bij, dat sinds den aanvang der 20e eeuw een nieuwe concurrent op de markt kwam: de Nederlandsch sprekende inlander. Gewoon aan een gelijke bezoldiging voor allen, ging de regeering ook aan dezen hetzelfde salaris toekennen als de Europeesche groepen genoten, waardoor de abnormale toestand ontstond, dat inheemsche werkkrachten volgens importpeil werden bezoldigd. Dit leverde weinig bezwaar op, zoolang dit een gering aantal personen betrof; naarmate echter de staatsdienst zich uitbreidde — en dat was juist in de 20e eeuw het geval — ontstond een te zware druk op het Indische gouvernement.

De economische voorwaarden voor een afzonderlijke bezoldigingsregeling voor importkrachten, die in de 19e eeuw niet bestonden, zijn derhalve in de jongste periode — welker aanvang echter reeds in 1870 kan worden gesteld — geleidelijk tot verwezenlijking gekomen. De crisis van 1929 deed niets anders, dan die noodzaak manifest te doen zijn.

Het zou kunnen schijnen, dat het aldus verkregen vaste punt voor de Indische bezoldigingsregeling weinig beteekenis heeft, omdat het aantal importkrachten in verhouding tot het totale ambtenarencorps slechts een kleine fractie bedraagt, en omdat bovendien in verband met de geleidelijke indianisatie — een nieuw woord voor een proces, dat reeds lang aan den gang is [2]) — dit aandeel in de toekomst nog zal slinken. De groote meerderheid der landsdienaren, aldus kan men redeneeren, moet volgens Indisch peil worden bezoldigd.

---

1) In 1842 (Stbl. No. 55) werd het salaris van een zelfstandig assistent-resident op *f* 1.200.— 's maands gefixeerd, inclusief emolumenten. Daartegenover bepaalde Stbl. No. 23 van 1846, dat het salaris van de klerken op de gouvernementsbureau's nooit meer mocht bedragen dan *f* 140.— per maand.

2) Vgl. de studie van MANSVELT in de vorige aflevering, p. 308.

Wat is dat „Indische peil"? Het is duidelijk, dat het verband houdt met het volksinkomen in Nederlandsch-Indië; immers de salarissen moeten, evenals alle andere loonen, uit het volksinkomen en dus uit de nationale productie worden betaald. Neemt men nu aan (hetgeen tamelijk wel met de werkelijkheid zal overeenstemmen) dat het inkomen per gezin in Indië tien malen zoo klein is als in Nederland [1]), dan zou men — aannemende dat de Nederlandsche salarisregeling ongeveer met den nationalen inkomensopbouw in overeenstemming is — tot de opvatting komen, dat de Indische salarissen ongeveer een tiende gedeelte van de Nederlandsche zullen moeten bedragen. Voor de onderste lagen in het ambtenaren- en beambtencorps doen zij dat inderdaad ook; een bode op een Haagsch departement verdient gemiddeld per jaar ƒ 1700, zijn als oppasser betitelde collega in Indië ontvangt ƒ 200. De Indische departementsdirecteur ontvangt echter 120 maal zooveel salaris als zijn oppasser, terwijl het ministerieele salaris in Nederland slechts het 10-voudige van dat van den bode bedraagt [2]).

Dit zou tot de conclusie voeren, dat een volgens „Indisch" peil gehonoreerd directeur maandelijks ƒ 175 zou moeten ontvangen, tegen ƒ 2.000 thans.

Men zie in deze redeneering slechts een bewijs uit het ongerijmde, dat transponeering der moederlandsche verhoudingen op Indië ten dezen tot volkomen onaanvaardbare resultaten voeren zou. Dit wil echter niet zeggen, dat men bij de vaststelling van het Indische bezoldigingsstelsel het volksinkomen buiten beschouwing moet laten, omdat het de salarissen zou terugleiden tot „koeliepeil".

De zaak is, dat men niet moet werken met het begrip „gemiddeld volksinkomen", doch met het begrip „inkomensopbouw".

Die opbouw nu is in Indië, gelijk bekend, een geheel andere dan in Europa. Een grafische voorstelling van de inkomens in de Euro-

1) Voor Java bedroeg het (zie boven) ƒ 200. Uit de cijfers betreffende den gemiddelden aanslag in de inkomstenbelasting zou men kunnen opmaken, dat het in de buitengewesten iets hooger is, verg. Statistiek inkomstenbelasting 1925 (Meded. C. K. S. No. 69) p. 3. Voor Nederland werd op hetzelfde tijdstip, dus eveneens vóór de crisis, het gemiddeld inkomen per aangeslagene in de inkomstenbelasting op ƒ 2300 gesteld. (Maandschrift Centraal Bureau voor de Statistiek 's Gravenhage, 1930 p. 510).

2) Vgl. publicatie No. 12 der H. I. Onderwijscommissie, p. 55.

peesche landen geeft een beeld, dat veel gelijkenis vertoont met de pyramide van Sakkara (de Duitschers spreken van een „Stufenpyramide"): naarmate het inkomen hooger is, neemt het aantal personen dier inkomensklasse af.

Daarentegen ziet in Indië de teekening er geheel anders uit: een zeer breede basis, die de groote massa der inheemsche landbouwende bevolking voorstelt, waarop een spits toeloopende toren, welke de westersche bovenbouw aanduidt. Het is het dualistisch karakter, hetwelk de Indische maatschappij bezit, dat de afstand tusschen basis en top, wil men, tusschen oostersch en westersch zoo groot doet zijn [1]). Dat de verschillen tusschen de hoogste en de laagste salarissen in Indië belangrijk grooter zijn dan in Europa, is dus volkomen in overeenstemming met de maatschappelijke verhoudingen.

Het zou trouwens moeilijk anders kunnen. Zoolang het gouvernement van importkrachten gebruik maakt, trekken de aan dezen toegekende bezoldigingen die van de „Indische" krachten mede omhoog.

Het is ondenkbaar, dat bv. in eenzelfde middelbare school de uit Nederland ontboden leeraren ƒ 800.—, de in Indië opgeleiden ƒ 100.— 's maands zouden verdienen [2]). Er moet hier een zekere evenredigheid zijn. De gangbare en foutieve gedachte aan een tropentoelage voor importkrachten moet dus precies worden omgekeerd: de in Indië opgeleiden zullen een zeker percentage minder moeten ontvangen dan aan overigens gelijkwaardige importkrachten wordt toegekend.

Aldus is derhalve een tweede vaste punt voor de nieuwe salarisregeling verworven. Bezoldiging volgens Indisch peil beteekent voor een niet onbelangrijk aantal functies: bezoldiging volgens een norm, die een zeker percentage beneden de importnorm ligt. Hoe hoog dit percentage zal moesten zijn is afhankelijk van een reeks factoren, die wel aan te geven doch moeilijk in cijfers uit te drukken zijn. Men hoede zich echter voor het streven naar uniformiteit, en houde rekening met het gevaar, dat een al te sterke discrepantie tusschen importsalaris en Indisch loonpeil onvermijdelijk in-

1) Deze constructie is overigens niet specifiek koloniaal, maar kenmerkend voor alle middeleeuwsche en vroegkapitalistische maatschappijen. Vgl. SOMBART, Der Moderne Kapitalismus II (3e dr.), p. 1090.

2) De cijfers zijn willekeurig.

houdt. Dat gevaar bestaat hierin, dat de in Indië woonachtige Europeanen en zelfs vele Inlanders zich naar Nederland zullen begeven voor hun studie, teneinde aldus het hoogere salaris machtig te worden. Een onjuiste salarispolitiek zou o.a. kunnen bewerken, dat de Indische hoogescholen ontvolkt worden, hetgeen — nog afgezien van de cultureele schade — het financieel zeer ongewenschte gevolg zou hebben, dat de nagestreefde indianisatie bij het gouvernement tot een doode letter werd. De zaak zal diepgaande beschouwing en fijne tact vereischen.

Het zoogenaamde Indisch salarisniveau wordt dus voor een niet onbelangrijk deel bepaald door het niveau, waarop de importkrachten zullen worden bezoldigd. Die samenhang is nauwer dan men wellicht vermoedt. Niet alleen toch behooren, behalve enkele topbetrekkingen, ook een groot aantal inferieure functies tot die, waarvoor men op het moederland is aangewezen, doch ook is die doordringing van de geheele maatschappij met westersche elementen hier te lande veel sterker dan bv. in Britsch-Indië [1]). Daaruit kan de conclusie worden getrokken, dat „Indische salarispeil" geenszins synoniem is met „Inlandsch salarispeil". Het zij herhaald: Indië is een land van dualistische structuur; de oostersche grondstof is, hier meer ginds minder, met westerschen invloed doordrenkt. Een met de maatschappij correspondeerend salarisstelsel zal dus evenzeer westersche elementen moeten bevatten. Slechts voor de onderste laag zal „bezoldiging volgens Indisch peil" synoniem wezen met „koeliepeil".

Het vraagstuk van den Indo-Europeaan verkrijgt in het licht van het bovenstaande dan ook een ander aspect. Tot dusverre heeft het gouvernement sinds de regeling van 1925 een uiterlijk versluierde, maar in wezen toch niet minder duidelijke rassenpolitiek gevoerd. Het heeft alle betrekkingen, die bij de vaststelling der regeling in hoofdzaak door Indo-Europeanen werden vervuld, in een afzonderlijke groep gebracht, de zgn. B-schalen. Dat inheemsche werkkrachten, die een in de B-schalen ondergebrachte functie vervulden, hetzelfde salaris als de Europeanen zouden ontvangen, doet niets af aan het feit, dat de bezoldiging op het ras werd ingesteld; vandaar de regeling, dat een B-schaal zou worden herleid tot A-schaal (de eigenlijke inheemsche schaal) zoodra de

1) Zie het artikel van prof. BOEKE in de vorige aflevering, p. 250 vlg.

meerderheid der functionarissen van inheemschen landaard zou blijken te zijn.

Wil dit nu zeggen, dat beëindiging van dezen toestand, die voor het gouvernement financieel onhoudbaar is geworden en inderdaad een kras symptoon van overbetaling is, tot funeste gevolgen zal leiden voor den Indo-Europeaan? Algemeen wordt beweerd, dat een uniforme salarisregeling op Indisch peil den Indo-Europeaan „de kampong in zal drijven". Wij gelooven echter dat ook in de toekomst alle functies, die westersch van aard en allure zijn, naar westerschen maatstaf zullen moeten worden beloond. Het Indische salarispeil beweegt zich tusschen twee grenzen; aan de onderste zijde het koelieloon, aan de bovenste het loon der hoogst betaalde importkrachten, verminderd (eventueel) met het reeds meermalen vermelde percentage. Het zal dus volkomen afhangen van den aard der functie, die hij bekleedt, of de Indo-Europeaan, en zoo ja in welke mate, een „Europeesche" levenswijze kan voeren.

Toch wil dit alles niet zeggen, dat de bestaande regeling uit maatschappelijk oogpunt juist is, en dat doorvoering van het systeem: „één Indisch salarispeil voor alle groepen" practisch nauwelijks verandering zal brengen. Integendeel, een behoorlijk aan de maatschappelijke structuur beantwoordend stelsel zal groote veranderingen brengen, doch in anderen zin dan men zich gewoonlijk voorstelt. Niet door het uniforme Indische salarispeil zal de groep der Indo-Europeanen een zwaarderen strijd om het bestaan hebben te voeren, maar door de depreciatie van de kennis der Nederlandsche taal. Wij raken hier een der meest cardinale fouten van het vigeerende bezoldigingsbesluit aan: de sterke overschatting van de beteekenis der kennis van het Nederlandsch.

De bezoldigingsregeling van 1925 was op dit punt reeds bij hare totstandkoming volkomen verouderd. Zij baseerde zich op den ouden toestand, dat de kennis van het Nederlandsch in hoofdzaak een monopolie was van den Europeaan, en dat Inlanders die taal slechts door zelfstudie of — wat slechts enkele geprivilegeerden te beurt viel — bezoek van de Europeesche lagere school konden verwerven. Het einddiploma van laatstgenoemde school en het daarmede ongeveer overeenkomende „klein-ambtenaarsexamen", dat toegang tot de zoozeer begeerde administratieve gouvernementsbetrekkingen gaf, had dan ook zeldzaamheidswaar-

de. Dit werd echter anders, sinds het gouvernement op Nederlandschen voet scholen voor de inheemsche bevolking ging oprichten. Toen de van 1915 af opgerichte Hollandsch-Inlandsche scholen en de van 1921 af ingestelde schakelscholen hare abituriënten gingen afleveren, werd het aanbod van Nederlandsch sprekende inlanders steeds grooter [1]); zooveel grooter, dat reeds in 1927 de regeering tot een onderzoek naar het absorptievermogen van de maatschappij ten opzichte van deze categorie besloot. Aldus ontstond de Hollandsch-Inlandsch onderwijs-commissie. Niettemin ging de bezoldigingsregeling van 1925 van het denkbeeld uit, dat kennis van het Nederlandsch een waardevolle en betrekkelijk zeldzame kundigheid was, die als zoodanig moest worden gehonoreerd.

De in den aanvang van dit opstel geponeerde stelling, dat de overheid jaren achtereen te hooge salarissen kan betalen zonder dat de maatschappelijke krachten de vereischte correctie aanbrengen, werd hier ad oculos gedemonstreerd. Terwijl de overheid verlegen zat met het groote aantal Nederlandsch sprekende onderdanen, die zij nog wel op hare eigen scholen produceerde, bleef zij hare Nederlandsch sprekende dienaren op denzelfden voet honoreeren, bleef zij de kennis, die in het moederland vrijwel elk ongeschoold werkman bezit, als iets bijzonders waarmerken [2]).

De crisis, die zooveel opruimt dat economisch voos en vermolmd is, heeft duidelijk doen zien dat aan dezen toestand een einde moet worden gemaakt. Zonder twijfel zal het nieuwe bezoldigingsstelsel, indien het zich aanpast aan de in de maatschappij bestaande verhoudingen, tot een andere, d.i. veel lagere, waardeering van de kennis der Nederlandsche taal moeten komen. Dit beteekent, dat de Indo-Europeaan, die vroeger door het bloote bezit van de kennis van het Nederlandsch een eenigszins bevoorrechte positie innam, een privilege zal verliezen dat hij langen tijd heeft genoten; het beteekent ook, dat de westersch opgeleide Inlander, die mede van dit voorrecht is gaan genieten, zijn prero-

---

1) De reeds van het jaar 1908 dateerende Hollandsch-Chineesche school kan hier terzijde worden gelaten, daar het aantal Chineezen, dat een gouvernementsbetrekking begeert, gering is.

2) Het sterkst komt deze overschatting uit in de benaming „klein-ambtenaar" voor ieder, die het met het einddiploma eener school voor westersch lager onderwijs gelijkgestelde examen met goed gevolg had afgelegd.

gatief zal moeten prijsgeven. Of de Indo-Europeaan derhalve de kampong in moet, zal niet van het salarisstelsel doch van hem zelf afhangen. De invoering van de uniforme Indische salarisschaal is voor hem slechts het sein, dat hij door inspanning zal moeten verkrijgen hetgeen hem vroeger vanzelf in de schoot viel. Het is een waandenkbeeld dat men met één pennestreek — in casu: een bezoldigingsbesluit — een geheele maatschappelijke groep zou kunnen degradeeren, indien althans die groep meer stutsels bezit dan alleen van papier [1]).

De bezuiniging, die het nieuwe salarisstelsel moet brengen, zal dus, zien wij goed, vooral moeten worden gezocht in de lagere betrekkingen, waarvoor tot nu toe het bezit van het klein-ambtenaarsdiploma verplicht was.

In het vorenstaande werd meer dan eens de waarschuwing geuit, dat voor de overheid groot gevaar bestaat, dat zij te hooge bezoldigingen uitkeert: terwijl zij de gevolgen van te lage salarissen spoedig aan den lijve voelt, maken de gevolgen van te ruime salarieering zich slechts op den langen duur kenbaar. Ter vermijding van dit gevaar is het dan ook volstrekt noodig, dat de bezoldigingen geregeld worden herzien en aan de nieuwe sociale verhoudingen worden aangepast.

Een pijnlijk gemis in de regeling van 1925 was juist, dat zij geen procedure voor een periodieke herziening bood. Toch dreigen hier wederom andere gevaren; in economicis snijdt het mes nu eenmaal altijd aan meer dan één kant.

Gewaarschuwd moet in de eerste plaats tegen het streven, het bezoldigingsniveau aan te passen aan het indexcijfer der kosten van levensonderhoud — een streven, dat bij periodieke herziening en de daarmee welhaast onvermijdelijk gepaard gaande onderhandelingen met de vakvereenigingen spoedig naar voren komt. Al is, vooral in tijden van inflatie, een zekere aanpassing van het loonniveau aan het duurtepeil zeker te verdedigen, een min of meer automatische toepassing van de duurte-index is uit den booze. Het gevolg daarvan zou toch zijn, dat het ambtenarencorps

1) Een typisch voorbeeld van een groep, die met één pennestreek kon verdwijnen, levert de Nederlandsche adel op. Toen deze in 1848 zijn privileges verloor, bestond hij buiten de grondwet reeds lang niet meer.

immuun werd gemaakt voor de invloeden van het veranderde indexcijfer en dus de natuurlijke prikkel zou missen, zijn levenswijze aan de veranderde omstandigheden aan te passen. In een land als Indië, waar het ambtenarencorps numeriek zulk een overwegende beteekenis heeft, zou het stelsel van „index-bezoldigingen" in haussetijden de prijsstijging stimuleeren, in baissejaren het herstel tegenhouden; het zou dus dwars tegen het steeds luider bepleite streven ingaan, de hoogten en diepten van de golfbeweging der conjunctuur door weloverwogen maatregelen te doen vervlakken. Periodieke herziening der salarissen in verband met het indexcijfer der kosten van levensonderhoud zou in schijn verandering, maar in wezen juist een ongewenschte en nadeelige verstarring brengen [1]).

Wij noemden een tweede gevaar, dat aan regelmatige herziening der bezoldigingsregelingen verbonden is. Het bestaat hierin, dat de personeelskosten erdoor kunnen worden verhoogd. Een van de redenen, waarom de overheid meermalen werkkrachten aan zich kan verbinden tegen een lagere bezoldiging dan het particuliere bedrijf met zijn tantièmeregelingen kan bieden, ligt juist in het constante karakter van het salaris. De overheid moge dan al minder bieden, hetgeen zij biedt is vast en safe. Verklaart zij nu bij voorbaat, dat hare bezoldigingsregelingen slechts een tijdelijk karakter hebben en voor enkele jaren gelden, dan is het geenssins uitgesloten, dat daardoor verschillende categorieën — vooral in de hoogere groepen — een ruimer salaris zullen moeten ontvangen dan voorheen.

Er zal wederom veel inzicht en beleid noodig zijn, om deze tegenstelling te verzoenen: eenerzijds de eisch eener periodieke aanpassing van de bezoldigingen aan de maatschappelijke en economische verhoudingen, anderzijds de eisch eener vermijding van de gevaren, die aan een regelmatige herziening verbonden zijn. Een zekere starheid zal ieder bezoldigingsstelsel naar zijn aard moeten hebben; ook in het particuliere bedrijf veranderen de loonen niet dagelijks gelijk de prijzen op de goederenbeurs.

Alvorens tot de samenvatting van onze beschouwingen over te gaan, moeten wij in 't kort afrekenen met een tweetal theorieën,

1) Vgl. het artikel „Indexloonen" van Ir. B. BÖLGER in Vragen des tijds 1924, I, p. 304 vlg.

die in de kringen der vakbeweging opgeld doen en die, zoo kan het schijnen, het vorenstaande betoog ondergraven. Men zou ze kunnen noemen de koopkrachttheorie en de rekstoktheorie.

De koopkrachttheorie verkondigt, dat ruime overheidssalarissen indirect een steun vormen voor het bedrijfsleven, daar zij tot ruime bestedingen aanleiding geven. Het is duidelijk, dat een dergelijke steunverleening niet alleen geen nieuwe koopkracht schept, maar dat zij bovendien een sprong in de duisternis beteekent. Wenscht de overheid bepaalde bedrijven een stimulans te geven, dan doet zij dit beter langs rechtstreekschen weg: verstrekking van orders, vermindering van belastingen, e.d.m. De oude leer, dat „geld rollen moet" en dat dus weeldeuitgaven van rijkaards welvaartbevorderend werken, duikt hier in nieuwe gedaante op. Het schijnt onnoodig, de onhoudbaarheid van deze opvatting verder in den breede aan te toonen.

De theorie, die hierboven als rekstoktheorie werd betiteld, heeft met de vorige zekere verwantschap. Zij houdt in, dat de overheid bij hare loonbepaling niet de vrije maatschappij moet volgen, doch voorgaan; de flinke loonen, die de overheid betaalt, zullen dan op de particuliere een optrekkenden invloed uitoefenen. De veronderstellingen, waarvan deze leer uitgaat, zijn echter beide onjuist. Vooreerst is het geenszins vaststaand, dat de overheidsloonen de particuliere omhoog trekken; al zullen de vakvereenigingen dit nastreven, het blijft mogelijk en zelfs waarschijnlijk, dat de overheid met hare salarissen als een hoog liggend eiland in de zee van het particuliere bedrijfsleven gelegen blijft. Bovendien is het evenmin zeker, dat de loonsverhooging in het bedrijfsleven, die door de zuiging van de overheidsloonen tot stand komt, economisch wenschelijk is. Het vraagstuk der loonsverhoogingen heeft zulk een veelzijdig aspect [1]), de werking dier verhoogingen is zoo uiteenloopend, ongelijksoortig en bedrijf voor bedrijf verschillend, dat men niet a priori mag vaststellen, dat het der overheid aangenaam moet zijn, als de particuliere loonstandaard wordt verhoogd.

De overheid moet haar dienaren een menschwaardig bestaan geven, niet minder, maar ook niet meer. De welvaart der loontrekkenden in het algemeen kan zij niet bevorderen door een in zijn gevolgen volstrekt onberekenbare maatregel als de opdrij-

1) Zie het reeds geciteerde werk van KREUKNIET.

ving der overheidsloonen is. Zij zal dit effect moeten nastreven langs den rechten weg: belastingpolitiek, algemeene welvaartspolitiek, in bijzondere omstandigheden ook: duurtepolitiek [1]).

De kern van het betoog, in dit artikel geleverd, kan als volgt worden samengevat:

1. De wet van vraag en aanbod werkt bij de overheid in veel geringere mate dan in het particuliere bedrijfsleven, waardoor te hooge overheidsbezoldigingen niet spoedig door de werking der maatschappelijke krachten worden genivelleerd.
2. De bezoldiging der importkrachten behoort niet afhankelijk te zijn van het Indische, doch van het Nederlandsche salarispeil, omgerekend op Indische basis van kosten van levensonderhoud.
3. Indisch salarispeil is niet hetzelfde als Inlandsch peil, nog minder hetzelfde als koeliepeil. Er is een sterke samenhang tusschen de bezoldiging der Indische- en die der importkrachten.
4. Invoering van een algemeen Indisch salarispeil beteekent geenszins, dat de groep der Indo-Europeanen de kampong wordt ingedreven.
5. De voornaamste fout, waaraan de vigeerende bezoldigingsregeling mank gaat, is de overschatting van de waarde der kennis van de Nederlandsche taal.
6. Periodieke herziening der salarisregelingen is gewenscht, mits voorzichtig gehanteerd en met vermijding van een automatische aanpassing aan de kosten van levensonderhoud.

---

1) Hoewel in het bovenstaande het vraagstuk in zijn algemeenheid is beschouwd en met voordacht geen antwoord is gegeven op de vraag, welke salarissen in de nieuwe B. B. L. naar beneden zullen moeten, moge hier toch de opmerking een plaats vinden dat, indien een verdere verlaging van het algemeene bezoldigingsniveau door het Indische gouvernement wordt ingevoerd, een bewuste duurtebestrijdingspolitiek van de Regeering niet mag uitblijven. Gelijk bekend, zijn vooral in Duitschland drastische maatregelen genomen ter verlaging van de kosten van levensonderhoud. Men berekent, dat aldaar de daling der salarissen, die 20 à 25% bedraagt, voor de helft door het gedaalde indexcijfer is goedgemaakt. Zie Hamburger Lehrerzeitung 6 Feb. 1932, p. 78.

Leger, Politie en Bestuur.

door

D. H. MEIJER.

Degene, die in deze periode van „Umwertung aller Werte" zich zet tot het beschouwen van de zich ontwikkelende verhoudingen en die bezield door den drang onherstelbare fouten te voorkomen zich verstout zijn zak zand aan te dragen tot wering van het gevaar van dijkbreuk, heeft het risico te aanvaarden, dat straks zal kunnen blijken, dat zijn streven nutteloos is geweest omdat de door hem versterkte plaats minder bedreigd blijkt te zijn dan kon worden aangenomen. In deze positie verkeeren al degenen, die opgeschrokken door de bij Gouvernementsbesluit van 22 Januari jl. No. 2 ingestelde leger-politiecommissie, voordat het resultaat van haar arbeid gepubliceerd is, reeds klaar stonden met critiek. Deze commissie heeft een belangrijke taak opgedragen gekregen. Voor de buitengewesten moet zij de mogelijkheden van doelmatige reorganisatie onderzoeken. Voor Java en Madoera moet zij de vraag beantwoorden, of de infanterie en speciaal de maréchaussee een aandeel in den politioneelen arbeid zou kunnen verkrijgen.

De Directeur van Binnenlandsch Bestuur hield al dadelijk voortvarende critiseerende Volksraadsleden voor, hun aanval op te schorten tot tijd en wijle het resultaat van het onderzoek zal zijn overgelegd. In de eerste plaats rijst de vraag: zal het commissoriaal verslag gepubliceerd worden? [1]) In de tweede plaats is de samenstelling der commissie geen waarborg voor het tot uiting komen van het modern-politioneele standpunt. Wij willen ons terzake geen zelfbeperking opleggen. Het is toch zonder verdere bewijsvoering duidelijk, dat openlijke critiek geleverd ook vóórdat de commissoriale vruchten geserveerd worden, aan het rijp wor-

1) Blijkens de jongste dagbladberichten is aan den Volksraad een overzicht van de commissoriale voorstellen gegeven.

den of groen blijven niet onbelangrijk kan medehelpen. De tweede reden welke het ons onmogelijk maakt het stilzwijgen te bewaren, is gelegen in de omstandigheid, dat wij in Juli 1930 met klem gewaarschuwd hebben tegen het langs indirecten weg bevorderen van vermilitairiseering van de politie.

In ons opstel: Politioneele Systematiek, Taakverdeeling en Organisatie [1]), richtten wij critiek tegen opstellen VAN HOORWEG [2]) en van het Hoofdbestuur van de Vereeniging van Hoogere Politieambtenaren [3]). De richting, waarin de politieorganisatie hier te lande zich volgens die opvattingen zou dienen te bewegen is deze: dat er een streng gecentraliseerde bevelvoering over algemeene en veldpolitie moet ontstaan, welke in handen gelegd moet worden van den Inspecteur (Hoofdinspecteur? Directeur?) der Algemeene politie, die van adviseerende instantie tot politie-generaal gepromoveerd zou moeten worden, onder wien hierarchisch de Adjunct-Inspecteurs (Inspecteurs?) toegevoegd aan de Gouverneurs, zouden moeten komen te dienen. Aan deze laatste „in positie te releveeren" ambtenaren zouden de Hoofdcommissarissen van de z.g. stadspolitie en de Technische leiders der veldpolitie ondergeschikt moeten worden. Men beoogde daarmede het bestuurscorps geheel en het hoofdparket ten deele uit te schakelen uit de politioneele leiding.

Tegen deze, door SCHRIEKE [4]) en VAN VOLLENHOVEN [5]) ten deele bepleite reorganisatieplannen voerden wij aan, dat de zoo vurig begeerde verbetering van positie in de maatschappij vanzelf ontstaat bij verbetering van het gehalte der werkmethoden; dat bij groeiende specialisatie vanzelf voor de beste kriminalisten in het politiekorps mooier, meer voldoening gevende werkkring zal zijn weggelegd; dat het uitsluitend als mogelijkheid van positieverbetering aanvaarden van het instellen eener op een militaire organisatie gelijkende hiërarchie, noodwendig voedsel moet geven aan de sedert eenige jaren door het legerbestuur gekoesterde plannen,

---

1) De Indische Gids, September afl. 1930 blz. 769 e.v.
2) „Politie, Leger en Veiligheid" in Nederlandsch-Indië", De Indische Gids 1929 Nos. 2 en 3 blz. 357 e.v. en 443 e.v.
3) „Bestuurshervorming en Politieorganisatie", Ned.-Ind. Politiegids 1930 No. 1.
4) „De Indische Politiek", Mr. J. J. SCHRIEKE, blz. 90.
5) „Politie Overzee", Koloniaal Tijdschrift 1930 No. 2 blz. 156.

om een deel van de politietaak over te nemen; dat tengevolge daarvan geen Indische *Volks*politie maar een Staatspolitie met militair karakter zou groeien, wier optreden nimmer voldoening zou kunnen geven aan het denkende en loyale deel der ingezetenen.

Het streven VAN HOORWEG en Hoofdbestuur kwalificeerden wij als nadeelig niet alleen voor het korps beroepspolitieambtenaren, dat zich steeds benadeeld zou zien door officieren, doch tevens als schadelijk voor de gemeenschap. Wanneer wij goed zien, zullen deze booze voorgevoelens bewaarheid worden. Binnen afzienbaren tijd zullen wij in Indië gelukkig gemaakt worden met een militaire politie, welke geen *militaire* politiediensten zal verrichten, doch in de plaats zal komen van de burgerlijke veldpolitie. Al mogen de volgende beschouwingen niet tot gevolg hebben, dat althans het dichtbevolkte, politiek prikkelbare Java voor gevaarlijke experimenten wordt gevrijwaard, wij hopen er mede te bereiken, dat ieder verantwoordelijk persoon duidelijk zal beseffen, wat de eventueele gevolgen daarvan zouden kunnen zijn.

Daartoe willen wij in de eerste plaats een historisch overzicht geven van de verhouding leger, politie en bestuur. Wij zullen daarbij kunnen gewaar worden, in welk ontwikkelingsstadium plannen als de onderhavige thuis hooren. Vervolgens willen wij nagaan, of volgens het oordeel van buitenlandsche kriminalisten legerafdeelingen of speciale militaire troepen geschikt zijn voor de uitoefening van politie. Ten slotte willen wij eenige voorstellen doen tot het verkrijgen van een doelmatige bezuiniging op bestuur en politie, zonder een groeiproces in moderne richting te verstoren.

Verhouding leger—politie—bestuur.

Wer nicht von dreitausend Jahren
Sich weisz Rechenschaft zu geben
Bleib' im Dunkeln unerfahren,
Mag von Tag zu Tage leben.

Met bovenstaand citaat van Goethe besluit dr. jur. Kurt Melcher het voorwoord in zijn werk: „Die Geschichte der Polizei" [1]), het tweede deel van het met toestemming van het Pruisische Ministerie van Binnenlandsche Zaken uitgegeven verzamelwerk „Die Po-

1) Gersbach & Sohn Verlag, Berlin W 35.

lizei in Einzeldarstellungen". Dit woord van den Duitschen dichter is van bizondere beteekenis voor de oplossing van het vraagstuk waarvoor wij ons gesteld zien. Historische beschouwingen kunnen veelal tot gevolg hebben, dat men juister georiënteerd wordt omtrent het heden en de naaste toekomst. Aan de hand van dit werk willen wij een geschiedkundig overzicht geven van het groeiproces, dat de politieorganisaties in enkele landen doormaakten.

Behalve de gezamenlijke maatregelen tot afweer van van buitenaf dreigende gevaren, is de bescherming van de openbare orde, rust en veiligheid binnen de grenzen van iedere staatkundige gemeenschap een taak van welker juiste vervulling het voortbestaan daarvan en de voortdurende ontwikkeling onverbrekelijk afhangt. De reden dat thans nog zoo weinig bekend is omtrent de oudste geschiedenis van de politie in verschillende landen, is volgens MELCHER deze: dat de politie „noch nicht einen besonderen Verwal„tungszweig, sondern den Mittelpunkt und sogleich den grószten „und wichtigsten Teil der Staatsarbeit bildet, um den sich die „übrige Verwaltungstätigkeit erst allmählich ankristallisiert. Wo „immer daher in der Geschichtsschreibung versucht wird, das Amt „eines leitenden Staatsmannes aus den Anfängen der Antike nach „seinem Aufgabenkreis näher zu umschreiben, finden wir auch als „erstes die Sorge für Sicherheit und Ordnung genannt. Das gilt „von den Satrapen der Perserkönige und den Wesiren der Pha„raonen so gut, wie von den Archonten und Ephoren der atheni„schen und spartanischen Republik" [1]).

In het primitieve beginstadium van den staat werd het leger gebruikt zoowel voor de verdediging naar buiten als naar binnen, omdat het leger het eenige machtsorgaan was waarover men de beschikking had. Eerst in een verder stadium van ontwikkeling ontstond een zijwaartsche afsplitsing van een legeronderdeel, dat een speciale politioneele taak kreeg toebedeeld. Een bepaalde troep kreeg de durende opdracht om de veiligheid binnen de staatsgrenzen te verzekeren en wel lang voordat het politioneele arbeidsveld zich zuiver had afgescheiden van het overige staatsbestuur. De politie heeft een zelfde vrijmakingsproces moeten ondergaan als de rechtspraak.

1) T.a.p. blz. 9.

In het oude *Perzië* regeerden de Satrapen als stedehouders van den Koning. Behalve over de door hen zelf aangeworven soldaten, hadden zij nog de beschikking over legerafdeelingen van 's Konings troepen. Vooral deze laatste troepen vormden betrouwbare elementen, omdat de daarbij ingedeelde officieren door den Vorst benoemd werden, terwijl de veelal met geweld onderworpen stedehouders steeds pogingen aanwendden om zich onafhankelijk te maken. Een goed Satraap was hij die verklaren kon, dat in zijn landstreek ieder rechtschapen man zakenreizen kan ondernemen waarheen hij wil. (Xenophon, Anabasis).

Omstreeks 2500 voor Chr. werden in *Egypte* onder Phiops I Nubische troepen, deel uitmakend van het leger, gebruikt voor politioneele doeleinden. Daaronder trof men den stam Mezai aan, welke zich 500 jaar later als een soort gendarmerie van het leger had afgescheiden. Deze troep was over het geheele land verdeeld en stond onder het bevel van een Vorst. De onkosten voor dit orgaan werden gedragen door de pachters van de koninklijke domeinen. Een strenge discipline werd onder de manschappen gehandhaafd. Ondanks naijver van de zijde van de officieren en ambtenaren, mocht deze politieorganisatie zich verheugen in de belangstelling van Koning ICHNATON en zijn Vizier. In het graf van den politiechef MEHE treft men een relief aan, voorstellende een inspectie van zijn politietroepen door den heerscher, terwijl voorts het uitbrengen van een belangrijk rapport aan den Vizier in beeld is vastgelegd.

Met den ondergang van het rijk der Pharao's door de veldtocht van ALEXANDER DE GROOTE, werden de Mezai opgeheven. In de plaats daarvan kwam de gendarmerie van de Ptolemaeen, Phulakes (wachters) geheeten. Deze organisatie bestond uit Egyptenaren onder Grieksch commando. Ondanks de militaire organisatie vormde deze gendarmerie een van het leger goed gescheiden politietroep. Langzamerhand ontwikkelde zich uit de positie van de bevelvoerders der Grieksche bezettingstroepen, de strategen, een ambt, dat tevens een bestuurs- en politioneele taak ging bestrijken. In Alexandrië was in den tijd der Ptolemaeen reeds een burgerlijke stadspolitie aanwezig, welke organisatie belast was met het bewaken van openbare en particuliere gebouwen. Aan het hoofd daarvan stond de nachtstrateeg. Hooger in rang dan deze politie-

chef stond de stadstrateeg. Terwijl deze aanvankelijk vermoedelijk slechts benoemd werd voor het geval de heerscher afwezig was, werd zijn positie op den duur permanent. Deze vertegenwoordiger van het hooge staatsbestuur was tevens opperste leider van het politiekorps.

In *Athene* en *Sparta* maakte de contrôle op de uitvoering van de staatswetgeving een belangrijk deel uit van de taak der leidende staatslieden. In Athene hadden de Prytanen niet alleen de leiding van het staatsbestuur, waarin begrepen de wetgeving, doch ook de contrôle op de naleving daarvan. In gelijken zin waren de Ephoren in Sparta tegelijkertijd bestuurs-, rechterlijke en politieambtenaren. De Prytanen hadden de beschikking over een speciale politietroep, uit Skyten bestaande, die met een lans bewapend waren. Op den duur ontstond een specialisatie in markt-, bouw- en wegenppolitie. De Agoronomen hadden tot taak de orde en veiligheid op de markten te handhaven, terwijl de Astynomen het toezicht hadden op nieuwbouw en er voor zorgdroegen, dat gebouwen, havenwerken en wegen niet werden beschadigd. Een typische vermenging van militaire en politioneele arbeid gaf de Krypteia, de tweejarige Spartaansche militie te zien. Zij had oorlog te voeren, doch tevens opstanden onder de slaven (Heloten) te onderdrukken. MELCHER zegt omtrent deze Spartaansche staatstactiek: „So war die Politik der Spartiaten nur eine Wahl „zwischen den beiden allein gegebenen Möglichkeiten: Unter„drücken oder Unterdrücktwerden. Von hier aus gesehen erscheint „die Krypteia rein polizeitechnisch als eine ausgezeichnete „Maszahme energischer Staatsklugheit. Schon die Verschmelzung „der militärischen Ausbildung mit praktischer Polizeitätigkeit war „ein genialer Griff, der für die Sicherheit des Staates nach innen „und auszen durch ein und dieselbe Masznahme aufs beste sorgte, „also bei starker Reduziering des Kräfteaufwandes (bedingt durch „die geringe Zahl der Spartiaten) einen grösztmöglichen Nutzef„fekt erzielte" [1]).

Tegenover het in het huidige ontwikkelingsstadium der politiewetenschappen algemeen aanvaarde standpunt, dat het wezen van de politie is, dat zij een helpend, opvoedend, objectief onderzoe-

1) T.a.p. blz. 21.

kend en eerst in uiterste gevallen een gewelddadig karakter moet hebben, staat de steeds weer en speciaal bij militairen of militair opgevoede politieambtenaren opduikende meening, dat de dwangfunctie van de politie alpha en omega van haar taak is. De oud-*Romeinsche* politie berustte op het laatste beginsel. Dwingende politioneele bevoegdheden hadden alle hoogere burgerlijke en militaire autoriteiten binnen hun ambtskring. Het recht van coercitie, het breken van de ongehoorzaamheid van de burgers met behulp van dwangmiddelen is volgens moderne opvattingen politioneele willekeur. Behalve de rechtspraak stond ook dit middel ten dienste van de hoogere magistratuur. De aard van de dwangmiddelen was echter nauwkeurig omschreven. Afgezien van het — ook hier te lande bestaan hebbend — recht van den Vorst om over lijf en goed van zijn onderdanen te beschikken [1]), bestonden deze middelen uit: daadwerkelijke dwang, gevangenneming, geldboete en beslaglegging.

Voor bepaalde volksgroepen — tooneelspelers, kleine neringdoenden en slaven — gold het recht van tuchtiging.

Behalve dat zij het recht van coercitie hadden, mochten de beambten zich ter plaatse hulp verschaffen op kosten van den verstoorder. De Aedilen (straat-, markt- en bouwpolitie) mochten b.v. indien het verkeer belemmerd werd door het een of andere obstakel, deze hindernis op kosten van den veroorzaker van deze overlast doen opruimen. Hierin vinden wij een politioneel dwangmiddel terug, dat zich in deze tijd heeft weten te handhaven.

Om deze dwangmiddelen te kunnen toepassen, hadden de Romeinsche staatsbeambten de beschikking over lictoren en viatoren. De bijl gevat in een roedebundel, fasces genaamd, was het zinnebeeld van de nauwe verwantschap tusschen rechterlijke en politioneele bevoegdheden door de lictoren uitgeoefend.

De keizertijd bracht in deze politioneele organisatie groote ver-

---

1) Op garebeg besar moeten alle zelfbestuursambtenaren in den Kraton verschijnen om den Vorst het eerbewijs te brengen. De kleeding tot 1930 daarbij gebruikelijk was: loshangend haar, ontbloot bovenlijf, een doodskleed (mori) om de lendenen en ongewapend. Volgens R. M. T. Soemonagoro, Regent van Sragen, had dit de beteekenis, dat de Vorst, wanneer hem dat plotseling inviel, zijn onderdaan op de gemakkelijkste wijze het leven kon nemen. De lange haren waren het houvast, het naakte bovenlijf liet het bepalen van de doodelijke plaats toe en het doodskleed was voor het gebruik gereed.

andering. Octavianus trachtte op weinig opvallende wijze door aanpassing aan de bestaande republikeinsche organisatie een totaal ander karakter te geven. Het eerste stadium was een verhooging van het aantal slaven staande ter beschikking van de Aedilen tot op 600 man. Daarop volgde de instelling van de in kohorten ingedeelde, geheel militair georganiseerde vigiles, een korps van 7000 tot 8000 man veiligheidspolitie.

Aan het hoofd van deze politietroep stond de Praefectus vigilum, die rechterlijke en politioneele bevoegdheden uitoefende.

Ondanks militaire organisatie, was deze troep geen onderdeel van het Romeinsche leger.

De vigiles waren ontworpen naar het voorbeeld van de troep wachters onder leiding van den nachtstrateeg in het Alexandrië tijdens de Ptolemaeen. De aard van de wachtdiensten liet een direct verband met het leger niet toe. Wel mochten de politieofficieren naar het leger overgaan. Ook de post van stadstrateeg werd overgenomen. Aanvankelijk slechts voor den tijd, dat de Caesar elders vertoefde, doch later permanent, werd een Praefectus urbi aangesteld onder wien niet alleen de vigiles, doch ook de in Rome in garnizoen gelegen linieregimenten ondergeschikt waren.

De politie in den tijd der *Germanen* berustte op het systeem van eigenrichting. Het schild aan den arm en de gewapende vuist waren de middelen, waarmede men zich beschermde en recht deed. Slechts de hulp van de mannelijke bloedverwanten werd aangenomen. In oorlogstijd vormde deze groep een onderdeel van het leger, in vredestijd was zij een veiligheidsorganisatie.

Waren de Germanen maatschappelijk niet belangrijk van elkaar onderscheiden, anders werd de toestand bij het ontstaan van het grootgrondbezit. Naast de groep van de ambtenarenaristokratie ontstond de groep der grootgrondbezitters. Daarop volgde de groep der kleine boeren en tenslotte de lijfeigenen en hoorigen. In deze veelvormige maatschappij moest het recht van oog om oog en tand om tand veranderen. Waar de Koning vertoefde zorgden zijn gewapende dienaren voor de landsvrede, voor het overige behartigden of verwaarloosden de grootgrondbezitters deze taak.

Gedurende de Middeleeuwen werden de bevoegdheden van het centrale gezag meer en meer door de territoriale Heeren overgenomen. Ook de bestraffing van verstoorders van de openbare rust

en orde namen zij op zich. Tengevolge van het volkomen gemis aan een behoorlijk werkende veiligheidspolitie moest de theorie van de afschrikking tot in het groteske worden toegepast. Op den duur werden zelfs weinig belangrijke vergrijpen met de ergste folteringen bedreigd.

Men kon ook om allerlei redenen niet tot het ontwerpen van zulk een organisatie komen. Binnenlandsche en buitenlandsche politieke moeilijkheden voorkwamen het ontstaan van een machtstoestand, waardoor het groeien van een dergelijk orgaan mogelijk zou zijn geweest. Bovendien had men geen zuiver beeld van het karakter, dat een politieorganisatie moest hebben en de plicht, welke de staat heeft tot bescherming van de burgers, erkende men nog niet.

Geheel in overeenstemming met de maatschappelijke ontwikkeling en de locale behoeften in verband daarmede ontstaan, verkregen de dorpshoofden op het platte land, als uitvoerders van de besluiten van de dorpsvergadering, de bevoegdheid op het gebruik van de communale gronden toe te zien (boschpolitie en akkerpolitie). In de steden ontstonden de munters van den Vorst onder leiding van den muntmeester, die behalve dat zij geld aanmaakten, tevens het toezicht hadden op de markten — waar natuurlijk veel geld in omloop werd gebracht en mogelijk ook valsch geld — en tengevolge van dezen specialen arbeid kregen zij ook de maten en gewichten te controleeren. De bouwpolitie in de middeleeuwsche stad was een militaire noodzakelijkheid. Immers de steden waren ommuurd of door wallen omgeven. Iedere verandering in de bouworde kon wijziging veroorzaken in het stelsel van de nauwe straten of de pleinen en daardoor in de verdedigbaarheid.

Buiten de steden, waar straafroof en nachtelijke overval veel voorkwamen, bestond in het geheel geen veiligheid. Men kon zich tegen betaling van een geleide voorzien. Dit geleide was Staatspolitie, welker instelling geen plicht van de Staat was, doch als middel van inkomsten werd beschouwd. Werd ondanks het betaalde geleide door den reiziger tengevolge van roof toch schade geleden, dan moest de Vorst of landheer deze schade vergoeden.

Het opbloeiende middeleeuwsche stadsverband berustte voornamelijk op de ontwikkeling van den handel en de nijverheid. Het

moderne begrip van een staat, welke rechten doch ook verplichtingen heeft, kon in deze steden — welke hier en daar aparte staatjes vormden — voor het eerst tot ontwikkeling komen. De machtige gilden hebben tot het ontstaan van een stedelijke politie veel bijgedragen.

Deze organisatie bestond uit poortwachters, knechten en boden en werd gesteund door de burgerwacht. Van munt- en marktpolitie kwam het stadsbestuur tot de oprichting van handels- en bedrijfspolitie. Behalve voor de brandweer, welke in de dicht opeen staande huizenbuurten bij brand een zware taak had, werden ook tal van doop-, huwelijks- en begrafenisverordeningen gemaakt. Daarop volgden bepalingen omtrent het dragen van wapens, het verbieden van oproer en volksoploop, van vechterij, bedelen, drinken, vloeken, hazardspel, het dragen van een masker enz., alle voorschriften welke wij thans nog gedeeltelijk in de locale, gedeeltelijk in de rijkswetgeving terugvinden.

Opvallend is, dat de contrôle op de naleving van de staats- en administratiefrechtelijke bepalingen, tengevolge van het bizondere karakter der stadsgemeenschap als handels- en nijverheidscentrum een belangrijker positie inneemt dan de zorg voor de openbare veiligheid, rust en orde. De gespecialiseerde politie, welke tot taak heeft deze contrôle uit te oefenen, nl. de administratieve politie, is veel vroeger georganiseerd dan de politie, welke de veiligheid moest verzekeren en de politie, welke begane misdrijven moest opsporen. Het is om die reden, dat wij van oordeel zijn, dat de gemeentelijke organisatie van de veiligheids- en rechterlijke politie behalve op andere, ook op historische gronden veroordeeld moet worden.

Een werkelijke revolutie op politioneel gebied bracht de nieuwe tijd. Door den stedelijken politiestaat groeide de landelijke politiestaat heen.

Het beginsel om letterlijk ieder verschijnsel in de menschelijke samenleving, te willen persen in een keurslijf van voorschriften, zal aanvankelijk wel geheel in het belang van de burgerschap zelf zijn toegepast. De ontaarding van dit beginsel echter was, dat ook onderwerpen waarbij de gemeenschap weinig of geen belangen had, geregeld werden. Aan deze ontaarding ging de politiestaat te gronde. Om het doel van de contrôle te bereiken, werden minder oirbare middelen gebruikt. Geestelijken, doktoren, herbergiers — wie kon de

verdachte reizigers beter in het oog houden ? — allen ontvingen politioneele opdrachten. Het spionnensysteem nam abnormale afmetingen aan. De arts wist, wanneer en door wie geduelleerd was, de geestelijke mocht het huwelijk niet voltrekken, wanneer het jonge paar niet tevoren enkele vruchtboomen had geplant [1]). Over gewetensbezwaren, welke betrokkenen mogelijk koesterden, werd niet gedacht.

De groote verdienste van deze periode is geweest, dat aan de macht van de feudale Heeren goeddeels een einde werd gemaakt en dat de rooversbenden in toom gehouden werden. Bovendien was thans proefondervindelijk bewezen, dat de Staat door middel van een centrale organisatie de rust en orde kon handhaven. Dat bij de uitvoering van het beginsel op onverantwoordelijke wijze werd voortgegaan in een extreme richting, welke het systeem zou vernietigen, bewijst niets tegen het beginsel van een centrale staatspolitie, doch wel tegen het beleid van degenen, die het beginsel toepasten.

Omstreeks het midden van de vorige eeuw begon in Pruisen de ontwikkelingsgang van de moderne politie, welke aanzienlijk versneld werd door de wetenschappelijke arbeid van kriminologen als CESARE LOMBROSO, LACASSAGNE, REISS, GROSS, LOCARD en HEINDL. De vruchten van de wetenschappelijke onderzoekingen op het uitgestrekte terrein van de strafrechtelijke hulpwetenschappen werden met succes gebruikt voor de op- en ombouw van de politieorganisatie.

De justitie had zich van het bestuur afgescheiden, de splitsing tusschen wetgeving en bestuur voltrok zich. Tenslotte werden de speciale diensten welke tot dusverre al wel bestaan hadden en welke tot taak hadden de politieke aanraking met het buitenland te onderhouden, het land tegenover den buitenlandschen vijand te beschermen, de inkomstenvoorziening van de Staat te verzorgen, geheel opnieuw georganiseerd. De politie bleef echter bij het Ministerie van Binnenlandsche Zaken ingedeeld. Het bevorderen van de maatschappelijke welvaart door middel van het treffen van tal van maatregelen, in den politiestaat opgedragen aan de politie, werd meer

1) Een hier op Java door ons herhaaldelijk geconstateerd verschijnsel van gelijksoortig karakter is de „prentah aloes" om voor het huwelijk ieder een klapperboom aan te laten planten.

en meer door de locale ressorten overgenomen. Controleerende locale instanties ontstonden, welke tezamen de administratieve politie uitoefenden.

Eenerzijds door terugdringing van de mogelijkheid van het toepassen van politioneele dwangmiddelen tengevolge van de erkenning en bescherming van staatsburgerschapsrechten, anderzijds door quantitatieve inperking van het politioneele arbeidsveld, ontstond langzamerhand de moderne opvatting over de taak van de staatspolitie: het handhaven van veiligheid, rust en orde en het afweren van het publiek of enkele personen bedreigende gevaren. Zonder binnenlandsche orde en rust verliest een staat zijn bestaansreden. Vreemde mogendheden gaan in het belang van hun onderdanen een woordje meespreken. De vervulling van deze voorwaarde is zelfs belangrijker dan de verdediging tegenover het buitenland, immers ook militair zwakke staten kunnen blijven voortbestaan, veelal dank zij de onderlinge naijver der groote mogendheden, indien de binnenlandsche rust maar verzekerd is.

De twee tegengestelde invloeden, welke op de politieorganisatie voortdurend inwerken, zijn de eisch van zelfbehoud van den Staat, welke bij extreme doorvoering een systeem van willekeur tot gevolg kan hebben en de verdediging van de burgerschapsrechten door de ingezetenen, van welker handhaving de regelmatige ontwikkeling van het staatkundig leven afhankelijk is. Het probleem voor de moderne politieorganisatie is, den gulden middenweg te vinden tusschen noodzakelijken dwang en onmisbare vrijheid. Op deze wijze wordt een politieorganisatie zelfs een onmisbare factor voor de regelmatige vooruitgang. De „Schutzpolizei" in Duitschland, welke thans voor de vervulling van een schier bovenmenschelijke taak staat, in verband met de massale politieke opschuiving in agressief nationalistische en communistische richting, heeft dit ideaal ongetwijfeld goeddeels benaderd.

Frankrijk wordt door MELCHER [1]) het klassieke land der politie genoemd. Evenals in Duitschland waren gedurende de middeleeuwen tweeërlei krachten werkzaam, een centripetale, naar den Koning als drager van het staatsgezag en een centrifugale, naar de feudale Heeren toe gericht.

---

1) T.a.p. blz. 81.

In tegenstelling met Duitschland echter bleef de Koning de macht over den adel behouden. De Romeinsche bestuursorganisatie was goeddeels overgenomen. De duces werd ducs, de comites werden comtes. Zij ontvingen geen salaris, doch een ressort, dat zij voor eigen baat misbruikten. Al naar de persoonlijkheid van den Vorst schommelde de macht tusschen feudale heeren en den Koning. Het wederopleven van de feudale macht demonstreerde zich o.a. in het edict van 877, waarbij KAREL DE KALE de erfelijkheid van het ambt en van het ressort plechtig moest erkennen. Dit was een begin van het federalisme. De landsheeren waren nu in staat zich de rechten van oorlogvoeren, bestuur, rechtspraak en het aanmunten van geld te veroveren. Speciale ambtenaren voor bestuur en rechtspraak werden aangesteld. Aan het hoofd van hen stond de vicomte en onder hem de prévots (provoosten) in de steden, de maires in de dorpen en de chatelains in de burchten. De Koning stelde in zijn domeinen eveneens prévots aan, die omstreeks 1200 ondergeschikt werden aan de koninklijke baillis en sénéchaux.

Parallel aan de ontwikkeling van het federalisme ten platten lande ging de vrijmakingsbeweging van de steden.

Als tegenwicht tegen de toenemende macht der feudale Heeren werd dit proces door Koningen begunstigd. Van omstreeks 1300 — 1600 waren bestuur en justitie, hier en daar ook het leger, in handen van de baillis en sénéchaux.

Ideale koningsgetrouwe ambtenaren waren ook zij allerminst. Op het voetspoor van de feudale heeren dachten zij slechts aan eigen voordeel. Tengevolge van de voortgaande ontwikkeling werden speciale beambten, lieutenants geheeten, aangesteld. Later werden ook zij door den Koning benoemd, hetgeen de macht van de baillis en sénéchaux verzwakte en die van de prévots deed toenemen.

De scheiding tusschen bestuur en rechtspraak nam later een aanvang.

De rechters — lieutenants civils et criminels — waren in kleeding onderscheiden van de bestuursambtenaren (prévots, baillis en sénéchaux). Deze laatsten hadden tevens bemoeienis met het leger, vandaar dat zij „magistrats d'épée" genoemd werden. Langzamerhand degradeerde de positie van de baillis en sénéchaux tot die van een eereambt met vaag omlijnde bevoegdheden. De opvolgers in de macht waren de prévots.

Onder Frans I werden prévots de maréchaux aangesteld, die de maréchaussées, een corps bereden veiligheidspolitie, commandeerden. Geheel militair in compagnieën ingedeeld, stonden deze politietroepen onder de bevelen van den maarschalk van Frankrijk. De opdrachten van de rechterlijke en bestuursambtenaren hadden zij echter uit te voeren. De speciale taak aan dit korps opgedragen was de bestrijding van de landlooperij, straatroof, valsche munterij en militaire overtredingen. Tot het einde van de oude monarchie bestond deze militaire organisatie, om na de revolutie door de gendarmerie te worden vervangen. Deze maréchaussées zijn het voorbeeld geweest voor het Nederlandsche korps van die naam.

De prévot de Paris was de primus inter pares. Verordeningen aanvankelijk van den Koning uitgaande, werden uiteindelijk door hem gegeven. Op deze wijze kon het Fransche absolutisme het feudalisme overheerschen. Rome, de Romeinsche provincie Gallië en Frankrijk vormden de brug tusschen de organisaties van oud-Egypte en de moderne Europeesche politie.

Onder den Zonnekoning (1643 — 1715) werd de Fransche politieorganisatie uitgebouwd. Het centrale punt werd de lieutenant général de police, de opperste politiechef van Parijs. De Berlijnsche en later de Pruisische Polizeipräsident zijn naar dit voorbeeld overgenomen.

Deze figuur is terug te voeren tot de praefectus urbi van Rome en de stadstrateeg van Alexandrië. Wat het executieve lichaam van de politie betrof, zoo had Parijs tot het einde der monarchie zijn „chevalier de guet", den Commandant van de nachtwacht. Gedeeltelijk bestaande uit beroepspolitie, gedeeltelijk uit burgers, die bepaalde wachten moesten betrekken, verwierf deze nachtwacht zoowel lof als blaam.

Ook de commissaris van politie bestond reeds in de hierarchie de Parijsche politie. Zijn Romeinsche voorloopers wareen: de curatores urbis (stadswakers); de adjutores praefecti urbi (helpers van den stadspraefect); de quaesitores en inquisitores (opsporingsbeambten). De juges enquêteurs zijn uit deze laatste categorie voortgekomen.

De scheiding tusschen bestuur en rechtspraak werd in deze periode duidelijk voltrokken. De lieutenant civil et criminel behield de justitie, de lieutenant général de police verkreeg de gezamen-

lijke bestuurs- en politioneele functies. Onder hem stonden: de commissaires de police, de commissaires enquêteurs (opsporingsambtenaren), de procureurs du roi (de latere officieren van justitie) en de chevalier de guet. In April 1667 werden de bevoegdheden van den lieutenant général de police over geheel Frankrijk uitgebreid. In alle groote steden kreeg hij ondergeschikte commissarissen.

De Fransche revolutie maakte aan deze organisatie een einde. Van een streng gecentraliseerde vorm sloeg men over naar de volkomen gedecentraliseerde organisatie. De politie werd gemeentetaak. In iedere sectie werd door de bevolking een commissaris van politie met een secretaris gekozen. Een contrôleorgaan, uit 16 burgers bestaande, werd dezen commissaris terzijde gesteld. Op deze wijze werd de politie opgedeeld in kleine kernen, welker samenstelling geheel afhankelijk was van de plaatselijke verwantschaps- en maatschappelijke verhoudingen. Wilde de commissaris na afloop van den termijn van 2 jaren niet broodeloos worden tengevolge van het verkiezen van een ander, dan had hij er voor te zorgen geen stemmen te verliezen! Reeds gedurende de laatste jaren van de Nationale Conventie werden de bezwaren, tegen deze op ernstige corruptie uitloopende, decentralisatie ingebracht, legio. Niet lang daarna — tijdens het directorium — deed men de eerste stap terug: de commissarissen werden voortaan door het gemeentebestuur benoemd en ontslagen.

Napoleon bracht echter de definitieve terugkeer van deze dwaalwegen. Een hierarchische bestuursorganisatie en een gecentraliseerde politie werden wederom ingesteld. De verderfelijke invloed van gekozen gemeentebeambten werd ongedaan gemaakt door de benoeming en het ontslag van de politieambtenaren aan den Staat voor te behouden. Bij zijn wet van 28 pluviose jaar VIII werd Frankrijk ingedeeld in departementen, arrondissementen, cantons en communes. De prefecten, onderprefecten, burgemeesters en commissarissen van politie voerden het bevel over bestuur en politie. In Parijs werd wederom een politieprefect benoemd; in de groote provinciesteden commissaires généraux de police. In verschillende roerige tijdperken werd aan het hoofd van deze organisatie een minister van politie aangesteld. Fouché, die berucht geworden mémoires schreef, is wel de bekendste van deze ministers. Met dit

opleven van de autoriteit van het staatsgezag ging de inperking van de burgerschapsrechten gepaard. Tenslotte groeide het medezeggenschap van de staatsburgers uit in een stelsel van gekozen vertegenwoordigende lichamen. Behalve in de gemeenten met minder dan 5000 inwoners bleef de politie echter centraal georganiseerd. Onder den minister van Binnenlandsche Zaken stond de directeur de sureté générale. Aan dezen zijn ondergeschikt: de controleur général des recherches, die de beschikking heeft over 15 brigades mobiles; de commissaires spéciaux en de commissaires municipaux [1]). Men heeft derhalve thans drie politieorganen in Frankrijk: de police mobile, de commissaires spéciaux en de police municipale.

De mobile brigades, onder het ministerie Clémenceau door Hennion in 1907 in het leven geroepen, zijn het voorbeeld geweest voor de bewegelijke veldpolitie hier te lande. Behalve deze organisatie, maakte men voor Parijs een speciale regeling. De préfet de police is rechtstreeks ondergeschikt aan den Minister van Binnenlandsche Zaken. Ondergeschikt aan hem zijn twee directeuren van politie, een voor den veiligheidsdienst, de andere voor de rechterlijke politie (den opsporingsdienst). Deze laatste dienst heeft de beschikking over een politielaboratorium. In de steden Lyon, Marseille en Toulon heeft men eveneens staatspolitie, welke ondergeschikt is aan de Sûreté générale van het ministerie van Binnenlandsche Zaken. Tenslotte is er nog een militair georganiseerde politietroep, de gendarmerie, welke de opvolgster is van de maréchaussée, doch die gelukkigerwijze — aldus LOCARD [2]) — het belangrijkste deel van hun taak heeft moeten afstaan aan de mobiele brigades.

Aangezien onze Nederlandsche en dus eveneens de Nederlandsch-Indische, politieorganisatie onder invloed heeft gestaan van de ontwikkelingsgang welke de politie in Frankrijk en Duitschland heeft gevolgd, was het voor ons doel noodzakelijk om met behulp van het bovengenoemde werk van MELCHER de verschillende trappen van ontwikkeling in die landen vast te leggen. Wij zullen hieronder zien, dat, naar CLIVE DAY reeds constateerde, veel overeenkomstige

---

1) Dr. E. LOCARD: „La Police, ce qu'elle est ce qu'elle devrait être" blz. 12. Payot, Paris 1919.

2) T. a. p., blz. 19.

punten in de veiligheidstoestand van Java en de wijze, waarop ter verbetering daarvan werd gereageerd, vallen aan te wijzen.

In *Nederland* is tengevolge van een zich sterk ontwikkelende gemeentelijke decentralisatie, de politieorganisatie in haar kinderschoenen blijven staan. Weliswaar hebben de groote steden kostbare moderne politiekorpsen in dienst, welke tevens ter beschikking van de justitie staan, een landelijke organisatie onder éénhoofdige leiding kon daar tot dusverre niet groeien. Iedere poging daartoe is tot dusverre afgestuit op de gemeentelijke autonomie. De fouten trachtte men te herstellen door middel van lapwerk. VAN DEN BERGH [1]) constateert terecht, dat tengevolge hiervan een woekering van verschillende rijksorganisaties ontstond. In 1854 werden aan jachtopzieners en gerechtsdienaren commissiën als rijksveldwachter uitgereikt. Later breidde men deze groep personen uit met van Rijkswege bezoldigde beambten tot het korps Rijksveldwacht.

Tengevolge van de in de tachtiger jaren opkomende volksbeweging werden herhaaldelijk legerafdeelingen naar de noordelijke provincies gezonden. Deze maatregel was echter kostbaar en bovendien deed hij afbreuk aan de militaire vorming van de soldaten, zoodat de tot dusverre uitsluitend in de zuidelijke provincies gelegerde maréchaussées thans ook in de provincies Friesland, Groningen, Drenthe, Overijssel en de Achterhoek werden gelegd. Meermalen moesten deze politietroepen gebruikt worden om oproeren in de groote steden te onderdrukken. De versnippering van de bevelvoering over de politie in Nederland wordt het beste gedemonstreerd, doordat er — in tegenstelling tot Ned.-Indië — geen centrale leiding is. De burgemeesters zijn ondergeschikt aan den Minister van Binnenlandsche Zaken. De Commissaris der Koningin in de Provincie, aan wien de handhaving van de rust en orde in de Provincie is opgedragen, staat ook onder dezen Minister. Dit wil niet zeggen, dat de gemeentelijke politie nu onder het gezag van den Minister van Binnenlandsche Zaken staat, doch wel de opperste leider van dat korps. De Rijkspolitie: de Rijksveldwacht en de Maréchaussée — deze laatste voor zooveel betreft de uitoefening van den justitieelen dienst — is ondergeschikt aan den Minister van Justitie. Wel heeft men getracht deze ernstige lacune aan te vullen door de Procureurs Generaal bij de Gerechtshoven fungeerend

1) T. a. p. blz. 81.

directeur van politie te maken, doch dit instituut is niet tot leven kunnen komen.

Tenslotte beschikken de garnizoenscommandanten in Nederland nog over het korps Militaire Politie, dat strikt op militair gebied opereert. Tengevolge van rondediensten, werd het mogelijk vaste wachten voor militaire gebouwen af te schaffen. Tevens wordt deze politie gebruikt voor het begeleiden van lotelingen en voor het opsporen van militaire overtredingen.

Op *Java* was tijdens het einde van het onafhankelijke Vorsten- en Regentenbewind de veiligheidstoestand even slecht als in Europa voor en tijdens de Middeleeuwen. CLIVE DAY [1]) wijst er op, dat de Javaansche ambtenaren zooveel mogelijk trachtten te halen en zoo weinig mogelijk te doen. De bevolking werd voor de bevrediging van hunne lusten misbruikt. Het werk werd gedaan door de lageren, de hoogeren vermaakten zich met eten, drinken, betelkauwen en wedrennen houden.

„Een regeering als deze was onbekwaam iets te vervullen van de „plichten, die op haar rustten; zij kon den eersten bestuursplicht niet „nakomen, het volk te beschermen tegen den vijand van buiten en „inwendige rust en veiligheid te bewaren".

„Het centrale gezag was onbekwaam de rust te bewaren, zelfs „onder de lagere ambtenaren". Ieder deed wat hij wilde, aldus CLIVE DAY. De toestanden deden hem denken aan de Engelsche tijdens de invasie van de Noormannen. Degene, die onbeschermd het dorp uitkwam, had kans te worden vermoord. Het vervoer van officieele brieven moest later onder dekking van pradjoerits geschieden. Tal van afschrikwekkende straffen, werden vaak zonder voorafgaand vonnis ten uitvoer gelegd, zooals het verminken, het voorwerpen aan tijgers en het werpen in een afgrond. Van deze toestanden bespeurt men nog in den jongsten tijd de overblijfselen.

Toen de Nederlanders aan het einde van de vorige eeuw zich ernstig met het eigenlijke bestuur over de bevolking gingen bemoeien, werd paal en perk aan de willekeur der feudale hoofden gesteld. De bescherming van de bevolking daartegen werd een der eerste plichten van den Gouverneur Generaal. Men droeg, evenals

---

1) PH. D. CLIVE DAY: „History of Java", vertaling H. D. H. BOSBOOM: „Nederlandsch beheer over Java". 's-Gravenhage, W. P. VAN STOCKUM & ZOON. Blzn. 21 t/m 25.

dit elders geschiedde, de verantwoordelijkheid voor rust en orde op aan de Europeesche en Inlandsche bestuursambtenaren. Aanvankelijk waren bestuur en rechtspraak in een hand. Gedeeltelijk zijn daarvan nog rudimenten over in de regentschapsgerechten, districtsgerechten en het plaatsvervangend landrechterschap van de Europeesche bestuursambtenaren. Ook de dorpshoofden werden verantwoordelijk gesteld voor de handhaving van de rust en orde in hunne desa's. De verplichting tot het uitkomen in wachtdiensten, welke verbonden is aan het huis- en/of grondbezit bestaat ten platten lande nog algemeen. In de stadsgemeenten, waar sedert 1911 algemeene politie werd ingesteld — op grond van de rapporten van BOEKHOUDT en PRIESTER — zijn deze dorpsdiensten opgeheven. In de randdesa's hoort men des avonds echter nog het slaan van de kentongan. Later werden de desa's binnen de stadsgemeenten opgeheven, aangezien voor deze Inlandsche gemeenten geen arbeid meer was overgebleven.

Hadden de bestuursambtenaren van de vorige eeuw de beschikking over bevolkingspatrouilles en pradjoerits, de groote politiereorganisatie welke zich voltrok van 1911 tot 1921 en welke dus voor het ontstaan van de groote volksbewegingen — die van de Sarekat Islam en de communisten — haar beslag kreeg, gaf het korps bestuursambtenaren de beschikking over moderne politiekorpsen: de stadspolitie en de veldpolitie. De stadspolitie welke zich meer en meer specialiseert, heeft ondanks het feit, dat de hoofdcommissaris ondergeschikt is aan den resident, een zeer onafhankelijke positie kunnen veroveren. In feite oefenen de residenten slechts toezicht uit op dat speciale deel van de politietaak, dat politieke recherche is. Met de straat-, verkeers- en rechterlijke politie heeft de Europeesche bestuursambtenaar in de groote steden vrijwel geen aanraking. Tal van administratief politioneele bevoegdheden, tevoren door de B. B. ambtenaren uitgeoefend, zijn formeel of practisch aan de politie overgedragen (vergunningen tot het houden van feestelijkheden, contrôle op vuurwapens e.d.). Niet tevreden met deze machtspositie, bestaat er nog altijd een sterke strooming onder de hoogere politieambtenaren om zich geheel los te maken van het bestuurselement.

Een enkele, die onder invloed staat van de agressieve stellingname tegenover het B. B., zou niet terugdeinzen voor de wanhoops-

daad om aan ondergeschiktheid aan de gemeentelijke organen de voorkeur te geven. Wat echter gewenscht wordt is een „homogeen" politiekorps, staande onder een hoofdinspecteur of directeur van politie, waaronder politieoversten, in ieder provincie één, wier positie die van de residenten of gouverneurs zou moeten benaderen. De stadspolitie en veldpolitie zouden ondergeschikt moeten worden aan deze politieoversten. Deze organisatie zou tot grondslag moeten hebben een strenge militaire tucht en ondergeschiktheid. Subtiele verhoudingen als in de huidige organisatie tusschen residenten en hoofdcommissarissen bestaan, zouden plaats maken voor „Kadaverdisciplin". Dit streven van Hoorweg en het toenmalig hoofdbestuur van de Vereeniging van Hoogere Politieambtenaren, ingegeven door de zucht om de positie van de beroepspolitieambtenaren te versterken, is in 1930 door ons gekwalificeerd als uitlokking van het legerbestuur, dat al sedert jaren zijn kans afwacht om met behoud van de legersterkte, althans zoo min mogelijk verlies, politie te gaan uitoefenen. Thans zal bewaarheid worden, dat dit streven op ambtelijke zelfmoord en niet op positieverbetering uitloopt.

Zelden is in het politiekorps het inzicht vertegenwoordigd, dat er een normale verhouding van ondergeschiktheid tusschen het politiekorps en het bestuurskorps, waarvan het een deel uitmaakt, moet bestaan, omdat de bestuursambtenaren verantwoordelijk zijn gesteld en naar wij hieraan kunnen toevoegen: een grooter ressort hebben. Het is de Heer G. J. WELBERGEN, Adjunct hoofdcommissaris van politie, vroeger redacteur van de Ned. Ind. Politiegids, die zijn collega's ernstig waarschuwt: „De verhouding tot het be„stuurskorps waarvan wij een integreerend deel uitmaken, is er „een van zoodanigen aard dat die niet door geschrijf als het onder„werpelijke (nl. van den Heer H. P. SMITS [1]) mag worden ver„stoord. Het is de taak der commissarissen zelve dat zij daartegen „krachtig en in dit geval openlijk stelling nemen [2])". Bedenkelijk is het, dat zijn opstel een plaats moest vinden in een dagblad, omdat het vakblad weigerde het op te nemen.

---

1) H. P. SMITS: „Indische Politieorganisatie", Ned. Indische Politiegids, jg. 1932 No. 1 blz. 5 e.v.

2) G. J. WELBERGEN: „De Indische Politieorganisatie", Soerabajasch Handelsblad van 2, 3 en 4 Maart 1932.

In de geschiedenis van de politie komen met pijnlijke nauwkeurigheid dezelfde soort bindende en ontbindende krachten terug. Het zijn militaire machthebbenden, die over binnenlandsche rust en orde willen gaan waken, gevolgd door den geheelen terugslag: extreem gedecentraliseerde, naar locale maatschappelijke en politieke verhoudingen georiënteerde politie. Ook kunnen de ontbindende krachten ontstaan in het beroepspolitiekorps zelf, dat in groeiend machtsbewustzijn het evenwicht tusschen het autoritair staatsprincipe en de handhaving der burgerschapsrechten gaat verstoren, door militaire wegen te gaan bewandelen en de bestuurlijke hand welke hen leidt los te laten. Deze krachten moeten eveneens de ontbinding van het centrale staatspolitiekorps tot gevolg hebben en het ontstaan van gemeentelijke politie bevorderen.

Dat de zaak van de handhaving van de rust en orde en de bestrijding van de misdaad met een dergelijk verloop niet gebaat kan zijn, hebben wij in de bovenbedoelde opstellen uitvoerig besproken. De vertegenwoordigende raden en hunne voorzitters hebben een uitgebreid veld van administratieve politie ter bewerking, waarmede zuiver plaatselijke of landelijk-huishoudelijke belangen verbonden zijn. Om voldoende werk te hebben behoeft waarlijk de veiligheids- en de rechterlijke politie niet door de vertegenwoordigende raden te worden uitgeoefend. Teneinde de volksrechten en -gebruiken voldoende tot hun recht te laten komen, mag de politie niet onafhankelijk zijn van een bestuurselement. Ons inziens dient het Land ook bij verdergaande bestuurshervorming de beschikking te blijven houden over door de Regeering benoemde, uitsluitend aan Haar verantwoordelijke centrale bestuursambtenaren, aan wie de veiligheids- en rechterlijke politie moet blijven toegevoegd en die contrôle moeten blijven uitoefenen over al die onderwerpen van staatszorg, welke onmogelijk aan de locale ressorten kunnen worden opgedragen.

Wij hebben gezien, dat het leger slechts in de oudste tijden tevens een politietaak uitoefende en dat het overigens tijdelijk werd gebruikt om ernstige ordeverstoringen, welke de politie niet meester kon worden, te herstellen. Tevens hebben wij kunnen constateeren, dat in Nederland het militaire korps maréchaussée kon blijven voortbestaan, terwijl zijn Fransche voorganger reeds lang ter ziele is, alleen omdat daar te lande geen modern Rijkspolitiekorps

onder eenhoofdige leiding aanwezig is. Tenslotte blijkt uit het onderzoek, dat er historische gronden zijn aan te voeren voor de ondergeschiktheid van de politie aan een centraal bestuurskorps. Het is noodzakelijk deze resultaten vast te leggen alvorens over te gaan tot het volgende punt van onderzoek.

Geschiktheid van het leger voor de politietaak.

Het is van belang om het oordeel van buitenlandsche kriminalisten te vernemen over dit vraagpunt. Immers daar zij geheel buiten de thans hier te lande groeiende controverse leger — politie staan, mag van deze bekende specialisten een objectief oordeel verwacht worden. VAN DEN BERGH [1]) zegt in het hoofdstuk „Polizei und Volk in der Zukunft", het volgende: „Die Polizeifunktion musz „dabei aber so ausgeübt werden, dasz der Staatsbürgersinn und „das Gemeinschaftsgefühl nicht geschädigt, sondern entwickelt wer„den. Das ist nur dadurch möglich dasz die *Staatspolizei* auf die „*Volksgrundlage* gestellt wird und bewust im Sinne des Volks„staates wirkt".

Het middel daartoe is volgens schrijver gelegen in de opleiding. Terwijl deze opleiding voor bestuursambtenaren, rechter en officieren reeds geruimen tijd vaste vormen heeft aangenomen, is de politioneele opleiding pas in den laatsten tijd ontstaan. De verschillen wijst VAN DEN BERGH als volgt aan:

„Der Verwaltungsbeambte schafft die gesetzlichen und organisa„torischen Grundlagen für den Gesambtbau des Staatslebens; der „Polizeibeambte erhält diese. Der Richter klärt strafbare Handlun„gen auf und führt sie zur Bestrafung; der Polizeibeambte beugt „strafbaren Handlungen vor, ermittelt gegebenenfalls den Sachver„halt und leitet Aufklärung und Bestrafung ein. Der Soldat schützt „die Sicherheit nach auszen, nach innen führt er die blanke Waffe „*nur als ultima ratio* (dezz. cursiveering) zur Erhaltung der Exi„stensz des Staates; der Polizeibeambte schützt und erhält die Si„cherheit im Innern. So sehen wir Verschiedenheiten und Aehnlich„keiten in den Aufgaben, die Naturgemäsz auch Abgrenzungen und „Verwandtschaften in der Art der Ausbildung hervorrufen müssen. „In dieser Beziehung ist früher zum Schaden des Ansehens der

1) „Polizei und Volk", Gersbach Verslag & Sohn, Berlin W 35 blz. 121.

„Polizei im Volke viel versäumt worden. Man hat den Polizeibe-
„amten die grundlegende Ausbildung des Soldaten gegeben und
„diese nur durch schwache Anleihen bei der durch die Tradition
„abgerundeten und gepflegten Ausbildung des Beamten und Rich-
„ters ergänzt [1])".

Als doel van de legeropleiding wijst schrijver aan: voor de individuen vertrouwen in eigen lichamelijke kracht en vaardigheid in den wapenhandel; voor de troep, aaneensluiting, gevoel van samenhoorigheid en discipline. Alhoewel de politioneele opleiding zekere overeenkomstige trekken heeft, is er een principieel niet te overbruggen verschil. In tegenstelling tot de militaire is de politioneele vakopleiding een strikt individueele. De aanwending van het politiekorps mag zich niet bepalen tot den dwang. VAN DEN BERGH geeft een doelstelling, welke nimmer door het leger of legerafdeelingen zou kunnen worden bereikt: „Der Hauptzweck alles polizei-
„lichen Wissens soll das Verstehenlernen sein. Verständnis musz
„geweckt werden für die inneren seelischen Zusammenhänge zwi-
„schen Polizei und Volk, zwischen Volk und Staat, zwischen den
„Einzelnen und der Masse, zwischen Autorität und Freiheit, zwis-
„chen Kapital und Arbeit, zwischen Politik und Wirtschaft, sowie
„Verständnis für die geistigen Kräfte und Gedanken, die allen
„äuszeren Gestaltungen im Leben des Volks- und Staatsorganismus
„und aller seiner Funktionen liegen [2])".

Locard [3]) bespreekt als volgt de militaire politie in Frankrijk:
„On ne peut pas dire qu'il y ait à proprement parler une police
„militaire en France. La gendarmerie procède à des constats et à
„des enquêtes, mais le plus important de son role a été heureusement
„enlevé par les brigades mobiles. Non que les rapports de gendar-
„merie soient faits inintelligemment comme le veut une injuste lé-
„gende, car bien souvent les enquêtes conduites par la maréchaus-
„sée sont dirigées avec plus de zèle et de succès que celles des
„polices municipales; mais parce que leurs efforts sont bridés par
„les règlements les plus puérils, les plus tracassiers, les plus for-
„malistes, et pour tout dire d'un mot, les plus militaires. Sait-on
„par exemple qu'il est interdit à un gendarme de faire un proces-

1) Polizei und Volk, blz. 121.
2) Idem, blz. 124.
3) La Police etc., blz. 19.

„verbal de racolage, parce que la constation d'un tel méfait est „incompatible avec la dignité de l'uniforme?"

Omtrent het milieu waaruit men de politieambtenaren *niet* moet recruteeren schrijft Locard [1]): „Ici se pose la grave question du „recrutement militaire. Une prime offerte aux rengagements dans „le cadre actif de l'armée est la promesse de caser ensuite les „sous-officiers dans des emplois civils. J'ignore quel cantonnier ou „quel facteur peut faire un sergent rengagé, mais je déclare que „rien n'est plus néfaste pour la police que l'obligation d'embau- „cher les sous-officiers de carrière. Je n'ai ici nul parti pris: je „parle de faits innombrables, attentivement observés. Que l'armée „soit l'école de l'honneur, j'y souscris. Qu'elle soit l'école des „braves, je le veux bien. Mais ce que je sais, ce qu'elle n'est pas „l'école de la police. Et ici pour trois raisons, au moins: c'est que „les sous-officiers apportent à leur nouvelle carrière trois vertus „qui n'y trouvent point d'utilisation, à savoir: l'insolence, l'habitude „de la noce, et la paresse. Le militaire, habitué à avoir raison „pour la seule raison que sa manche porte des dorures, offre, avec „des airs avantageux, un ton cassant qui déplorable chez un garde, „rend impossible l'exercice du métier d'inspecteur. Le garde qui „a dix ans de grade de sergent parlera au public comme à des „conscrits; l'agent de la police judiciaire, qui a rempli pendant toute „sa jeunesse les honorables fonctions de sergent-concierge ou de „portier-consigne, aura subi une déformation morale par ankylose „qui le rend impropre aux souplesses de l'enquête et de la filature. „Le militaire a, quelquefois, des habitudes d'intempérence et de „galanterie économique qui font partie du genre cavalier, mais qui „cadrent mal avec ses nouvelles fonctions. Enfin et par-dessus tout, „l'armée est l'école de la paresse, de la paresse intellectuelle tout au „moins, et de l'irresponsibilité: c'est tout le contraire qui est exi- „gible d'un policier. Un homme qui pendant dix ans de sa vie a „eu pour devise: Ne rien faire, s'en f.... et rendre compte, doit „rester ou il est et ne pas encombrer une carrière ou il faut avant „tout de l'initiative, de l'audace et de la décision".

Van Haeften [2]), gepensionneerd generaal-majoor, oud-inspec-

1) La Police etc., blz. 42/43.
2) G. A. van Haeften: Politieorganisatie, blzn. 34/35. N. Samson, Alphen a/d Rijn.

teur der Koninklijke maréchaussée, duidt als volgt het verschil tusschen het nut van de rijksveldwacht en van de maréchaussée aan: „Bij de rijksveldwácht worden niet aangetroffen jonge mannen die „nog de bezonkenheid missen, welke noodzakelijk is bij den vrij „zelfstandigen werkkring der rijksveldwachters. Deze kunnen alle „gehuwd zijn. Te midden van de bevolking levende, op meer ge„meenzame wijze daarmede omgaande en rekening houdende met „de verscheidenheden, die zich voordoen op maatschappelijk ge„bied, zal de rijksveldwachter, in rustige tijden en rustige „omgeving (het beeld van het platte land in een groot deel van „Nederland) veelal de man kunnen zijn, die, als drager van een „gezag, krachtiger dan dat van den gemeente-veldwachter, wordt „geeërbiedigd en gehoorzaamd. De aanwezigheid in dergelijke om„geving alléén van maréchaussée *zal gewoonlijk niet in diezelfde „mate kunnen voldoen* (dezz. cursiveering), ook omdat in aanmer„king is te nemen, dat een patrouille van twee maréchaussées er „het werk van den eenen rijksveldwachter zoude verrichten. Daar„entegen zal te midden van een onrustige bevolking, die weinig „eerbied heeft voor het gezag of die geneigd is om zich aan de „politie te vergrijpen, de macht van den rijksveldwachter licht te „kort schieten. Dàár zal de maréchaussée-patrouille meer kunnen „uitrichten dan de rijksveldwachter. Als eigenlijke straatpolitie (in „stedelijke omgeving) echter is eene maréchaussée-patrouille wei„nig op haar plaats".

Ondanks alle voorbehoud op verschillende punten, komt het oordeel van dezen Nederlandschen generaal vrijwel neer op wat MELCHER met beredeneering en LOCARD openhartig en fel betoogt: de maréchaussées zijn geschikt voor „knokploeg" en gevaarlijk in rustige omgeving, wat tevens het beeld is van het overgroote deel van Java.

Inderdaad schijnt dit de juiste verhouding tusschen leger en politie: het leger fungeert uitsluitend als machtsmiddel voor niet gepacificeerde streken en als dreigende stok *achter* de deur, welke slechts in geval van noodzaak tevoorschijn wordt gehaald en gebruikt. Gewent men het publiek door dagelijksche aanraking te veel aan dit instrument, dan zal noodzakelijkerwijs de vrees er voor en dus de preventieve kracht, welke van de dreiging uitgaat, sterk verminderen. Wordt nu door de voorstanders van het leggen van

een deel van de politietaak in handen van legerafdeelingen ontkend, dat er een principieel verschil bestaat tusschen leger en politie? GERTH VAN WIJK [1]) tracht dit verschil weg te praten door op weinig ridderlijke wijze te beweren, dat de groote hoop van de veldpolitie volstrekt niet berekend is voor het fijnere politiewerk, doch uitsluitend als gewapende macht — de knokploeg! — gecamoufleerd door de benaming politie optreedt. Ziedaar de stelling, waarin de oud-legercommandant zich heeft verschanst. Het gevaar, waarop wij in 1930 wezen, nl. dat door militaire leiding van de politie aan het legerbestuur niet duidelijk gemaakt zou kunnen worden, dat er diepgaand verschil is tusschen leger en politie, is hiermede bewezen. De volkspolitie moet volgens GERTH VAN WIJK in handen zijn van de regenten en de veldpolitie vervangen worden door de maréchaussée. Daarmede wordt een hooge troef uitgespeeld. Men hoopt blijkbaar hiermede de partij der Inlandsche ambtenaren voor het idee te winnen. Met dit plan zou bereikt worden, dat de reeds wankele positie van het Europeesche B. B. op Java geheel uitgehold zou worden. Immers de drang van het Inlandsch B. B. naar volledige zeggenschap over alle politie, is in November 1931 reeds in zooverre vruchtbaar geweest, dat de z.g. bestuurspolitie geheel en de veldpolitie ten deele ondergeschikt is aan de regenten.

Wat bedoelt GERTH VAN WIJK met „fijner politiewerk"? Wetenschappelijk geoordeeld zal in geheel Nederlandsch-Indië — ondanks de in de laatste jaren verkregen vooruitgang — wellicht geen enkel politieambtenaar aanwezig zijn, die aan zware eischen zou voldoen. Oogenschijnlijk is deze uitspraak een steun voor de meening van GERTH VAN WIJK. Het kriminalistisch onderzoek tot reconstructie van het misdrijf is zóó veelomvattend, vereischt zulk een enorme kennis van talrijke hulpwetenschappen, dat één geleerde het geheele veld al niet bestrijken kan. Men ziet de Europeesche deskundigen dan ook zich specialiseeren in die richting, welke hunne academische opleiding als het ware reeds heeft uitgezet. Medici, chemici, apothekers, biologen, zoölogen, geologen, allen kunnen zij op een speciaal onderdeel van de kriminologie werkzaam zijn. Vermoedelijk heeft de schrijver aan dit soort po-

1) K. F. E. GERTH VAN WIJK: Machtsvertoon, De Indische Gids, jg. 1932 blzn. 1—4.

litiewerk in het geheel niet gedacht. Bedoeld zal zijn de methode van geduldig navragen en het uithooren van lieden, in desa en warong, op de pasar en tijdens een dorpsfeest, het ouderwetsche *behoorlijke* speurwerk.

Nu is het toch wel merkwaardig — Mr. S. COHEN FNZ. [1]) protesteerde tegen bedoelde critiek reeds op scherpe wijze — dat het juist het grootste succes van de veldpolitie overal op Java is geweest, dat zij door agenten in burger te laten loopen, geinstrueerd door actieve detachementscommandanten en mantri's, ambtenaren die geenerlei plaatselijke familiebanden hebben, langs dezen weg het platte land definitief en grondig heeft kunnen zuiveren van rooversgespuis. Valsche munters worden in grooten getale door deze politie gepakt. Onlangs is door de veldpolitie te Djombang nog een mooi succes behaald bij het opsporen van den maker der valsche vijfguldens biljetten.

Een tweede groote verdienste heeft de veldpolitie. Zij heeft een zeer belangrijk aandeel gehad in het wegdrukken van de overblijfselen van feudale toestanden. Gepleegde vexaties komen haar ter oore en er wordt niet verzuimd om deze feiten ter kennis van Europeesch en Inlandsch bestuur te brengen. Ons inziens is dit een van de voornaamste redenen geweest, waarom vroeger algemeen en thans wellicht nog hier en daar op Java een scherpe verhouding bestond tusschen het Inlandsch bestuur en de Veldpolitie.

Wij zouden dan ook van den Heer GERTH VAN WIJK bewijs voor zijn bewering willen vorderen, ware het niet, dat wij er van overtuigd zijn, dat zijn argument slechts is opgeworpen „pour besoin de la cause" van het leger, dat voor zijn bestaan vecht. Op dezen grondslag kan onmogelijk geredetwist worden over politioneel-organisatorische vragen, omdat daarbij onmogelijk van de praemisse: behoud van het leger, kan worden uitgegaan.

De kapitein der Infanterie P. H. KIESEL sprak op de 17de jaarvergadering van de N. I. Officiersvereeniging over de handhaving van orde en rust, defensie en legerinkrimping. Erkend werd, dat het leger en de politie onoverbrugbare verschillen hebben. Toch zou de zorgelijke financieele toestand van het Land ons kunnen nood-

1) MR. S. COHEN FZN.: Leger en Politie in Ned.-Indië. Mededeelingen van de Vereeniging Indië-Nederland opgenomen in „De Rijkseenheid" jg. 3 nos. 18/19.

zaken niet te stijf aan dit beginsel vast te houden, aldus KIESEL. Ook deze redenatie is uit een oogpunt van krimineele politiek absoluut verwerpelijk. Hier wordt uitsluitend een oplossing gezocht in het belang van het leger, niet in het belang van de orde en rust. Van deze praemisse van GERTH VAN WIJK gaat ook KIESEL uit.

Waarom kan er geen man en geen cent meer op het leger bezuinigd worden ? Is er „gedreigd" met het conflict in China, dat tot een internationale oorlogsvlam moet aanwakkeren? Heeft de Legercommandant met zijn sabel gerinkeld — zooals MARIN in het Soerabajasch Handelsblad schreef — en zal straks de Vlootvoogd op het dek van een kruiser stampen — zooals MARIN in bedoeld dagblad adviseerde ? Waarom kan het leger, wanneer het werkelijk als voornaamste doelstelling overhoudt: het handhaven van orde en rust binnenslands, zich niet bepalen tot het onderhouden van bewegelijke krachtig bewapende eenheden, die *in noodgevallen* dadelijk klaar staan de zwakker bewapende politie op bedreigde punten bij te springen. Op die wijze zou op het leger zeer belangrijk bezuinigd kunnen worden.

COHEN vertrouwt deze zaak niet recht en wij deelen dit wantrouwen. Moeten de maréchaussée of legerafdeelingen voorgoed van het leger afgesplitst worden, om het leger kans te geven er *thans* zonder ernstige kleerscheuren af te komen en zich, zoodra de tijden weer iets beter zijn, *straks* weer aan te vullen ? In dat geval is de positie van den Heer KIESEL daarmede niet in overeenstemming. Het betoog van dezen officier komt neer op het gebruiken van het leger bij wijze van tijdelijke noodmaatregel, doch wij veronderstellen dat men uit is op het definitief vastleggen van deze maatregel. Niets is bestendiger in Indië dan de tijdelijke maatregel!

Dat in officierskringen allerminst geloof gehecht wordt aan het instellen van een uitzonderingstoestand moge overduidelijk blijken uit het opstel van den anoniemen schrijver E [1]) getiteld: „Leger, Landsbelang en Bezuiniging". Het Landsbelang komt bij dezen schrijver in de tweede plaats het leger in de eerste, dat kwalificeert E reeds. In een overwinningsroes schrijvende, ver-

1) Soerabajasch Handelsblad van 4 Juni 1932.

liest E alle voorzichtigheid uit het oog. Waar GERTH VAN WIJK wijselijk over zweeg, wordt door E plompverloren geschreven: „Zoodra echter het abnormale weer voorbij is, zal men tot die „legersterkte en -samenstelling moeten terugkeeren, waarbij geen risico voor land en volk wordt geloopen en dat is *minstens de le-*„*gersterkte, zooals die in 1927 door de practijk is bepaald* (dezz. „cursiveering) en in het programma betreffende de uitvoering der defensiegrondslagen is vastgesteld".

Door de kleineering van een zeer gunstig bekend staande burgerlijke gezagsorganisatie — het Soerabajasch Handelsblad sprak zelfs van gebrek aan moed omdat een veldpolitieagent in afdeeling Bengkalis van achteren geraakt geworden is — tracht men zich diets te maken, dat men na een cursus in de politiewetenschappen te Soekaboemi te hebben gevolgd als bruikbaar en zelfs beter politieambtenaar zal kunnen optreden.

Het argument van COHEN, die omstreeks 1907 militairen voor politiediensten in het Bekassische zag gebruiken en daarvan weinig goeds wist te vertellen, tracht E thans te ontzenuwen, door een beroep te doen op de omstandigheid, dat het leger toenmaals in de van Heutsz-periode zeer vechtlustig was. Is dat wellicht de natuurlijke reden, waarom men liever politiediensten wil gaan doen ? Omstreeks 1920 is echter wederom gebruik gemaakt van de maréchaussée rondom Batavia, ter uitroeiing van het rampokkwaad. Wat tot lang nadien nog omtrent dit optreden werd verteld, gaf nu niet dadelijk voedsel aan de veronderstelling, dat het toepassen van ruwe methoden was afgezworen. Omtrent de wijze, waarop de militairen zijn opgetreden in Bantam en Sumatra's Westkust, na de plaats gehad hebbende relletjes, hebben indertijd de couranten zooveel medegedeeld, dat het vermoeden voor de hand ligt, dat de soldaat op een zeker moment geen grens weet te trekken tusschen noodzakelijk geweld en overbodige mishandeling. Een beroep op de uitzonderlijke omstandigheden, waarvoor de troepen zich gesteld zagen, willen wij zonder voorbehoud aanvaarden, doch dan willen wij vragen: is dit beroep ook aanvaardbaar voor hetgeen op Zuid-Celebes, tijdens het bestuur van gouverneur COUVREUR, onder andere door militairen werd bedreven? Het verhooren van getuigen en verdachten door officieren, terwijl de ondervraagden tusschen twee met geweren voorziene soldaten op den

grond zaten, heeft aanleiding gegeven tot scherpe critiek. Ook Z. heeft daaraan in een serie vervolgopstellen in het Soerabajasch Handelsblad medegedaan.

Het beproefde koloniaal beginsel, dat men in een gepacificeerde streek het leger terugtrekt en bestuur en politie laat zorgen voor het ontstaan van de normale gezagsverhouding tusschen volk en regeering, verlate men niet. Een moderne staat, welke zorgdraagt voor de handhaving van de binnenlandsche orde en rust, buitenlandsche mogendheden geen nadeel berokkent, doch overigens militair zwak is toegerust, behoudt zijn onafhankelijkheid dank zij de moreele waarde van het bestuur, welke internationaal openlijk wordt erkend. Daarop dient in het Landsbelang altijd de nadruk te vallen.

Tenslotte moet ons deze waarschuwing uit de pen. Lieden, die het politie*vak* niet verstaan en toch een flink politie*man* willen heeten, gaan onbehoorlijke, zelfs strafbare dwangmiddelen gebruiken. De onmenschelijkste staaltjes van machtsmisbruik zijn in den loop der jaren door de pers gepubliceerd. In Volksraad en wetenschappelijke tijdschriften op dit euvel gewezen, verklaarde de Regeering tot voor 1930: het is zoo erg niet, van de 30.000 politieambtenaren mogen toch 30.000 fouten per jaar verwacht worden en het hoofdparket telde slechts 11 klachten, waarvan een aantal nog niet juist bleek. Uit haar dekking opgejaagd, erkende de Regeering in 1931, dat het aantal mishandelingen was afgenomen, mede tengevolge van het feit dat een zeer scherpe contrôle werd ingesteld. Wij hebben er niets tegen, dat de Regeering niet direct erkent aanvankelijk misgetast te hebben; indirect was Zij op den goeden weg het euvel afdoende te bestrijden. Er zou een kriminalistische cursus gehouden worden voor opsporingsambtenaren ter verbetering van het peil van het onderzoek; tevens werden scherpe maatregelen genomen tegen schuldige ambtenaren. De eerste maatregel gaat wegens de bezuiniging niet door [1]). Bovendien gaat men thans het ruwe en vakkundig onbekwame element in de politie aanzienlijk versterken. Dit moet uitloopen op een ernstige toename van het aantal mishandelingszaken door de politieambtenaren gepleegd.

---

1) Vgl. Memorie van Antwoord opgenomen in De Ned. Indische Politiegids, jg. 1931, blz. 366, 372 en 373.

Waar wij vroeger niet geschroomd hebben op den juisten toestand te wijzen [1]), mogen wij thans niet nalaten deze prognose te stellen.

Bezuinigingsmogelijkheden op bestuur en politie.

Wij willen niet het voorbeeld van GERTH VAN WIJK volgen, door te gaan pleiten voor bezuiniging op andere diensten. De hand in eigen boezem te steken schijnt ridderlijker. In het opstel: „Bezuiniging op de Politie in Nederlandsch-Indië" [2]) is een anonieme schrijver van dit juiste beginsel uitgegaan. In de eerste plaats wordt gewezen op de omslachtige en kostbare, tevens geheel doellooze, papieren machinerie, welke aan den krimineelen opsporingsdienst verbonden is en waarvan herhaaldelijk, ook van bestuurszijde (o.a. de toenmalige gouverneur der Molukken, VAN SANDICK), moderniseering door uitgifte van een politieblad werd gevraagd. In de tweede plaats wordt aangestipt, dat op de z.g. bestuurspolitie belangrijk bezuinigd kan worden. Deze pogingen zullen op heftig verzet stuiten van de vertegenwoordigers van de partij Inlandsche bestuursambtenaren.

Moderniseering van de opsporing zal naar het oordeel van de deskundigen niet alleen menschelijker methoden van onderzoek brengen, doch het onderzoek zelf zal doelmatiger zijn, omdat een objectieve weergave van alle omstandigheden, welke van belang zijn voor de reconstructie van het strafbare feit, beter gewaarborgd zal zijn dan thans. Momenteel wil men den dader hebben en met zulk een vurig verlangen, denkende aan positie en promotie, dat vaak genoegen wordt genomen met het vinden van iemand, die als dader kan fungeeren. Klassiek mag het moordgeval op een oude Javaansch vrouw in het Loemadjangsche heeten. Bedoelde vrouw was spoorloos verdwenen en heette spoedig: vermoord. Een dader werd gevonden. Hij bekende zelfs voor den landraad. Eenige jaren later kwam het oude vrouwtje van een reis naar haar familie elders springlevend terug. Aan den dader werd gevraagd,

1) D. H. MEIJER: „Het belang van de formeele zijde van het poli-
„tioneele optreden." N. I. P. G. jg. 1926 nos. 10,
„11 en 12.
„Het Politievraagstuk", Koloniale Studiën jg. 12
„blzn. 51/56. „Voorloopige aanhouding en preventieve
„hechtenis", Koloniale Studiën, jg. 12, blzn. 352/366.

2) Ned. Indische Politiegids, jg. 1932 No. 5 blz. 129 e.v.

waarom hij toch bekend had? Het antwoord was: „Omdat de aanwijzingen (keterangan) tegen mij zoo sterk waren!" In het district Tangèn (regentschap Sragèn) is het omstreeks 1924 voorgekomen, dat bij een groote veediefstal, twee stellen daders werden voorgebracht bij den assisten-resident. Een stel van de Inlandsche bestuursambtenaren en een van de Veldpolitie. Beide groepen bekenden de veediefstal gepleegd te hebben. De Veldpolitie is voor het platte land de aangewezen organisatie, welke als voelhoren zou kunnen werken van politielaboratoria. Mede door het aanleggen van vingerafdrukverzamelingen van locale misdadigers en door het photografeeren van de plaats des misdrijfs, het afzetten daarvan, kan dit instrument van het grootste nut worden in de toekomst, wanneer de Regeering door de gebeurtenissen gedwongen zal worden den opsporingsdienst modern op te bouwen [1]). Het oordeel van dr. DUYSTER, dat voor Java geen politielaboratorium noodig is [2]), welke meening gebaseerd werd op die van dr. VAN LEDDEN HULSEBOSCH, vindt geen steun in de wetenschappelijke publicaties verschenen in Duitsche, Fransche en Engelsche vaktijdschriften. Dat VAN LEDDEN HULSEBOSCH geen voorstander is van zulk een inrichting in Nederland, is genoegzaam bekend.

Dr. J. P. L. HULST, gerechtelijk geneeskundige te Leiden, een bekwaam kriminalist, heeft een geheel tegenovergestelde meening. Ook Mr. P. FRIMA, directeur van de Politieschool te Hilversum, o.m. schriftkundige en slotenspecialist is geporteerd voor een opsporingscentrale in Nederland. De actie van den commissaris van politie ALBERTI en den substituut-officier van Justitie Mr. GOM-

---

1) Voor het verband tusschen vermindering van politiedwang en verbetering van de opsporingsmethoden zie ook: Prof. Mr. P. VAN HEYNSBERGEN. „De Pijnbank in de Nederlanden", Groningen, P. NOORDHOF 1925 en het referaat van Mr. L. M. ROLLIN Couquerque in Archiv für Kriminologie, Verlag F. C. W. VOGEL BERLIN, Bd. 78 blz. 120.

Omtrent het voorkomen van ontoelaatbaren politiedwang, zie het referaat van F. DEHNOW over „Die Tortur" van Helbing-Bauer, Archiv für Kriminologie Bd. 78 blz. 270: „Die Urteile deutscher Gerichte, in denen „unzulässigen polizeilichen Zwang zur Erwirkung von Aussagen und brutale „polizeiliche Miszhandlungen festgestellt sind, sind in den letzten Jahren „zahlreich genug geworden, und es ist anzunehmen, dasz eine gerichtliche „Feststellung sich nur in einem Teile der wirklich vorkommenden Fälle „dieser Art ermöglicht."

2) Vgl. Memorie van Antwoord, N. I. P. G. jg. 1931 blz. 372/373.

BAULT in 1926, om in Nederland een politielaboratorium te krijgen, ligt nog versch in het geheugen. Blijkens een interview van dr. HULST voor het dagblad De Tijd [1]), oordeelt deze deskundige een centraal politielaboratorium, onder leiding van een medisch en chemische deskundige op kriminologisch gebied, uitstekend. De groote factoren — en deze missen wij thans — zijn de concentratie van de ervaring en de beschikking over studiemateriaal, dat in een soort museum — onderafdeeling van bedoeld instituut — zou moeten worden ondergebracht. In dit opzicht staan wij ook zeer ten achter bij andere landen, als Duitschland, Frankrijk, België en de Noorsche landen. Aldus de meening van dr. HULST. De Indische Regeering heeft voor speciale misdrijven centrale opsporingslichamen in het leven geroepen: de centrale opiumrecherche en de centrale tot bestrijding van valsche munt. Tengevolge van fiscale overwegingen en internationale actie is men daartoe overgegaan. Wij zijn er van overtuigd, dat op de krimineele politie niet onbelangrijk bezuinigd zal worden, indien men de zware misdrijfzaken laat behandelen door een centrale, waarvoor men gebruik kan maken van in Batavia, Semarang en Soerabaja aanwezige laboratoria, omdat een zaakkundiger, dus sneller en doelmatiger onderzoek gewaarborgd zou zijn, terwijl men het aantal getuigen zou kunnen verminderen, omdat de resultaten van het deskundigenonderzoek door den rechter d.m.v. eigen waarneming zijn te controleeren.

De tweede bezuinigingsmogelijkheid bestaat ook naar onze meening. Wij hadden nimmer een hoogen dunk van de bestuurspolitieagenten. Het voordeel, dat zij kenners van de locale kleur zijn, gaat weer goeddeels verloren door de sterke banden, welke hen aan de omgeving binden. Bovendien is er veel waars in de uitlating van een hooger politieambtenaar, dat de bezuiniging op de bestuurspolitie, tevens een vermeerdering van uitgaven voor de Inlandsche ambtenaren tengevolge zou hebben wegens de noodzakelijke aanstelling van huisbedienden.

De bestuurspolitie zal ons inziens van den weg afmoeten; de veldpolitie zoodanig gespecialiseerd, dat zij de taak van de kleine plaatselijke politiekorpsjes kan overnemen. Het Inlandsch B. B.

1) Interview overgenomen door de N. R. Ct. maileditie jg. 1931 No. 151 blz. 12 onder: De positie van de politiedeskundigen.

zou dan boodschappers overhouden, die het contact met de dorpshoofden voor berichtgeving zouden kunnen onderhouden. Men zou voor zware misdrijven commissies moeten vormen, waarin de wedono of assistent-wedono tezamen met den deskundige van de veldpolitie zit, een middel door ons reeds eerder aan de hand gedaan [1]) om wrijving tusschen beide korpsen te voorkomen. Overigens blijven de regenten belangrijken invloed uitoefenen op den patrouillegang en de opdrachten van de veldpolitie. Het is nu de vraag, wat de Inlandsche bestuurspartij in den Volksraad zwaarder zal laten wegen: òf de Inlandsche bevolking bloot stellen aan het experiment met militairen, òf afzien van de beschikking over de eigen bestuurspolitie.

Alhoewel op het Europeesche B. B. op Java met de z.g. taakverdeeling reeds belangrijk bezuinigd is, kan op dat korps nog verder bezuinigd worden, door geheel terug te keeren naar de indeeling in residenties van vóór 1925. Voor de Buitengewesten zette men de bestuurshervorming dadelijk stop. Het Bureau voor de bestuurshervorming ware op te heffen of tot een minimale omvang van één hoofdambtenaar ter beschikking van den Directeur van B. B. te reduceeren. Men wachte vooral thans het verder verloop van de hervorming van Java af. Later kan men van dit ervarings-materiaal voor de Buitengewesten nut trekken.

De leider van dit administratieve ressort zou resident, niet resident-afdeelingshoofd moeten heeten. Het ressort zou residentie, niet residentie-afdeeling genoemd moeten worden. De schijnbaar onbelangrijke kwestie van de titulatuur, is in de practijk van bizonder gewicht gebleken voor de positie van de ambtenaren.

Een in westersche oogen gewichtiger punt is de vraag, of de resident *op politioneel gebied* ondergeschikt mag blijven aan den gouverneur. Wij hebben deze vraag twee malen ontkennend beantwoord [2]). De gouverneurs zijn verplicht met een politieken raad samen te werken, tengevolge waarvan het systeem van het compromis ontstaat. Op politioneel terrein kennen wij geen compromis. Het zou anderzijds in het nadeel van een gestadigen groei

---

1) „De desapolitie in het regentschap Sragen (Soerakarta)", Koloniale Studiën jg. 14, blz. 246.

2) De Indische Gids jg. 1930, blz. 782/783; Koloniale Studiën, jg. 1931 blz. 608: Politie en Politiek.

van de provincie zijn, indien men den gouverneur-raadsvoorzitter zijn kracht zou laten zoeken in een isolement met zijn Europeesch bestuur en politie. Het moge een aangename gewaarwording zijn, dat men gevoelt, dat op politioneel gebied bevelen uitgedeeld mogen worden, met deze gevoelens heeft men niets te maken, indien men van de praemisse uitgaat, dat een organisatievorm gevonden moet worden, welke eenerzijds de staatsautoriteit voldoende waarborgt en anderzijds de bevolkingsrechten niet aantast. De staatsautoriteit wordt niet voldoende gewaarborgd bij voortdurende bemoeienis van beroepspolitici met het politioneel beleid en vooral niet wanneer deze critiek van *locale* raden uitgaat. Deze critiek dient centraal verwerkt te kunnen worden en in den Volksraad uitgesproken en behandeld. De op politioneel gebied veelal onbekwamen of volkomen leeken, die in de locale raden zitting hebben mogen de staats-autoriteit niet in gevaar brengen. Vandaar dan ook dat wij den gouverneur uit de politioneele machtsspheer willen trekken. Zijn taak — welke oneindig veel moeilijker is — ligt op gansch ander terrein.

De residenten moeten o.i. uitsluitend en rechtstreeks voor het politioneel beleid ondergeschikt zijn aan den procureur-generaal en bij verschil van meening het recht hebben zich rechtstreeks tot den gouverneur-generaal te wenden.

Het gevolg hiervan zou zijn, dat de adjunct-inspecteurs en hun kantoorpersoneel overbodig worden. Op de afdeelingen voor personeele zaken van de gouverneurskantoren (landsafdeeling) zou dan de personeele taak, voor zooveel de *politie*ambtenaren betreft, komen te drukken. Deze bezuiniging zou voor Java wellicht ongeveer één ton bedragen, ongeacht de bezuiniging welke op de gouverneurskantoren, in de Buitengewesten op te richten, zou aangebracht worden bij aanvaarding van dit principe.

In een instructie zou voorgeschreven kunnen worden, dat alle belangrijke politieke en crimineele aangelegenheden aan den gouverneur dienen gerapporteerd te worden — evenals thans geschiedt — doch bevelen zou niet de gouverneur, doch de procureur-generaal dienen te geven. Dubbele correspondentie zooals thans moet ontstaan tusschen procureur-generaal en gouverneur en tusschen eerstgenoemden oppersten politieleider en de residenten zou dan tevens achterwege blijven.

Den gouverneur make men los van het bestuurskorps, tenzij de Regeering de uitdrukkelijke verzekering kan geven, dat ook in de toekomst geen buitenstaanders die post zullen vervullen. Juist het tegendeel is echter verklaard geworden. Dit houdt niet in, dat de provinciale raad of de gouverneur niet méér bevoegdheden zouden kunnen verkrijgen, mits slechts niet gelegen op het terrein van de veiligheids- en opsporingspolitie. Bij de uitoefening van die bevoegdheden zou eveneens verplichtend gesteld moeten worden, dat de residenten ten volle medewerking aan voorlichting en uitvoering dienen te geven. Opdrachten op dat terrein zouden onvoorwaardelijk dienen te worden opgevolgd. Wij hebben persoonlijk teveel voorbeelden gezien van bestuursfouten, welke gemaakt konden worden tengevolge van afwezigheid of gebrek aan contrôle over residenten en assistent-residenten, dan dat wij den resident geheel zouden willen losmaken van den gouverneur. Op deze meer op het *bestuurs*werk betrekking hebbende onderwerpen zou de provinciale raad door tusschenkomst van den gouverneur of de gouverneur op eigen initiatief wel degelijk critiek mogen uitoefenen. Deze critiek achten wij een algemeen en een korpsbelang.

Wij stellen ons derhalve op het standpunt, dat niemand ongecontroleerd mag blijven, doch dat men de controleerende instanties met kennis van zaken moet uitzoeken, wil men de organisatie niet vernietigen. Men zal er toch niet over denken om de examinatiearbeid van landraadsvonnissen op te dragen aan den gouverneur-raadsvoorzitter? Vreemd is het denkbeeld niettemin geenszins, indien men voor oogen houdt, dat de kerapatan-vonnissen geexamineerd worden door het hoofd van gewestelijk bestuur in de Buitengewesten. Juist in dit land, waar de openbare meening zich zoo slecht vormt en gedemonstreerd wordt, is de eisch, dat iedere organisatie en ieder deel daarvan onder doelmatige contrôle staat, een eerste plicht van de Landsregeering.

Dat brengt tevens mede, dat de arbeid van de locale raden gecontroleerd dient te worden en wel *op* het terrein, waar deze raden werken. Deze taak dient opgelegd te worden aan het korps Europeesch bestuur. Alle bevolkingsklachten over te groote activiteit van de locale raden op wetgevend gebied — men denke aan de klachten uit de stadsgemeente Pasoeroean over de verordening

betreffende de straatverkoop — over recidive van de ziekte, welke een politiestaat doet ontstaan, dienen officieel gesignaleerd te worden. Immers in de oogen van de primitieve bevolking is al die bedrijvigheid, zijn al die nieuwe lasten afkomstig van de pemerintah, goupermèn of kompenie. De last zal de Landsregeering hebben te dragen en tevens de onkosten, verbonden aan repressief ingrijpen.

Zoolang in Nederlandsch-Indië een landseenheid bestaat, blijft er een landstaak over, welke onmogelijk aan de locale raden overgedragen kan worden: rechtspraak, politie, staatsfinanciën, leger, tenslotte het centrale bestuurskorps, dat in het belang van de landseenheid een controleerende taak zou krijgen te vervullen en belast zou moeten blijven met de leiding over de politie.

Moge het besef postvatten, dat ieder van deze organisaties op haar plaats is, ook in een moderne staat en dat alleen het bestuurskorps kan fungeeren als verbindingslichaam tusschen de andere landsdiensten, de locale diensten en de bevolking, zonder daarbij dadelijk de taak van de onderscheiden diensten over te nemen.

Soerabaja, Juni 1932.

Indische Autonomie.

door

Mr. H. I. van Werkum.

Welke beteekenis moet worden gehecht aan het begrip „Indische Autonomie?' '

Geldt het hier een zelfstandig begrip met eigen beteekenis of veeleer eene goedbedoelde, doch mislukte poging, om het begrip „Nederlandsche autonomie" in te enten op ons Indisch Staatsrecht?

Voor de beantwoording van dit vraagpunt moeten wij de wordingsgeschiedenis raadplegen van de artikelen 119 lid 2 en 121 lid 2 der I. S., welke uitvoerig is behandeld in het op 17 December 1930 aan de Leidsche universiteit verdedigde proefschrift van Dr. A. J. W. Brückel: „Indische Bestuurshervorming".

Bij eene oppervlakkige lezing van artikel 119 lid 2 I. S.: „In de provincie wordt bij ordonnantie een Provinciale Raad ingesteld, tot regeling en bestuur van de gewestelijke huishouding" zou men allicht wanen, dat de aan de Indische provincies toegekende autonomie, althans theoretisch, hetzelfde ruime veld van actie bestrijkt als in de artikelen 134 en 144 der Grondwet is toegekend aan de moederlandsche provincies en gemeenten.

Tot het ontstaan dezer begripsverwarring heeft in belangrijke mate medegewerkt de houding der verdedigers van het ontwerp-bestuurshervormingswet, die in niet één stadium van het wordingsproces dier wet hebben nagelaten te trachten de oppositie er van te overtuigen, dat de autonomie, die zij aan de Indische provincie toedachten, *dezelfde* was als die, welke de Herzieningscommissie had neergelegd in haar Verslag, instede van de verdediging van het wetsontwerp te baseeren op het onderscheiden eigen karakter der Indische autonomie.

De betreffende bepaling in het Verslag van de Herzieningscommissie luidde:

„De regeling van de huishouding van het Gouvernement is overgelaten aan de staten".

Hierbij dient aangeteekend, dat de Commissie onder „gouvernement" hetzelfde begrijpt als wat de Indische Staatsregeling verstaat onder „provincie" en onder „staten" hetzelfde als „Provinciale Raad". Voor de formuleering verwijst de commissie naar de artikelen 134 en 144 der Grondwet, welke echter naast „regeling" ook melding maken van „bestuur".

Bij de aanbieding van het concept van een wetsontwerp aan den Volksraad, 11 September 1920, lezen we voor het huidige artikel 119 lid 2 I. S. als ontwerp-artikel 67a lid 2 R. R.:

„In de provincie wordt bij algemeene verordening een Provinciale Raad ingesteld, aan wien, onder de beperkingen bij die algemeene verordening te stellen, de regeling en het bestuur van de gewestelijke huishouding wordt overgelaten".

Evenals bij haar ontwerp de Herzieningscommissie, beweerde de Indische Regeering in de toelichting, die Zij den Volksraad op 11 September 1920 daarbij gaf, *overeenkomst* met de formuleering voor moederlandsche provinciale autonomie, welke er inderdaad is, wanneer men zich stelt op het standpunt van Prof. WESTRA (Nederlandsch-Indisch Provinciaal Recht blz. 63), die de zinsnede „onder de beperkingen bij algemeene verordening te stellen" als eene overtollige franje beschouwt, omdat het recht der lagere rechtsgemeenschappen in den modernen staat een afgeleid en *niet* een oorspronkelijk recht is, dat van boven af beperkt kan worden.

Daarvoor beroept hij zich met instemming op een uitspraak van JELLINEK t.a.p. blz. 58: „Alle Herrschafsrechte, die sie ausüben, sind vom Staate abgeleitet", volkomen logisch naar de leer der staatssouvereiniteit, die de souvereiniteit in eigen kring, ook op het terrein van provincie en gemeente, ontkent, dus in beginsel voor den wetgever de bevoegdheid vindiceert om de plaatselijke autonomie naar willekeur te beperken en desnoods te vernietigen.

Al mag niet worden voorbijgezien, dat artikel 142 der Grondwet evenals artikel 119 lid 7 bepaalt, dat de bevoegdheid der gemeente c.q. provinciale besturen door de wet c.q. bij ordonnantie wordt geregeld, nochtans ontbreken in de eerste zinsnede van artikel 144 der Grondwet de woorden „onder de beperkingen bij algemeene verordening te stellen".

Het beginsel van de plaatselijke zelfstandigheid werd in de Grondwet van 1848 scherper uitgedrukt dan in één der voorgaande.

„Voor 1848 heette het toch (in artikel 155 der Grondwet van 1815), dat de plaatselijke besturen de vrije beschikking hadden over hunne huishoudelijke belangen „overeenkomstig den inhoud hunner reglementen" en waren dus deze reglementen de bron, waaruit de vrijheid voortvloeide, terwijl thans die bron in de Grondwet zelve gelegen is. Wel is ook nu aan den wetgever de taak opgedragen om de bevoegdheid der gemeentebesturen te regelen, maar aan die bepaling is het gebod verbonden om bij deze regeling aan de zelfstandigheid van het huishoudelijk bestuur niet te kort te doen. Deze zelfstandigheid, voorbestaande aan de wet, moet door haar eenvoudig geëerbiedigd worden" (BUIJS, de Grondwet dl. II, blz. 177).

Waar in Indië van eenigerlei zelfstandigheid, voorbestaande aan de wet, geen sprake viel, was daarom de verandering in redactie van den tekst van ons artikel bij de indiening bij de Tweede Kamer in: „In de provincie wordt bij algemeene verordening een Provinciale Raad ingesteld, tot regeling en bestuur van de gewestelijke huishouding" ook in zooverre eene verbetering, dat het daarin met moederlandsche bepalingen overeenkomende woord „overlaten" werd weggelaten, terwijl door de invoeging van het woordje „tot" het denkbeeld van beperking der autonomie bleef gehandhaafd.

De term „overlaten", zoo schrijft WESTRA t.a.p. blz. 63, stamt uit de Grondwet van 1814, alwaar voor de provinciale staten werd voorgeschreven: „aan gemelde staten wordt geheel en al overgelaten de beschikking en beslissing van alles, wat tot de gewone inwendige politie en economie behoort". Daar waren die woorden op hun plaats, omdat men onder invloed van VAN HOGENDORP de oude souvereiniteit der provinciën, zooveel als in den eenheidsstaat maar eenigszins mogelijk was, wilde redden.

Hoe minder passend is de term voor Indië, waar van eigen, aangeboren bevoegdheden van de provincie nimmer sprake was en het dus niet anders mogelijk is dan de bevoegdheden op te dragen, waar, om het juiste woord van IDENBURG in de Eerste Kamer te citeeren: „Er op het oogenblik geen provinciaal huishouden bestaat; er kan dus niets aan worden overgelaten: het huishouden moet worden gemaakt."

In tegenstelling met de in de historie gewortelde autonomie der

moederlandsche gemeenten en provinciën, in beginsel onaantastbaar voor het staatsgezag, waaraan de regeling en het bestuur van de bestaande huishouding kon worden overgelaten, moest men voor Indië uiteraard een andere terminologie kiezen, daar in Indië de provinciale huishouding nog niet bestond en hoofdzakelijk door „afstanddoening" door de centrale Regeering, gevormd moest worden.

Het was en is en blijft een vraag van staatsbeleid op welke wijze en in welk tempo de omvang der overdracht van bestuursbevoegdheden op autonome lichamen moet geschieden.

Het getuigde o.i. van wijs en eerlijk beleid der Regeering om niet naar het revolutionnaire voorbeeld der Herzieningscommissie al dadelijk volledige autonomie toe te kennen, waardoor niet te vervullen verwachtingen zouden zijn opgewekt, doch bij de toekenning van de plaatselijke autonomie zich te baseeren op de realiteit en de historie.

Al heeft de Regeering tijdens de verschillende stadia van behandeling van het ontwerp-Bestuurshervormingswet zich wat zonderling uitgelaten omtrent de mate van toe te kennen provinciale autonomie, nochtans heeft het vraagstuk der Indische autonomie o.i. ten slotte eene gelukkige oplossing gevonden in de Indische Staatsregeling.

De Regeering sloot zich nauw aan bij de practijk der Decentralisatie-wetgeving van 1903, wat betreft de toekenning van bepaald omschreven bevoegdheden, doch opende anderzijds een wijd perspectief voor de zelfwerkzaamheid der nieuwe organen door in het tweede lid van het nieuwe artikel 67a R. R. de mogelijkheid van regeling en bestuur van de gewestelijke huishouding voorop te stellen.

Ook Mr. WOESTHOFF: „De Indische Decentralisatie-Wetgeving", 1915, p. 10, beschouwde de incidenteele wijze van regeling als een voordeel, daar zij aanpassing aan locale verhoudingen vergemakkelijkte:

„Een groot verschil dus met den toestand in het rijk, waar iets dergelijks voor provincie of gemeente te decreteeren in strijd zou komen met de grondwet. In Indië echter was het heele overheidsterrein al in 1905 in beslag genomen door het Gouvernement

zoodat voor locale werkzaamheid telkens een bres moest worden gebroken".

„Eene decentralisatie in haar vollen omvang is het ideaal, waarnaar ook voor Indië gestreefd wordt, al zullen slechts weinigen in ernst kunnen meenen, dat deze gedachte in de naaste toekomst voor verwezenlijking vatbaar kan zijn; het historisch verleden verklaart den bij breede lagen der bevolking bestaanden economischen en geestelijken achterstand van het heden, welke nog ingehaald moet worden, vóór en aleer de gedecentraliseerde regeeringsvorm, welke een hoog cultuurpeil bij gansch een volk van noode heeft, hier te lande in volle diepte en breedte het staatsrechtelijk leven gaat beheerschen. En de wet zou, zooals zij thans luidt, een onoverkomelijk bezwaar opleveren om de Indische decentralisatie gelijk te stellen aan de moederlandsche provinciale of gemeentelijke; immers een voorschrift als dat van artikel 134 lid 1 en 144 lid 1 der grondwet („aan de staten — den raad — wordt de regeling en het bestuur van de huishouding der provincie — gemeente — overgelaten") wordt gemist".

Een zoodanig voorschrift, dat op het oog aan de rijksdeelen de grootst mogelijke zelfstandigheid verleent, zou hier te lande niet in overeenstemming zijn met de door den Minister in de memorie van toelichting betoogde noodzakelijkheid om met de decentralisatie geleidelijk te werk te gaan, terwijl het verder m.i. een *paradeartikel* zou blijken, waar, zooals zooeven betoogd, in 1905 en dus ook in 1903 het geheele overheidsterrein bezet was door het centraal gezag.

Prof. KLEINTJES, „Staatsinstellingen van Nederlandsch-Indië" Dl. II, p. 8, zegt in ongeveer gelijken zin, dat deze regeling haar verklaring vond in den wensch om aanvankelijk de decentralisatie te beperken tot enkele onderwerpen van publieke zorg, met de bedoeling om haar allengs uit te breiden:

„Het ging niet aan in de wet zoo algemeen mogelijk te bepalen, dat aan de raden de regeling en het bestuur van de huishouding van het gebied, waarvoor zij zijn ingesteld, zoude worden overgelaten, wanneer hun de locale aangelegenheden nog slechts gedeeltelijk ter regeling en behartiging konden worden toevertrouwd.

Het verschil van standpunt, dat de grondwet ten aanzien van provincies en gemeenten en het regeeringsreglement ten aanzien

van locale ressorten innam, is treffend: de grondwet had te maken met reeds van ouds bestaande historische verschijningen met eigen levensfeer, het regeeringsreglement daarentegen met nog in het leven te roepen rechtsgemeenschappen, welker belangrijkste onderwerpen van locaal belang reeds door het centraal gezag waren geregeld".

De KAT ANGELINO, „Staatkundig Beleid en Bestuurszorg in Nederlandsch-Indië" deel II, blz. 414, voegt daaraan de volkomen juiste opmerking toe:

„De laatste zinsnede treft de kern der moeilijkheden van den geheelen staatkundigen opbouw in de geheele koloniale wereld, Nederlandsch-Indië daarbij inbegrepen. *Ware daaraan na de recente instelling — en zouden wij willen zeggen — tijdens de behandeling van de bestuurshervormingswet — van provinciën en regentschappen wat meer aandacht geschonken, want daarvoor geldt deze treffende karakteristiek in dezelfde of in verdubbelde mate, zoo zoude velerlei kritiek — bedoeld als pleidooi voor volledige autonomie — achterwege zijn gebleven*".

Het begrip „Indische autonomie" is dus historisch gegroeid en heeft zich aangepast aan de Indische toestanden en verhoudingen.

Wie dit begrip verwart met het moederlandsche denkbeeld van autonomie, staat op den bodem van het natuurrecht, huldigt een rechtsidee, geldig voor alle tijden en alle volken, doch miskent de historische groei van het recht en de sfeer, waarin het geworteld is.

Wie den inhoud van het begrip „Indische provinciale autonomie" wil leeren verstaan, hij ga niet te leer in het moederland om met verontwaardiging vonnis te vellen over aard en toepassing van dit begrip, doch prijze veeleer de wijsheid des wetgevers, die met sterk uiteenloopende toestanden en verhoudingen heeft rekening gehouden ter voorkoming van chaos en mislukking der decentralisatie.

Waar in Indië de provinciale huishouding nog niet bestond, doch moest worden gebaseerd op de bestaande gewestelijke en gevormd door „afstanddoening" door de centrale regeering van een deel harer bevoegdheden, daar kan het niet verwonderen, dat niet dadelijk volledige autonomie werd geschonken, doch de Regeering voorshands meende te moeten volstaan met in de instellingsordon-

nantie *de onderwerpen op te sommen*, welke deel zouden uitmaken van de provinciale autonomie.

M. a. w. moest het provinciaal huishouden in den aanvang worden bepaald door het *enumeratie-beginsel* om zich geleidelijk uit te zetten, naar gelang de ervaring geleerd had, dat de nieuwe organen de reeds toegekende bevoegdheden verstandig en economisch zouden hebben geregeld in wetgeving en bestuur.

Zoo is, om van de minder belangrijke bevoegdheden te zwijgen, aan den provincialen raad *bij de instellingsordonnantie* (men zie voor de provincie West-Java Stbl. 1925 No. 378) overgedragen de regeling van de verplichting van particuliere ondernemingen van landbouw of nijverheid, zoomede van andere ondernemingen of personen op Java en Madoera, tot herstel van de door hun karretransport aan dessawegen en de daarin gelegen kunstwerken toegebrachte schade (art. 8); eene belangrijke bevoegdheid in suikerstreken, waarbij groote belangen zoowel van de bevolking als van de suikerindustrie betrokken zijn.

Insgelijks de regeling van het begraven van lijken van Europeanen en Inlanders en met hen gelijkgestelde personen (art. 11); het beheer van stroomen, rivieren, bronnen, beken, meeren, kanalen en waterleidingen, derhalve de z.g. *natte waterstaat*, vooral in Indië van belang met het oog op de uitgebreide bevloeiïng van gronden ten behoeve van den inheemschen en uitheemschen landbouw (art. 12); vervoer en verkoop van *zout* binnen de provincie (art. 16).

Voorts zijn aan de provincie overgedragen de eigendommen, baten en lasten, rechten en verplichtingen van de opgeheven plaatselijke raden, voorzoover niet bij de instellingsordonnantie overgedragen aan de regentschappen (art. 18); het beheer van de doorgaande wegen en daarbij behoorende werken (art. 20), derhalve ook de z.g. *droge waterstaat;* de haveninrichtingen met uitzondering van de bedrijfshavens; de waterleiding- en electriciteitsbedrijven van de voormalige gewestelijke raden (art. 21).

Er was derhalve geen sprake van fraseologie, zooals Mr. BLOM het voorstelt in zijn in Locale Belangen van 5 Februari 1932, afl. 5, overgenomen artikel uit het Weekblad voor den Ned. Bond van gemeenteambtenaren, getiteld: „Autonomie en autonomie", toen bij de behandeling van het wetsontwerp als toekomstverschijning

gedacht werd aan de groote verkeerswegen en bevloeiïngswerken, de waterschappen (nog in te stellen), de electriciteitsvoorziening, enz.

Behalve in de instellingsordonnanties, zijn verder bij *verschillende andere ordonnanties* min of meer belangrijke bevoegdheden mede aan de provincies overgedragen.

Zoo is bij Stbl. 1926 No. 568 de voor de bevolking belangrijke *landbouwvoorlichtingsdienst* aan de provincie West-Java overgedragen; bij Stbl. 1926 No. 569 j° Stbl. 1928 No. 51 een deel der Overheidsbemoeienis met den *burgerlijken veeartsenijkundigen dienst*, n.l. de bestrijding van besmettelijke veeziekten, de *plaatselijke* bevordering der veeteelt en de veterinaire hygiëne; is de provinciale raad bevoegd krachtens de Boschordonnantie 1927 No. 221 juncto het Boschreglement (Bijblad No. 11825) onderscheidene voorschriften vast te stellen ter bescherming van de bosschen, welke bevoegdheden vóór de bestuurshervorming werden uitgeoefend door de gewestelijke raden, wier op dit stuk vastgestelde verordeningen echter vervallen zijn bij gebreke van eene overgangsbepaling in de Boschordonnantie.

Aangezien tot dusverre de provinciale raden nog geen nieuwe verordeningen hebben vastgesteld, is eene bedenkelijke leemte ontstaan in de plaatselijke bestrijding van boschdelicten, welke tot ernstige consequenties kan leiden, indien de slechte elementen onder de bevolking daarvan misbruik maken en strafrechtelijk niet meer kunnen worden vervolgd.

Waarom niet alsnog eene overgangsbepaling wordt opgenomen in de Boschordonnantie, vermogen wij niet te begrijpen!

Behalve de bovengenoemde meest belangrijke ordonnanties, zouden wij aan de opsomming kunnen toevoegen verscheidene andere van minder belang, na de invoering der bestuurshervorming vastgesteld, waarbij de wettelijke bevoegdheden van den Raad zijn uitgebreid.

Bovendien is het belangrijke toezicht op de regentschappen en stadsgemeenten opgedragen aan het College van Gedeputeerden, terwijl in verschillende ordonnanties aan dit College administratieve rechtspraak is opgedragen (beslissingen in hooger beroep van zelfstandige gemeenschappen) dan wel aan dit College de bevoegdheid toegekend om eene vergunning rechtstreeks te verleenen.

Voorts is de provinciale raad *krachtens de provincie-ordonnantie* bevoegd tot regeling van al de daarin genoemde onderwerpen o.m. tot heffing van belastingen, terwijl de Regeering in 1922 de provincies uitdrukkelijk bevoegd verklaarde om op eigen gezag aan zich te trekken aangelegenheden, die tot dusver geen verzorging hebben gevonden, die liggen, zooals de Regeering zich uitsprak, op z.g. *braakliggend terrein.*

Wie de moeite neemt de jaarverslagen van de provincies na te slaan, zal met belangstelling ontwaren, hoe juist op dit terrein de raden allerlei verordeningen hebben vastgesteld, terwijl talrijke nieuwe maatregelen worden voorbereid.

De opmerking van BRÜCKEL t.a.p. blz. 50, als zou dit braakliggend terrein van weinig beteekenis zijn, strijdt o.i. niet alleen met de theorie, maar vindt evenmin steun in de praktijk, omdat juist op dit gebied de groote beteekenis der provinciale autonomie zich openbaart.

Het tweede bezwaar, door de pleiters voor de toepassing van het moederlandsche autonomiebegrip op de Indische sfeer, aangevoerd tegen de Indische autonomie, bestaat hierin, dat men de autonome bevoegdheden der provincies uit de uitwerkingsordonnanties van de wet niet bij elkaar kan lezen: „De oorzaak daarvan is, dat ze in veel gevallen niet te onderkennen zijn van de medebewindsopdrachten, waarmede zij door ordonnantie en regeeringsopvatting over één kam worden geschoren en waarmede ze in één hokje zijn ondergebracht" (BRÜCKEL t.a.p. blz. 50).

„De verwarring begint reeds bij de Provincie-ordonnantie. Deze bevat een hoofdstuk V, dat volgens het opschrift bevat bepalingen betreffende „Bevoegdheid en Taak van den Provincialen Raad en van het College van Gedeputeerden. Autonomie („bevoegdheid") en medebewind („taak") staan hier dus in één hoofdstuk; twee wezenlijk verschillende materies, die wij niet alleen in de Nederlandsche grondwet in verschillende leden van artikel 134, maar ook in de Nederlandsche provinciale wet in twee afzonderlijke hoofdstukken vinden ondergebracht; in de tweede afdeeling, onder het derde hoofdstuk het medebewind en onder het vierde hoofdstuk de autonomie.

Ter motiveering zegt de memorie van toelichting van 10 Juli 1923:

„Voor het regelen van autonomie en het medebestuur in afzonderlijke hoofdstukken bestond geen reden, aangezien het verschil tusschen beide functies voor de practijk van weinig invloed, meer van academisch belang is. Is ook overigens de grens tusschen beide niet te trekken, volgens moderne opvattingen vallen bovendien niet alle aan de samenstellende deelen van den staat overgelaten of opgedragen bemoeienissen onder een van beide begrippen."

Bij het laatste zal gedacht zijn aan het overheidsbevel tot regeling door de provincie; het is evenwel niet duidelijk, hoe het eventueel bestaan van deze derde soort iets inbrengt tegen het uit elkaar houden van de twee overige zaken, zooals de provinciale wet doet in haar hoofdstukken drie en vier. Overigens is bij de toelichting vergeten aan te duiden wat men onder „academisch belang" verstaat. Verstaat men daaronder „uitsluitend van belang voor wetenschappelijke onderscheiding", dan vragen we ons af, hoe dit te rijmen is met de verschillen bij voorbeeld 1e in de organen, die eenerzijds met autonomie, anderzijds met medebewind bemoeienis hebben (raad, college van gedeputeerden, gouverneur), 2e in de overheden, aan welke door de desbetreffende organen verantwoording moet worden afgelegd voor de eene en voor de andere functie, 3e in de waarborgen, die de behoorlijkheid van uitoefening van de eene of van de andere functie omkleeden (b. v. I. S. artikel 119 lid 9 tegenover artikel 119 lid 6 laatste zin), 4e in de financieele consequenties in verband met de eene of met de andere werkkring (geld uit eigen middelen of uit 's landskas), 5e in de rechtsgemeenschap die vermogensrechtelijk aansprakelijk is: voor autonome aangelegenheden de provincie, voor medebewindaangelegenheden waarschijnlijk (of althans mogelijk) het Land." (Brückel t.a.p. blz. 50/51).

„Met den tekst van de wet in de hand, die uitdrukkelijk onderscheid maakt tusschen *bevoegdheid* (autonomie) en *verplichting* (of taak: zelfbestuur) — artikel 119 lid 7 I. S. — zou men verwachten, dat er nu weer wél onderscheid tusschen autonomie en medebewind zal worden gemaakt. Slaat men evenwel de drie instellingsordonnanties voor de drie huidige provincies West-, Midden- en Oost-Java op, en zoekt men daarin de beloofde opsomming van autonome bevoegdheden, dan vindt men daarvoor in

alle drie een hoofdstuk II, dat volgens het bovenschrift de omschrijving bevat van „De Huishouding en het Medebestuur van de Provincie". Men zou nu dit hoofdstuk onderverdeeld verwachten in twee afdeelingen: één betreffende de huishouding en één betreffende het medebestuur. Doch inplaats daarvan vindt men twee afdeelingen ten behoeve van een geheel andere, daardoorheenloopende, onderscheiding, ieder dus een mengsel van beide materies bevattende. Vraagt men zich nu bij iedere bepaling afzonderlijk af, of zij een „bevoegdheid" overdraagt dan wel een „taak" oplegt, dan zal men b.v. bij de artikelen 6 en 7 West-Java, om ons tot de instellingsordonnantie van deze provincie te bepalen, zonder aarzelen zeggen, dat ze provinciaal medebewind brengen omdat de materie uiteraard daartoe behoort (bemoeienis met den arbeid van hoogere en andere publiekrechtelijke lichamen); doch bij andere bepalingen (wij cursiveeren) — *ziet men zich gesteld voor een onoplosbaar raadsel.* (Brückel t.a.p. blz. 55)".

Terloops moge worden opgemerkt, dat de artikelen 6 en 7 der instellingsordonnantie geen bemoeienis vorderen met den arbeid van hoogere en andere publiekrechtelijke lichamen, doch omgekeerd met de taak van *lagere* publiekrechtelijke lichamen en colleges, welke vóór de bestuurshervorming was opgedragen aan de bestuursambtenaren.

Van de oogenschijnlijk scherpe onderscheiding tusschen autonomie en zelfbestuur, welke Brückel met verwijzing naar de qualificaties der Indische Staatsregeling wil maken tusschen autonomie eenerzijds, zelfbestuur anderzijds, is echter in de practijk van het Nederlandsche staatsrecht inderdaad weinig overgebleven.

De Regeering verklaarde derhalve volkomen terecht, dat het verschil tusschen de begrippen autonomie en medebestuur meer van academisch dan practisch belang is.

„De facto heeft de wetgeving in den loop der jaren deze theorie (van de scherpe onderscheiding tusschen autonomie en zelfbestuur) op zij gezet. Zoo min als het aanvaarden van drie onderling gescheiden huishoudingen op reëelen grondslag berustte, evenmin strookt de scherpe onderscheiding van de functie der gemeente in autonomie en selfgovernment met de werkelijkheid. Men komt er toe overal, waar de bevoegdheid der gemeente wordt beperkt — wil men niet een groot deel van het administratieve recht ongrond-

wettig achten — „zelfbestuur" aan te nemen of te spreken van tusschenvormen, maar dat zijn slechts pogingen om een onbruikbaar gebleken theorie te redden. De werkelijkheid is, *dat de onderscheiding niet op een principieel verschil berust* (cursiveering van ons), tenzij men deze onderscheiding zou willen maken, welke in de woorden der Grondwet ligt, dat namelijk de „autonomie" is wetgeving en het „zelfbestuur" bestaat in uitvoering.

Wanneer het juist is, dat over den omvang der gemeentelijke huishouding, bedoeld in artikel 144 lid 1 Grw., beslist wordt door *redenen van doelmatigheid* (cursiveering van ons), dan zal dit evenzeer het geval zijn met den omvang van het gemeentelijke selfgovernment van artikel 144 lid 3. Beiden zijn uitingen van één gedachte, de decentralisatiegedachte." (BOOL t.a.p. blz. 27).

Des te minder zou het aanbeveling hebben verdiend om in Indië, waar de beste oplossing van overdracht der Landstaak moest worden gezocht, streng vast te houden aan eene dogmatische onderscheiding tusschen autonomie en zelfbestuur, welke in Nederland reeds was prijsgegeven.

Voor Indië, waar onder geheel andere omstandigheden een nieuw staatkundig gebouw moest worden opgetrokken, zou het nog minder te verantwoorden zijn geweest ter wille van de dogmatiek vast te houden aan verouderde begrippen, wanneer het rechtsleven met klem een nieuwen vorm eischte.

„Aangezien in een koloniale maatschappij en de daarbij behoorende staatsorganisatie het eigenmeesterschap aanvankelijk niet zoo onaantastbaar kan worden gewaarborgd als ten onzent het geval is, is het hier nog niet mogelijk de practijk van autonomie (eigenmeesterschap in zaken van eigen huishouding) en medebewind (opgelegde deelneming aan de regeertaak van een hoogeı publiekrechtelijk lichaam) zeer overtuigend en principieel te onderscheiden." (DE KAT ANGELINO t.a.p. Dl. II, blz. 404).

Ook Prof. VAN VOLLENHOVEN (Kol. Tijdschrift, Maart 1929, p. 118) zou op deze en andere gronden willen zien breken met de oude rangschikking van eigenmeesterschap en medebewind in Nederlandsch-Indië.

Terecht mag derhalve de vraag gesteld worden of met vrijwel onbeperkte overdracht in autonomie van verschillende diensten en onderwerpen aan de provincie niet te ver wordt gegaan.

Zoo protesteerde wegens het gemis van een wettelijk geregeld toezicht op den drogen waterstaat het College van Gedeputeerden van West-Java tegen een door de Regeering gelast onderzoek naar de efficiency der provinciale waterstaatsdiensten en beriep dit College zich zelfs op de door de Wet aan de lagere rechtsgemeenschappen gewaarborgde zelfstandigheid, — hoewel die in de I. S. juist *niet gewaarborgd* is — om bedenkingen aan te voeren tegen eene huns inziens te ver gaande wettelijke regeling van dat toezicht.

In die gevallen, waarin eenheid van beleid moet blijven verzekerd, zal het o.i. daarom aanbeveling verdienen die diensten en onderwerpen in *zelfbestuur* aan de provincie over te dragen, opdat uniforme regels voor geheel Indië in de centrale sfeer kunnen worden vastgesteld en de uit de uitvoering daarvan voortvloeiende uitgaven aan de provincie kunnen worden opgelegd zoowel in het belang van het Land als van eene goede materieele en financieele verzorging der overgedragen onderwerpen en diensten. (Voor wat de *irrigatie* betreft leze men de voortreffelijke rede van den Hoofdingenieur Führi in den Volksraad op 10 Augustus 1931).

Met het oog echter op de daaraan verbonden practische consequenties zal men o.i. als criterium des onderscheids moeten aannemen, dat zoodra eene *verplichte* medewerking wordt gevorderd, er sprake is van zelfbestuur, terwijl wanneer uitsluitend ten opzichte van den *inhoud* der te maken verordeningen aan de provincie verschillende vrijheidsbeperkingen worden opgelegd, er sprake blijft van autonomie.

De Commissie, die in opdracht van de Vereeniging voor Nederlandsche gemeenten in September 1931 rapport uitbracht in zake vermogensrechtelijke gevolgen van zelfbestuursdaden, schrijft hieromtrent sub 6 van haar Verslag: „Met het voorgaande heeft onze commissie tevens stelling gekozen in den strijd, welke zich heeft ontwikkeld om een figuur als b.v. in art. 1 der woningwet is neergelegd, waarbij n.l. de gemeenteraad door de wet wordt verplicht tot het maken van bepaalde verordeningen.

Dat bij zoodanige figuren van autonomie geen sprake is, spreekt vanzelf; een wettelijke *verplichting* der gemeente tot het maken van verordeningen — of, meer algemeen, tot het verrichten van welke andere handeling ook maar — laat zich in het kader der gemeentelijke autonomie uiteraard niet passen.

Maar naar de meening onzer commissie spreekt het evenzeer vanzelf, dat hier wèl sprake is van zelfbestuur; er is immers verplichte medewerking der gemeente aan de uitvoering der wet, medewerking, zich in casu uitende in het maken van verordeningen.

Hetgeen wijlen Prof. OPPENHEIM — t.a.p. dl. I, blz. 71 — hiertegen heeft aangevoerd, komt der commissie, salva reverentia, weinig overtuigend voor. „Mooi zelfbestuur" — aldus deze auteur — „dit „gemaszregelt" worden door anderen! Kostelijke medewerking aan de uitvoering der rijkswet ..... dit kommando om huishoudelijke regelingen te maken!" Zelfbestuur *is* nu eenmaal een „gemaszregelt worden door anderen"; berust nu eenmaal, als men het zoo wil noemen, op een „kommando".

Doch ook de opvattingen der professoren KRANENBURG en VAN DER POT, die de woningwetfiguur en daarmede overeenstemmende figuren rekenen tot een door hen geschapen „tusschenvorm" tusschen autonomie en zelfbestuur, acht onze commissie geheel verwerpelijk.

Men zou allereerst al de vraag kunnen stellen, of het aannemen van zulk een tusschenvorm met een behoorlijke interpretatie der grondwet en de daarmede samenhangende organieke wetten valt te rijmen. De grondwet noemt naast elkander de twee vormen, waarin de lagere corporaties kunnen werkzaam zijn; art. 134 tegenover art. 135, art. 144 lid 1 en 2 tegenover art. 144 lid 3. Het ligt voor de hand, aan te nemen, dat de grondwet, dusdoende, een uitputtende regeling van de werkzaamheden van bedoelde corporaties heeft willen geven.

Zoo men echter al over dit bezwaar zou willen heenstappen, en een meer vrije interpretatie zou durven aanvaarden, dan is daarvoor toch, naar duidelijk is, alleen aanleiding, indien inderdaad de praktijk van het rechtsleven daaraan behoefte zou doen ontstaan. Van zoodanige behoefte is evenwel geen sprake, omdat, naar gezegd, de bedoelde woningwetfiguur zich zonder de minste moeite en geheel natuurlijkerwijs laat rangschikken onder het begrip zelfbestuur. De schrijvers, die voor deze figuur een tusschenvorm scheppen, zullen allereerst moeten aantoonen, dat zij niet als zelfbestuur kan worden beschouwd. Maar bij geen der beide genoemde schrijvers heeft de commissie redelijke argumenten voor deze stelling kunnen aantreffen.

Prof. KRANENBURG — t.a.p. dl. II, blz. 251 — volstaat met op te merken: „er zijn hier geen wetsregelen, die in de materie voorzien en gerealiseerd moeten worden; hier is bevel tot *wetgeving*". Maar bevel tot wetgeving is, naar boven reeds werd aangetoond, met zelfbestuursopdracht geenszins in strijd; en dat de woningwet, in haar geheel genomen, in de materie der woningzorg voorziet, kan niet twijfelachtig zijn. Bij het nader realiseeren dier voorziening roept de wetgever de gemeentebesturen te hulp; en nu moge waar zijn, dat hij hun daarbij in betrekkelijke ruime mate vrijheid laat, dit op zichzelf is met het begrip van zelfbestuur toch zeker allerminst in strijd.

Prof. VAN DER POT — OPPENHEIM, t.a.p. blz. 72, noot 1 — rekent vooral daarom de woningwetfiguur niet tot het zelfbestuur, omdat „de volkshuisvesting niet opgehouden heeft, tevens van lokaal belang te zijn". In dit betoog is echter eene petitio principii gelegen; rekent men de werkzaamheid der gemeente inzake de woningwet tot het zelfbestuur, dan staat daarmede tevens vast, dat, in juridischen zin, de materie der volkshuisvesting behoort tot de rijkshuishouding. Natuurlijk behoudt zij feitelijk gesproken, belang ook voor de gemeente. Maar zoo gezien is welhaast iedere materie van rijkszorg, en zeker iedere materie, waarbij de rijkswetgever van gemeentelijk zelfbestuur gebruik maakt, van lokaal belang; waren bij de materie geen feitelijk-lokale belangen betrokken, dan zou de wetgever iedere aanleiding, om bij de uitvoering der wet van gemeentelijke organen gebruik te maken, missen. Op dit bloot feitelijk belang komt het echter, bij beantwoording van de vraag tot welke huishouding eenig belang behoort, niet aan.

Naar het oordeel onzer commissie valt dus de woningwetfiguur geheel in het kader van het zelfbestuur. Onze commissie vereenigt zich volkomen met de critiek, door mr. SYBENGA — t.a.p., R. M. 1929, blz. 100, noot 1 — op de leer van de heeren KRANENBURG en VAN DER POT uitgeoefend; zij maakt gaarne tot de hare de woorden van prof. VAN DER GRINTEN — Gemeentebestuur 1928, no. 5 —: „Er bestaat inderdaad verschil tusschen de medewerking aan hoogere wetgeving, bestaande in de verplichting tot het verrichten van min of meer mechanische werkzaamheden en de verplichting tot het vaststellen eener regeling, doch een essentieel verschil is dit..... niet; in beide gevallen heeft men de tegenstelling met de

autonomie in dien zin, dat hier voor de gemeente de *verplichting* bestaat om iets te doen. Of dit doen nu bestaat in het verrichten van materieele daden, in het nemen van besluiten of vaststellen van verordeningen, is ten slotte onverschillig". Geheel in overeenstemming eindelijk met de door de commissie voorgestane opvatting luidt het belangrijke arrest van den hoogen raad van 29 April 1912, W. 9344, betreffende de woningwet. Men leest in dit arrest o.m.:

„dat bij de woningwet de zorg voor de volkshuisvesting is gemaakt tot een *rijksbelang*, ter welks richtige behartiging door die wet overeenkomstig art. 144, al. 3, G. W. de medewerking der gemeenteraden wordt verzekerd, door hun op te dragen de bij art. 1 dier wet bedoelde en in haar art. 3 nader omschreven verordeningen vast te stellen;

„dat die verordeningen door de gemeenteraden dan ook niet worden gemaakt krachtens de aan de gemeente toekomende autonomie, maar als belast met de uitvoering eener rijkswet....."

Overeenkomstig de bedoeling der Regeering om bij de instellingsordonnantie een stuk autonomie over te dragen middels toekenning aan de provincie van bepaalde uit de Landshuishouding losgemaakte bevoegdheden zal o.i. op grond van den voorafgestelden regel moeten worden aangenomen, dat waar niet uitdrukkelijk medebewind is opgedragen, zooals b.v. in de artikelen 6 en 7 der instellingsordonnantie, autonome bevoegdheden zijn verleend.

In die richting wijst heen dat, overeenkomstig de algemeene normen, als regel geldende onderscheidenlijk voor zelfbestuur en autonomie, de in de artikelen 6 en 7 gevorderde medewerking, welke uitsluitend bestaat in „uitvoering", aan het College van Gedeputeerden is opgedragen, terwijl andere artikelen den provincialen raad c.q. de provincie *bevoegd* verklaren het betrekkelijk onderwerp te „regelen".

Hoewel in verscheidene artikelen de autonome bevoegdheden der provincie zijn beperkt b.v. door op de ter zake vastgestelde verordeningen de goedkeuring van den Gouverneur-Generaal te eischen (art. 9 lid 2 en art. 12 lid 3 sub a der instellingsordonnantie) of het vooraf inwinnen van het advies van een bepaald college is voorgeschreven b.v. in art. 9 lid 1 van den regentschapsraad en in art. 10 lid 3 ook van den gemeenteraad dan wel bij ordonnantie regelen worden of kunnen worden gesteld, die voorwaarden aan-

geven, eischen stellen, waaraan de door de provincie te maken verordeningen moeten voldoen (art. 12 lid 2, 13a lid 2 en 16 lid 2), zullen wij nochtans moeten aannemen, dat zoolang de raad c.q. het College van Gedeputeerden *niet verplicht* wordt tot regeling of uitvoering, doch slechts daartoe bevoegd wordt verklaard, er sprake is van autonomie.

WESTRA t.a.p. blz. 61, wiens beschouwingen grootendeels overeenkomen met die van VAN POELJE, acht autonomie aanwezig, wanneer de opdracht geschiedt door het hooger gezag „in algemeene termen" en medebestuur, wanneer het bij „bijzondere opdracht" gegeven is. Dit criterium is voor het moederland, waar autonomie bij de algemeene formule: „de regeling en het bestuur der huishouding wordt overgelaten", scherper dan voor Indië, waar ook voor de autonomie het enumeratiesysteem wordt gevolgd. Toch zal het z.i. ook hier te aanvaarden zijn en zal, om een voorbeeld te noemen, een opdracht als: „aan de provincie West-Java wordt opgedragen de exploitatie van de binnen haar gebied gelegen gouvernementspakhuizen", voorkomende in de ontwerpordonnantie tot instelling der Provincie West-Java, maar niet overgenomen in de ordonnantie zelve, beschouwd moeten worden als behoorende tot de autonomie.

Slechts in de artikelen 8 lid 3, 13 lid 3 en 15 lid 3 zou een *bepaalde opdracht* gelezen kunnen worden aan het college van gedeputeerden, orgaan voor zelfbestuur bij uitnemendheid, om de daarbedoelde handelingen te verrichten, in afwachting van de totstandkoming eener eigen provinciale regeling dezer onderwerpen, terwijl medebestuur verder is opgedragen in de artikelen 14 en 26 der instellingsordonnantie.

Hoewel derhalve in sommige artikelen van de instellingsordonnantie rechtstreeks medebestuur wordt opgedragen, zal in de overige gevallen moeten worden aangenomen, dat medewerking gevorderd wordt tot de uitvoering der daarin genoemde ordonnanties, dus *niet* tot de uitvoering der instellingsordonnantie als zoodanig, hetzij van al hare bepalingen, hetzij uitsluitend van die bepalingen, welke wijziging brengen in bestaande ordonnanties.

Bovendien stemt o.i. deze interpretatie het meest overeen met den tekst van art. 119 lid 6 I. S., dat medewerking kan worden gevorderd tot uitvoering „daarvan" d.w.z. van de afzonderlijke al-

gemeene verordeningen, dus *niet* van eene samengestelde algemeene verordening als de instellingsordonnantie is.

Mooi medebewind over de geheele linie zou trouwens zijn opgedragen, waar in verschillende artikelen der instellingsordonnantie de provincie juist *bevoegd* wordt verklaard tot het tegendeel, n.l. om de afzonderlijke ordonnanties, welker uitvoering van de provinciale besturen zou moeten worden gevorderd, te vervangen door eigen verordeningen, terwijl in andere artikelen onderwerpen worden overgedragen, welke *niet* bij algemeene verordening zijn geregeld, ten aanzien waarvan dus de bij art. 119 lid 6 I. S. tot hare uitvoering gevorderde medewerking wettelijk niet zou kunnen worden afgedwongen.

Evenmin zal om dezelfde reden mogen worden aangenomen, dat, hoewel het opschrift van het tweede Hoofdstuk der instellingsordonnanties spreekt van *de* huishouding en *het* medebestuur der provincie, er geen ruimte zou zijn voor opdracht van medebewind buiten die ordonnanties om.

Wij komen dus tot de conclusie, dat overeenkomstig de bedoeling des wetgevers over het algemeen in de instellingsordonnanties autonome bevoegdheden zijn overgedragen en dat slechts in die artikelen waar sprake is van eene *verplichting* tot regeling of bestuur, wij te maken hebben met zelfbestuur en de daaraan verbonden consequenties.

Dit neemt echter niet weg, dat de wetgever in den vervolge bij nieuwe overdracht van bevoegdheden, goed zal doen om, zoolang wettelijke gevolgen zijn verbonden aan het onderscheid tusschen autonomie en zelfbestuur, eene eventueele opdracht tot medebewind duidelijk te formuleeren.

Markante opdrachten in medebewind zijn gegeven bij Stbl. 1928 No. 51 (jo Stbl. 1928 No. 369) en bij Stbl. 1928 No. 370.

De eerste ordonnantie regelt de „medewerking van provinciën aan de uitvoering" van de overheidsbemoeienis met de bestrijding van besmettelijke veeziekten.

De ordonnantie van Stbl. 1928 No. 370 geeft aan het college van gedeputeerden de bevoegdheid tot aanwijzing van plaatsen, waar de aanvoer van honden, katten en apen is toegelaten.

„Waar de centrale regeering — zoo schrijft Dr. B. F. Roskott op blz. 76 van zijn aan de Leidsche universeit op 23 September

1931 verdedigd proefschrift getiteld: De Lagere Nederlandsch-Indische Rechtsgemeenschappen en haar Verhouding tot de Centrale Rechtsgemeenschap" — „speciaal gedeputeerden aanwijst, is dit een geval van medebewind.

Toekenning van bevoegdheden, de autonomie betreffende aan gedeputeerden, zou in strijd zijn met den geest van art. 78 P.O."

De schrijver van dit proefschrift betwijfelt echter of ook de vijf hieronder te noemen gevallen zijn te rekenen tot het medebewind, gelijk het Jaarverslag van de provincie West-Java doet (1927, blz. 22-24). „Immers, noch aan den tekst der ordonnanties, noch uit regeeringspublicaties kan men zien, dat de opdrachten in medebewind zijn geschied.

De vijf bedoelde ordonnanties zijn: Stbld. 1927 No. 42 (Railbanen), Stbl. 1927 No. 144 (Kustvisscherij), Stbl. 1927 No. 214 (Petroleumvervoer), Stbl. 1927 No. 253 (Motorreglement) en Stbl. 1927 No. 289 (Toezicht op de binnenscheepvaart)".

Vasthoudende aan ons criterium, bestaat er geen reden voor twijfel, wanneer in die ordonnanties, b.v. in art. 7 lid 2 der Kustvisscherijordonnantie wordt bepaald dat de provinciale besturen *bevoegd* zijn om verordeningen vast te stellen of *kunnen* vaststellen, dus geene verplichting daartoe aan hen wordt opgelegd.

„Eene eigenaardige verhouding" — zoo merkt dezelfde schrijver t.a.p. op — „tusschen het Land en de provincie West-Java, wordt beschreven in Stbl. 1926 No. 568, hetwelk de landbouwvoorlichting aan de provincie West-Java overdraagt. De daargenoemde bemoeienissen kan ik noch tot de provinciale huishouding (Jaarverslag-West-Java 1927, blz. 11), noch tot het medebewind rekenen".

Het desbetreffende door hem aangehaalde artikel 2 lid 1, 2 en 6 benevens artikel 3 lid 1 der ordonnantie geven inderdaad aan het college van gedeputeerden geen zelfstandige bevoegdheden, uit het gemis waarvan o.i. dus afgeleid moet worden, dat de daarin vervatte werkzaamheden niet behooren tot de functie van medebewind, terwijl uit het ontbreken tevens van eenigerlei verplichting tot regeling en bestuur voortvloeit, dat hier een stuk autonomie, zij het onder zekere beperkingen, is overgedragen, overeenkomstig de opvatting der practijk, afgezien van het oordeel over de juistheid

der overdracht van den landbouwvoorlichtingsdienst in autonomie en niet in zelfbestuur aan de provincie.

Terecht rekent o.i. het Jaarverslag van de provincie West-Java (1928: blz. 20-22) ook de opdracht van art. 94 S.G.O. tot vaststelling van het bedrag, boven hetwelk besluiten van den stadsgemeenteraad tot het aangaan van eenige burgerlijk rechterlijke handelingen goedkeuring door gedeputeerden behoeven, tot het medebewind.

Daarentegen zal men, zooals ROSKOTT t.a.p. blz. 74 opmerkt, vermoedelijk de in de tweede afdeeling van Hoofdstuk II der provinciale instellingsordonnanties opgesomde bevoegdheden *als autonomie* hebben aan te merken; immers, de titel van deze afdeeling duidt aan, dat de *huishouding* der voormalige locale ressorten overgaat naar de provincie.

Het lijkt n.l. in hooge mate onwaarschijnlijk, dat hetgeen vroeger huishouding der locale ressorten was, thans na overdracht geen huishouding van de provincie zou zijn.

Zoo zijn we weer aangeland op het terrein der autonomie na haren omvang en afpaling van het begrip zelfbestuur in beschouwing te hebben genomen.

Bij dit onderzoek bleek ons, dat het stuk overgedragen of overgelaten autonomie in de practijk geducht medevalt, al heeft de I. S. niet, zooals de grondwet, theoretisch de autonomie der plaatselijke gemeenschappen gewaarborgd.

Wij gebruiken met opzet het woord „theoretisch", omdat de practijk van het Nederlandsche staatsrecht talrijke wettelijke beperkingen kent van de regelingsbevoegdheid der plaatselijke huishoudingen.

Daarom zij men voorzichtig met het maken van vergelijkingen tusschen de Nederlandsche en de Indische autonomie, omdat ondanks principieel verschil in theorie de practijk uitwijst, dat misschien in Holland door de Regeering en den Wetgever dieper en vaker wordt ingegrepen in de plaatselijke autonomie dan in Indië, terwijl vele onderwerpen, welke thans door de provincies als liggend op braak terrein, plaatselijk geregeld kunnen worden, in Holland de wetgever zich heeft aangetrokken en dus zelfs minder vrijheid in Holland bestaat dan hier.

Onze meening is, dat in Indië het terrein der plaatselijke auto-

nomie onderschat wordt door de theorici, die voorbij zien, dat in een modernen Europeeschen staat vele belangen door den *algemeenen* wetgever geregeld zijn en moeten worden, welke bij gebreke van intensieve Overheidsbemoeienis voorshands in Indië aan de zorg van den plaatselijken wetgever kunnen worden overgelaten.

Wanneer men weet, hoe vele dier onverzorgde belangen om regeling als het ware roepen, dan beseft men eigenlijk niet den voortdurenden aandrang der provinciale besturen op de Regeering om telkens nieuwe stukken Landstaak over te dragen, voordat de uitgebreide kring van plaatselijke belangen behoorlijk verzorgd is.

Zelfs rijst de vraag of er in de practijk iets zou zijn veranderd, wanneer de plaatselijke autonomie op denzelfden voet zou zijn gewaarborgd als in Holland, ja zelfs of door het bij voorbaat prijsgeven door het Land in de instellingsordonnanties van verschillende bevoegdheden, aan de provincies zelfs geene bevoorrechte positie wordt geschonken boven hare zusteren in Holland, wier huishouding niet gedeeltelijk door opsomming is vastgelegd, maar afhankelijk staat van het rijksgezag.

In Nederland is veel strijd gevoerd over de bepaling van het begrip „gemeente-huishouding".

Men heeft op verschillende wijzen beproefd een nadere wetenschappelijke definitie daarvan te geven.

Volgens sommigen zouden er zijn „gescheiden huishoudingen", elk bestaande uit haar specifieke belangen.

„Maar moet gevraagd worden" zoo schrijft terecht Bool t.a.p. blz. 13 — „waarom kan een belang steeds specifiek alleen maar ondergebracht worden bij een der drie corporaties?

Neem als voorbeeld de volkshuisvesting en onderstel, dat de meening van den wetgever van 1901, dat dit belang behoort tot de algemeene Rijkshuishouding, juist is. Dan zou daaruit volgen, dat dit belang ook geheel — voor zoover regeling noodig is — uitsluitend van Rijkswege geregeld zou moeten worden. Het belang toch is dan specifiek een zaak van het Rijk en voor de provincie en gemeente geldt: handen thuis.

Dat deze consequentie onmiddellijk uit de theorie der gescheiden huishoudingen voortvloeit, valt dunkt mij niet te ontkennen.

Reeds de Vries gaf dit, zij het ook eenigszins aarzelend toe. Veel scherper en helderder formuleert het Mr. W. C. D. Olivier, een

andere leerling van THORBECKE, in zijne Proeve over de beperkingen van den eigendom door het politieregt, Leiden 1847 blz. 20. Deze komt tot de conclusie, dat het bestaan van de drie afzonderlijke huishoudingen logisch medebrengt, dat Rijk, provincie en gemeente elk zich er van hebben te onthouden, elkanders belangen te regelen.

Niet alleen de gemeente ten opzichte van Rijk en provincie, maar evenzeer deze laatsten waar het de gemeentehuishouding betreft. Dit nu is lijnrecht in strijd met de eischen van een doelmatige wetgeving. Er is geen enkele reden te vinden, waarom — om terug te keeren tot het boven gekozen voorbeeld — de volkshuisvesting, meent de wetgever, dat zij door hem geregeld moet worden, niet bij de wet zou mogen worden geregeld, ook al was zij tevoren als tot de huishouding der gemeente behoorende erkend, noch waarom, indien zij bij de wet wordt geregeld en dus als een zaak van Rijkshuishouding wordt beschouwd, geen enkele locale regeling zou mogen worden toegelaten. Bovendien — en dit doet de deur dicht — de bovenbedoelde consequentie is niet door onze wetgeving erkend. Weliswaar poogt artikel 135 der Gemeentewet, met de bedoeling eenig denkbeeld te geven van wat de gemeentehuishouding omvat, ons de voornaamste belangen te noemen, welke daartoe zouden behooren, als zoodanig de openbare orde, zedelijkheid en gezondheid vermeldende, doch de latere wetgeving heeft zich èn de openbare orde èn de openbare zedelijkheid èn de openbare gezondheid uitdrukkelijk aangetrokken, daarmede volkomen duidelijk de geheele theorie der gescheiden huishoudingen met haar specifieke belangen desavoueerend. Dit was trouwens reeds door de Gemeentewet zelf in artikel 151 gedaan, welk artikel van de mogelijkheid uitgaat, dat de wet een onderwerp gaat regelen, hetwelk voorheen bij plaatselijke verordening was geregeld, wat toch bezwaarlijk verwacht zou mogen worden, wanneer dit een onrechtmatige machtsoverschrijding ware.

Wanneer men dus de uitdrukking „huishouding der gemeente" verklaart op de wijze van de leer der specifieke belangen, dan geeft men aan de grondwet een uitlegging, welke door de latere wetgeving niet wordt gerechtvaardigd, en komt men in strijd met het fundamenteele beginsel, dat de Overheid haar taak zoo doelmatig mogelijk moet kunnen uitoefenen. Het is trouwens wel merkwaardig,

dat de moeilijkheid om de onderlinge grenzen der drie gescheiden huishoudingen naar een objectief criterium te bepalen — moeilijkheid, welke steeds is gezien; die grenzen zijn immers alleen dan scherp afgebakend, wanneer Grondwet of wet een bepaald concreet belang aan de zorgen van een bepaalde corporatie toevertrouwen — geen aanleiding gaf het hier gewraakte standpunt te verlaten. Dit was dan ook herhaaldelijk de oorzaak van verwarring. Een huishouding, welker omvang wordt bepaald door naar hun aard tot haar behoorende belangen, is niet aanvaardbaar, wanneer men daarnaast tot de conclusie moet komen, dat de grenzen tusschen die huishouding en de andere huishoudingen niet a priori zijn vast te stellen, om dat er geen objectief criterium bestaat, waarnaar beoordeeld moet worden, welke belangen „naar hun aard" tot de eene en welke tot de andere huishouding behooren.

Hoe is het dan het begrip huishouding van artikel 144 Grw. op te vatten? Als antwoord moge worden overgenomen wat Buys zegt, als hij deze vraag bespreekt. „Hoe is men er toe gekomen, om, binnen de grenzen van èènzelfden staat, nog twee andere machten met een zelfstandig wetgevend gezag in te richten? Toch zeker om geen andere reden dan deze, dat men meende alleen op die wijze de veelsoortige behoeften van de bonte menschenmaatschappij doelmatig te kunnen bevredigen. Sommige regelen zijn alleen dan goed, wanneer daaraan over het geheele grondgebied van het Rijk rechtskracht toekomt, andere slechts op voorwaarde, dat daarbij gelet worde hetzij op provinciale hetzij op plaatselijke verscheidenheid. Om redenen van doelmatigheid ingesteld, moeten ook redenen van doelmatigheid beslissen over de grenzen van de wetgevende macht, aan Rijk, provincie en gemeente toekomende. Met andere woorden: voorzoover wet of Grondwet niet uitdrukkelijk den machthebbende noemt, uitsluitend bevoegd den wettelijken regel te stellen, komt de bevoegdheid om dit te doen aan die corporatie toe, welke op een gegeven oogenblik de bestaande behoefte het best kan bevredigen ..... Wat heden de gemeente goed regelt, wordt morgen beter geregeld door de provincie en overmorgen door het Rijk. De algemeene wetgever is niet alleen feitelijk bij machte, maar ook rechtens bevoegd, zich alle belangen aan te trekken, behalve alleen die zeer enkele, welke de Grondwet uitdrukkelijk ter behartiging aan anderen heeft opgedragen.....

(Het) aandeel (van provinciën en gemeenten in de wetgevende macht) bestaat niet in bepaalde onderwerpen, doch in het stellen van al die regelen, welke op een gegeven oogenblik beter door haar dan door het Rijk zelf gesteld kunnen worden".

Klaarder kan het, dunkt mij, niet worden uiteengezet. De huishouding der gemeente is dus geen objectief bepaald aprioristisch begrip — haar grenzen zullen veranderen met de wisseling van inzichten aangaande de doelmatige regeling der betrokken belangen. Zoo wordt dus niet — zooals bij de andere leer geschiedde en daarvan juist de zwaarste zonde was — van een vooropgezette theorie uitgegaan, zonder rekening te houden met de werkelijkheid, en kan zonder bezwaar tegemoet worden gekomen aan de wisselende behoeften, welke het leven voortdurend wekt.

De onmiddellijke consequentie van deze zienswijze is, dat, waar de gemeenten a priori er geen recht op hebben, dat bepaalde onderwerpen niet door Rijk of provincie worden geannexeerd, zoodanige annexatie dan ook geen inbreuk kan zijn op de grondwettelijke bevoegdheid der gemeente en dus geen onrecht. De vraag toch, welke corporatie een zaak doelmatig kan regelen, is geen vraag van recht, doch een vraag van staatsbeleid. Niet de jurist zal kunnen uitmaken, of een doelmatige wetgeving vordert, dat in de regeling van een bepaald belang al of niet plaatselijke differentiatie wordt toegelaten: dat is het werk van den staatsman". (Bool t.a.p. blz. 14-15-16).

In concreto zal in Holland in de eerste plaats de wetgever en daarnaast de Kroon op grond van haar vernietigingsrecht, hebben uit te maken aan welk orgaan het meest doelmatig de verzorging van een bepaald belang kan worden toevertrouwd.

Strijd met art. 142 der Grondwet is hier niet voorhanden, omdat de wet de „bevoegdheid der gemeentebesturen" regelt en nu heeft de wet haar plicht gedaan, wanneer zij de autoriteit aanwijst, die in elk voorkomend geval zal beslissen, of de gemeente bevoegd is of niet, omdat nu eenmaal geen algemeene regels zijn te stellen, aan welke de bevoegdheid der gemeente kan worden getoetst.

„Het valt niet te ontkennen — zoo schrijft Bool t.a.p. blz. 19, *dat de gemeenten aldus geheel afhankelijk zijn van hetgeen wetgever en Kroon haar ter regeling wel willen overlaten. Te zamen*

kunnen deze zelfs de geheele gemeentelijke bevoegdheid tot nul terugbrengen (cursiveering van ons").

„Het ligt voor de hand", schrijft in verband hiermede KRANENBURG. Het Nederlandsch Staatsrecht, dl. II, blz. 214, dat dit resultaat in zekeren zin onbevredigend schijnt.

Wanneer ten slotte de organen van de hoogere corporaties de gemeente kunnen terugdringen, tot waar zij zelf willen, kan men dan eigenlijk wel spreken van de gemeentelijke „autonomie", van de toedeeling van een afzonderlijk gebied aan de gemeente, als haar „huishouding"? Door Mr. Dr. J. H. LABBERTON is in een scherpzinnige dissertatie het „juridisch bestaan" van de gemeentelijke autonomie dan ook ontkend en dat wel juist op grond, dat de Rijksorganen de gemeentelijke ad infinitum terug kunnen wijzen. En Mr. LEVY heeft in een artikel in „De Tijdspiegel" die autonomie „een phantoom", een spook, genoemd „verdwijnend als men het slaat". M.i. zal Prof. KRANENBURG moeten worden toegegeven, dat dit niet juist is, omdat het zelfbeschikkingsrecht van de gemeente over haar eigen belangen geworteld is in de rechtsovertuiging van ons volk, dat van ambtenarij en van bovenaf „gemassregelt" worden als in een sterk gecentraliseerden ambtenarenstaat al heel weinig moet hebben, wat niet van Indië kan worden getuigd.

Zoo werd bij de jongste herziening der Gemeentewet een door socialistische zijde, waar men in beginsel voor decentralisatie niets en voor centralisatie alles voelt, ingediend amendement verworpen, om art. 150 te laten vervallen, bij gelegenheid waarvan het Kamerlid Mr. SCHOKKING wees op het belang, dat er voor het bewustzijn in het algemeen en speciaal voor dat van den gemeenteraad, onderscheid besta tusschen wat het rijk, de provincie en de gemeente zich onderscheidenlijk hebben aan te trekken.

Men moet hier zijn vertrouwen stellen in het juiste inzicht van wetgever en Kroon, in hun besef dat zelfstandige gemeenten voor een doelmatige staatstaak onmisbaar zijn — vertrouwen dus, dat zij de positie der gemeenten steeds naar juiste waarde zullen weten te schatten. Dit vertrouwen is meer dan eens beschaamd; meer dan eens is zoowel door den wetgever als door de Kroon de gemeentelijke positie miskend, maar omgekeerd — en dat geldt ook voor Indië — heeft de houding van sommige gemeentebesturen in den laatsten tijd ernstig teleurgesteld. Zij kunnen de Regeeringen

slechts sterken in de onderstelling, dat het langs den weg der vrijheid niet zal gaan, zoodat de weg van den dwang steeds verder zal moeten worden bewandeld.

Beperking door de wet van de regelingsbevoegdheid der gemeenten ten aanzien van bepaalde belangen is dus niet in strijd met de Grondwet.

De wetgever kan dus de regeling van bepaalde belangen geheel of gedeeltelijk aan zich trekken, van welke bevoegdheid in Holland hoe langer hoe meer wordt gebruik gemaakt om onderwerpen, die daarvoor rijp zijn (b.v. winkelsluiting, keuring van waren) centraal te regelen en in zelfbestuur over te dragen aan de plaatselijke autoriteiten en colleges.

Zoo zouden wij willen wijzen op de tot standkoming der Ambtenarenwet 1929 waarbij in art. 125 is bepaald, dat door het bevoegd gezag der provinciën, gemeenten enz. voorschriften *moeten* worden vastgesteld omtrent verscheidene punten als: aanstelling, schorsing, ontslag, bezoldiging, wachtgeld, diensttijden, verlof en vacantie en aanspraken in geval van ziekte, overige rechten en verplichtingen der ambtenaren, disciplinaire straffen, eventueel administratief beroep en „georganiseerd overleg", m.a.w. de verplichting wordt opgelegd het *materieele* ambtenarenrecht te regelen.

Wij kunnen dus in Holland juist eene ontwikkeling bespeuren, tegenovergesteld aan die in Indië, om zoodra bepaalde onderwerpen in de publieke opinie door plaatselijke regeling genoegzaam zijn voorbereid, de behartiging daarvan in het algemeen belang aan het centraal gezag over te dragen, terwijl wij in Indië ook in dit opzicht eene verdergaande democratie betoonen door belangrijke diensttakken zelfs in autonomie over te dragen aan plaatselijke besturen, die, wat organisatie en capaciteit betreft, zich niet kunnen meten met de moederlandsche lichamen.

Een globaal overzicht van de wijze, waarop in het Nederlandsche administratief recht de bevoegdheid der gemeente is begrensd, geeft Bool t.a.p. op blz. 23, waaruit blijkt, dat dit in verschillende wetten geschiedt zoowel ten aanzien van de vrijheid om te beslissen òf geregeld zal worden, als wat betreft den inhoud der regelingen.

Wederom vragen wij ons af, òf die beperkingen aan de regelingsbevoegdheid der Nederlandsche gemeenten gesteld niet verder

gaan dan de grenzen, welke in de instellingsordonnanties ten opzichte van de regelingsbevoegdheid der Indische provincie zijn getrokken en of *in de practijk* de Indische autonomie niet beter gewaarborgd is dan de Nederlandsche, ondanks den schijn van het tegendeel.

In geen geval mag het o.i. worden voorgesteld, in aanmerking genomen het onderscheiden complex van toestanden en verhoudingen, alsof de Indische autonomie slechts een caricatuur zou opleveren van de Nederlandsche.

Hoewel gerechtvaardigde critiek kan worden uitgeoefend op de Babylonische begripsverwarring, geopenbaard rond de behandeling van het ontwerp-Bestuurshervormingswet, komt het ons èn onjuist èn onbillijk voor, om op grond daarvan, met miskenning der Indische practijk en der Nederlandsche theorie, met zekere geringschatting de Indische autonomie te bejegenen.

Wanneer men bovendien een open oog toont te bezitten voor het historisch geworden, in de eigen Indische levenssfeer geworteld staatsbegrip, zal men bestaande afwijkingen van het Nederlandsche autonomiebegrip, als redelijk leeren verstaan en daarin geen aanleiding vinden, om speciaal een artikel te wijden aan het onderwerp „Autonomie en autonomie", met verwerking van de stof, door BRÜCKEL in zijn meergenoemd proefschrift bijeengebracht.

Rembang, 12 April 1932.

De Rechten van den Volksraad tot verkrijging van inlichtingen.

door

Mr. Dr. F. J. W. H. SANDBERGEN.

Onder de rechten tot verkrijging van inlichtingen zijn te verstaan het vragen-, het interpellatie- en het enquêterecht.

Alvorens deze trits van rechten in beschouwing te nemen in verband met de aan den Volksraad toegekende bevoegdheden, is het gewenscht beteekenis, aard en omvang daarvan nader te bezien. Omtrent deze punten bestaat verschil van gevoelen, dat verwarrend werkt en tot klaarheid dient te worden gebracht om tot een juist inzicht te geraken hoever de rechten van den Volksraad zich uitstrekken en in hoeverre zijn bevoegdheden voor uitbreiding vatbaar zijn te achten.

Tot uitgangspunt van deze beschouwingen zal — zooals bijna immer bij de bespreking van een onderwerp van Indisch recht — het Nederlandsche recht moeten worden gekozen.

Vragen-, interpellatie- en enquêterecht staan met elkaar in nauw verband voor zoover betreft het doel, waartoe zij in werking worden gesteld, en hun historische ontwikkeling; alle drie hebben de strekking de vertegenwoordiging de noodig geachte inlichtingen en opheldering te verschaffen.

De bevoegdheid van de Staten-Generaal om vragen te stellen was reeds vóór 1848 onbetwist, ondanks het feit dat de Grondwet daarvan geen gewag maakte. „Dat zij (de Staten) de bevoegdheid hebben voor de rechten van het land op te treden, over gepleegd onrecht te klagen en op herstel van grieven aan te dringen; in één woord een volledige contrôle over den gang van het bestuur uit te oefenen, en dat juist op grond van die bevoegdheid de verplichting van de Regeering steunt om zich tegenover hen te verantwoorden, dit alles wordt als bekend aangenomen omdat het

een uitvloeisel is van het oude historische recht der Staten, — een recht aan het wezen van elke vertegenwoordiging verbonden en haar toekomende lang vóór er nog van eenig aandeel in de wetgevende macht sprake was" [1]).

Hiermede is het vraagstuk, dat vóór 1848 van belang was, gesteld; meeningsverschil bestond of de vragen zich mochten uitstrekken tot andere punten dan de wetgeving betreffende. Voor zoover de verzochte inlichtingen in verband stonden met de wetgevende taak van de Staten-Generaal was „de bevoegdheid om te vragen even onbetwistbaar als de verplichting om te antwoorden" [2]).

Zij was als zoodanig een consequentie van het grondwettelijk voorschrift, dat de wetgevende macht gezamenlijk door den Koning en de Staten-Generaal wordt uitgeoefend (art. 105 G. W. 1815; art. 104 G. W., 1848, thans art. 110); het gemeenschappelijk overleg veronderstelt de bevoegdheid om inlichtingen te vragen en eischt den plicht om die te geven. De meeste vragen, welke werden gesteld, betroffen echter niet de wetgeving doch bestuursdaden, welke uitsluitend ter beoordeeling van de regeering stonden. Waaruit vloeide de bevoegdheid voort om deze vragen te stellen en was de regeering wel verplicht deze te beantwoorden? Men beriep zich op het oude historische recht van de Staten en — op de ministerieële verantwoordelijkheid. „Verantwoorden eischt vóór alles antwoorden", heeft Thorbecke gezegd. Ongetwijfeld valt aan de juistheid van deze stelling niet te tornen. Evenwel vóór 1848, of wil men vóór 1840, bestond die verantwoordingsplicht niet en ook toen werden tallooze vragen bestuursdaden betreffende gesteld en beantwoord. Het beroep daarop lijkt niet gelukkig; het brengt historisch onjuist het vragenrecht in verband met de ministeriëele verantwoordelijkheid op een wijze, welke later verwarring zou stichten zooals in de volgende bladzijden blijken zal.

Zooals reeds gesteld, vóór 1848 (1840) bestond de bevoegdheid tot vragen en de regeering antwoordde. Intusschen achtte de re-

1) Buijs, De Grondwet I bldz. 480. Met „het oude historische recht der Staten" is bedoeld de bevoegdheid van de Staten (standenvertegenwoordiging) vóór de Republiek. De Staten-Generaal tijdens de Republiek vormden zelf de regeering. Van een vragenrecht kon toen uiteraard geen sprake zijn.

2) Buijs, t.a.p. I, bldz. 479.

geering zich tot antwoorden niet verplicht en zij heeft deze bevoegdheid ook wel betwist; in het algemeen gedroeg zij zich echter alsof antwoorden plicht ware. Het komt op deze gronden juister voor om het vragenrecht, zooals dat werd uitgeoefend vóór 1848 (1840), te beschouwen als een grondwettelijk niet gesanctionneerd recht, den plicht tot antwoorden als een grondwettelijk niet gesanctionneerden plicht, m.a.w. als gewoonterecht. Als zoodanig kleefden aan het instituut de gewoonterechtelijke bezwaren van zekere vaagheid en onscherpe belijning.

Aldus bezien is het verklaarbaar, dat men in 1840 en volgende jaren naar iets anders zocht, naar een instituut dat het in zekerheid en scherpte van het onbepaalde vragenrecht won. Het is begrijpelijk, dat men om dit te verkrijgen zich beriep op de ministeriëele verantwoordelijkheid; dit argument was in staat een beslissenden invloed uit te oefenen om het gewenscht geachte, contrôleerende vragenrecht in het leven te roepen. Het kwam tot stand als de, gewoonlijk als interpellatierecht aangeduide bevoegdheid.

Wettelijk erkend vragenrecht en ministeriëele verantwoordelijkheid zijn uitvloeisels van eenzelfden drang nl. vermeerdering van de vertegenwoordiging op den gang van het bestuur. Het is zeer wel denkbaar dat het vragenrecht tot stand komt en werkt zonder dat ministeriëele verantwoordelijkheid wordt ingesteld. Het omgekeerde is evenwel niet bestaanbaar; waar deze verantwoordelijkheid geldt moet het recht van de vertegenwoordiging tot vragen en de plicht van de regeering tot antwoorden ook zonder nadere rekeling bij wettelijk voorschrift worden aangenomen.

Het vragenrecht is zonder de ministeriëele verantwoordelijkheid geenszins doelloos. De vertegenwoordiging staat de belangen van het volk bij de regeering voor. Zij moet zich met het oog op deze functie omtrent de regeeringspolitiek, zoowel wat wetgeving als wat bestuur aangaat, de gewensche inlichtingen kunnen verschaffen. Wordt het standpunt van de regeering niet door haar gedeeld dan kan daarop critiek worden uitgeoefend. In de openbare critiek is, speciaal indien het zaken van belang betreft, een machtig middel gelegen om de regeering in de, door de vertegenwoordiging gewenschte, richting te dwingen. Het zwaartepunt van het landsbestuur is daarmede weliswaar nog niet verplaatst van de regeering naar de vertegenwoordiging, doch wel reeds niet onbe-

langrijk verschoven. De machtsverplaatsing is eerst volkomen bij invoering van de ministeriëele verantwoordelijkheid en de totstandkoming van het parlementaire stelsel. Instelling van de ministeriëele verantwoordelijkheid en toekenning van het vragenrecht als recht van interpellatie, beiden geschiedden in 1848 tegelijk. Denkbaar is echter, dat het eerste op het tweede ware gevolgd.

Bezien wij thans het interpellatierecht. Dit recht is zooals uit het bovenstaande volgt ten onzent te beschouwen als het wettelijk erkende recht om inlichtingen te vragen vereenigd met de verplichting van de regeering om de gestelde vragen te beantwoorden. Het vond zijn regeling in art. 89 G. W. 1848 (art. 95 G. W. 1922). Het is toegekend aan de Kamers als zoodanig, niet aan de individueele leden (art. 95 lid 2 G. W.). De Kamers stellen haar leden daartoe bij besluit in de gelegenheid (art. 111 Regl. v. Orde Tweede Kamer, art. 52 Regl. v. Orde Eerste Kamer). Zij zijn bevoegd een gevraagde interpellatie te weigeren.

De grondwettelijke erkenning van het interpellatierecht in 1848 was naast de instelling van de ministeriëele verantwoordelijkheid materieelrechtelijk feitelijk overbodig. De regeling heeft echter om twee redenen beteekenis:

1°. als erkenning van de bevoegdheid van de regeering om inlichtingen te weigeren, indien verstrekking van de verlangde inlichtingen strijdig wordt geoordeeld met het belang van den Staat;

2°. als sanctie op niet-beantwoording van gestelde vragen, welke niet in den vorm van een interpellatie worden voorgebracht.

Het eerste punt kan hier buiten beschouwing worden gelaten; vooralsnog kan de bevoegdheid van de regeering om inlichtingen te weigeren niet worden gemist.

Voor zooveel het tweede punt betreft valt het volgende op te merken. In 1848 erkende de grondwetgever het recht van de individueele leden om vragen te stellen door toekenning van het recht van interpellatie aan de Kamers. Het individueele vragenrecht bleef daarnaast wettelijk ongeregeld bestaan; de plicht van de regeering om op die individueele vragen te antwoorden werd evenmin vastgelegd. Weigering om een zoodanige vraag te beantwoorden, kan nu evenwel een interpellatie uitlokken. Deze is in wezen niet anders dan het stellen van een vraag, doch thans op plechtige

wijze, waardoor de aandacht op de zaak gevestigd wordt [1]). De interpellatie kan eindigen met een motie, welke den minister tot heengaan kan nopen. Zoo gezien is het interpellatierecht niet meer dan de waarborg om het vragenrecht te handhaven. Zoo is ook de praktijk. Het interpellatierecht wordt niet zoo heel veel in werking gebracht; daarentegen wordt van het vragenrecht overstelpend veel gebruik gemaakt.

Het interpellatierecht is te onderscheiden in het interpellatierecht in algemeenen en in engeren zin. In algemeenen zin valt daaronder te verstaan het recht om vragen te stellen met verplichting van de regeering om te antwoorden; in engeren zin is het de bevoegdheid van de individueele Kamerleden om verlof aan de Kamer te verzoeken ter erlanging van inlichtingen van de regeering omtrent een onderwerp, *dat vreemd is aan de orde van den dag* (art. 111 Regl. v. Orde Tweede Kamer) [2]).

Het vragenrecht is niet geheel ongeregeld gebleven; de Reglementen van Orde van de Kamers houden eenige voorschriften omtrent de uitoefening in. Het stellen van vragen geschiedt mondeling of schriftelijk; mondeling indien het een aan de orde zijnd onderwerp betreft, schriftelijk op daartoe bij den aanvang van elke zitting te bepalen dagen en uren. Op voorstel van den heer GOEMAN BORGESIUS c.s. werd den 28en Juni 1906 een „vragendag" door de Tweede Kamer ingesteld. Op dezen dag moeten de vragen kort en duidelijk geformuleerd bij den voorzitter van de Kamer worden ingediend; deze brengt de ingekomen vragen ter kennis van den minister. De voorzitter kan een ingediende vraag terugwijzen indien tegen vorm of inhoud van de vraag overwegend bezwaar bestaat. De vragen worden met de antwoorden, op de wijze door den voorzitter der Kamer te bepalen, in de Handelingen openbaar gemaakt (art. 112 Regl. v. Orde Tweede Kamer, art. 52 bis Regl. v. Orde Eerste Kamer). Het Reglement van Orde voor de Tweede Kamer bepaalt nog, dat indien het antwoord door den minister schriftelijk is ingezonden, geen mondelinge behandeling plaats heeft, tenzij de steller het verzoek mocht hebben ge-

1) Aldus ook Verslag van de commissie tot herziening van de staatsinrichting van Nederlandsch-Indië bldz. 64. Een niet-principieel onderscheid is overigens, dat bij een interpellatie debat mogelijk is, hetgeen bij de beantwoording van een vraag niet is toegelaten.

2) Vergl. BUIJS t.a.p. I bldz. 481.

daan om mondelinge beantwoording. Willigt de minister dit verzoek in, dan kan de steller der vraag nog kortelijk een vraag over hetzelfde onderwerp ter nadere opheldering doen en deze op zeer beknopte wijze toelichten. Aan andere leden wordt het woord niet verleend. Bij die gelegenheid is het niet geoorloofd een formeele interpellatie aan te vragen; terecht verbiedt het Reglement van Orde dit; immers het uitoefenen van het vragenrecht op vorenbedoelde wijze heeft praktisch nagenoeg hetzelfde resultaat als het houden van een interpellatie. Is het lid niet bevredigd door de ontvangen antwoorden, dan staat het hem uiteraard vrij later nog het verlof tot een interpellatie te vragen.

Waar het interpellatierecht de waarborg is tot uitoefening van het vragenrecht, spreekt het vanzelf dat laatstbedoeld recht niet verder gaat dan het eerste, m.a.w. op gestelde vragen kan de regeering het antwoord weigeren indien het verstrekken van de verlangde inlichtingen strijdig wordt geoordeeld met het belang van den Staat.

Het vorenstaande leidt tot de conclusie, dat vragenrecht en interpellatierecht materieel identiek zijn. De verschillen tusschen beide instituten zijn slechts van formeelen aard en als zoodanig niet van belang.

Bij de uitoefening van het vragenrecht zoowel als van het interpellatierecht verkrijgt de Kamer haar inlichtingen van de regeering. Het geval kan zich voordoen dat de beantwoording van de gestelde vragen niet bevredigend is; de Kamer kan de regeering alsdan uitnoodigen een nader onderzoek in te stellen. Aan deze uitnoodiging zal de regeering in den regel voldoen, omdat zij tengevolge van de ministeriëele verantwoordelijkheid gevaar loopt tot heengaan te worden gedwongen. Doch ook wanneer een nader onderzoek wordt gehouden, verkrijgt de Kamer weder inlichtingen, welke de zeef der regeeringsbureau's is gepasseerd, moet zij door den bril van de regeering zien. Het is evident dat de behoefte kan bestaan om het onderzoek onder leiding van de Kamer zelf te doen houden. De bevoegdheid om in de buitenwereld een onderzoek in te stellen om op deze wijze zelf achter de waarheid te komen is nimmer betwist; 1e droit de s'enquérir is niet ontkend [1]). Daarmede komt men echter niet uit. Op de regeering

1) Buijs, t.a.p. I bldz. 493.

rust de plicht tot antwoorden op gestelde vragen; zonder uitdrukkelijke regeling mag een plicht om te antwoorden echter niet worden verondersteld voor burgers, die de Kamer als getuigen of als deskundigen zou willen hooren. Om deze verdergaande bevoegdheid te regelen is in 1848 het recht van enquête toegekend, voorshands alleen aan de Tweede Kamer (art. 90 G. W. 1848). De wet van 5 Augustus 1850 (Stbld. No. 45) bevat de regeling van het instituut. Daarin wordt de verplichting van de ingezetenen om te antwoorden in het leven geroepen en door dwangmaatregelen verzekerd; terwijl tevens de gevallen worden opgesomd, waarin de ondervraagden zich van het geven van inlichtingen kunnen verschoonen [1]).

Het recht van enquête heeft derhalve ten doel de vertegenwoordiging inlichtingen te verschaffen zonder de tusschenkomst van de regeering. Het is in wezen de waarborging van het vragenrecht tegenover de ingezetenen des lands. De slotsom is derhalve weder, dat vragenrecht, interpellatierecht en enquêterecht in doelstelling gelijk zijn gericht; zij strekken om de vertegenwoordiging de noodig geachte inlichtingen te verschaffen; zij worden uitgeoefend door het stellen van vragen, waarvan de beantwoording door dwangmiddelen is gewaarborgd.

In 1848 heeft men echter reeds gemeend onderscheid te moeten maken tusschen het vragen- en interpellatierecht eenerzijds en het enquêterecht anderzijds. Voor zooveel het interpellatierecht aangaat heeft men geen oogenblik getwijfeld of dit recht aan de beide Kamers moest worden toegekend of slechts aan de Tweede Kamer; beide Kamers verkregen deze bevoegdheid. Het enquêterecht werd slechts aan de Tweede Kamer verleend. Om welke reden is niet bekend; de uitsluiting was ongemotiveerd. Buijs teekent daaromtrent aan [2]): „Is blijkens zijn oorsprong, ons recht van enquête niet anders dan eene ontwikkeling van het recht van interpellatie, dat wil zeggen een middel om de inlichtingen, welke de Kamer behoeft en die zij van de Regeering niet kan bekomen, buiten de ministers om op te zoeken, dan zou men meenen, dat de Eerste Kamer òf beide rechten moet bezitten òf geen van beiden".

---

1) Vergelijk omtrent de vraag in hoever deze wet voldoet aan de eischen, welke aan haar mogen worden gesteld, Buijs, t.a.p. I bldz. 496 e.v.
2) T.a.p. I bldz. 499.

En verder: „Kan niet de onbevredigende uitkomst van deze of gene interpellatie, een ingekomen verzoekschrift, eene kwestie bij het onderzoek van geloofsbrieven opgerezen, behoefte doen ontstaan aan een nader onderzoek; en zoo ja, welke afdoende redenen kunnen er dan bestaan om de bevrediging van die behoefte onvoorwaardelijk te verbieden?" De juistheid van deze argumenten werd erkend; bij de grondwetsherziening van 1887 waren staatscommissie en regeering het eens, dat aan de Eerste Kamer dit recht eveneens behoorde te worden toegekend en wel uit overweging, dat het in onmiddellijk verband staat met het interpellatierecht, dat de Eerste Kamer reeds had [1]). Kranenburg acht dit argument niet sterk [2]). Voor de uitoefening van het recht van enquête is bij een orgaan, dat het recht van initiatief heeft, en de algemeene richting van de regeeringspolitiek bepaalt, naar zijn meening zeker meer reden dan bij een orgaan van revisie. Dit laatste moge waar zijn, dit neemt niet weg dat ook de Eerste Kamer in gevallen als door Buys opgesomd behoefte aan het instellen van een enquête kan gevoelen. Naar het voorkomt verliest de schrijver het nauwe verband tusschen het interpellatierecht en het enquêterecht uit het oog. Het feit, waarop hij zich nog beroept, dat de inlichtingen bij de uitoefening van de beide bevoegdheden langs geheel verschillende wegen worden verkregen, is slechts van waarde indien men uitgaat van de onjuiste stelling dat het interpellatierecht slechts past bij de ministeriëele verantwoordelijkheid, welke ook tegenover de Eerste Kamer geldt, om welke reden er grond zou bestaan om het interpellatierecht ook aan haar toe te kennen. Op dit standpunt schijnt de schrijver zich dan ook te willen stellen.

Aangeteekend zij nog, dat ingevolge artikel 23 van de enquêtewet het Parlement voor de uitoefening van dat recht, voor zoover de koloniën betreft, de tusschenkomst van de koloniale regeering moet inroepen.

Met deze beschouwingen omtrent den aard van het vragen-, het interpellatie- en het enquêterecht van het Parlement in Nederland moge hier worden volstaan, om thans over te gaan tot bespreking van de gelijksoortige bevoegdheden van den Volksraad.

---

1) Buijs t.a.p. III bldz. 186.
2) Het Nederlandsch staatsrecht derde druk, I bldz. 306.

Het vragenrecht.

De contrôleerende bevoegdheid van den Volksraad is reeds bij de instelling van het college erkend. Volgens art. 131 lid 2 R. R. diende de Gouverneur-Generaal den Volksraad te raadplegen over alle zoodanige onderwerpen als waarover hij het oordeel van den Volksraad wenschte te vernemen. Het derde lid van dit artikel somde een aantal onderwerpen op, waaromtrent raadpleging van het college imperatief was voorgeschreven; het zesde lid machtigde den Volksraad de belangen van Nederlandsch-Indië en zijn ingezetenen voor te staan bij den Koning, bij de Staten-Generaal en bij den Gouverneur-Generaal. Een volksvertegenwoordiging in Westersch-modernen zin was en is de Volksraad voorshands niet; een bepaling als laatstbedoelde was gewenscht om het college althans een van de attributen van de moderne volksvertegenwoordiging toe te kennen. De contrôleerende en critiseerende bevoegdheid van den Volksraad was van den aanvang ruim toegemeten en de regeering deed het college niets te kort [1]).

Bij deze uitgebreide contrôleerende bevoegdheid [2]) bestond uiteraard dadelijk de behoefte aan voorlichting. De middelen om zich inlichtingen te verschaffen waren het college echter formeel niet gegeven. Het ongesanctionneerde vragenrecht, zooals de Staten-Generaal dat hadden gekend vóór 1848, doch op zeer vrijgevige wijze van de zijde van de regeering gehanteerd, werd dientengevolge onmiddellijk een in de practijk van den Volksraad belangrijke bevoegdheid. Van dit recht wordt zeer druk gebruik gemaakt. Het gewicht daarvan behoeft hier verder niet in het licht te worden gesteld; het is genoegzaam bekend [3]).

Opmerkelijk is, dat bij de behandeling van het ontwerp van wet tot nadere wijziging van het Regeeringsreglement (instelling van den Volksraad, wet van 16 December 1916 Ned. Stbld. No. 535)

---

1) VAN VOLLENHOVEN, Praeadvies voor de Ned. Juristenvereeniging Hand. 1920 I, (tweede deel) blz. 5.

2) VAN VOLLENHOVEN t.a.p. bldz. 5.

3) Vergl. KLEINTJES, Staatsinstellingen van Nederlandsch-Indië I bldz. 240 (5de druk), VAN VOLLENHOVEN, t.a.p. bldz. 5, 6; Verslag Herzieningscommissie bldz. 64, 322; de commissie ging zelfs zoover hierbij aan te teekenen, dat onder den drang der openbaarheid dit (vragen)recht als conventie zich zoo snel had ontwikkeld, dat het onmiskenbaar een recht van interpellatie was geworden. N.m.m. is deze uitspraak niet vrij van overdrijving; zie ook Tien jaar Volksraadarbeid 1918 — 1928, bldz. 31.

in de Tweede Kamer op de toekenning van een vragenrecht in het geheel niet is aangedrongen, terwijl in het voorloopig verslag uitgebracht aan de Eerste Kamer slechts werd betoogd dat de bevoegdheid tot het stellen van vragen ongetwijfeld een nuttigen invloed zou uitoefenen [1]).

De afgevaardigde Van Kol zag daarin een afweermiddel tegen onjuiste klachten en wanbegrippen in verband met nieuwe politieke stroomingen, welke in Indië wel eens gevaar loopen in handen te vallen van gewetenlooze agitatoren. Een rond antwoord door de regeering gegeven op een duidelijke vraag zou veel misverstand kunnen voorkomen [2]).

Minister Pleyte stond niet afwijzend tgenover de bevoegdheid tot het stellen van vragen; naar zijn meening zou daartoe echter bij de behandeling van de begrooting ruimschoots gelegenheid bestaan [3]).

Bij deze weinige woorden bleef het voor zoover het vragenrecht betreft; voor toekenning van het veel verdergaande recht van enquête evenwel is van den beginne af geijverd, zooals hieronder blijken zal.

Het vragenrecht is weliswaar formeel (wettelijk) niet erkend, doch heeft toch regeling gevonden in het Reglement van Orde van den Volksraad en het College van Gedelegeerden (Stbld. 1926 No. 544, zooals sindsdien herhaaldelijk gewijzigd). De regeling komt overeen met die in de Reglementen van Orde van de Staten-Generaal. Ingevolge artikel 70 kan ieder lid, zonder bijzonder verlof van den Volksraad, aan den Gouverneur-Generaal vragen doen. Zoodanige vragen moeten kort en duidelijk worden geformuleerd, in schrift gebracht en onderteekend bij den voorzitter worden ingediend. Deze deelt de vragen mede aan den Gouverneur-Generaal, tenzij bij hem wegens vorm of inhoud der vragen, hiertegen overwegend bezwaar bestaat. Indien het antwoord door of van wege den Gouverneur-Generaal schriftelijk is ingezonden, heeft geen mondelinge behandeling plaats. De steller kan echter verzoeken, dat zijn vraag in een vergadering van den Volksraad mondeling door of van wege den Gouverneur-Generaal worde beantwoord.

1) Eerste Kamer Hand. 1916 — 1917, bldz. 66.
2) Eerste Kamer Hand. 1916 — '17 bldz. 114.
3) Eerste Kamer Hand. 1916 — '17 bldz. 120 (eindverslag met memorie van antwoord).

Wanneer de Gouverneur-Generaal dit verzoek inwilligt, kan de steller der vraag te bestemder vergadering nog kortelijk een vraag over hetzelfde onderwerp ter verkrijging van nadere opheldering doen en deze op zeer beknopte wijze toelichten. Aan andere leden wordt het woord niet verleend, m.a.w. debat, zooals bij een interpellatie, is uitgesloten. Artikel 71 draagt den voorzitter op de vragen voorzoover daarop schriftelijk is geantwoord, op door hem te bepalen wijze in de Handelingen openbaar te maken. Zooals blijkt is deze regeling bijna letterlijk overgenomen uit artikel 112 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer. Hoewel het Reglement van Orde van den Volksraad daarover niet spreekt is ook al spoedig na de installatie van het college een „vragendag" ingesteld, zooals de Tweede Kamer dien kent [1]).

Met deze aanteekeningen moge hier met betrekking tot het vragenrecht worden volstaan.

Het recht van interpellatie.

Het recht van interpellatie is den Volksraad niet bij de instelling reeds toegekend. Toen bij de behandeling van de Indische begrooting voor 1919 in de Staten-Generaal de wenschelijkheid werd betoogd om de bevoegdheden van den Volksraad o.m. met dit recht uit te breiden, stelde minister Idenburg zich op het standpunt, dat het recht van interpellatie tot de zuiver parlementaire bevoegdheden moet worden gerekend en om die reden aan den Volksraad niet toegekend zoolang het parlementaire stelsel in Indië nog niet zou zijn ingevoerd [2]). Deze stelling werd zonder nadere motiveering geponeerd. De commissie Carpentier Alting veronderstelt dat deze meening berust op het feit, dat het recht eerst bij de grondwetsherziening van 1848 aan de beide Kamers der Staten-Generaal is toegekend [3]). Het kan zijn, doch n.m.m. zoekt de commissie het te ver; het waren uiteraard politieke redenen, welke de minister afwijzend deden staan tegenover uitbreiding van de rechten van den Volksraad. De regeering durfde daarvoor niet rond uitkomen en trachtte een staatsrechtelijken grond te vinden om de niet-toekenning van dit recht te motiveeren. Vertroebeling

1) Verg. Verslag Herzieningen commissie bldz. 322.
2) Tweede Kamer 1918 —'19 bijl. 4 No. 13 par. 3, No. 15 par. 3.
3) Verslag bldz. 64.

van de staatsrechtelijke theorie uit politieke overwegingen was daarvan het gevolg; een gevaar, waaraan de staatsrechtswetenschap voortdurend bloot staat. Te verbazingwekkender was de stoutheid van deze stelling, waar de regeering in 1864 reeds had verkondigd, dat het interpellatierecht bestaanbaar is zelfs bij het ontbreken van ministeriëele verantwoordelijkheid [1]).

Het standpunt van de regeering vond afdoende bestrijding in het Verslag van bovenbedoelde commissie. Zij betoogde terecht, dat tusschen het vragenrecht en het recht van interpellatie een wezenlijk verschil niet bestaat [2]). De minister was van meening, dat met de erkenning van het vragenrecht in de practijk voldoende aan de behoefte tot inlichtingverschaffing was tegemoet gekomen [3]). Met dit inzicht kan uiteraard niet worden ingestemd. Aan een slechts officieus erkend vragenrecht heeft een vertegenwoordigend-contrôleerend college niet voldoenden steun om zijn taak te volvoeren; het heeft behoefte aan een verdergaande bevoegdheid, welke de regeering tot antwoorden verplicht. De commissie Carpentier-Ating stelde dan ook voor om den Volksraad het interpellatierecht toe te kennen [4]). VAN VOLLENHOVEN [5]) en de Proeve-OPPENHEIM [6]) spraken zich eveneens daarvoor uit. Deze aandrang had succes. Het voor-ontwerp van wet tot herziening van het Regeeringsreglement, dat in 1922 aan het oordeel van den Volksraad werd onderworpen hield in een artikel 42 luidende:

„1. De Volksraad kan den Gouverneur-Generaal uitnoodigen om „nopens zaken, Nederlandsch-Indië betreffende, inlichtingen „aan den Raad te geven.

„2. De Gouverneur-Generaal voldoet aan deze uitnoodiging, „wanneer dit naar zijne meening geschieden kan zonder „schade voor de hem toevertrouwde belangen" [7]).

---

1) BORDEWIJK, Handelingen over de Reglementen op het beleid der Regeering in de Koloniën Suriname en Curacao 1914, bldz. 440 — 441; VAN VOLLENHOVEN, Praeadvies bldz. 7; KLEINTJES Hand. Ned. Jur. Ver. 1920, II bldz. 96.

2) Bldz. 64 e.v. Zie boven bldz. 6

3) Verslag Herzienings-commissie bldz. 64.

4) Verslag bldz. 65; CARPENTIER ALTING had in zijn Praeadvies aan de Ned. Jur. Ver. in 1920 in gelijken zin geadviseerd (bldz. 17, 18).

5) Praeadvies bldz. 7.

6) Artikel 46 lid 2.

7) Volksraad Bijl. 1e gew. zitt. 1922 Onderw. 5 stuk 2, bldz. 9.

De regeering had het onhoudbare standpunt, dat het recht van interpellatie een zuiver parlementaire bevoegdheid zou zijn, gelukkig prijs gegeven; in de memorie van toelichting werd het voorgestelde artikel — dat kennelijk is ontleend aan de Regeeringsreglementen van Suriname en Curaçao — althans verdedigd met een beroep op de genoemde Regeeringsreglementen, welke een dergelijke voorziening reeds kenden respectievelijk in de artikelen 105 jo-106- en 97 jo 98 [1]). Daarmede was de fout in de staatsrechtelijke theorie hersteld zonder dat veel schade was aangericht. In den Volksraad ontmoette het voorstel weinig tegenspraak, hoewel enkele leden de voorkeur gaven aan de redactie van artikel 46 lid 2 van de Proeve-OPPENHEIM, welke men elastischer achtte [2]). Deze meening werd door verscheidene andere leden evenmin als door de regeering gedeeld, zoodat in de redactie geen wijziging werd gebracht [3]).

De heeren CRAMER, DAHLER en RIVAI evenwel konden zich met het voorgestelde artikel niet vereenigen omdat het gestelde voorbehoud ten aanzien van de verplichting tot antwoorden voor elke ontwijking gelegenheid zou laten. Zij dienden daarom een amendement in om artikel 42 te doen luiden:

„De Gouverneur-Generaal geeft aan den Volksraad, mondeling of schriftelijk de verlangde inlichtingen, de inwendige aangelegenheden betreffende, waarvan het verleenen niet strijdig kan heeten met het belang van den Staat en het Land, of met aan anderen wettelijk toegekende bevoegdheden".

Naar de meening van de voorstellers was het meer in overeenstemming met letter en geest van de nieuwe grondwet, om het interpellatierecht te beperken tot de inwendige aangelegenheden, maar de beantwoording dan ook als regel imperatief voor te schrijven [4]). N. h.v. boden de gronden van het bij amendement voorgestelde artikel om inlichtingen te weigeren evenveel gelegenheid

1) Volksraad Bijl. 1e gew. zitt. 1922, Onderw. 5, stuk 3 bldz. 16.
2) Volksraad Bijl. 1e gew. zitt. 1922, Onderw. 5, stuk 5 bldz. 14. Art. 46 lid 2 van de Proeve-OPPENHEIM luidde: „Hij geeft aan den Volksraad hetzij mondeling hetzij schriftelijk de verlangde inlichtingen waarvan het verleenen niet strijdig kan worden geoordeeld met het belang van den staat of van het Land".
3) Volksraad Bijl. 2de gew. zitt. 1922, Onderw. 3, stuk 2 bldz. 9, stuk 28 bldz. 4 (afd. verslag).
4) Volksraad Bijl. 2de gew. zitt. 1922, Onderw. 3, stuk 17, bldz. 3.

tot ontwijking als die van het regeeringsontwerp; bij voorschriften als de onderwerpelijke hangt de beteekenis goeddeels af van de loyale toepassing in de praktijk. Zooals later is gebleken liet de toepassing door de regeering niets te wenschen over. Ware het artikel aldus wet geworden dan zou het interpellatierecht slechts een onnoodige beperking tot de inwendige aangelegenheden hebben ondergaan. De regeering zag dan ook niet in welke voordeelen het amendement bood boven het regeeringsontwerp en ontraadde de aanneming [1]). Het werd met 25 — 15 stemmen verworpen, waarna artikel 42 van het regeeringsontwerp in zijn bovenvermelde redactie, zonder hoofdelijke stemming werd aangenomen [2]).

Aldus kwam het artikel als artikel 33 voor in het ontwerp van wet, dat aan de Tweede Kamer werd aangeboden met dezelfde toelichting als waarmede het aan den Volksraad was voorgelegd [3]).

Door den heer ALBARDA c.s. werd een amendement ingediend om aan het artikel een derde lid toe te voegen, luidende:

„3. De Volksraad kan naar aanleiding van de door den Gouverneur-Generaal gegeven inlichtingen zich met een adres richten tot den Koning. De Koning brengt dit adres ter kennis van de Staten-Generaal".

De bedoeling van dit amendement was om de Kroon en den Staten-Generaal de gelegenheid te geven zich desgewenscht uit te spreken, ingeval een verschil van meening tusschen den Gouverneur-Generaal en den Volksraad in Indië niet tot oplossing zou kunnen worden gebracht [4]). Het voorgestelde artikellid was geïnspireerd door artikel 46 lid 3 van de Proeve-OPPENHEIM en paste in het in die Proeve voorgestaan stelsel van verantwoordelijkheid van den Gouverneur-Generaal aan den Volksraad. Toen de desbetreffende amendementen van den heer ALBARDA waren verworpen werd het onderwerpelijk amendement alvorens het in behandeling kwam terecht door den voorsteller ingetrokken, waarna artikel 33 zonder hoofdelijke stemming werd aangenomen [5]). Aldus is het wet geworden en in de Wet op de Staatsinrichting terug te vinden als artikel 69.

1) Volksraad Hand. 2de gew. zitt. 1922, bldz. 178.
2) Volksraad, Hand. 2de gew. zitt. 1922, bldz. 323.
3) Tweede Kamer Bijl. 1923 — 1924 181 No. 2 bldz. 7, No. 3 bldz. 11.
4) Tweede Kamer Bijl. 1924 — 25, 32 No. 8 sub VII.
5) Tweede Kamer, Hand. 1924 — 25 bldz. 1585, 1592.

Welke is nu de verhouding van de bevoegdheid van artikel 69 I.S., van het interpellatierecht dus, tot het vragenrecht? In de memorie van toelichting op het aan den Volksraad ter beoordeeling toegezonden voor-ontwerp van wet, werd de verleening van het recht van interpellatie nader gemotiveerd met de aanteekening: „In de practijk is echter ook in Nederlandsch-Indië reeds het gebruik ontstaan, dat de Volksraad inlichtingen aan den Gouverneur-Generaal vraagt. Thans wordt het recht van den Volksraad, om zulks te doen, in de wet vastgelegd" [1]).

Deze toelichting gaf aanleiding tot misvatting in verband met de tevens voorgestelde uitoefening van verschillende bevoegdheden van den Volksraad door den „Wetgevenden Raad" in de perioden, dat het college in pleno niet bijeen zou zijn. De interpellatiebevoegdheid zou alsdan volgens artikel 32 lid 3 van het voor-ontwerp aan den Wetgevenden Raad toekomen. Verschillende leden (de heeren ABDUL RIVAI, BURER, KAN en ENGELENBERG) verkeerden in de meening, dat gedurende die perioden de uitoefening van het vragenrecht zou zijn uitgesloten. Tegen deze vermeende verkorting van het vragenrecht protesteerde men terecht, want juist gedurende het tijdvak dat de Volksraad niet bijeen is, is de bevoegdheid om schriftelijke vragen te stellen voor de leden van veel waarde [2]).

Het misverstand werd dadelijk door de regeering opgehelderd. Zij verklaarde met betrekking tot „het recht om met dwingende kracht aan de regeering vragen te stellen" — dat door den Volksraad in zijn geheel (of, wanneer deze niet bijeen is, door den Wetgevenden Raad) zou worden gehanteerd — dat het geheel los stond van het vragenrecht, zooals het als „convention" door de Volksraad-leden persoonlijk werd uitgeoefend, en dat uiteraard geheel intact zou blijven [3]).

Evenals bij de bevoegdheden van de Staten-Generaal dienen dus ook t.a.v. den Volksraad te worden onderscheiden het vragenrecht en het recht van interpellatie, al is deze onderscheiding slechts formeel van waarde, zooals boven reeds werd betoogd.

Het interpellatierecht heeft eveneens zijn nadere uitwerking gevonden in het Reglement van Orde van den Volksraad, een

1) Volksraad Bijl. 1ste gew. zitt. 1922, Onderw. 5, stuk 3 bldz. 16.
2) Volksraad Hand. 2de gew. zitt. 1922, bldz. 10 (ABDUL RIVAI), 44 (BURER), 77 (KAN), 116 (ENGELENBERG).
3) Volksraad Hand. 2de gew. zitt. 1922 bldz. 168.

uitwerking welke mede veel overeenstemming vertoont met die van artikel 111 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer. Volgens artikel 69 kunnen een of meer leden aan den Volksraad het voorstel doen om ten aanzien van een onderwerp, dat vreemd is aan de orde van den dag, inlichtingen van den Gouverneur-Generaal te vragen. Dit voorstel moet kort en duidelijk worden geformuleerd, in schrift gebracht en onderteekend bij den voorzitter worden ingediend. Indien de Volksraad het voorstel aanneemt, wordt de Gouverneur-Generaal door tusschenkomst van den voorzitter uitgenoodigd om zich op een nader te bepalen dag in de vergadering bij het vragen van de inlichtingen door een gemachtigde te doen vertegenwoordigen, tenzij hij mocht wenschen daarbij zelf tegenwoordig te zijn. Daarbij is debat toegestaan.

Hoever strekt de bevoegdheid van den Volksraad om inlichtingen te vragen, hetzij door middel van het recht van interpellatie, hetzij door uitoefening van het vragenrecht, zich uit?

Volgens artikel 69 lid 2 I.S. is de Gouverneur-Generaal tot antwoorden verplicht, wanneer dit naar zijn meening kan geschieden zonder schade voor de hem toevertrouwde belangen. Er bestaat slechts een plicht tot *antwoorden,* niet tot *verantwoorden.* Een verantwoordingsplicht past slechts in het parlementaire stelsel, wanneer bij een conflict tusschen Volksraad en Gouverneur-Generaal een van beiden tot wijken zou kunnen worden gedwongen [1]).

In welke gevallen de regeering een beroep kan doen op den grond om een antwoord te weigeren, is een vraag van feitelijken aard, welke in het algemeen niet is te beantwoorden. Van de omstandigheden zal telkens afhangen of schade voor de den Landvoogd toevertrouwde belangen kan worden geducht. Het oordeel of zoodanige omstandigheden aanwezig zijn berust bij de regeering. De vrees van den heer CRAMER c.s., welke ook spreekt uit de redevoering van den heer SLINGENBERG in de Eerste Kamer [2]), dat de regeering met een beroep op artikel 69 lid 2 I.S. de beantwoording van elke vraag zou kunnen ontwijken, is volkomen ongegrond. Zooals minister DE GRAAFF in de Eerste Kamer terecht opmerkte zou de Volksraad bij gegrond vermoeden van misbruiken der

1) Tweede Kamer Hand. 1924 — 25 bldz. 1481 (DRESSELHUYS).
2) Eerste Kamer Hand. 1924 — 25 bldz. 931.

bepaling niet in gebreke blijven zich tot het moederland te wenden [1]). Daarin ligt voldoende waarborg, zoo deze al noodig mag worden geacht; het is niet gebleken, dat voor eenig wantrouwen in de regeering ten deze aanleiding bestaat [2]). De uitzonderingsbepaling kan evenwel hier te lande, minder nog dan in Nederland, worden gemist.

Het vragen van inlichtingen is niet beperkt tot de inwendige aangelegenheden van Nederlandsch-Indië, zooals de heer CRAMER c.s. hadden gewild. Het is juist gezien, dat men de subtiele onderscheiding tusschen inwendige- en uitwendige aangelegenheden buiten het inlichtingenrecht heeft gehouden. Waarschijnlijk zou zulks slechts een bron van meeningsverschillen hebben opgeleverd. Waar het zonder twijfel een niet-inwendige aangelegenheid van Nederlandsch-Indië betreft, zal de regeering zich uiteraard eerder van een antwoord kunnen verontschuldigen dan in andere gevallen en wel omdat alsdan nog een derde in de zaak gemoeid kan zijn, wien het verstrekken van inlichtingen ongewenscht kan voorkomen en wiens toestemming althans daartoe vooraf zal moeten worden verkregen.

Kan de Volksraad overlegging van archiefstukken eischen? Door de uitoefening van het vragenrecht en het interpellatierecht vraagt en verkrijgt de Volksraad inlichtingen van de regeering. Omtrent den vorm, waarin die inlichtingen zullen worden verschaft geeft de Indische Staatsregeling geen voorschriften (evenmin trouwens de Grondwet).

Daaruit mag geconcludeerd worden, dat de regeering vrij is in het oordeel *hoe* zij zal inlichten. In de Tweede Kamer (zitting van 22 Februari 1859) is de vraag aan de orde geweest of de Kamer overlegging van gedrukte stukken kan vorderen. BUYS ontkent dit op bovenaangegeven gronden: „Van de verplichting om inlichtingen te geven kan zij (de regeering) zich slechts ontslaan met een beroep op het belang en de zekerheid van het Rijk, maar in elk geval verblijft haar de keus van den vorm waarin zij de gewenschte inlichtingen zal verstrekken. Aangezien nu de vraag om overlegging van stukken neerkomt op het verzoek om in een bepaald aangewezen vorm te worden ingelicht, zoo staat het vast dat de Regeering

1) Eerste Kamer Hand. 1924 — 25 bldz. 958.
2) VAN VOLLENHOVEN, Praeadvies bldz. 6.

volkomen bevoegd is dat verzoek af te wijzen, ook om redenen, welke met het beang en de zekerheid van het Rijk niets gemeen hebben" [1]).

Hetgeen hij met betrekking tot de grondwet concludeert, geldt eveneens voor de Indische Staatsregeling. Wat hier is gezegd omtrent de overlegging van gedrukte stukken, noopt uiteraard te meer waar het betreft (niet gedrukte) archiefstukken.

Ook VAN VOLLENHOVEN deelt ten deze de meening van BUYS, waar hij de vraag behandelt of de Volksraad overlegging kan eischen van den brief, waarbij de Gouverneur-Generaal aan den minister de begrooting met de Volksraadamendementen aanbiedt. Erkenning van 's raads contrôlerecht sluit natuurlijk niet in, dat de regeering ook verplicht zou zijn elke verlangde opening van zaken te geven, terwijl voor den Landvoogd soortgelijke bezwaren bestaan om zijn briefwisseling met Holland eigenmachtig te publiceeren als voor Buitenlandsche Zaken kunnen gelden om eigenmachtig zijn correspondentie met vreemde regeeringen bloot te leggen [2]).

De Indische regeering heeft zich dan ook terecht op het standpunt gesteld, dat bij de verstrekking van inlichtingen aan den Volksraad in het algemeen archiefstukken (hetzij in orginali, hetzij in afschrift of uittreksel) niet behooren te worden overgelegd. Deze houding verdient te worden geëerbiedigd. Indien de regeering zich verplicht achtte om door den Volksraad aangewezen archiefstukken ter kennisneming af te staan, zou dit college aldus handelende zich voor een belangrijk deel het recht van enquête toemeten, een recht dat het juist onthouden is.

Van het inlichtingenrecht, hoe nuttig en noodig op zich zelf, wordt veel te veel gebruik gemaakt. Praatjes, waarvan de Indische samenleving nu eenmaal vervuld is, krantenberichten, zonder onderscheid van rijp en groen, schijnen voor den Volksraad welkome aanleidingen tot het stellen van vragen te vormen. Daarbij wordt ook wel eens van deze bevoegdheid ten eigen bate gebruik gemaakt. Een dergelijke uitoefening van het inlichtingenrecht belemmert de regeering in ernstige mate in de vervulling van haar taak. Weliswaar staat tegenover de bevoegdheid om onbeduidende

1) T.a.p. bldz. 484, 485.
2) Praeadvies bldz. 6, 7.

vragen te stellen de vrijheid om onbeduidende antwoorden te geven [1]), doch dit neemt niet weg dat ook deze beantwoording tijd kost en dus financiëele consequenties heeft. Op klachten van den Volksraad, dat de beantwoording van de vragen dikwijls lang op zich laat wachten, heeft de regeering de departementschefs uitgenoodigd zooveel mogelijk spoed te betrachten (Bijbl. No. 10946). Dientengevolge zullen dikwijls telegraphisch inlichtingen moeten worden gevraagd, waardoor de kosten worden verhoogd. Indien men eens op commerciëele wijze den kostprijs ging berekenen van de beantwoording van een simpele vraag — rekening houdende derhalve met de uurloonen van de ambtenaren belast met de voorbereiding van het antwoord (en dat zijn er in den regel velen), met telegraaf- en telephoonkosten, enz. — dan zou men in het algemeen tot schrikbarende bedragen komen. Dit beteekent, dat indien de Volksraad de regeering overstelpt met vragen, de ambtenarenformaties daarmede noodzakelijk in overeenstemming moeten worden gehouden. De Volksraad kan onder de huidige omstandigheden krachtig tot de geboden bezuiniging medewerken door zich in dit opzicht de uiterste beperking op te leggen.

Het recht van enquête.

Op toekenning van het recht van enquête aan den Volksraad is van den beginne af en van verschillende zijden aangedrongen. Reeds bij de behandeling van het ontwerp van wet, strekkende tot instelling van een Volksraad, diende de heer MENDELS een amendement in om het in het leven te roepen vertegenwoordigend lichaam het recht van onderzoek, te regelen bij de wet, te verleenen [2]).

De voorsteller achtte dit recht voor Indië van eminent belang. Veel meer dan in Nederland, waar in het algemeen een democratische contrôle van het groote publiek bestaat, waar heel weinig lang verborgen kan blijven, kwam het hem gewenscht voor dat in Indië een college zou bestaan, dat onafhankelijk van regeering en administratie een onderzoek zou kunnen gelasten. Dit zou het gezag van het college ten goede komen [3]). Het amendement vond

1) BUIJS t.a.p. I bldz. 181.
2) Tweede Kamer, Bijl. 1916 — '17, 22 No. 5.
3) Tweede Kamer, Hand. 1916 — '17 bldz. 65.

van verschillende zijden bestrijding. De heer BOGAARDT achtte het overbodig om een vertegenwoordigend lichaam, dat nog in embryonalen toestand zou verkeeren, dit recht, waarvan in Nederland weinig gebruik werd gemaakt, toe te kennen [1]). De heer NOLENS huldigde de meening, dat het recht van enquête eigenlijk niet anders zou zijn dan het begin van het recht van initiatief, dat als een aanvulling daarvan zou zijn te beschouwen. Waar de Volksraad het laatste recht miste, ware een recht van enquête niet op zijn plaats [2]).

Minister PLEYTE had een tweetal argumenten om de aanneming van het amendement te ontraden: 1°. de toekenning van het recht van enquête met opdracht aan den wetgever om dit recht bij de wet te regelen was zonder beteekenis, omdat de wetgever het in de hand zou hebben aan die opdracht al of niet uitvoering te geven; bovendien was er het formeele bezwaar, dat de wetgever daarmede zich zelf een opdracht gaf;

2°. de uitgestrektheid van de archipel met zijn in verscheidene streken moeilijk bereikbare punten, zou practisch zooveel hindernissen in den weg leggen, dat het recht van enquête technisch onhanteerbaar zou blijken [3]). Behoudens de redeneering van den heer NOLENS, was derhalve de bestrijding van het amendement niet principiëel; het waren slechts bezwaren van uitvoering, welke men naar voren bracht; het kostte den heer MENDELS dan ook weinig moeite om met voor de hand liggende argumenten die bezwaren te weerleggen [4]).

Het was de heer DE MEESTER, die de regeering aan het schijnbaar afdoende, principiëele argument hielp, dat het recht van enquête slechts zou passen in een stelsel van een tegenover den Volksraad verantwoordelijken Gouverneur-Generaal. De heer FOCK als voorzitter van de commissie van rapporteurs, deelde mede dat de opvatting van den heer DE MEESTER door den grootst mogelijke meerderheid van de commissie werd gedeeld [5]). Het amendement MENDELS werd verworpen [6]). Daarmede was de staatsrechtelijk

1) Tweede Kamer, Hand. 1916 — '17 bldz. 68.
2) Tweede Kamer, Hand. 1916 — '17 bldz. 69.
3) Tweede Kamer, Hand. 1916 — '17 bldz. 70.
4) Tweede Kamer, Hand. 1916 — '17 bldz. 71.
5) Tweede Kamer, Hand. 1916 — '17 bldz. 72, 73.
6) Tweede Kamer, Hand. 1916 — '17 bldz. 74.

onjuiste en nog niet verkondigde stelling, dat het recht van enquête slechts thuis zou behooren in het parlementaire stelsel, geboren.

Toen in de Eerste Kamer de wenschelijkheid werd betoogd om den Volksraad dit recht te verleenen [1]) voerde minister PLEYTE daartegen aanvankelijk dezelfde bezwaren aan als in de Tweede Kamer [2]), doch bij de mondelinge behandeling stelde hij zich principiëel op het, door de commissie van rapporteurs uit de Tweede Kamer onderschreven standpunt van den heer De MEESTER [3]). Hetzelfde deed minister IDENBURG bij de behandeling van de Indische begrooting voor 1919 in de Tweede Kamer [4]). Deze stelling heeft sindsdien steeds dienst gedaan tot afwering van pogingen om den Volksraad het recht van enquête te bezorgen. Intusschen evenals boven werd gezegd in verband met het recht van interpellatie, dat aanvankelijk op denzelfden grond werd tegengehouden, dit juridische argument dient slechts om andere argumenten te versterken. Deze andere bezwaren kunnen goeddeels worden gekend uit de antwoorden, welke de regeering ter bestrijding van de voorstellen om het enquêterecht toe te kennen, heeft gegeven. Het heeft zijn nut om deze na te gaan.

Belangrijk waren de beschouwingen van den heer VAN KOL in de Eerste Kamer ter gelegenheid van de behandeling van bovenvermelde Indische begrooting. Met betrekking tot het recht van enquête betoogde hij, dat een staatslichaam dat advies moet geven in alle belangrijke zaken, in staat moet zijn ook door eigen oogen de volle waarheid en de juiste toestanden te leeren kennen. Hij wees erop dat de officiëele gegevens in Indië onvolledig waren en terecht vaak spot en verontwaardiging hadden gewekt. Zij waren dikwijls onjuist, niet zoozeer uit zucht tot misleiding, dan wel omdat men de toestanden niet kende. Telkenmale wanneer bloedige opstanden hadden plaats gehad, werden de bestuursambtenaren verrast, omdat zij niet in staat waren geweest, dan wel verzuimden, een behoorlijk onderzoek in te stellen naar de toestanden. Wanneer enquête mogelijk ware geweest, zou men

1) Eerste Kamer, Hand. 1916 — '17 bldz. 66 (voorloopig verslag), 113 (VAN KOL).
2) Eerste Kamer Hand. 1916 — '17 bldz. 120 (eindverslag met memorie van antwoord).
3) Eerste Kamer, Hand. 1916 — '17 bldz. 130.
4) Tweede Kamer, Bijl. 1918 — '19, 4 No. 13 par. 3, No. 15 par. 3.

tijdig misstanden hebben kunnen aantoonen, opstanden voorkomen. Voorts bestreed hij met een beroep op verschillende schrijvers de opvatting, dat alleen aan colleges met een parlementair karakter het recht kon worden verleend.

In het onderzoek naar de toestanden in de suikerindustrie en in dat naar den toestand van de arbeiders op Java en Madoera zag hij terecht enquêtes, wat hem de vraag deed stellen welke bezwaren dan aan een formeele toekenning van deze bevoegdheid in den weg stonden. Hij kwam tot de m.i. juiste slotsom, dat het recht van enquête niet is het nemen van een beslissing, maar het verschaffen van gegevens en het voorbereiden van hervormingen [1]).

De minister handhaafde evenwel het standpunt, dat de beslissende macht alleen daar mag berusten, waar ook de verantwoordelijkheid wordt gedragen, waar een meerderheid is, die in staat is om de regeering in parlementairen zin over te nemen. Door de toekenning van het recht van enquête aan den Volksraad achtte hij die beslissende macht in handen van dat college overgegeven. Deze opvatting mist goeden grond; zij gaat nog verder dan de bewering, dat het enquêterecht slechts past in het parlementaire stelsel, door de zaak om te keeren en voor te stellen alsof dit stelsel zou voortvloeien uit het recht van enquête. Een staatsrechtelijke absurditeit, die geen weerlegging behoeft.

Overigens bleek, dat 's ministers eigenlijke bezwaar, daarin bestond dat de Volksraad een enquête zou kunnen doorvoeren tegen de regeering of tegen den zin van de regeering. Om dit bezwaar te onderstrepen wees hij op de consequenties, welke een enquête in Djambi in 1916 had kunnen hebben [2]).

De commissie Carpentier Alting was door het betoog van den minister niet overtuigd; zij schaarde zich aan de zijde van den heer VAN KOL en getroostte zich de moeite om de opvatting van het recht van enquête als een „beslissende bevoegdheid zonder hoogere instantie" te bestrijden. Zij wees er voorts op, dat het instellen van een onderzoek als zoodanig van te voren nimmer kan worden beschouwd als gericht te zijn tegen de regeering. Eerst uit de resultaten zal kunnen blijken of de regeering blaam

1) Eerste Kamer, Hand. 1918 — '19 bldz. 512, 513. Ook te vinden in her verslag Herzieningscommissie bldz. 65, 66.
2) Eerste Kamer, Hand. 1918 — '19 bldz. 521, 522.

treft. De mogelijkheid, dat de uitkomsten van een enquête zouden uitwijzen dat de regeering verwijt kan worden gemaakt, achtte zij terecht geen afdoende reden om zich te verzetten tegen toekenning van deze bevoegdheid. Ook de uitoefening van het „droit de s'enquérir" en speciaal het uiten van openbare critiek in het vertegenwoordigend lichaam zal veelal tegen den zin van de regeering zijn.

Indien het de bedoeling ware, de regeering tegen alle beschuldiging of blaam te vrijwaren, deed men beter het orgaan van openbare critiek ten spoedigste weder op te heffen. Voor deze openbare critiek behoeft de tegenover den Volksraad niet-verantwoordelijke regeering niet uit den weg te gaan. Waar het parlementaire stelsel niet in toepassing is, kan de hanteering van het recht van enquête slechts dienen om nopens een bepaald onderwerp de noodig geoordeelde gegevens te verzamelen, zoo besluit de commissie haar betoog [1]).

De meening van de commissie kan ten volle worden onderschreven [2]). Ook VAN VOLLENHOVEN heeft het regeeringsstandpunt krachtig bestreden. Het beweren dat het enquêterecht staatsrechtelijk niet kan worden gegeven dan aan een lichaam, dat een verantwoordelijke regeering tegenover zich heeft, scheen hem „een groot woord, en een valsch groot woord". Hij beschouwt eveneens het recht van enquête slechts als een verlengstuk van het recht van contrôle, met ontkenning dat er eenig nawijsbaar verband zou bestaan met de overeenstemming in richting tusschen regeering en vertegenwoordiging — welke de meest kenmerkende trek van het parlementaire stelsel is — noch met den plicht van de oppositiepartijen om zelf de regeering in handen te nemen, indien zij de regeering van de aan het bewind zijnde partijen onmogelijk mochten hebben gemaakt [3]).

Deze principiëele bestrijding van gezaghebbende zijden was voor

1) Verslag Herzieningscommissie bldz. 67, 68.

2) De minderheid der commissie deelde de opvatting van den minister, uiteraard zonder nochtans de bestreden stelling staatsrechtelijk te (kunnen) motiveeren; aldus KAN, KINDERMANN en WELTER (bldz. 420 Verslag), RITSEMA VAN ECK (bldz. 450 Verslag) en BEUCKER ANDREAE (bldz. 560 Verslag) De voorzitter liet niet van zijn meening blijken, doch kort tevoren in zijn Praeadvies aan de Ned. Jur. Ver. (1920) stelde hij zich op hetzelfde standpunt (bldz. 18 — 20).

3) Praeadvies bldz. 8 e.v.; Hand. Ned. Jur. Ver. 1920, II bldz. 129, 130; Koloniaal Tijdschrift 1929, bldz. 309.

de regeering geen aanleiding om haar staatsrechtelijk onjuist standpunt te herzien, hetgeen uiteraard nog niet had behoeven te leiden tot toekenning van het enquêterecht, omdat er andere gronden waren om daartegenover afwijzend te staan.

Bij de behandeling van het ontwerp van wet tot aanvulling van het Regeeringsreglement bleek dit, toen wederom op de bestreden stelling een beroep werd gedaan [1]). Daarnevens verklaarde minister DE GRAAFF, dat men vreesde voor een ondergraving van het gezag van de niet-verantwoordelijke Indische regeering door een groep in den Volksraad, die niet de verantwoordelijkheid voor de staatkundige en maatschappelijke gevolgen zou dragen. De heer ALBARDA bestreed beide argumenten, het laatste met de opmerking dat de gezagsondermijning kon worden voorkomen door een goede enquêtewet [2]). De minister lichtte naar aanleiding daarvan zijn standpunt nog nader toe. Door middel van het recht van enquête worden de vereischte inlichtingen opgespoord in de buitenwereld bij ambtelijke en niet ambtelijke personen. Daartegen richtten zich zijn bezwaren: „Dat opsporen van inlichtingen in de buitenwereld in Indië, waar bovendien de meeste enquêtes zich zouden richten tegen de Regeering, is wel een buitengewoon gevaarlijk ding, omdat het vereischt een groote kennis van toestanden en een grooten tact bij de personen, die het onderzoek moeten instellen. Men assimileere in dezen vooral niet de toestanden in Indië en die hier te lande. Wie bekend is met de toestanden in de inlandsche maatschappij, weet bij de ondervinding, hoe buitengewoon gevaarlijk het is op ontactvolle wijze punten te onderzoeken, die zekere stemming onder de bevolking zouden kunnen teweegbrengen. In verband met de daaraan verbonden dwangmiddelen, verklaart BUYS in diens standaardwerk, verkrijgt de enquête een bijzondere beteekenis. Zij komt te staan tegenover het publiek en komt op het gebied van de uitvoerende macht".

„Hoe dubbel gevaarlijk dat kan zijn in een zoo eigenaardige politieke sfeer als die in Indië, behoeft geen toelichting. Men kan

1) Volksraad 1ste gew. zitt. 1922, Onderw. 5, stuk 5 bldz. 14; 2de gew. zitt. 1922, Onderw. 3, stuk 2 bldz. 9; Tweede Kamer Bijl. 1923 — 24, 181 stuk 3 bldz. 8, stuk 8, bldz. 36 — 38.

2) Tweede Kamer, Hand. 1924 — '25 bldz. 1468. Ook de heer RUTGERS VAN ROZENBURG kon zich met de regeeringsopvatting niet vereenigen, Hand. 1924 — '25 bldz. 1533. Blijkens het voorloopig verslag sloten verschillende leden van de Eerste Kamer zich bij hen aan, Hand. bldz. 866.

dat echter ondervangen, zeide de heer ALBARDA, door een algemeene wettelijke regeling van het recht van enquête, een regeling, die kan afwijken van hetgeen te dien aanzien hier is bepaald. Ik geloof, dat het treffen van een regeling, waarmede men niet ieder oogenblik zou vastloopen, wel hoogst moeilijk zou zijn en ik ben ervan overtuigd, dat het veel beter is, daarvan af te zien en als het noodig is te benoemen een commissie ad hoc, in te stellen bij speciale ordonnantie, die de enquête kan instellen overeenkomstig de bepalingen van die ordonnantie. De commissie zal dan zijn samengesteld op de wijze, zooals wenschelijk wordt geacht, hetzij uitsluitend uit leden van den Volksraad, hetzij, wat in den regel beter zal zijn, uit verschillende elementen, waarbij de leden uit den Volksraad inlichtingen kunnen verkrijgen van personen, die de toestanden ter plaatse kennen" [1]).

Resumeerende kan derhalve worden vastgesteld, dat de regeering tegen toekenning van het enquêterecht aan den Volksraad de volgende bedenkingen heeft:

1°. het juridische bezwaar, om het recht van enquête te verleenen aan een vertegenwoordigend lichaam, dat geen verantwoordelijke regeering tegenover zich heeft;
2°. vrees voor gezagsondermijning in verband met de verwachting, dat de enquêtes in het algemeen zich zouden richten tegen de regeering;
3°. vrees voor verwekking van onrust onder de bevolking door onoordeelkundige wijze van onderzoek.

Het onder 1°. vermelde, staatsrechtelijke bezwaar behoeft naar al hetgeen daarover reeds in de voorgaande bladzijden is gezegd, geen verdere bespreking. Weerlegging op juridische gronden was noodzakelijk om de staatsrechtstheorie te zuiveren van een onjuiste stelling. Het 2de bezwaar laat zich ten deele tot het 1° en ten deele tot het 3° terug brengen; toch heeft het ook zelfstandige beteekenis. Terug te voeren op het juridische argument is het, voor zoover gevreesd wordt voor critiek door een Volksraadgroep, die zelf nimmer kan worden geroepen om de verantwoordelijkheid over te nemen; als zoodanig kan dit bezwaar niet worden onderschreven. Terug te brengen tot het 3de bezwaar is het, omdat daarin een element van vrees zit voor gezagsondermijning door

1) Tweede Kamer, Hand. 1924 — '25, bldz. 1522, 1523; Zie ook bldz. 1539.

gewild onoordeelkundige wijze van onderzoek, door aansporing tot verzet, waartoe een enquête een goede gelegenheid biedt. Op dit punt zal hieronder nog worden teruggekomen.

Zelfstandige beteekenis behoudt deze bedenking voor zoover daaruit spreekt de vrees voor openbare critiek in geval de resultaten van het onderzoek mochten uitwijzen dat de regeering blaam treft. Het is de vrees van den schepper voor zijn eigen maaksel! De Herzieningscommissie merkte te dien aanzien dan ook zeer terecht op, dat indien het erop aankwam de regeering voor alle critiek te behoeden, men beter had gedaan het orgaan van openbare critiek niet in het leven te roepen. De vraag of het inderdaad niet beter ware geweest een Westersch-democratische instelling niet in een Oostersche samenleving onder Westersch gezag over te planten, doch in stede daarvan te zoeken naar andere wellicht passender vormen, kan hier overigens in het midden worden gelaten; nu het orgaan eenmaal bestond, was de erkenning, dat men vrees voor zijn critiek koesterde, meer eerlijk dan consequent.

Het derde bezwaar evenwel berust naar het voorkomt op goede gronden. De gevaren van een onoordeelkundig gehouden enquête kunnen niet beter in het licht worden gesteld dan minister De Graaff deed in zijn boven gedeeltelijk geciteerde rede. Daarbij kan nog gewezen worden op de mogelijkheid van aansporing tot verzet, waarover boven reeds werd gesproken. Mij dunkt dat de aangevoerde redenen afdoende zijn om stelling te nemen tegen de toekenning van het enquêterecht aan den Volksraad als alleen van zijn wil afhankelijke bevoegdheid. De Oostersch-koloniale verhoudingen verzetten zich tegen overname van dit Westersch-parlementaire instituut. Daarmede wil niet gezegd zijn, dat het college ook elke gelegenheid om zich inlichtingen te verschaffen door middel van onderzoek door zijn leden, behoort te worden onthouden. Deze meening is ook de regeering niet toegedaan; de ministers Pleyte en Idenburg erkenden in de Eerste Kamer, dat den Volksraad het „droit de s'enquérir" toekomt [1]), een bevoegdheid derhalve, welke zich tot het enquêterecht verhoudt als het

1) Hand. 1916 — '17 bldz. 130; 1918 — '19 bldz. 521, 522. Opmerkelijk is dat de heer Van Kol in 1916 deze bevoegdheid voldoende achtte, doch zich in 1918 deed kennen als voorstander van het volledige enquête-recht; vergl. Eerste Kamer, Hand. 1916 — '17 bldz. 132.

vragenrecht tot het interpellatierecht. In den Volksraad verklaarde de regeering, dat zij „in beginsel gaarne bereid (was) om wanneer de Raad te eeniger tijd gebruik mocht wenschen te maken van zijn recht de s'enquérir en aan eenige zijner leden opdracht mocht geven om een onderzoek in te stellen, daarbij voor zooveel noodig hare medewerking te verleenen" [1]).

Bij artikel 2 van de „Volksraadpositieregeling 1926" Stbld. No. 453, is voor het vervoer en de vergoeding van reis- en verblijfkosten van de leden een zoodanige regeling getroffen, dat deze kosten aan de uitoefening van de bevoegdheid tot onderzoek niet meer in den weg behoeven te staan.

Een poging om den Volksraad een gematigd enquêterecht te bezorgen werd in 1922 gedaan.

Toen de regeering zich in den Volksraad afwijzend betoonde tegen toekenning van het recht van enquête, heeft men getracht aan haar bezwaren tegemoet te komen, door bij amendement voor te stellen het college de bevoegdheid te verleenen, „commissies van onderzoek" in te stellen, in den omvang en met de bevoegdheden bij ordonnantie te bepalen [2]), waaraan later — naar aanleiding van een opmerking van Mr. 's JACOB dat voor een goede samenstelling van deze commissies het noodig was om daarin ook de regeering medezeggenschap te geven — de beperking werd verbonden, dat zulks slechts zou geschieden in overeenstemming met den Gouverneur-Generaal [3]).

De bedoeling van de voorstellers was den Volksraad een afgezwakt enquêterecht te verleenen, een soort wettelijk geregeld „droit de s' enquérir". Ook deze amendementen wenschte de regeering echter niet over te nemen; zij stelde zich blijkbaar op het standpunt, dat in elk concreet geval een enquête bij ordonnantie behoorde te worden ingesteld, in welke ordonnantie de bevoegdheden konden worden geregeld [4]). Het amendement werd verworpen [5]).

---

1) Volksraad, Hand. 2de gew. zitt. 1918, bldz. 442; vergl. VAN VOLLENHOVEN, Praeadvies bldz. 12; Tien jaar Volksraadarbeid, bldz. 32.

2) Volksraad, Bijl. 2de gew. zitt. 1922, Onderw. 3 stuk 8 bldz. 3 e.v. (amendement KERKKAMP, AAY en DE QUELJOE); vergl. ook de ondersteunende redevoering van den heer DJAJADININGRAT, Volksraad, Hand. 2de gew. zitt. 1922, bldz. 146, 147.

3) Volksraad, Hand. 2de gew. zitt. 1922, bldz. 151, 152.

4) Volksraad, Hand. 2de gew. zitt. 1922, bldz. 177, 178.

5) Volksraad, Hand. 2de gew. zitt. 1922 bldz. 322.

Het vraagstuk van de toekenning van het enquêterecht aan den Volksraad is in 1927 in dat college en in tijdschriften nogmaals [1]) van alle zijden in beschouwing genomen naar aanleiding van een initiatief-voorstel van den heer CRAMER c.s. in de Tweede Kamer tot het instellen van een enquête door den Volksraad naar de oorzaken van de onlusten, welke in November 1926 en in Januari 1927 in Nederlandsch-Indië hadden plaats gehad [2]). Bij deze gelegenheid dienden de heer STOKVIS c.s. een motie in, uitsprekende dat toekenning van het enquêterecht aan den Volksraad (bij de wet) gewenscht was. Deze motie had tengevolge, dat voor- en nadeelen verbonden aan de verleening van deze bevoegdheid wederom en in den breede werden besproken. Nieuwe gezichtspunten leverden deze besprekingen niet op, zoodat een weergave daarvan hier overbodig is [3]). De regeering bleef zich op het standpunt stellen, dat een algemeene regeling van het enquêterecht niet tot bevredigende resultaten zou leiden en dat de voorkeur diende te worden gegeven aan een regeling van elke concrete enquête bij een speciale ordonnantie [4]). In dezen zin had ook de minister zich in de Tweede Kamer reeds duidelijk uitgesproken [5]). De motie-STOKVIS werd verworpen [6]).

Naar het voorkomt bewandelt de regeering het juiste pad. In Nederland wordt van het enquêterecht slechts weinig gebruik gemaakt. Daarentegen wordt de voorkeur gegeven aan een onderzoek door een staatscommissie. De oorzaak van deze handelwijze was in den regel de overlading van de Kamer met werkzaamheden [7]). Er zijn echter nog andere goede redenen om dezen vorm te verkiezen boven een enquête ingesteld door een commissie, uitsluitend bestaande uit leden van een vertegenwoordigend lichaam. In den regel zal dit belemmerend werken [8]). Indien aan de commissie ambtelijke en niet-ambtelijke elementen worden

1) Vrijzinnig Weekblad 1927 bldz. 123, 289; Ind. Volk 1927 Nos. 10, 32, 33 en 34.
2) Tweede Kamer, Bijl. 1926 — '27, 278; Volksraad Bijl. 1927 — '28. Onderw. 5.
3) Volksraad, Hand. 1927 — '28 bldz. 1582 — 1588, 1592 — 1604.
4) Volksraad, Hand. 1927 — '28 bldz. 1598, 1599, 1603, 1604.
5) Tweede Kamer Bijl. 1923 — '24, 181 No. 11 bldz. 36 — 38.
6) Volksraad, Hand. 1927 — '28 bldz. 1604; Tien jaar Volksraadarbeid bldz. 32.
7) Vergl. KRANENBURG t.z.p. I bldz. 307; VAN VOLLENHOVEN, Praeadvies bldz. 10.
8) VAN VOLLENHOVEN, Praeadvies bldz. 10.

toegevoegd, hetzij als deskundigen, hetzij als personen met ervaring in het houden van onderzoekingen, zal men uiteraard eerder en tot beter resultaten komen [1]). Bovendien biedt deze methode het voordeel dat omvang en aard van het onderzoek, bevoegdheden en verplichtingen van commissieleden en ondervraagden naar de omstandigheden bij de instellingsordonnantie in elk concreet geval juister kunnen worden geregeld, dan bij een voorafgaande voor alle enquêtes geldende algemeene verordening.

Op deze wijze zijn reeds eenige malen enquêtes gehouden. In 1918 werd een suikerenquête-commissie ingesteld [2]) en in 1919 een arbeidscommissie [3]).

Ongeacht de gegronde bezwaren, welke kunnen worden aangevoerd tegen toekenning aan den Volksraad van het recht om een enquête af te dwingen, zooals van VOLLENHOVEN [4]) e.a. willen, verdient de bovengeschetste methode verre de voorkeur om de voordeelen, welke daaraan zijn verbonden.

Dit beteekent geenszins, dat enquêtes slechts kunnen worden gehouden op initiatief van de regeering; door zijn recht van initiatief kan de Volksraad zelf het ontwerp voor de enquête-ordonnantie ad hoc vaststellen en de regeering aanbieden. Het laatste woord blijft dan wel aan de regeering, doch niet-bekrachtiging van het ontwerp zal toch slechts geschieden om zeer gewichtige redenen.

Doch ook wanneer het ontwerp van de regeering uitgaat, kan de Volksraad door zijn recht van amendement op den inhoud daarvan grooten invloed uitoefenen.

Als uit het voorgaande de slotsom mag worden getrokken, dan is dat deze: het recht van enquête, zooals de Staten-Generaal dit kent, is terecht niet aan den Volksraad verleend; de regeering onthoude zich echter om bij eventueelen nieuwen aandrang om daartoe te geraken, dit streven te bestrijden met de boven gesignaleerde onjuiste staatsrechtelijke stelling, omdat deze haar betoog slechts kan verzwakken. S.

---

1) In gelijken zin ook CARPENTIER ALTING Hand. Ned. Jur. Ver. 1920, II bldz. 150 e.v.
2) Stbld. 1919 Nos. 105 en 679.
3) Stbldz. 1919 No. 435.
4) Praeadvies bldz. 10 e.v. Bij hem sloten zich aan KLEINTJES, JOEKES, KONINGSBERGER en SCHEPEL, Hand. Ned. Jur. Ver. 1920, II bldz. 96, 104, 109 en 124.

Kroniek.

Het moderne protectionisme, dat vooral na den oorlog een enorme vlucht heeft genomen en in de twee laatste jaren tot ontstellende hoogte is opgevoerd, het trachten naar een zoo volledig mogelijke autarchie op het gebied der productie, heeft in de kringen van de economische wetenschap zoowel als van de politiek een belangstelling gevonden, welke tot scherp gestelde beschouwingen aanleiding gaf. Veel evenwel van hetgeen over deze autarchische strevingen is gezegd en geschreven, is te zeer gegrond op politieke hartstocht en te weinig op betrouwbare statistiek.

Door het Institut für Konjuncturforschung te Berlijn is thans een studie openbaar gemaakt [1]) van den Berlijnschen professor Dr. ALFRED RÜHL, welke berust op nauwgezette bewerking van uitnemend statistisch materiaal. Hierbij is t.a.v. den invoer van de Vereenigde Staten nagegaan, in welke betrekking deze invoer staat tot de eigen productie.

De V. S. zijn voor een dergelijk onderzoek om de volgende redenen zoo uitermate geschikt:

1. de uitgestrektheid van- en de groote klimatologische verschillen binnen het land zijn zoodanig, dat de productiemogelijkheden meer verscheiden zijn dan van practisch eenig ander land (Rusland misschien uitgezonderd);
2. hun economische structuur is niet eenzijdig industrieel of agrarisch; landbouw, industrie en mijnbouw komen zoo verbreid voor, dat ze het autarchie-idaal bijna volledig bereiken;
3. de V. S. hebben een voortreffelijke productie-statistiek, niet alleen voor land- en mijnbouw, maar ook voor de industrie.

Dr. RÜHL heeft nu den invoer van de V. S. gedurende 1927 in tien groepen ingedeeld, na voor alle artikelen van de importstatistiek te hebben nagegaan, welke de beslissende factor voor invoer is. Hierbij zijn die artikelen, welker invoerwaarde beneden $ 100.000.— lag, verwaarloosd.

Het resultaat van dezen moeizamen en groote warenkennis vereischenden arbeid is in een staat neergelegd, welke hieronder is weergegeven:

STAAT.

1) Vierteljahrshefte zur Konjunkturforschung 1932. Sonderheft 25.

A. Artikelen, welker invoer een vervollediging beteekent van de eigen productie.

Doorslag gevende factoren	Mill. $	%
1. Onmogelijkheid van eigen productie	556.8	13.1
2. Ontbreken van eigen productie, hoewel deze mogelijk is	916.5	21.5
3. Ontbreken van een bepaalde soort van het product	207.3	4.9
4. Ontbreken van een bepaalde kwaliteit van het product	438.5	10.3
5. Levensgewoonten van immigranten	32.1	0.8
6. Verschil van tijdstip der productie in uitvoer- en in invoerland	10.2	0.2
7. Verschil in technische ontwikkeling tusschen het land van uitvoer en van invoer	178.—	4.2
8. Te geringe eigen productie	1 461.4	34.3
Totaal A.	3 800.8	89.3

B. Artikelen, die, hoewel de eigen productie verhoudingsgewijs groot is, toch ingevoerd worden.

9. Tengevolge van ongunstige transportgelegenheid	149.1	3.5
10. Tengevolge van een ongunstige verhouding ten opzichte van de kosten	304.9	7.2
Totaal B.	454.—	10.7
Totaal A+B.	4 254.8	100.—

J. W. de S.

Boekbespreking.

Verslag van de Handelsvereeniging te Medan over 1931.

De verschijning van bovengenoemd verslag wordt ieder jaar met belangstelling tegemoet gezien. Het is ongetwijfeld een van de belangrijkste periodieke, economische rapporten, welke in Nederlandsch-Indië verschijnen, waartoe de medewerking van den heer DE WAARD, de Secretaris der Handelsvereeniging in de eerste plaats bijdraagt. In het ondervolgende zullen enkele punten van het verslag in het kort worden besproken.

De uitnemende analyse van de ontwikkeling van den economischen toestand in 1931 begint met te wijzen op de paradox, dat de ontreddering in het tweede half jaar van 1931 begonnen is met een poging om de internationale economische verhoudingen te verbeteren, nl. het bekende HOOVER-voorstel van 20 Juni 1931. „Voor de zooveelste maal", zegt het verslag, „had men in Amerika den ernst van den toestand en de gecompliceerdheid der Europeesche verhoudingen onderschat". (Het is merkwaardig, dat men in de Vereenigde Staten een jaar later nog niet veel wijzer schijnt te zijn geworden. Europa zelf *lijkt* meer te hebben geleerd).

In het kort worden dan verder de gevolgen van het te late en te beperkte optreden van Amerika geschetst. In Duitschland ontstond onder BRUENINGS krachtige leiding een soort Zwangwirtschaft, terwijl de nationaal-socialistische beweging snel in omvang en invloed toenam.

Engeland, dat in eigen land met toenemende werkloosheid te kampen had, ondervond groote moeilijkheden van het bevriezen der in Duitschland geplaatste credieten, welke het niet uit eigen middelen, maar van tegen lage rente, vooral van Frankrijk geleend, geld had verstrekt. Toen Frankrijk dit geld ging terugvragen, waarvan groote gouduitvoeren het gevolg waren, ging Engeland na krachtige pogingen om den toestand op andere wijze het hoofd te bieden op 20 September over tot het loslaten van de zes jaar geleden weder ingevoerde goudeń standaard.

Het verslag wijst er op, dat deze maatregel den economischen toestand van dat land in 1931 niet veel verbeterd heeft.

Deze en andere gebeurtenissen voerden eind 1931 tot de omstandigheid, dat zich bij de economische- een vertrouwenscrisis voegde. Men vluchtte in het goud, maar ook hierin werd het vertrouwen steeds kleiner; zoo werd het wereld-productieapparaat, dat een geweldige capaciteit bezit, tot stilstand gebracht, mede door de protectionistische maatregelen van verschillende regeeringen. „Het organisatie vermogen der menschheid heeft met

den stormenden vooruitgang der techniek op geen stukken na gelijken tred gehouden".

Het verslag noemt een aantal punten, waarin de tegenwoordig depressie zich van vorige onderscheidt.

Aan de depressie ging een hoogconjunctuur vooraf, welke ten deele gegrond was op den voorspoed van den Amerikaanschen landbouw, welke ontstaan was uit de omstandigheid, dat in Europa gedurende den oorlog de graanproductie vrijwel tot niets was teruggeloopen. Daarnaast ontstond in Amerika een industrieele hausse met normaal verloop.

Europa daarentegen had eigenlijk geen basis voor een hausse. Integendeel, na den oorlog worstelde het steeds tegen een opkomende depressie, welke werd tegengehouden door massale kapitaalsexporten vanuit Amerika, die vooral in Duitschland dienden om het productieapparaat te rationaliseeren. Toen deze kapitaalsstroom ophield, bleek de ware situatie.

Ook is de structuur der productie sterk veranderd, waardoor het herstel wordt tegengehouden. In de eerste plaats is de tegenwoordige depressie niet meer plaatselijk beperkt. Daarnaast is de samenstelling van den prijs in de moderne maatschappij geheel anders dan in het verleden. Een groot deel van den kostprijs is bevroren, daar ten eerste de machine meer belang krijgt tegenover den arbeid en ten tweede de personeelskosten ten deele gefixeerd zijn. Daarnaast werden nog invloeden als het steeds grooter aantal tusschenstations tusschen grondstof en eindproduct, sterke macht der vakvereenigingen en dgl..

Hierdoor ontstaat, zegt het verslag op blz. 47, het gevolg, dat een automatisch herstel door inkrimping der niet-rendabele producties thans veelal uitblijft. Elders (blz. 62 e.v. wordt deze stelling op treffende wijze geïllustreerd door de vergelijking van de producties van ondernemingsrubber, -palmolie, -vezels en -thee eenerzijds, met die van tabak (alles ter Sumatra's Oostkust) anderzijds. Juist van de tabak wordt de kostprijs grootendeels samengesteld door arbeidsloonen en hierbij doet productie-vermindering den kostprijs weinig stijgen.

Het verslag verbindt hieraan de condusie, dat onder bovengeschetste omstandigheden men zou moeten komen tot collectieve beperking der productie. Deze zou echter moeten plaats hebben onder leiding der overheid, waartegen evenwel een deel der particuliere belangen zich verzet, terwijl het overheidsapparaat ternauwernood rijp is voor een dergelijke bemoeienis. Ik zou hier aan willen toevoegen, dat niet alleen het „overheidsapparaat", maar ook de politieke — en economische internationale organisatie ingrijpende wijzigingen zou moeten ondergaan om een rationeele beperking der productie te bereiken, terwijl voorts n.m.m. bij deze beschouwing te veel de nadruk gelegd is op de productie in engeren zin en te weinig gelet is op de consumptie en vooral de distributie.

Terecht wijst het verslag er op, dat evenals de Europeesche ook de zoogenaamde Indische hoogconjunctuur van 1925 — 1929 een kunstmatig element bevatte.

De prijzen der export-producten zijn sedert 1923 vrijwel onafgebroken aan het dalen. Weliswaar daalde het prijsniveau van de importartikelen eveneens, maar, daar dit in veel langzamer tempo plaats vond, verslechterde de ruilvoet, vooral in 1930 en 1931. *Toch duurde naar het uiterlijk de hoog-conjunctuur voort.* De invoer van N. I. steeg van *f* 845.— in 1925 op *f* 1 113.— millioen in 1929. Een analyse van den invoer leert echter in de eerste plaats, dat deze stijging vooral beïnvloed is geweest door de productieve importen (beleggingen dus), welke opliepen van *f* 150.— op *f* 286.— millioen, zoodat een *groot deel van Indiës welvaart gedragen werd door de expansie.*

Behalve door de expansie werden de consumptieve invoeren gestimuleerd door de kunstmatig hooggehouden rubberprijzen van 1925 en 1926. Dat dit vooral in de Buitengewesten plaats had (bevolkingsrubber), blijkt uit de omstandigheid, dat, terwijl de consumptieve invoer van Java in 1929 niet grooter was dan in 1925, die van de Buitengewesten in dien tijd opliep met *f* 71.— millioen of 24%.

Het merkwaardige — en onheilspellende hierbij was, dat deze consumptieve invoeren ook tijdens de sedert 1925 voortdurend dalende waarde van de rubberexporten bleven oploopen. De reactie in 1930 en 1931 is dan ook volkomen duidelijk.

Het verslag toont dan aan, hoezeer deze invloeden werkzaam zijn geweest in Sumatra's Oostkust. Het wijst er op, hoe in vorige jaarverslagen werd opgemerkt, dat de landbouwondernemingen niet het provenu hunner producten, maar het totaal hunner kostprijzen in circulatie brengen [1]). De hierdoor tot op zekere hoogte bestaande conjunctuurongevoeligheid is thans goeddeels te loor gegaan, doordat loonen en salarissen, zoowel als de aantallen Europeesche en inlandsche werkkrachten sterk moeten dalen. Het aantal inlandsche arbeiders in de cultures, dat van 235.— duizend in 1925 tot 320.— duizend in 1929 steeg, nam sedert weer af tot 294.— duizend op ultimo 1930 en 211.— duizend in April 1932. Daar ook de inkomsten van de vrij produceerende bevolking achteruitgingen, verminderde de koopkracht sterk en daalden de consumptieve invoeren na 1930 in toenemende mate.

Het verslag verbindt hieraan de conclusie, dat de stabilisatie van de economie van Sumatra's Oostkust vermoedelijk niet op een hooger niveau zal liggen, dan hetwelk thans is bereikt.

Deze bespreking moet tot het bovenstaaande worden beperkt, hoezeer óók in het overige deel van het verslag, dat uit- en invoer en het verkeer analyseert, belangwekkende beschouwingen worden aangetroffen.

J. W. DE S.

Juli 1932.

---

1) Dit verschijnsel is uiteraard algemeen geldend en ook voor een goed begrip van de economische situatie van Java b.v. van groot gewicht.

Balans per 31 December 1931.

			Activa	Passiva
Inventaris				
per 1 Januari 1931.....	ƒ 194.90			
afschrijving 1931.....	„ 94.90		ƒ 100.—	
Kapitaal.			p.m.	
Diverse debiteuren.				
Achterstallige contributies 1931.....		ƒ 139.25		
Achterstallige advertenties „		„ 25.—		
Achterstallige losse nummers „		„ 58.24⁵		
Nyhoff nabetaling 1931		„ 700.—	ƒ 922.49⁵	
Diverse crediteuren.				
drukloonen 1931 nog te betalen		ƒ 843.45		
vereenigingkosten idem		„ 158.62⁵		
honoraria idem		„ 168.86		
vooruitbetaalde contributie 1932 ...		„ 36.—		
vooruitbetaalde abonnementen „ ...		„ 18.—		ƒ 1224.93⁵
Kas en Kassiers.				
Girorekening Javasche Bank.....		ƒ 361.76		
Girorekening Escompto Mij.		„ 28.44		
Buitenzorgsche Afdeelingsbank		„ 4.90		
Saldo administrateur		„ 358.11		
Saldo gelden t.g.r.		„ 161.—	ƒ 914.21	
Getotaliseerd exploitatieoverschot Ultimo 1931				ƒ 711,77
			ƒ 1936.70⁵	ƒ 1936.70⁵

Het Bestuur.

w.g. J. W. MEYER RANNEFT, *Voorzitter.*
w.g. E. P. WELLENSTEIN, *Secretaris Penningmeestre·*

Staat van baten en lasten over het jaar 1931.

			Baten	Lasten
Exploitatieoverschot per 1 Januari 1931			ƒ 3734.92	
Contributies 1931	ƒ 3228.17			
Bijdragen 1931	„ 1191.82⁵			
abonnementen 1931	„ 4539.18			
losse afleveringen 1931	„ 484.76			
publicatie arbeidsovereenkomst	„ 41.50			
advertenties	„ 50.—			
rente girorekening	„ 36.48			
rente kapitaal	„ 109.62	ƒ 9.681.53⁵		
drukkosten 1931	ƒ 6933.01			
honoraria 1931	„ 2335.30			
vereenigingskosten 1931	„ 2918.57			
afschrijving inventaris	„ 94.90			
afschrijving debiteuren	„ 13.69⁵			
verlies op obligaties	„ 409.21	ƒ 12.704.68⁵		
Nadeelig exploitatieoverschot 1931				ƒ 3023.15
Getotaliseerd exploitatieoverschot op Ultimo 1931				„ 711.77
			ƒ 3734.92	ƒ 3734.92

VEREENIGING VOOR STUDIE VAN KOLONIAAL-MAATSCHAPPELIJKE VRAAGSTUKKEN

UIT DE STATUTEN:

Artikel 1. De Vereeniging voor Studie van Koloniaal-Maatschappelijke Vraagstukken stelt zich ten doel de bevordering van kennis van en inzicht omtrent maatschappelijke vraagstukken, in het bijzonder die betreffende Nederlandsch-Indië.

Artikel 2. Zij tracht dit doel te bereiken:

a. door het bevorderen of doen instellen van wetenschappelijke onderzoekingen op maatschappelijk gebied;

b. door het uitgeven van geschriften;

c. door alle verdere daarvoor in aanmerking komende wettige middelen.

UIT HET HUISHOUDELIJK REGLEMENT:

Artikel 2. De leden betalen een bijdrage van *f* 1,25 per maand.

Zij ontvangen de periodieke uitgaven der Vereeniging kosteloos en andere door de Vereeniging uitgegeven geschriften, hetzij kosteloos, hetzij tegen verminderden prijs.

Artikel 5. De bijdrage van begunstigers bedraagt ten minste *f* 3.— per maand.

Zij ontvangen de publicaties der Vereeniging op gelijken voet als de leden.

Door of namens hen kan in de algemeene vergaderingen een adviseerende stem worden uitgebracht.

Het Bestuur der Vereeniging is samengesteld als volgt:

J. W. MEIJER RANNEFT, Voorzitter.

Ir. E. P. WELLENSTEIN, Secretaris-penningmeester.

C. VAN DEN BUSSCHE,
R. A. A. ACHMAD DJAJADININGRAT, } Leden.

Dr. J. H. BOEKE—Gedelegeerd lid in Nederland (adres: Witte Singel, Leiden).

BIJDRAGEN, BERICHTEN OMTRENT TOE- EN UITTREDING, ABONNEMENTEN, ADRES-VERANDERINGEN, ADVERTENTIES E. D. M., VERZOEKEN OM TOEZENDING VAN LOSSE NUMMERS EN GELDZENDINGEN TE RICHTEN AAN DEN ADMINISTRATEUR DER VEREENIGING, DEN HEER R. C. D'ABLAING VAN GIESSENBURG, Sr., PETODJO OEDIK 16, BATAVIA-CENTRUM.

Internationaal Koloniaal Instituut

(Institut Colonial International)

Internationale Koloniale Bibliotheek

De publicaties van het Instituut — in het bijzonder het „Annuaire de Documentation comparée" (Jaarboek van vergelijkende koloniale documentatie, in het Fransch en Engelsch) — bevatten het meest belangrijke aan studie's over koloniale onderwerpen en officiëele gegevens over de koloniën.

Onontbeerlijk voor allen, die zich met koloniale vraagstukken bezig houden.

Vraagt Catalogus aan het Algemeen Secretariaat van het Instituut, 72a Boulevard Waterloo, Brussel.

Het wezen der techniek

door

D. M. G. Koch.

Aanvaarding en bezinning kenmerken de geesteshouding van den denkenden mensch, die op den stroom van feiten en verschijnselen van het dagelijksch-maatschappelijk leven wordt meegevoerd. Hij aanvaardt wat om hem heen gebeurt en ook zijn bestaan beinvloedt, houdt er bij zijn arbeid rekening mee en is, dag op dag, geneigd, zich er bij aan te passen. Hij ondergaat, — niet passief zonder meer, doch in het besef, dat hij elk nieuw feit en elk nieuw verschijnsel als voorwaarde tot een beperking van zijn handelen heeft te laten gelden. Maar dan beleeft hij plotseling momenten, waarin een soms geringe aanleiding hem dwingt, van zijn dagelijkschen arbeid op te zien en zich af te vragen: Waar gaan wij heen? Er is veel nieuws, veel dat er vroeger niet was, er is veel anders geworden in den loop der jaren, — wat is het wezen der verandering? Bestaat zij enkel daarin, dat wat lang geleden al bestond zich vermeerderd heeft, is de verandering louter kwantitatief, — of openbaart zich voor den onderzoekenden en samenvattenden geest een vroeger voor het bewustzijn afwezige en verborgen *zin?*

Deze momenten van bezinning zijn de hoogtepunten in het leven van den denkenden mensch. Hij herziet zijn wereldbeeld. Wat er aan voorafging had de strekking van het bijeen-brengen van het materiaal voor die herziening. Thans komt hem tot bewustzijn niet alleen, dát alles anders werd, maar vooral: *hoe* het anders werd, hoe het nieuwe wereldbeeld afwijkt van wat hij verwacht had. De stroom, die ook hem meevoerde, is gegaan in een richting, welke hij niet had voorzien, en heeft de menschheid gebracht waar niemand ooit dacht te zullen komen. De nieuwe feiten en verschijnselen blijken kenmerken te zijn van nieuwe verhoudingen. Nieuwe machten zijn opgekomen, nieuwe problemen vragen om oplossing. Nieuwe krachten, die vroeger ternauwernood opgemerkt werden, blijken van beslissenden invloed te zijn geworden.

In een boekje, dat meer dan zijn gewicht in goud waard is, hebben Dr. FRIEDRICH DESSAUER, hoogleeraar aan de universiteit te Frankfurt am Main, en de filosoof KARL AUGUST MEISSINGER getracht, aan te toonen, hoe geheel het wereldbeeld veranderd is onder invloed van een macht, welker wezen niet nieuw is, maar eerst thans beseft wordt: de techniek. Het heet *Befreiung der Technik,* — bevrijding van de techniek van de onderschatting van haar beteekenis als autonome macht. De rol der techniek is, naar de opvattingen der menschen, enkel een dienende. De techniek is, meent men: de totaliteit der middelen, waarvan de menschheid zich bedient om op elk gebied van maatschappelijk leven den tijdgeest tot uiting te brengen. Zij ontleent haar waarde aan het doel, waarvoor zij gebruikt wordt: een eigen, zelfstandig bestaan voert zij niet. Haar meest algemeene wezen berust, zegt SPRANGER in zijn *Lebensformen* [1]), daarop, „dasz sie ein System von Mitteln, deren Zweck anderwärts her bestimmt ist, zugleich nach dem theoretischen Prinzip (der gegenständlichen Gesetzeserkenntnis) und nach dem ökonomischen Prinzip (des kleinsten Kraftaufwandes) auswählt und ausgestaltet. Sie bedeutet also eine eigentümliche Verbindungsform von Wissenschaft und Wirtschaftlichkeit. In ihrer theoretischen Grundlegung ist die Technik Mittelerkenntnis unter Beachtung von Kraftökonomie, in ihrer praktischen Anwendung Mittelwahl auf Grund theoretisch-ökonomischer Auslese".

„Das entscheidende Kennzeichen der Technik aber ist", schrijft SPRANGER verder:

> Das entscheidende Kennzeichen der Technik aber ist, dasz sie von sich aus keine selbstständige Wertart begründet. Deshalb haben wir sie auch nicht als ein selbstständiges Wertgebiet gelten lassen. Der Techniker, sofern er nichts als reiner Techniker ist, fragt nicht nach dem Wert oder Unwert der Ziele, für die er auf Grund von Einsicht in die Gesetzlichkeit des Geschehens und der sparsamsten Kraftausgabe die Mittel zusammenstellt. Er setzt voraus, dasz diese eigentliche Wertentscheidung auf einem anderen Boden oder in einem anderen Bezirk der Seele getroffen sei.
>
> Demgemäsz kann die Technik in den Dienst aller übrigen Wertgebiete gestellt werden. Denn jedes kann nur realisiert werden durch das Geschehen in der räumlich-zeitlichen Welt der Stoffe und Kräfte hindurch, d.h. durch reales Zweckhandeln.

---

1) Lebensformen. Geisteswissenschaftlicht. Psychologie und Ethik der Persönlichkeit, von Eduard Spranger. 6 Auflage. 1927. blz. 362.

En verder:

> Technik im engeren Sinne ist die kausaltheoretisch und kraftökonomisch gelenkte Kombination von Stoffen und Kräften, d.h. die Herstellung eines Systems geëigneter Mittel im Dienste wirtschaftlicher Zwecke. Technik im übertragenen und weiterem Sinne ist die Erkenntnis der durch ein Ziel geforderten geëigneten Mittel überhaupt und die darauf beruhende praktische Mittelwahl [1]).

Tegen deze opvatting nu polemiseert DESSAUER in het eerste hoofdstuk van *Befreiung der Technik*, waarin hij een poging doet om „das Miszverständnis" op te helderen. Zijn betoog is een samenvatting van een veel grooter werk van zijn hand, *Philosophie der Technik*, dat in 1927 verscheen. Volledig leert men zijn gedachtengang eigenlijk het best uit laatstgenoemd werk kennen. En daar men zijn analyse van het wezen der techniek terdege moet hebben doordacht om de verdere hoofdstukken, die door MEISSINGER geschreven werden — een voorbeeld van buitengewoon gelukkige samenwerking van twee geleerden, die het vraagstuk van verschillende zijden naderden en tot dezelfde oplossing kwamen — ten volle te kunnen genieten, grijp ik, voor het geven van een overzicht van zijne uiteenzettingen, naar zijn fundamenteelen arbeid van vijf jaar geleden.

In de techniek steekt het element van het natuurwettelijke; nooit is zij in tegenspraak met de natuur, altijd is zij erkenning en vervulling van de natuurwet. Maar dit is niet alles. Een kenmerk der techniek is: de bearbeiding, de *doelmatige* bearbeiding; — het teleologische is een ander der elementen zonder welke geen techniek denkbaar is.

Maar als samenwerking van deze twee elementen: het natuurwettelijke en het teleologische, omschrijft men het wezen der techniek klaarblijkelijk zeer onvoldoende. De tuinman, die een vrucht aan den boom laat hangen, opdat de zon haar rijp zal doen worden, laat een natuurwet gelden tot een bepaald doel, maar techniek is dit niet. Eerst waar de drie criteria: natuurwettelijkheid, bearbeiding en doelstelling *tot een eenheid vereenigd* zijn, betreden wij het rijk der techniek.

Deze criteria zijn bruikbaar voor zoover het betreft, vast te stellen welke objecten tot dat rijk der techniek behooren. Maar het *wezen* der techniek zijn we hiermee nog niet nader gekomen. Tot

1) blz. 364.

het wezen der techniek dringen wij door, als wij bedenken, hoe een werk der techniek ontstaat: het wordt uitgevonden en verlaat zijn schepper, om een eigen bestaan te gaan voeren, een vaak geweldig eigen bestaan, waarin het alles om zich heen uit eigen kracht beinvloedt. Toen JAMES WATT de stoommachine uitgevonden had, ging dit werk van hem, den mensch, weg; en het vervormde de wereld, intensiveerde uit eigen kracht den maatschappelijken arbeid, schonk millioenen menschen bestaansmogelijkheid, bracht een omwenteling in de gedachtensfeer, hervormde de ethiek, het rechtswezen, de kunstopvattingen, de sociale verhoudingen. Dit was niet het doel der uitvinding; WATT had van deze gevolgen zelfs geen flauw vermoeden. Ze kwamen uit het wezen der techniek, dat zich aan het drietal criteria alléén klaarblijkelijk niet laat meten. Iets nieuws, iets geweldig groots was geboren, ondanks den uitvinder, ondanks het menschelijk doel dat hij zich gesteld had, de bearbeiding, de natuurwettelijkheid, en toch ermee verbonden. Dit nieuwe, transcendente, kwalitatief andere, dat zich van zijn oorsprong losmaakt en volgens eigen wetten verder werkt, de menschen dwingt en bedwingt, de wereld omvormt, — is de diepste kern van het wezen der techniek.

Techniek is: verrijking van de wereld onzer waarneming met voorwerpen, die eigen, nieuwe kwaliteiten bezitten, die iets „kunnen". De schepping ervan is gebonden aan de voorwaarde der natuurwettelijke mogelijkheid. In de techniek ontmoeten elkaar twee sferen: die van het natuurwettelijk mogelijke en die der menschelijke en maatschappelijke behoeften. Techniek is dus ook te definieeren als: de door bearbeiding geschapen vorm, waarin door natuurwettelijke processen aan menschelijke behoeften voldaan wordt.

Die vorm is gepraestabileerd; hij wacht er slechts op, uit de sfeer van het mogelijke, waarin hij, voor het menschelijk bewustzijn latent en nog ongekend, aanwezig is, in de sfeer der zintuigelijke waarneming te worden overgebracht. Dat is het technische scheppen. De vorm ligt, als Idee, gereed in een rijk van onafzienbare grootte, dat naast KANTS rijk der ervaringswetenschap, rijk van den wil en der zedewet en rijk van het schoone en doelmatige, het „vierde rijk" mag heeten. Het kenmerk der gestalten van het vierde rijk is hun machtsvolheid; zoodra een ervan in de zichtbare wereld tot waarneembare realiteit wordt gebracht, wordt een poort geopend, door

welke macht stroomt, — een telkens nieuwe macht, die de menschheid tot dusver niet kende.

Deze macht van den nieuw geschapen technischen vorm is even autonoom als die van een berg, een rivier, de zee. Zij stamt uit het wezen van het technische werk en is een maat voor de beteekenis der menschelijke behoefte en realiseering van de Idee. Is een belangrijk technisch werk gelukt, vervult het zijn taak zonder hapering, dan heeft het daardoor een groote autonome waarde, die buiten den mensch bestaat en haar oorsprong vindt in den geestelijken inhoud van het werk; want de ordening van het materieel chaotische in de richting van het doel geschiedt door den geest, door nadering van de gepraestabileerde oplossing. De Idee wordt zichtbaar in den vorm; en in de mate waarin dit het geval is, nadert het gerealiseerde wezen van het technische voorwerp het ideale wezen der technische Idee.

De arbeid van den schepper van een technisch voorwerp is méér dan die van den technischen vakman. Voorwaarde is kennis van de natuurwetten. Zijn aandacht is er op gericht, deze ten volle te laten gelden, en de mogelijkheden welke zij bieden, tot de uiterste grenzen te benutten. De taak, die hij zich stelt, die hem van het onbewuste uit gesteld wordt, is: de synthese te vinden van de natuurwettelijke mogelijkheden welke zijn materiaal hem biedt, en zijn doel. Hij weet, dat een oplossing in het vierde rijk als Idee gereed ligt en wil haar vinden. De drang tot zoeken is hem als een bevel en kan stijgen tot de exaltatie van den genialen kunstenaar. Voor het bewustzijn van den uitvinder is er een roeping, welke hij heeft te volgen. Hij weet niet, vanwaar zij komt, en ondergaat haar, gehoorzaamt eraan, omdat hij *moet*. Het is het onbewuste voorvoelen van de mogelijkheid der oplossing.

Maar hij staat tegenover een strenge orde, de metafysische orde der dingen *an sich*. Hij weet dit. Hij weet ook, dat zijn worstelen om de oplossing niet eindigen kan met een overwinning of „onderwerping van de natuurkrachten", zooals het vaak heet, maar met een overwonnen wòrden, een dienstwillig zich overgeven, waarbij hij van alle streven naar, zelfs van den wensch van behartiging van louter persoonlijke belangen heeft af te zien. Zijn geesteshouding is die van onderordening in uiterste consequentie. Hij ervaart, dat iets onmeetbaar groots hem tegemoet treedt, en weet,

dat vandaar de vervulling komen zal. Boven de technische gedachte stijgt de religieuse beleving uit.

*

Hier sluit DESSAUERS psychologie van het technische scheppen aan bij de door Dr. HERMANN TURCK gegeven karakteristiek van den genialen mensch [1]).

De houding van den mensch ten opzichte van de hem omringende buitenwereld is drieërlei: hij laat die buitenwereld op zijn zinnen en fantasie inwerken, d.w.z. hij krijgt gewaarwordingen; hij verwerkt die indrukken in zijn geest tot begrippen en ideëen, d.w.z. hij denkt; en op grond daarvan neemt hij besluiten en werkt hij actief op de buitenwereld in, m.a.w. hij handelt. Gewaarwording, begrip en handeling gaan voortdurend in elkaar over.

Op het genot van het gewaarworden, van het aanschouwen, van het met uitsluiting van elke baatzuchtige bijgedachte opnemen van de indrukken der buitenwereld berusten het schoone en de kunst. De genialiteit van den kunstenaar is het sterk vergroote vermogen, zich onzelfzuchtig, volkomen objectief, ten opzichte van die indrukken te verhouden, zich met geheel de ziel daaraan te geven, waardoor in het voorwerp van aanschouwing de Idee zichtbaar wordt.

De genialiteit van den denkenden mensch, den filosoof, berust op het vermogen, met het volle genot der overgave aan de Idee, zonder bijgedachte, te zoeken naar den zin des levens. Zijn denken staat buiten elk verband tot hemzelf; het heeft geen doel, d.w.z. is zélf doel.

Het geniale handelen is een handelen, dat niet door zelfzuchtige, subjectieve, eenzijdige belangen gedicteerd wordt, maar geschiedt naar een door den objectief gerichten geest gegrepen Idee. De handeling is zelf-doel; in dezelfde mate, waarin de mensch zich onbaatzuchtig voor zijn handeling interesseert, schenkt elke verbetering, elke stap in de richting der realiseering van de Idee hem geluk. In dezen zin was NAPOLEON geniaal —„NAPOLEON, der ganz in der Idee lebte" [2]). „Alles Kleine und Kleinliche stöszt der geniale Geist von sich ab", zegt CARL BLEIBTREU in *Der Imperator*,

1) Dr. HERMANN TÜRCK: *Der Geniale Mensch.*
2) GOETHE: *Sprüche in Prosa.*

„um sich den umfassenden hohen Sphären der Anschauung zuzuwenden. In diesem Sinne ist das Genie stets „Idealist"..... So war denn der Phantasiemensch NAPOLEON, der nervös-exzentrische Schlachtendichter, im Grunde der gewaltigste Idealist. Er lebte und webte nur im Reiche der groszen Tat-Ideën, die er zu verwirklichen suchte".

Door deze overgave van het daden-genie aan de verwerkelijking van een Idee is de geest gepraedisponeerd tot erkenning en aanvaarding van de omringende werkelijkheid zooals zij is; hierin schuilt de voorwaarde voor het bereiken van het doel. Het dadengenie is in dezen zin realist; midden in den Poolschen veldtocht schrijft NAPOLEON aan JOSEPHINE: „J'ai un maître qui n'a pas d'entrailles; c'est la nature des choses". Zijn leven lang heeft hij „la nature des choses" gezocht, ernaar gestreefd, de werkelijkheid te leeren kennen; het fantastische haatte hij hartgrondig. „Höchst bemerkenswert bleibt es immer", schreef GOETHE, „dasz Menschen, deren Persönlichkeit fast ganz Idee ist, sich so äuszerst vor dem Phantastischen scheuen".

NAPOLEON was bezeten van den drang tot realiseering van een Idee, welker oorsprong hem niet bewust was; hij kon haar „im Bewusztsein nicht erfassen; er leugnet alles Ideelle durchaus und spricht ihm jede Wirklichkeit ab, indes er es eifrig zu verwirklichen trachtet" [1]). Dit verklaart de overtuiging van den genialen mensch, dat hij als werktuig van een hoogere macht een roeping heeft te vervullen: „Alle groszen Männer", zegt BLEIBTREU, „haben gewuszt dasz ihr Sieg nicht von ihrem Genie, sondern von dem Willen des Weltgeistes abhing. Daher erklärkte NAPOLEON rundweg: Sei seine Mission erfüllt, so konnte ein Atom ihn fällen". „NAPOLEON glaubte bekanntlich mit vollster Klarheit seines weltüberschauenden Verstandes an eine Vorsehung, welche er auch „Schicksal" zu nennen beliebte. „La Providence" kam nie aus seinem Munde ..... Unzweifelhaft fühlte sich NAPOLEON als Werkzeug einer höheren Macht, auf deren Leitung vertrauend. Ein solcher Fatalismus ist im Grunde tiefreligiös, wofür sich der Gefangene von St. Helena, der vor Jesus sein Haupt beugte, auch wirklich ausgab".

---

1) GOETHE: *Sprüche in Prosa.*

De scheppende technicus, zooals DESSAUER hem omschrijft, staat op één plan met den genialen kunstenaar, den genialen denker en den genialen dadenmensch. Zijn worsteling om verwerkelijking van een Idee uit het vierde rijk, om overbrenging van een gestalte uit die sfeer in de wereld der zintuiglijke waarneming, is: gehoorzamen aan een innerlijke roeping. Het zijn geen zelfzuchtige motieven, die hem drijven; hij leeft in de Idee. Maatschappelijk was het lot van tal van uitvinders het lot van martelaren.

*

Technisch scheppen is verwerkelijking van een gestalte uit het vierde rijk, van een Idee. De uitvinder voegt aan de elementen, waaruit het technisch voorwerp is opgebouwd, iets toe, dat daarin niet aanwezig is: het beginsel der harmonische samenwerking van de deelen tot een éénheid, binnen de grenzen van het natuurwettelijk mogelijke. Daardoor kan, ofschoon de eisch van het aesthetische bij de uitvinding geen rol speelt, het technisch voorwerp aesthetische waarde hebben, ook voor den aanschouwer die zelf geen technisch inzicht heeft. De mogelijkheid van een technisch voorwerp, aesthetisch te werken, heeft denzelfden oorsprong als de autonome waarde ervan. Die oorsprong is: de door-geestelijking van den vorm in het licht van het doel. Als de zin van het voorwerp door alle vormen heen-licht, als de vorm transparant is voor doel en geest van de scheppingsdaad, als de veelheid der deelen zich rythmisch oplost in een laatste eenheid, dan schuilt daarin een bron van aesthetisch genot voor den aanschouwer. De moderne auto, licht en soliede, met zijn slanke lijnen, zijn zinrijke constructie, geheel zijn bouw, die onmiddellijk de voorstelling van beweging wekt, treft het voor lijnenschoon gevoelige oog als iets van ongemeene artistieke waarde. De nerveus-bewegelijke giek, de moderne oceaanstoomer geven de impressie als waren zij bezield, menschelijk bezield; het doel: de snelle beweging, spreekt door den vorm, en door den vorm héén, naar buiten.

In zooverre staat de arbeid van den uitvinder met dien van den kunstenaar op één plan. Zijn schepping bestaat niet slechts als waarneembare werkelijkheid voor den geest der menschen, doch oefent zelfstandig invloed uit. Beide, het kunstwerk en de uitvinding, zijn realiseering van een Idee en ontstonden doordat zij uit

de elementen waaruit zij bestaan, werden opgebouwd volgens een plan. Is de harmonische samenwerking der deelen, in de richting van verwerkelijking van de Idee, in de schepping bereikt, dan wijst die samenwerking boven zichzelve uit, doordat aan de elementen van het werk de dynamiek, die de inhoud der Idee is, werd toegevoegd. En dan is, door den kunstenaar zoowel als door den uitvinder, een nieuwe macht geschapen: de macht van het kunstwerk is zijn vermogen, den aanschouwer tot in het diepst van de ziel te ontroeren en diens geest zich omhoog te doen richten, — de macht der uitvinding is haar vermogen, zelfstandig in te werken op de maatschappij en deze te vervormen. Beide zijn geweldige ethische waarden.

*

In zijn *Befreiung der Technik* vult DESSAUER het zestal typen van geestelijke individualiteit, die SPRANGER in diens *Lebensformen* ontleedt en omschrijft, aan met: den „technischen mensch".

De analyseering van deze typen is SPRANGER het middel om orde te scheppen in de verwarrende veelheid der geestelijke verschijnselen. Hij onderscheidt de volgende grondtypen: de theoretische mensch, die objectieve kennis zoekt, bezield is van hartstocht voor waarheid; de economische mensch, die het nuttige wil en krachten en middelen weegt om het met de geringst mogelijke inspanning te verkrijgen; de aesthetische mensch, die vorm geeft aan zijn gewaarwordingen; de sociale mensch, die buiten zijn Ik treedt, eigen belang achterstelt en uit liefde handelt; de machtmensch, die zijn bestaan met behulp en desnoods ten koste van anderen handhaven en versterken wil en in zijn streven aan alle andere geestelijke motieven waarde ontzegt; en tenslotte de religieuze mensch, die alle gebeuren ziet in betrekking tot een Godheid. Geen mensch is representant van een dezer typen, zonder tevens drager te zijn van geestelijke krachten en eigenschappen van de andere. De isoleering van deze zes typen is SPRANGER middel tot ordening. Tezamen omvatten zij het geheele gebied van geestelijke werkzaamheid.

Den technischen mensch als ideaal type kent SPRANGER niet. De techniek is naar zijn schatting niets, dan de vervaardiging van werktuigen ter bereiking van op andere gebieden liggende doel-

einden. Hij ontzegt de techniek elken eigen, immanenten zin, — haar zin is in elk geval een vreemde zin, haar waarde een vreemde waarde. De techniek is slechts een middel, dat men gebruikt als men het noodig heeft en zoolang men het noodig heeft. De technicus is „jedes Zieles Knecht, jedes Herren Dienstmann". De techniek is, meent SPRANGER, ethisch indifferent, want zij laat zich voor alles gebruiken, voor de geneeskunde en de vervaardiging van vergiften, voor vrede en oorlog, voor opbouw en vernieling.

Zonder twijfel heeft de techniek voor de menschheid ook de beteekenis, welke SPRANGER omschrijft. Maar haar wezen wordt door zijn definitie niet geraakt. Indien er geen machines bestonden, zouden milliarden menschen noodig zijn om den arbeid te verrichten, die thans door de machines wordt verricht. Het kan niet waar zijn, dat de menschheid, zonder te weten wat zij deed, zich zou hebben overgeleverd aan een chaotische opeenhooping van technische middelen, die zij niet beheerschen, maar ook niet ontberen kan, zonder dat de techniek eigen zin hebben zou. Geheel ons leven is van techniek doortrokken. Zou dat alles toeval zijn, zonder zin, zonder orde, zonder eigen waarde? Zou een leidend beginsel ontbreken? Heeft de rechtspraak, de voltrekking van de wet geen zin, omdat die taak verdeeld is over een onnoemelijk aantal werktuigen en in honderden millioenen incidenteele gevallen wordt uitgevoerd? Niemand twijfelt er aan, dat dit alles verwerkelijking van de Idee der Gerechtigheid is en daardoor zin en eigen waarde heeft. De Idee des Rechts vormt den geestelijken achtergrond, waar verbonden is, wat in het dagelijksche leven gescheiden schijnt. Zij is eeuwig en onveranderlijk; slechts haar tijdelijke en voorbijgaande inhoud wijzigt zich en hangt af van de maatschappelijke verhoudingen. Uit de veelheid der maatschappelijke rechtsverschijnselen voert een weg direct naar dien achtergrond. Zou dit niet eveneens ten aanzien van de techniek het geval zijn? Zou niet ook uit de schijnbaar chaotische opeenhooping van technische objecten een weg leiden naar een achtergrond, vanwaar zij eigen zin en waarde ontvangen? Of zou inderdaad, zooals SPRANGER en met hem zoovelen, ook vele technici, meenen, een analoge achtergrond geheel ontbreken?

Het is waar: technische voorwerpen worden vaak misbruikt voor verkeerde doeleinden. Maar dat is hun zin evenmin als het de zin

der voorschriften van het positieve recht zou zijn, dat zij gehanteerd worden in strijd met het algemeene rechtsbegrip. Het rechtswezen vindt zijn eenheid, den oorsprong van zijn waarde en zijn immanente ethiek in de Idee des Rechts. De immanente eenheid, de zin, de eigen waarde van den technischen levensvorm ligt niet aan de periferie, met haar tallooze technische voorwerpen, maar in de kern. Er moet een algemeene oorzaak zijn voor het ontstaan, het uitvinden van al die technische vormen, die er vroeger niet waren.

De „technische mensch" wil de wereld verrijken met nieuwe dingen, van welke elk iets eigens „kan". De geestelijke natuur van den mensch kan slechts tot haar recht komen en zich ontplooien door emancipatie van den druk van het louter dierlijk leven. Volledig zal die emancipatie nooit kunnen zijn, — al het geestelijke doen en ondervinden van den mensch is met het lichamelijke vervlochten. Maar zij is gradueel mogelijk; de ontwikkelde techniek stelt in staat een groot deel der levenskracht te gebruiken voor geestelijk leven en scheppen. De behoefte-zelve hieraan stamt uit het rijk van den geest; ware de mensch niet drager van geest, leefde hij enkel, en dan onbewust, onder den druk van het louter-lichamelijke, die behoefte zou niet bestaan.

Dit is de bron van de zucht om dingen te scheppen, die drager zijn van macht. Het papier, de drukpers, de machine, de electrische generator, de radio-zender zijn dragers van macht. Hun macht is: den druk van het louter-lichamelijke te helpen verlichten, het geestelijke in den mensch gelegenheid te geven, tot zijn recht te komen, zich te ontplooien.

Dit is de diepere zin der uitvinding van het technische voorwerp. De uitvinding is: een aan de menschheid bewezen *dienst*. Al wat de technische voorwerpen kunnen, heeft de bestemming, der menschheid ten goede te komen. Dat maatschappelijke verhoudingen in de gelegenheid stellen, technische scheppingen te misbruiken, doet hieraan niets af. In duizend beken vloeien in de wereld der waarneembaarheden door menschengeest en menschenhanden overgebrachte gestalten uit het vierde rijk, en ze worden opgevangen in de uitgestrekte handen der menschheid, wier geestelijk leven zij dienen door bevrijding van de zorgen voor het licha-

melijke. „Aus dem Wesen der Technik", schrijft DESSAUER [1])

> Aus dem Wesen der Technik steigt ein neuer Leitgedanke in der menschlichen Kultur auf, die den zur Häresie gewordenen Wirtschaftsgedanke in seine Schranken zurückweist. Dieser Gedanke heiszt Sachdienst. Was ist Dienst? Alles, was dem Menschen zur Entwicklung, zum Aufstieg, in Not, Verteidigung, Entfaltung *von anderen* dargereicht wird.

En verder:

> Die ganze technische Armee, die gröszte Armee der Erde, ist Vollstreckerin des vierten Reiches, Befreierin, Erlöserin des Menschengeschlechtes; durch sie zieht ein die Macht und Weisheit des Schöpfers in die harrende Erde. Durch uns alle, den letzten kleinen Hilfsarbeiter nicht ausgenommen, entfaltet sich eine Welt der Ideen in der sichtbaren Welt. Im Tagwerk paart sich vielfach Technik mit Wirtschaft. So will es die Ordnung des Dienstes. Aber ihre Weihe hat die Technik vom Schöpfer und nicht vom Mammon [2]).

Uit het wezen der techniek stijgt de Idee der lotsgemeenschap omhoog. Uit de vervlechting, onder invloed der zich ontwikkelende techniek, van het lot van iederen mensch met dat van alle anderen groeit het besef, dat geen klasse, geen volk, geen wereldeel het recht heeft, zijn welvaart ten koste van anderen op te bouwen. „Was als fernes, schweres Sittengebot der Nächstenliebe nun seit Jahrtausenden gepredigt wurde, erfährt durch technische Dienstverflechtung die Unterstützung eines ungeheuren Anschauungsunterrichtes. So werden wir gepackt, gewandelt, erzogen durch tausendfache Erfahrung, uns selbst zu suchen im Dienst der anderen, in ihrem Schicksal den Schlüssel des eignen zu finden, ein Reich der Ordnung steigt aus der Welt der Ideen nieder" [3]).

Voor onze maatschappij zijn de producten der techniek „waren". Maar voor den technicus, in het licht van den geest der techniek, zijn zij: middelen tot hulp aan de menschheid. Technische arbeiders hebben hun leven besteed om ze te vervaardigen, voor mij, voor mijne medemenschen, tot hulp en genot. De taak der maatschappij is, voor de verdeeling te zorgen. Maar die voorwerpen zijn doordrongen van den scheppingsgeest, den wereldgeest, die ertoe dreef, door menschelijk denken en door menschenhanden in vormen te gieten wat bestemd is, der menschheid te worden aangeboden tot haar heil. Een stroom van trouw, zorg, offervaardig-

---

[1]) DESSAUER: *Philosophie der Technik*, blz. 124.
[2]) id. blz. 127.
[3]) id. blz. 133.

heid, menschendienst gaat van de voorwerpen uit. De beteekenis van den technicus stijgt ver uit boven die van vervaardiger van „waren"; zijn werk wordt geadeld door den dienst aan een hoogere autoriteit dan de maatschappij met haar tijdelijke en voorbijgaande vormen en verhoudingen. Voor ieder onzer werken duizenden; er is een algemeene innige verbondenheid. De maatschappij is het middel om haar in en door den ruil van de zakelijke producten der techniek te consolideeren en te bevorderen.

Producten der techniek kunnen misbruikt worden en wórden in onze moderne maatschappij misbruikt. Maar de techniek is een geweldige revolutionnaire, die zich niet in boeien laat slaan. Aan haar mogelijkheden meet de menschheid de misdadigheid der huidige verdeeling van aardsche goederen. Bij den tegenwoordigen stand der verkeerstechniek behoeft in China of waar elders geen mensch tengevolge van misoogst te verhongeren. Wordt dit beseft — en wel niemand twijfelt er aan — dan is duidelijk, welke de ware oorzaken en wie de ware schuldigen zijn.

„Die Technik", zegt MEISSINGER, „ist eine grosze Erzieherin".

> Wer durch ihre Schule gegangen ist, kennt ihre Art, menschen zu bilden. Diese Erzieherin ist erbarmungslos sachlich, aber sie ist feind aller Willkür. Ihre Gewalt ist die stille, grosze und gutmütige Gewalt der Natur. Es gibt gegen sie keinen Widerstand, aber freiwillige Mitarbeit belohnt sie überschwänglich. Sie weisz nur von *arbeitenden* Menschen, denn das Arbeitenwollen und Arbeitenkönnen ist der Adel, den sie der Menschheit als Angebinde in die Wiege gelegt hat.
>
> Die Technik ist Botschaft Gottes an unsere Zeit tragischen Uebergangs [1]).

De techniek neemt het masker af, dat de maatschappij haar voor-gebonden had, en toont haar ware gelaat: dat van den vrede. De liberale Idee, dat uit „het vrije spel der maatschappelijke krachten", dat wil zeggen: uit den strijd om het bestaan op leven en dood van allen tegen allen, het welzijn der menschheid zou opbloeien, ontwikkelt zich dialectisch tot de gedachte, dat ieder onzer van ieder ander afhangt en alle menschen alle menschen hebben te dienen.

Dit is de zin der techniek, haar ethische waarde, haar wezen. En alleen door dit te erkennen en te laten gelden zal de menschheid zich van den chaos kunnen redden.

Bandoeng, 12 Juli 1932.

---

1) DESSAUER und MEISSINGER: *Befreiung der Technik.*, blz. 79.

Marktpolitiek

door

Dr. J. HELLEMANS

Warenhuizen en pasars.

Sinds ettelijke jaren ziet men in de groote steden een eigenaardig soort winkels, warenhuizen genaamd, verrijzen.

Onder dezen moeten verstaan worden groote gebouwen met zes tot zeven verdiepingen, ingericht voor de uitstalling en den verkoop van allerlei artikelen, zoowel de dagelijks benoodigde als de luxe.

Zooals ik heb kunnen waarnemen zijn de Berlijnsche warenhuizen het beste ingericht, wordt daarin meer zorg besteed aan uitstalling, aan aantrekking van publiek dan in de Engelsche en Fransche het geval is. Daarom zal ik de Berlijnsche als voorbeeld nemen. In de Duitsche metropool zijn voornamelijk twee vennootschappen bekend om hunne warenhuizen en wel WERTHEIM en HERMAN TIETZ. Men kan in deze kolossale winkels alles koopen; van een naald tot een huis; van een theekopje tot een auto, van een spijker tot een schilderij; van een versche bloemkool tot een concertbiljet. WERTHEIM had zich voornamelijk er op toegelegd om het publiek alle mogelijke artikelen aan te bieden, terwijl bij TIETZ een ander principe voorzit, dat nu ook door WERTHEIM gevolgd wordt, nl. de textielwaren in de eerste plaats, terwijl de verkoop van alle andere artikelen als middel daartoe wordt aangewend.

In Berlijn wordt door de winkeliers zeer veel zorg aan de uitstalling besteed. Zij gaan zeer sterk van de gedachte uit dat men het publiek moet trekken, de aandacht moet laten vallen op de uitgestalde waren, tengevolge waarvan veel geld aan het etaleeren wordt ten koste gelegd. Van de parterre is een diepte van 2 tot 3 M. aan de straatzijde geheel door uitstalkasten ingenomen. Alleen de hoognoodzakelijke uit- en ingangen onderbreken deze. Mannequinpoppen nemen in de uitstalkasten een voorname plaats

in en de textielwaren zijn zóó uitgestald dat zij door kleur en rangschikking het oog boeien. Verder zijn er uitstalkasten met huishoudartikelen, reisbenoodigdheden, versche en geconserveerde eetwaren, sigaren, boeken, enz., enz., maar alle artikelen zoodanig gerangschikt, dat zij onmiddellijk de aandacht van het publiek trekken. In alle uitstallingen ziet en voelt men de meesterhand van den beroepsetaleur.

De groote parterrezalen zijn verdeeld in verschillende vakken, waarin zijden en katoenen stoffen zijn uitgestald. Een gedeelte is voor den verkoop van garen en band ingericht; maar om deze afdeeling te bereiken moet men lange gangen doorwandelen, waarlangs op voor dames verleidelijke wijze katoenen, zijden, fluweelen en kunstzijden weefsels zijn uitgestald, die tot nadere bezichtiging uitnoodigen. Om de liften te bereiken zijn ook meerdere dito gangen te doorloopen. De 1ste verdieping wordt grootendeels ingenomen door uitstallingen van wit katoen, calicots, enz., maar daartusschendoor wordt het vrouwelijk oog gestreeld door geëtaleerde stoffen voor japonnen, blouses, enz. Op de 2de verdieping heeft men de uitstalling van dameshoeden en om te zorgen dat het publiek vooral niet de bezichtiging dezer luxe-uitstalling zal overslaan, is er op deze verdieping een groote restauratiezaal annex tearoom, aan wier inrichting veel zorg is besteed. Voor een billijken prijs kan men er zoowel een kop koffie als een middagmaal verkrijgen, terwijl 's middags nog een strijkje tot het nuttigen van een kopje thee uitnoodigt. Op de 3de verdieping zijn allerlei gebruiksvoorwerpen uitgestald als klokken, gramofoons, radio-toestellen, boeken, schrijfbehoeften, muziekinstrumenten, tapijten, gordijnen, enz., enz.. Ook is daar een keurig ingerichte coiffeurszaak, waar haar, gezicht en handen op de modernste wijze verzorgd worden. De 4de verdieping is voor een groot gedeelte ingenomen door uitstallingen van versche levensmiddelen, versch vleesch, versche en levende visch, gevogelte, versche groenten en vruchten, koloniale waren, verschillende dranken, enz.. Het is een echte markt voor versche en geconserveerde levensmiddelen. De inrichting is uiterst modern. Zoo b.v. zwemt zoetwatervisch in groote bakken, waarin voortdurend met lucht vermengd water stroomt. Er is een koelkamer voor het bezwaren van vleesch, gevogelte, enz.. Om alles zooveel mogelijk uit te stallen zijn zoowel de wanden

van de koelkamer als die van de vischbakken van glas. Op de uitstalbanken zijn glazen wanden opgericht, zoodat de uitgestalde waren voor de verkoopers goed zichtbaar maar niet te betasten zijn. Op deze verdieping is nog een bar waar diverse dranken per glas verkocht worden en niet te vergeten de Berliner Würstchen met wat aardappelsalade; een eetwaar welke overigens in ieder bierhuis verkrijgbaar is. Op de 5de verdieping is voornamelijk keramiek uitgestald en de gewone huishoudartikelen. Luxe porcelein en glaswerk vindt men enkele verdiepingen lager, op een plaats welke veel bezoekers trekt.

Hoe is men er toe gekomen en wat is het doel dezer groote verkooporganisatie? WERTHEIM beroept zich er op dat wat men ook wenscht bij hem te koop is en K. D. W. (de afkorting voor Kaufhaus des Westens, thans aan HERMAN TIETZ behoorend) verkondigt met veel sprekende reclame letterlijk alles in voorraad te hebben. Uit de geheele exploitatie van het gebouw blijkt dat het grondverkoopartikel de textielwaar is en dat de overige artikelen er zijn om koopers te trekken, hun op ongezochte wijze de textielwaren te laten zien en hen dan tot koopen over te halen. Dit denkbeeld is niet nieuw. Ik heb het reeds bij een Indische toko, beheerd door een Europeesch echtpaar, waargenomen. Er waren dames die deze toko meden, want zeiden zij: „Je gaat er om een blikje heen en komt er met een katoentje uit". Evenzoo is het met de warenhuizen: de katoenen en zijden stoffen, de hoeden zijn zoo verleidelijk uitgestald, dat dames, die een gewoon huishoud-artikel moeten koopen, niet kunnen nalaten even de gelegenheid waar te nemen om zich te verlustigen in de bezichtiging van de voor een vrouw zoo begeerlijke stoffen, en onwillekeurig blijven zij aan een of ander katoentje of zijdje hangen. Is dit niet zoo — meestal omdat de beurs het niet toelaat —, dan is toch de begeerte opgewekt en wordt er naar gestreefd het stofje, dat het oog gestreeld heeft later in bezit te krijgen. Toen na de bezichtiging van een groot warenhuis onder de deelnemers van een handelscursus de bestaansredenen van warenhuizen besproken werden, gaf een der aanwezigen als zijn meening te kennen dat de organisatie der warenhuizen berust op de ijdelheid der vrouw. Zoolang zij deze eigenschap bezit, zal het warenhuis ook blijven bloeien.

Aan uitstalling, advertentie en verdere attractiemiddelen wordt

veel geld besteed, dat op een of andere wijze vergoed moet worden. Als basis geldt, zooals een der directeuren mededeelde, dat men zooveel mogelijk bezoekers tracht te trekken, want uit dezen moeten de koopers voortkomen. De kosten gemaakt b.v. voor de Kerstmisuitstalling zijn enorm. Zoo is bij WERTHEIM daarvoor een geheel atelier ingericht met organiseerende kunstenaars en 30 arbeiders, die, zoodra de eene Kerstmis achter den rug is, direct voor de „clou" van een volgende aan het werk gaan.

Bij vele Berlijners zijn de warenhuizen niet gewild. Zij beweren dat de prijzen der artikelen te hoog zijn in vergelijking met die der gewone winkels. Dit moge het geval zijn met de textielwaren, vooral die, waarvan de warenhuizen den alleenverkoop bezitten; voor de gewone huishoudartikelen geldt dit niet. De prijzen der eetwaren zijn zeker niet hooger dan in de gewone comestibelwinkels, zelfs zijn ze op Vrijdag eerder daar beneden. Dezen dag, „billiger Tag" genaamd, hebben de warenhuizen in 't bijzonder vastgesteld om tegen zéér billijken prijs versche levensmiddelen aan te bieden; ook wordt dit in de dagbladen met vette letters aangekondigd. Het toestroomen der huisvrouwen naar de afdeeling eetwaren is iederen Vrijdag dan ook enorm. Maar tegelijkertijd wordt er lapjesdag, coupondag gehouden, zijn deze artikelen op tafels uitgestald, geplaatst te midden van andere textielwaren.

En dan nog zoodanig, dat om de afdeeling voedingsmiddelen te bereiken de bezoekers verplicht zijn de loopgangen te bewandelen, waarlangs deze textielwaren steeds op verleidelijke wijze zijn uitgestald.

Telkenmale wanneer ik een warenhuis bezoek, moet ik denken aan de Indische pasars, met name aan den oud-Indischen pasar. Vooral die van Semarang staat mij dan voor den geest. Alvorens aldaar het terrein, waarop de versche levensmiddelen te koop worden aangeboden, te bereiken, moet men lange loodsen doorloopen waarin sarongs, katoentjes, zijden stoffen, kramerijen, sieraden met Indische edelgesteenten verkrijgbaar zijn.

Deze artikelen behooren voornamelijk aan Chineezen, die trachten hunne waren zoo voordeelig mogelijk te etaleeren. Aangezien nieuwe sarongs schel van kleur zijn, wordt de verkoopruimte donker gehouden, maar omdat hierin ook uitgestalde edelgesteenten door schittering moeten opvallen, heeft men in 't dak een kleine

glazen ruit gezet, waardoor het licht juist op de Indische diamant valt.

Den gemengden verkoop van levensmiddelen tegelijk met andere artikelen heeft men gedurende de laatste jaren veel bestreden. Men is van meening, dat een pasar uitsluitend bestemd is voor den verkoop van versche levensmiddelen, en heeft daarom andere artikelen geweerd. Opvallend is dus, dat men een zeer oude oostersche gewoonte — men denke slechts aan de zoogenaamde bazars in oostersche steden — in Indië te niet wil doen, terwijl deze verkoopwijze in Europa steeds meer in zwang komt.

De bezwaren tegen den gemengden verkoop kan ik niet inzien, vroeger niet en nu nog minder, nadat ik bijna alle groote markten in Europa heb bezocht. Bij een goed toezicht is er uit een hygiënisch oogpunt absoluut geen bezwaar om versche levensmiddelen met textiel- en luxeartikelen, enz. op hetzelfde terrein, zelfs onder hetzelfde dak uit te stallen. Evenzeer als de directie van een Europeesch warenhuis de levensmiddelen tegen een zeer lagen prijs verkoopt om bezoekers te lokken, de daardoor ontstane verliezen dekt door textielwaren met een grootere winstmarge te verkoopen, zoo kunnen ook de autoriteiten van het Indische pasarwezen de huurprijzen der standplaatsen van levensmiddelen lager stellen dan noodzakelijk is, en kunnen de daardoor ontstane verliezen gedekt worden door de huurders die handelen in luxeartikelen, enz.. Deze hebben er geen bezwaar tegen een hooge huur te betalen, wanneer hun slechts een plaats wordt aangewezen met druk verkeer; en indien hun daarenboven de gelegenheid wordt gegeven hunne goederen op te slaan, zijn zij genegen een ruim bedrag voor de exploitatie van den pasar bij te dragen. Deze compensatie is onvermijdelijk, indien men de verkoopplaatsen der noodzakelijke levensmiddelen — in casu de levensmiddelen zelve — zoo weinig mogelijk wenscht te belasten, een streven hetwelk algemeen in Europa bestaat en officieel ook door de N. I. regeering als principe is aangenomen.

Wat in warenhuizen bijzonder de aandacht trekt is, dat alle artikelen op opvallende wijze worden uitgestald, zoodat ze onmiddellijk de aandacht van den bezoeker trekken. Hiervoor is vooreerst ruimte noodig, maar deze wordt meer in de lengte dan in de diepte gevonden. Een uitstalkast van meer dan 3 M. diep vindt

men zelden, zelfs blijkt deze diepte onvoordeelig te zijn: 2 M. diepte is het gemiddelde en langs vele loopgangen is ze niet meer dan 1 M. Veel waarde wordt aan de lengte gehecht. Vooral voor een parterre, aan een drukke straat gelegen, wordt zeer veel betaald.

Deze zelfde wet geldt voor de verkoopplaatsen op de pasars. Een verkoopplaats dieper dan 3 M. acht men onvoordeelig. Dit blijkt uit de Indische pasars met een diepte van 4 M.: de laatste M. dezer diepte blijft vrijwel onbenut. Toch moet er huur voor betaald worden, wil de exploitatie van het gebouw rendeerend zijn, en aangezien de geheele pasar te massaal, dus te kostbaar is opgevat, kunnen de huurders de vereischte huur niet opbrengen. Elders is men weder tot een ander uiterste vervallen: men heeft voor de groentenhandelaars steenen tafels gebouwd, welke ongeveer 1,2 M. breed en 2 M. lang zijn en waarvan iedere handelaar slechts de helft in huur kreeg. Het voetstuk is flink breed, lang en massief, zoodat geen mogelijkheid bestaat om iets onder de tafel te bergen. Het was nl. een ergernis, dat onder de voordien gebruikte bamboetafels voorraad- of ledige manden bewaard werden. Het was onhygiënisch! Daarenboven zijn de steenen tafels zoodanig geplaatst, dat ze in den namiddag aan de felle zon zijn bloot gesteld. Men heeft geen rekening gehouden met de feiten, dat de uitstalling van de weinig waardevolle en toch een groot volume innemende groenten een groote plaats vereischt en dat deze artikelen in manden in voorraad gehouden moeten worden, welke in de directe nabijheid van den handelaar moeten staan. Rekening heeft men ook niet gehouden met het feit dat de inlandsche groentenboer, evenals zijn Europeesche collega, veel waarde aan een goede uitstalling hecht. Van dit laatste kan men zich overtuigen, wanneer men 's morgens tegen 6 uur op Pasar Senen de groentenhandelaars hunne waren op de uitstaltafels of op hunne draagmanden ziet schikken om een harmonisch geheel te krijgen. Zij arrangeeren dikwijls een waar stilleven. Gaat men de eischen na, aan welke een verkooptafel voor groenten moet voldaan, dan beantwoorden de steenen tafels vrijwel aan geene. Is het niet te begrijpen dat de inlandsche koopman zijn groote ontevredenheid er over betuigd heeft? De tafels voldoen echter uitstekend voor datgene, waarvoor de inlander ze gebruikte, nl. om bij gebrek aan wachtruimte op den pasar er op uit te rusten. Het behoeft dan

ook geen verwondering te baren, dat, toen op een avond de autoriteiten pinter dachten te wezen door de op de tafels liggende menschen door natspuiten te verjagen, er een wrevel ontstond.

Cement als materiaal voor een verkooptafel voor groenten heb ik hoogst zelden aangetroffen. Steeds was het hout of een raamwerk van ijzer en houten planken. Ik heb altijd tegen het enkel gebruik van cement, zoowel voor vloer als voor tafels geijverd. Dit materiaal is uitstekend voor een onderlaag of voor inwendige constructie, maar het dient door een voor vocht en vet ondoordringbaar materiaal bedekt te worden. De verklaring daarvoor heb ik vroeger herhaaldelijk gegeven en zal ze nogmaals herhalen: cement is broos en poreus. Er ontstaan met de jaren kleine scheurtjes. In deze en in het cement zelf dringt gemakkelijk water, dat meestal niet zuiver is, maar olie, vetten en eiwitten bevat. Deze stoffen gaan in 't tropisch klimaat spoedig tot bederf, zijnde verzuring, over en nu lossen de ontstane zuren het cement op. De scheurtjes worden grooter, de specie verliest hare homogeneïteit, verpoedert, er komen putten in het cement en het brokkelt af. Dit proces zal men zeker na 6 jaren in de cementtafels kunnen waarnemen. De slechte, oogenschijnlijk verwaarloosde toestand zal aan den gebruiker of den onderhouder toegeschreven worden, maar geen van beiden heeft er schuld aan: deze ligt bij den opdrachtgever voor den bouw en het gebruik.

Bij iederen pasar vindt men — misschien is het thans beter gezegd, vond men — vele gelegenheden voor verkoop van toebereide eetwaren, de zoogenaamde warongs. Ze zijn eenvoudig ingericht, dikwijls primitief en waren daarom een ergernis voor sommige autoriteiten (?). Waarom is mij onbegrijpelijk. Het ligt toch voor de hand, dat de inlander, die van heinde en ver zijn waren gepikold heeft, vermoeid en hongerig is, zoodra mogelijk zijn honger wenscht te stillen, en is het dan niet begrijpelijk dat hij dit doet op de plaats waar hij zijn bedrijf uitoefent en daarbij zoo mogelijk toezicht op zijne uitgestalde waren uitoefent? Wat voor bezwaar zit hierin? Men ziet hetzelfde op en bij de Europeesche markten. Men denke slechts aan de stalletjes en karren met mosselen, oliebollen, wafels, worstjes, escargots, enz. enz. Daarenboven bestaat bij den inlander vaak de gewoonte buitenshuis te eten, een gewoonte welke hij met den zuid-Europeaan gemeen heeft. Deze

wijkt geheel van de Hollandsche af. Een Nederlander doet liefst alles binnenshuis, een zuid-Europeaan en oosterling liefst buiten. Men kan het verkeerd vinden, maar de vreemdeling, al is hij overheerscher, dient zich naar de volksgewoonte te voegen, indien deze geen onoverkomelijke bezwaren oplevert.

Een ergernis bij velen geeft de primitieve inrichting der warongs. Uit een streng critisch oogpunt beschouwd voldoet deze niet aan alle te stellen hygiënische voorwaarden. Maar deze eetgelegenheden zijn bestemd voor de laagste klasse der inlandsche maatschappij; men mag dus enkel als eisch stellen dat hare inrichting zoodanig zij, dat het bereiden en nuttigen der aanwezige eetwaren niet nadeelig voor de gezondheid van de bezoekers is. Luxe is uit te sluiten, omdat ze door de bezoekers niet te bekostigen is. Is de keuken in het huis der klanten beter ingericht? Ik weet bij ervaring, dat koelies de warongs, welke naar eenige luxe zweemden, meden, omdat zij vreesden voor de betere inrichting een te hoog bedrag voor de consumptie te moeten betalen, ook dat zij zich in de betere omgeving niet thuis gevoelden. Vergelijkt men de inrichting der volkseetgelegenheden in de zuid-Europeesche landen met die van de warongs, dan steken deze laatsten er niet slecht bij af en staan zij volgens mijn meening zelfs hooger. De inrichting van de warong heeft met die van de geheele markt of pasar gemeen dat de hygiënist er vele aanmerkingen op heeft, welke niet te ondervangen zijn, tenzij er veel geld aan besteed wordt, hetgeen tegenover de lagere volksklasse niet verantwoord is. Men mag tevreden zijn, indien èn warong èn pasar niet tegen de algemeene hygiënische eischen zondigen.

Afgescheiden van de inrichting der warongs achten sommigen zelfs de aanwezigheid van eetgelegenheden op den pasar onnoodig en overbodig. Merkwaardig is nu wel dat men zoowel in de warenhuizen als op de Europeesche markten uitstekend voor een billijken prijs zich voeden en laven kan. Waarom moet dit op de pasars dan verboden worden?

Is in een warenhuis een goedkoope restauratie, kan men daarin tegen billijken prijs versche levensmiddelen koopen, maar zal men voor textielwaren een weinig meer dan in gewone manufactuurwinkels moeten betalen, evenzoo dient men volgens vele Europeesche marktautoriteiten en ook mijns inziens een marktplaats, die

oorspronkelijk uitsluitend bestemd is voor den verkoop van versche levensmiddelen, tegen een verhoogd tarief den verkoop van textiel- en luxeartikelen en toebereide eetwaren toe te staan, zoodoende het mogelijk te maken de verkoopplaatsen der noodzakelijkste levensmiddelen zoo goed mogelijk in te richten en tegen lagen prijs te verhuren. Handelen pasarautoriteiten volgens deze regelen, dan voldoen zij aan de algemeen vastgestelde wet: te zorgen dat versche levensmiddelen tegen zoo laag mogelijken prijs verkrijgbaar zijn.

2. Straatverkoop.

Op een zonnigen Meimorgen duik ik te Berlijn op de Wittenbergplatz op uit den Untergrund. Vlak voor mij is een groot perk met donkerroode Darwintulpen als een Hollandsche groet. Mijn oogen opslaande kijk ik in de 50 M. breede Tauentzienstrasse, waar de vier rijen platanen met de nog niet geheel ontloken, intensief groene bladeren den toekomstigen zomer aankondigen. Op den achtergrond wordt deze drukke verkeersweg gemarkeerd door de in modern Gothischen stijl opgetrokken Wilhelmgedächtniskerk. Haar groote toren en de vele kleine torentjes zijn voor de levendige straat een goede achtergrond, vormen er een harmonisch geheel mee. Links op den hoek der Tauentzienstraat staat het groote gebouw van het warenhuis K. D. W.. Vlaggen en verschillende aanplakbiljetten boeien nog meer de aandacht dan het in grooten stijl opgetrokken gebouw reeds doet. Het is Vrijdagmorgen en rechts op de Wittenbergplaats vallen de diverse kraampjes van de weekmarkt op, waarvoor en waartusschen zich een enorm aantal marktbezoekers beweegt. Voortdurend schuiven in snelle vaart auto's voorbij. Opeens staat er een stil. Het is een gesloten, groen gelakte vrachtwagen, waarop reeds bij het verminderen van de vaart een 20-tal mannen toeschieten, die het rijtuig, nadat het stilstaat, omringen. De actie dezer mannen trekt mijn aandacht en naderbij komend, blijkt het een auto te zijn van het bekende dagblad „B. Z. am Mittag". Fluks krijgt iedere man een flink pak couranten en binnen vijf minuten is de auto verdwenen, de mannen verspreid en hoor ik van verschillende kanten uitroepen: „B. Z. am Mittag". Ik denk eens over deze organisatie na. Het nieuws, het dagelijksch geestelijk voedsel, dat daar voor 10

pfennig te koop wordt aangeboden, heeft de redactie dezer courant hedennacht en vanmorgen vroeg verkregen van wijd en zijd, van pool tot equator verzameld in haar bureau, staande op Tempelhof, gelegen in een der verste buitenwijken der wereldstad Berlijn. De ontvangen telegrafische, telefonische, radiografische en schriftelijke berichten zijn gesorteerd, de vereischte vorm is gegeven, waarbij voor een pakkend hoofd gezorgd is, dat met groote letters gedrukt de aandacht van den lezer moet trekken. De drukpers heeft spoedig haar functie verricht en binnen een uur zijn de vele gereed staande vrachtauto's gevuld, welke naar alle stadsdeelen, stations, kiosken, enz. de oplaag brengen. Zelfs staan er eenige vliegmachines op 't vliegveld Tempelhof gereed om de couranten naar de groote Duitsche steden te vervoeren. Binnen twee uur na de uitgaaf is de B. Z. in Hamburg, Hannover, Breslau, Frankfurt, enz. te koop en binnen ¾ uur na de verzending uit de drukkerij op Tempelhof wordt de courant overal in Berlijn te koop aangeboden. En hoe geschiedt deze verkoop? Behalve in bepaalde boekwinkels, in kiosken, enz. bieden verscheiden venters ze te koop aan, hetzij op een hoek van de straat staande of tegen den stroom van voetgangers inloopend, in koffiehuizen, bij de tram- en autobushalten, zelfs in de tramwagens en in den Untergrund, hoewel aldaar verkoop van iedere waar eigenlijk verboden is.

Maar waarom wordt er zoo'n haast gemaakt met den verkoop van de B. Z.? Waarom worden er zooveel kosten besteed om zoo vlug mogelijk den verkoop te doen plaats hebben? In tegenstelling tot de andere dagbladen als de Lokalanzeiger, Berliner Tageblatt, Vossische Zeitung, enz. enz., die óók langs den weg, op straathoeken, in kiosken te koop worden aangeboden, wordt er van den straatverkoop van de B. Z. veel meer werk gemaakt. De oorzaak moet gevonden worden in het feit dat de B. Z. de room van de melk afsnoept. In den loop van den morgen zijn de voornaamste berichten voor de dagbladen binnengekomen, welke in de avondedities van de gewone couranten zullen worden opgenomen. De uitgever van de B. Z. maakt van deze tijdsruimte gebruik om de geestelijke kost, waarnaar het publiek hunkert, zoo versch mogelijk aan te bieden. Er zijn wel dagbladuitgaven, die trachten koopers van de B. Z. af te snoepen, door wat eerder te verschijnen, b.v. de „Berliner um 12 Uhr", welke reeds om 9 uur 's morgens

verkrijgbaar is, maar dit lukt niet, daar de B. Z. de stemming van de beurs en den koers van de voornaamste speculatiefondsen vermeldt en dit is juist het nieuws waarop een overgroot deel der lezers zich spitst. Daarenboven bevat de B. Z. artikelen van vooraanstaande journalisten en critici.

Met het geestelijk voedsel gaat het juist als met het voor het onderhoud van het lichaam bestemde. Nieuws als in de dagbladen voorkomt, dat spoedig oudbakken is, wordt op zooveel mogelijke plaatsen het publiek onder den neus geduwd, staat met groote letters en kernachtige opschriften op de voorzijde der dagbladen vermeld, opdat de verleiding groot zij om een exemplaar te koopen.

Is de geestelijke kost van anderen aard, b.v. litteratuur, dan wordt ze in de boekwinkels en kiosken op zichtbare wijze uitgestald en studieboeken staan in een winkel op een rek, wachtende dat een kooper zich over hen ontfermt.

Terwijl ik over dezen litteratuurverkoop sta te peinzen, word ik tot de werkelijkheid teruggeroepen door het luidkeels aanprijzen van dassen door straatverkoopers, staande voor het warenhuis K. D. W. Er staan daar meer verkoopers, b.v. in odeurs, vulpenhouders, kinderspeelgoed, enz., die allen luide hun waar aanprijzen.

Daartusschen staat heel kalm zonder één woord te zeggen een Japanner, die waaiertjes van gekleurd papier te koop aanbiedt en er een telkens door een lichten korten handzwaai geheel van kleur en vorm doet veranderen. Hij doet niets anders dan telkens dit stukje speelgoed met korte soepele handwendingen heen en weder bewegen, trekt daardoor veel kijkers tot zich en verkoopt vrij veel. Typeerend is het verschil van verkoop door westerling en oosterling: terwijl gene met veel geschreeuw en poeha zijne waren demonstreert en aanprijst, toont de oosterling eenvoudig, zonder een woord te spreken de bijzondere attracties van zijn koopwaar aan. Wie van deze beiden heeft het bij het rechte eind? East is east, west is west and never the twain shall meet.

In gedachten verzonken staar ik in de Augsburgsche straat, waaraan het warenhuis K. D. W. eveneens grenst en mijn oog valt op een paar handwagens, waarop appels, sinaasappels, ananas, enz. zijn uitgestald. De straatverkoop der levensmiddelen!

Er staat nu een viertal wagens, vrij diep in de straat, want het is weekmarkt en dan moeten de straatverkoopers een afstand van

minstens 200 M. van de grens der weekmarkt in acht nemen. Maar op andere dagen staan zij op den hoek van de straat, onmiddellijk bij de groote verkeersader, de Tauentzienstraat. Deze fruit- en ook groentenwagens ziet men niet alleen hier, maar bijna op iederen hoek van een straat waar het verkeer het eenigszins toelaat. Anders dan groenten, fruit, aardappelen, gerookte visch en eieren ziet men op straat geen voedingsmiddelen te koop aanbieden. Voor andere waren moet men in de vele weekmarkten, in de detailmarkthallen, in het oneindig aantal winkels en in de centrale markthal op de Alexanderplaats terecht. Al naarmate men betere kwaliteit verlangt, moet men zijn inkoopen in een beter ingerichte verkoopplaats doen. Concurreeren doen deze verkoopgelegenheden ten zeerste tegen elkaar.

Voor de vele winkeliers zijn de straatverkoopers een doorn in 't oog. Echter de groothandel kan dezen niet missen. Voor de spoedig bedervende waren, welke de natuur plotseling in groote hoeveelheden ons aanbiedt, is de straatverkoop onmisbaar, omdat de levensmiddelen duidelijk getoond worden, als het ware onder den neus van het publiek gehouden, wat tot koopen aanmoedigt. Aan het uitstallen der waren besteedt de straatverkooper de noodige zorg; hij rangschikt en poetst zijn appels op om den lust tot koopen aan te wakkeren. Dezen straatverkoop heb ik in iedere groote stad aangetroffen, hetzij meer of minder uitgebreid, al naarmate van de behoefte. Er is van autoriteitswege vergunning noodig, waarvoor een gering bedrag wordt geheven, en het wordt, waar het verkeer het eenigszins toelaat, toegestaan. De inrichting der uitstalling wordt geheel aan den verkooper overgelaten, maar wel is hij verplicht de prijzen der waren duidelijk zichtbaar te vermelden. Natuurlijk moet op netheid acht geslagen worden, edoch wordt veel door de vingers gezien. Zoo zag ik menigmaal naast een fruitwagen een hoop papier, afkomstig van de verpakking van appels, op straat liggen of kisten naast of onder den wagen opgestapeld.

Moet in Indië de straatverkoop van versche levensmiddelen worden toegestaan? Bestaan daarvoor redenen? Reeds boven is uiteengezet dat de groothandel veel waarde aan den straatverkoop hecht, omdat langs dezen weg vele waren, waarvan de toestand zoodanig is dat ze niet meer opgeslagen kunnen blijven, zoo spoedig mogelijk van de hand zijn te zetten. Noodig is daarvoor de

koopwaar op vele en tevens drukbezochte plaatsen onder de oogen van het publiek te brengen. Dit doet de straatverkoop; er is geen andere wijze beter en goedkooper, welke hem vervangen kan.

In Indië heeft de straatverkoop een geheel ander aspect dan in Europa. Men kent daar de 4 tot 5 verdieping hooge huizen niet.

In Europa is het den straatverkooper niet mogelijk aan iedere woning van het verdiepingshuis aan te bellen; het is voor hem ondoenlijk beladen met koopwaar de vele trappen te beklimmen. Daarom staat hij op de hoeken van drukke straten en toont zijne waren op opvallende wijze aan de voorbijgangers. In de Indische steden is het den straatverkooper wèl mogelijk in het huis zijner afnemers zijne waren aan te bieden. Maar er is daar voor een vaste standplaats van een straatverkooper nog één groot bezwaar. Zijne waren gaan, om het ietwat overdreven uit te drukken, met het uur in kwaliteit achteruit, en dientengevolge ook in waarde. De koopman moet daarmede rekening houden en moet zijn koopers uitzoeken al naarmate de hoedanigheid zijner artikelen. Zijn deze versch dan kan hij ze b.v. aan Europeanen tegen een goeden prijs aanbieden, maar al naarmate meer op den dag de groenten verlept zijn, moet hij minder welgestelde burgers uitzoeken, verdwijnt zoo langzamerhand in de kampong, zelfs tot diep in de kampong. Ten slotte is hij verplicht de restanten op crediet te verkoopen om ze maar kwijt te zijn, want ze behouden beteekent verlies.

Wat zou er gebeuren indien in Berlijn de straatverkoop der dagbladen verboden werd? De pers zou een fel alarm slaan. Het Berlijnsche publiek zou eveneens hevig protesteeren. Ook de groenten- en vruchtenhandel zou bij verbod van straatverkoop een groot spektakel maken, hunne voormannen zouden bij autoriteiten en bij openbare lichamen zoodanig opponeeren, dat het bestuur zou moeten zwichten. Iets dat eeuwen bestaan heeft, waarvan de noodzakelijkheid gebleken is en dat niet te vervangen is, kan men niet enkel en alleen uit een zindelijkheidsoogpunt zonder meer opheffen. De Javaan protesteert echter op andere wijze dan zijn westersche broeder; mort en moppert onder zijn kornuiten, niet openlijk of met onmiddellijk alarm. Daardoor merkt het Europeesch bestuur weinig van de onrust, totdat plotseling om een of andere reden de toestand zeer gespannen wordt.

3. *Report on Markets and Fairs in England and Wales.*

a. Inleiding.

Voorgaande hoofdstukken zijn in Berlijn geschreven en zouden waarschijnlijk in portefeuille gebleven zijn, ware het niet dat gedurende mijn verblijf in England mijn aandacht viel op het „Report on Markets and Fairs in England and Wales", in 1927 uitgegeven door het ministerie van landbouw en visscherij.

Uit het algemeen gedeelte van dit rapport zijn overgenomen de hoofdstukken, welke mij voor Indië van belang voorkomen. Als noot heb ik er tusschen gevoegd mijne opmerkingen en ervaringen verkregen gedurende mijne rondzwervingen in Europa gedurende zeven jaren.

b. Ontwikkeling en classificatie der markten [1]).

Oorspronkelijk diende iedere produktenmarkt voor den directen handel tusschen producent en consument en was in werkelijkheid een detailmarkt. De ontwikkeling van den landbouw had tengevolge dat menige boer meer produkt ter markt bracht dan hij in kleine partijtjes aan consumenten kon verkoopen. Te meer in streken waar de productie naar specialisatie neigde. Er kwamen dan plotseling zeer groote hoeveelheden ter markt, welke voor de locale consumptie te groot waren en die op een ver verwijderde markt moesten verhandeld worden.

Het eerste geval was de aanleiding dat de locale handelaar zich in den detailhandel specialiseerde, het tweede dat de plattelandshandelaar zich toelegde op opkoop van produkten om deze en masse te verzenden naar groote consumptiecentra. In sommige gevallen hebben de kleine markten er op gereageerd door van karakter te veranderen en langzamerhand van detail- tot centraal-, tot groothandelmarkt [2]) uit te groeien. In andere gevallen hebben de locale markten aan belangrijkheid verloren; echter haar oorspronkelijk detailkarakter behouden. Maar de overtollige produktie is in handen der handelaars gekomen, die geen gebruik van de marktfaciliteiten maken.

---

[1]) De vertalingen uit het „Report on Markets and Fairs in England and Wales" zijn met kleine letter, mijne noten en opmerkingen met gewone letter gedrukt.

[2]) Onder detailmarkt wordt verstaan de plaats voor den verkoop van versche levensmiddelen direct aan de consumenten.

Onder markt voor den groothandel de plaats voor den verkoop van versche levensmiddelen aan wederverkoopers dezer artikelen in verschen of toebereiden staat.

De centraalmarkt staat tusschen deze beide in, er is daar dus verkoop zoowel en detail als en gros.

In de meeste consumptiecentra hebben de oorspronkelijke detailmarkten zich gehandhaafd en in menig geval worden alleen de plaatselijk voortgebrachte produkten er verhandeld, maar deze locale voorraden worden altijd vermeerderd met waren van elders aangevoerd. Hierin is echter weder een specialisatie toegepast, welke in iedere detailmarkt overheerscht. Tegenwoordig hebben winkels in de steden een groot gedeelte van den detailhandel tot zich getrokken [1]).

Toenemende stadsuitbreiding en daarmede de steeds grootere moeilijkheid van transport naar en distributie in de dichtbevolkte wijken, hebben in het grootbedrijf tot specialisatie aanleiding gegeven.

In de meer belangrijke steden zijn er tegenwoordig centraalmarkten gewijd aan den groothandel. Zij verschaffen faciliteiten om produkten van verschillende streken en ook van overzee afkomstig bijeen te zamelen en ze vervolgens onder groot- of detailhandelaren weder te verdeelen.

De normale lijn van marktontwikkeling heeft in dezelfde markt zoowel voor den groot- als voor den detailhandel zij aan zij geloopen, totdat het voordeeliger bleek de beide wijzen van handeldrijven van elkaar te scheiden.

Nog twee punten dienen voor de markten in groote consumptiecentra vermeld te worden. Het eerste is dat in de meeste groothandelmarkten een plaats is opengehouden voor de locale producenten, die voldoende waren ter markt brengen om ze in het groot te kunnen verkoopen.

Het tweede is dat de detailmarkten in menige groote stad in ontwikkeling zulk een vlucht hebben genomen, dat zij nog slechts zeer weinig gelijken op de kleine detail- of straatmarkt waaruit zij oorspronkelijk ontstaan zijn. Zij zijn vaak ondergebracht in overdekte gebouwen en in menige stad vindt men zoowel de open als de overdekte detailmarkten.

Ofschoon geen scherpe grens getrokken kan worden, zijn de groothandelmarkten in 't algemeen te onderscheiden naar gelang van de functie welke zij uitoefenen en wel in 1e: markten in productiecentra, voornamelijk bestemd voor het ontvangen en inzamelen van produkten

---

[1]) In alle Europeesche steden ziet men, voornamelijk in de zijstraten, vele groenten-, vruchten, vleesch- en vischwinkels. Zelfs om en bij een marktterrein kan men er ettelijke aantreffen. Deze soort winkels ontbreken in de tropische steden geheel, een héél enkele vruchtenwinkel uitgezonderd, maar wel vindt men een zeer groot getal toko's, waarin geconserveerde levensmiddelen te koop worden aangeboden. Op Petjenongan heeft een Chinees getracht versche groenten te verkoopen, maar tegen 11 uur was zijn waar door verleptheid ontoonbaar. De detailmarkten, de kleine pasars als Pasar Baroe, Kali got, Salembah, enz., zijn feitelijk niets dan een verzameling van kleine toko's.

om ze daarna naar ver verwijderde centra te verzenden [1]), en 2de: markten in dicht bevolkte centra waarop de binnen- en buitenlandsche waren voor plaatselijk gebruik zoowel als voor andere markten worden gedistribueerd [2]).

c. *De groothandelmarkten in consumptiecentra.*

Deze markten vindt men in 't algemeen in steden met 100.000 of meer inwoners, uitgezonderd wanneer deze steden van het noodige voorzien worden door groothandelmarkten uit dichtbij gelegen steden [3]).

Sluit men in de zeehavens de markten met afslag voor de ingevoerde visch en vruchten uit, dan kan men de markten voor den groothandel in consumptiecentra verdeelen in:

die voor fruit, bloemen en groenten,
„ „ visch en gevogelte,
„ „ vleesch [4]).

Met slechts weinige uitzonderingen behooren deze aan de plaatselijke autoriteiten. Zij worden dagelijks gehouden en voorzien in de behoeften van de districten waarin ze zijn gelegen, behalve enkele uitzonderingen, waartoe in de eerste plaats behooren de Covent Garden Markt en de Smithfield Meat Markt te Londen. Zij zijn van groot gemak voor den detailhandel, omdat zij de gelegenheid bieden de hoedanigheid en den prijs van groote toevoeren te bepalen en te vergelijken, tevens spoedig een selectie te maken. Zij helpen prijzen te stabiliseeren, daarenboven te verzekeren dat de prijzen de verhouding van vraag en aanbod weerspiegelen. Verder vergemakkelijkt de concentratie van diverse produkten op één groothandelmarkt, de Inspectie van den gezondheidsdienst en geeft gelegenheid tot een spoedige en oeconomische distributie. Ten slotte boezemt een erkende groothandelmarkt, waarvan de vaste verkoopers meestal tot oudbekende firma's behooren, een vertrouwen in

---

[1]) In Buitenzorg bestaat er een.

[2]) Als voorbeelden kunnen hiervoor worden genomen: Pasar Senen in Batavia en Pasar Pabean in Soerabaja.

[3]) Het is mij nu duidelijk waarom ik wèl in Batavia en Soerabaja een groothandel heb aangetroffen en slechts een begin er van in Semarang en Bandoeng.

[4]) Voorbeelden voor fruit en groenten: Pasar Senen en Meester-Cornelis.
visch: Pasar Ikan,
vleesch: buffelslachtplaats in kampong Jaagpad.

aan veraf wonende producenten, die hunne producten aan deze verkoopers toevertrouwen [1]).

In vele gevallen passen de door de plaatselijke autoriteiten getroffen faciliteiten (accommodaties) voor het markten van spoedig in bederf overgaande produkten zich ten zeerste aan aan de behoeften hunner districten. Als voorbeeld kunnen de groothandelmarkten in fruit en groenten van Derby en Manchester aangehaald worden. De markt te Derby (130.000 inwoners) is een goed voorbeeld van een modern ingerichte groothandelmarkt in een middelmatig groote stad. De markt te Manchester, waarvan 25.000 M² met glas overdekt is, is een voorname distributieplaats voor het Noorden van Engeland en voorziet eene bevolking van ongeveer 4½ millioen zielen binnen een straal van 40 KM.

Vermeld moet nog worden de groothandelmarkt in vruchten en groenten te Spitalfield, behoorende bij Londen, welke geheel verbeterd wordt en waarvoor het gemeentebestuur £ 2.000.000 heeft toegestaan.

Er zijn echter groote steden waar men zich weinig aan de groothandelmarkt laat gelegen liggen. In andere steden kunnen deze markten niet het hoofd bieden aan het drukke verkeer der laatste jaren of is de omvang van de markt zoodanig de accomodaties over het hoofd gegroeid, dat de handel in particuliere gebouwen gedreven wordt. De uitbreiding van dezen handel tot in particuliere gebouwen verhindert de contrôle door de autoriteiten en staat eene vergrooting van de markt in den weg of maakt eene verplaatsing speculatief. In sommige gevallen is het ontbreken van voldoende faciliteiten een sta-in-den-weg voor den handel en verhoogt de kosten van de distributie.

Het recht tot het houden van de markt, gegeven aan de plaatselijke autoriteiten, legt hun tegelijk de verantwoordelijkheid op om zoowel den groot- als den detailhandel de vereischte faciliteiten te verzekeren.

Gemeentelijke ambtenaren en ook zij, met praktische ervaring in den genoemden handel toegerust, hebben te dezen hunne inzichten medegedeeld. In 't kort zijn hieronder hunne meeningen vermeld, voorzoover betreft de noodzakelijke voorwaarden waaraan een groothandelmarkt in consumptiecentra moet voldoen.

Gewenscht is:

I. De grootte van de markt dient zoodanig te zijn dat voor de reeds zekere en de nog te verwachten aanvragen van alle bonafide verzoekers voor plaatsing hunner produkten ruime gelegenheid bestaat.

Aan de marktautoriteiten dienen aansluitende terreinen ter uitbreiding der markt ter beschikking te staan. In sommige overvolle markten, waar

[1]) Al deze argumenten zijn voor een groothandelmarkt te Batavia eveneens geldig. Als voorbeeld voor vaste verkoopers, aan wie waren van veraf wonende producenten toevertrouwd worden, kan o.a. de handel in peté afkomstig van Tjilatjap, en de handel van mangga's, afkomstig uit den Oosthoek, aangehaald worden.

een uitbreiding op den grond onmogelijk is, kan door verdiepingbouw aan het gebrek aan ruimte tegemoet gekomen worden, inzonderheid wanneer het terrein hellend is [1]).

II. Het is wenschelijk dat de markt dicht bij een spoorweg ligt, en aangezien tegenwoordig het autotransport voor levensmiddelen zeer toeneemt, dient de markt aan de hoofdwegen gelegen te zijn of daarmede een korte verbinding te hebben. Een parkeerplaats voor rijtuigen dient voorhanden te zijn [2]).

III. Annex aan of op de groothandelmarkt dient er een terrein te zijn bestemd voor producenten of vereenigingen van producenten, die hunne waren direct van de hand willen zetten. Op de groenten- en vruchtenmarkt behoeft dit terrein slechts behoorlijk bestraat en overdekt te zijn, zoodat de boeren met hunne karren er op kunnen rijden en zóó direct van den wagen hunne produkten verkoopen. Op de vleeschmarkt dient een gedeelte gereserveerd te worden voor de producenten, het behoort ingericht te zijn voor het ophangen en het uitstallen van vleesch.

IV. De markt dient overdekt te zijn ter beschutting tegen wind en weer, goed verlicht, voorzien van te openen glazen jaloezieramen aan de Noordzijde. Een behoorlijk kunstverlichtingssysteem op de geheele markt is noodzakelijk [3]).

V. De verkeersregeling is op een groothandelmarkt belangrijk. Op vele markten houdt zij in dat alle wagens slechts in één richting zich

---

[1]) Over de grootte van het marktterrein heb ik met eenige autoriteiten gesproken. De een zeide: neem een terrein zoo groot als U denkt met de noodige uitbreiding noodig te hebben, reserveer een terrein dat 50 maal zoo groot is en dan komt U na 25 jaar nog te kort. De anderen zongen hetzelfde liedje op andere wijs.

[2]) Er is niet aangegeven waar het terrein voor de markt het best gelegen is, in of buiten de bewoonde kom. Gaven vroeger sommigen nog de voorkeur voor een marktterrein binnen de kom, thans acht men een terrein daarbuiten gelegen verre te verkiezen; hoofdzakelijk omdat auto's afstanden te niet doen.

Het indertijd uitgezochte en door den gemeenteraad goedgekeurde terrein voor den bouw van een slacht- en koelhuis te Batavia en dat tevens voor een groothandelmarkt bestemd was, voldoet geheel aan de hier gestelde voorwaarden.

[3]) De overdekking is in Indië niet direct noodig, omdat de groothandel hoofdzakelijk 's nachts gedreven wordt en men regen niet zoo bezwaarlijk vindt. Voor schaduw kunnen boomen goed dienst doen, die, indien geregeld oordeelkundig gesnoeid, voldoende schaduw geven. Een voor vocht ondoordringbare vloer is absoluut noodzakelijk.

mogen voortbewegen. De rijwegen op een markt (waar rijtuigverkeer is toegestaan) dienen zóó breed te zijn dat 3 volgeladen wagens naast elkaar kunnen staan en er tusschen nog voldoende ruimte voor persoonsverkeer overblijft. Eenerzijds meent men, dat vele en ruime verkeerswegen treuzelen met op- en afladen der goederen aanmoedigen en ter voorkoming daarvan een tijd voor het afladen en het opladen vastgesteld moet worden. Anderzijds wordt aanbevolen de wegen tusschen de standplaatsen of groepen van standplaatsen niet smaller dan 1,50 M. te maken, zoodat de goederen gemakkelijk per handkar vervoerd kunnen worden. Er is een meening dat wijde gangen aanleiding geven tot opstopping door handkarren in de gangen te laten staan. De doelmatigheid van een markt voor aan spoedig bederf onderhevige artikelen (versche levensmiddelen) is grootendeels afhankelijk van de snelheid waarmede goederen op en van de markt gebracht kunnen worden.

VI. Iedere verkoopplaats dient een voldoende frontbreedte te hebben om de artikelen behoorlijk te kunnen uitstallen. In sommige groote markten is de gemiddelde oppervlakte van iedere verkoopplaats ongeveer 30 M². De verkoopplaatsen dienen ingericht te zijn naar de eischen welke de handel voor iedere soort koopwaar stelt. Wanneer handelaren onvoldoende privé opslagplaatsen voor ledige kisten of manden buiten het marktterrein hebben, dan zal hun een kelder of andere ruimte daarvoor aangewezen moeten worden op de markt zelve.

VII. De vloer der verkoopplaatsen dient uit voor vocht en vet ondoordringbaar materiaal te bestaan en een hoogte van 7½ cM. boven het niveau der wegen te hebben waar rijtuigverkeer is toegestaan (in een groot aantal vleeschmarkten is de toegang voor paarden en motorrijtuigen verboden). Zoowel op visch- als vleeschmarkten dienen de muren met tegels bekleed te zijn of bedekt met een of andere stof die voor vet en vocht ondoordringbaar is en tevens gemakkelijk is te reinigen.

VIII. De markt voor den groothandel in vleesch dient onmiddellijk aan het slachthuis aan te sluiten en door een luchtrailbaan, welke onder dak is, met het slachthuis verbonden te zijn. Deze railbaan dient tevens van het eene naar het andere gedeelte van de markt te loopen en naar de opladingsplaatsen. Op de markt dient een behoorlijke localiteit voor de vleeschinspecteurs aanwezig te zijn [1]).

IX. Om begrijpelijke redenen dient de markt voor den groothandel in visch op een behoorlijken afstand van de groenten- en vruchtenmarkt te staan doch niet te ver daarvandaan. Bijzondere aandacht zal gegeven moeten worden aan het spoedig verwijderen van ledige vischmanden en kisten [2]).

[1]) Hierop was bij het ontwerp van het slacht- en koelhuis te Batavia gerekend.

[2]) Ook aan dezen eisch was in bovengenoemd ontwerp voldaan.

X. Koelhuisruimten, gunstig gelegen ten opzichte der verschillende markten, moeten voor de handelaars ter beschikking staan. In sommige groote markten neigen de autoriteiten tot de voorziening van speciale bergruimten voor het bewaren van levensmiddelen [1]).

d. Detailmarkten.

Detailmarkten worden meestal gehouden op plaatsen welke reeds eeuwen daarvoor gebruikt zijn. Zij wisselen af van de kleine open boerenmarkten, gehouden wekelijks of 2 maal wekelijks op de marktpleinen in de provincieplaatsen, tot de dagelijksche markten in groote steden ondergebracht in hallen, waarvan de doelmatige architectuur het zakelijk doel onderstreept en waardoor zij worden tot belangrijke middelaars in de voedseldistributie.

Er zijn echter groote steden waar dagelijks detailmarkten worden gehouden op open plaatsen, en ofschoon dergelijke markten vaak schilderachtig en populair mogen zijn, zij beantwoorden niet aan de eischen welke tegenwoordig de hygiëne en het verkeer stellen [2]).

---

[1]) Opvallend is dat in deze voorwaarde geen kelders vermeld zijn. Aangezien voor opslag koelhuisruimte genoemd wordt, zullen kelders als conditio sine qua non beschouwd worden.

Op iedere markt heb ik kelders aangetroffen. Waar ze er eerst niet waren, b.v. in Rome, heeft men ze gebouwd.

Toen ik den directeur van het marktwezen in Frankfurt a/M (een dierenarts) mededeelde dat in Indië geen kelders zijn en ze ook niet bestaan kunnen, keek hij mij verwonderd aan, stond op om dit belangrijke nieuws direct aan zijn adjunct te vertellen. Ik vroeg waarom op de nieuwe grootsch opgezette groothandelmarkt in Frankfurt a/M geen koelhuis gebouwd was, en kreeg ten antwoord dat men dit gebouw wel gewenscht acht maar men vreest dat de exploitatie niet zou rendeeren, omdat de temperatuur in Frankfurt zoodanig is dat slechts enkele maanden van het jaar van het koelhuis gebruik zou worden gemaakt.

In Zuid-Europa is dit anders, b.v. in Rome. Daar heeft men gedurende het halve jaar overdag een temperatuur boven de 15° en heeft men dan ook flinke koelkamers, zoowel voor vleesch bij het slachthuis als voor visch, groenten en vruchten bij de algemeene groothandelmarkt.

In Indië is het geheele jaar warm, zijn de nachten zelfs warm, is het aardoppervlak zóó warm dat kelders onbruikbaar zijn. Uit alles blijkt klemmend dat de handel een opslagplaats noodig heeft. Zou dan geen koelkamer kunnen bestaan en rendabel zijn? Echter moet het koelhuis *op* het marktterrein staan.

[2]) Ik heb gedurende mijne omzwervingen in Europa speciale aandacht gewijd aan de inrichting van detailmarkten en de methode waarop aldaar de verkoop geschiedt.

Zoowel de open als de overdekte detailmarkten wijzigen zich steeds meer en meer van zuivere verkoopplaats van levensmiddelen tot een reeks van kraampjes waar garen en band, steenwaren, boeken, kleederen, ijzerwerk, speelgoed, enz. worden verkocht. In sommige detailmarkten wordt de meeste plaats niet door landbouwartikelen ingenomen. Ten gunste van de toelating der verschillende artikelen wordt het argument aangevoerd, dat het bezoek der markt voor alle klassen der bevolking aantrekkelijk wordt gemaakt en de kosten voor bouw en

---

(Vervolg noot 2, van pag. 519).

Zoowel in Noord- als Zuid-Europa is bij de bevolking de open markt het meest geliefd. Meestal worden houten tafels of houten bladen gesteund op schragen voor uitstalling gebruikt, maar ook wel worden de groenten en vruchten op een doek op den grond uitgespreid. Schijnt de zon, dan worden de verkoopplaatsen met witte zeilen of groote linnen parasols overdekt. In 't algemeen is deze afschutting voldoende warmteafwerend, ofschoon in Italië gedurende de zomermaanden het duchtig warm er onder kan zijn. Voor vleesch en visch worden de tafels met een wit zeil of imitatieleder bedekt. Voor bescherming tegen vliegen werd in Italië hoogstens een dunne wit tulle sluier gebruikt, welke de uitgestalde geheele bouten gebrekkig bedekt. De uitgestalde stukken vleesch waren zelden bedekt. Zelfs de slagerswinkels zijn van voren geheel open en het vleesch ligt direct aan de buitenlucht blootgesteld. Dikwijls ligt het vleesch op een bank, staande vóór den winkel op het trottoir en slechts door een zonnescherm beschut. Nergens heb ik de vleeschverkoopplaatsen met metaalgaas afgesloten gezien, zooals men dit in Soerabaja en nog strenger in Semarang heeft toegepast. Het is wel opvallend dat men in Indië met deze methode dweept. Zou men ze in Europa toe willen passen, dan zou een hevig verzet er tegen gevoerd worden. Mijns inziens terecht, want het noodzakelijke uitstallen der vleeschwaren wordt er door verhinderd, hetgeen indertijd te Semarang het sterkst merkbaar was.

Alle open markten waren om 12 of 1 uur afgeloopen. De in gebouwen ondergebrachte detailmarkten eerst om 6 of 7 uur n.m., terwijl ze van 12 — 2 uur gesloten zijn. Op de open markten worden de aan handelaars toebehoorende of gehuurde tafels na den marktijd iederen dag opgeruimd, terwijl in de 2de soort detailmarkten de verkoopplaatsen worden afgesloten. Op de open markten moet dus alles verwijderd worden, in de hallen worden de waren opgeslagen. Opmerkelijk is dat men met de inrichting der detailmarkten sinds het begin onzer jaartelling absoluut niets is vooruitgegaan. In Rome is een kerk, welke in den oud-Romeinschen keizertijd een markt geweest moet zijn. Duidelijk is te zien dat het oorspronkelijk plein met een rondomgaande galerij was af-

onderhoud der markt over meerderen verdeeld worden. Daardoor kunnen de marktgelden voor de levensmiddelen lager gesteld worden dan bij uitsluiting der textielwaren en dergelijke het geval zoude zijn.

(Vervolg noot 2, van pag. 519).
gesloten. In deze galerij zullen vleesch en visch zijn uitgestald geweest en op het plein groenten en vruchten. Merkwaardig is dat de in Berlijn laatst gebouwde weekmarkt geheel op dezelfde principes berust. Ook hier is de geheele markt met een muur afgesloten en is daartegen een afdak gebouwd waaronder vleesch, visch, andere voedingsmiddelen en ook textielwaren worden uitgestald. Op het plein staan eenvoudige tafels, bestaande uit op schragen liggen houten bladen en daarboven zijn zeilen gespannen. Deze aan de gemeente toebehoorende tafels blijven staan. Om 1 uur wordt de markt ontruimd, de goederen medegenomen en de deuren gesloten.

De toegestane oppervlakte der verkoopplaatsen op de open markten is groot. Een diepte van 2 M. is de normale, maar de lengte eener verkoopplaats is meestal meer dan 2 M., daarenboven wordt vóór de tafels in de loopgangen meestal uitgestald. Verkoopplaatsen voor groenten met een tafeloppervlakte van 16 M². heb ik menigmaal aangetroffen.

Op de in gebouwen ondergebrachte detailmarkten, markthallen genaamd, waren de verkoopplaatsen alle 2 M. diep en was op 2 M. lengte officieel een scheiding aangebracht, maar zeer veelvuldig werd een langere verkoopplaats verhuurd, tot 6 M. lang en meer.

De huur is in deze hallen hoog en aangezien de handelaar meer waarde aan uitstalruimte dan een overdekte plaats hecht, zijn de open markten meer dan de gesloten gewild. Zeer opmerkelijk is dit in Brussel waar te nemen. In Ixelles staat de markthal ledig, maar daarvóór op het plein wordt dagelijks open markt gehouden. Dezen merkwaardigen toestand treft men op meer plaatsen in Brussel aan.

De algemeene zindelijkheid op de Europeesche markten staat op gelijk peil met die op de Indische pasars; zelfs zien deze laatste er eer beter uit. Echter worden in Europa alle markten op met steen geplaveide pleinen gehouden en hierin schiet de inrichting der pasars nogaleens te kort; men achtte daar een kunstmatig dak — geen boomen — meer noodig dan een voor vocht ondoordringbaren vloer, ofschoon ik op dezen eersten eisch herhaaldelijk den nadruk heb gelegd.

Bij de reiniging van het marktplein wordt vrijwel nooit water gebruikt, het aanvegen en verwijderen van het marktvuil acht men voldoende. Wel worden in de markthallen de gangen een paar maal in de week geschrobd, hetgeen wel noodig is omdat de zon geen desinfecteerende werking kan uitoefenen.

Dit is bij markten, bezocht door de groenten- en vruchtenteelers van uit de omstreken van veel belang; want zij hebben gedurende een gedeelte van het jaar weinig ter markt te brengen en dan nog slechts voldoende voor 1 à 2 dagen per week. Aan den anderen kant heeft het innemen van meerdere ruimte door handelaren van algemeene artikelen het nadeel, dat voor de landbouwprodukten geringere ruimte overblijft. Het is daarom zaak te zorgen dat voor deze voldoende plaats overblijft. In alle geval verdient bij gebrek aan ruimte aan de landbouwartikelen de voorkeur gegeven te worden [1]).

In groote steden hebben de plaatsen waar de markten sinds jaren gehouden worden groote waarde gekregen. Dat is de reden dat detailmarkten voortdurend becritiseerd worden met de opmerking dat de marktgelden niet in evenredigheid van de waarde van het marktterrein zijn vastgesteld, waardoor de marktverkooper bevoordeeld wordt boven den winkelier. Dit geeft meerderen nadruk aan de oeconomische rechtvaardiging van publieke detailmarkten, een rechtvaardiging die soms wordt bestreden. Het wordt echter in 't algemeen erkend dat de meeste detailmarkten een belangrijke rol spelen in de prijsbepaling, dat zij een groote verscheidenheid aanbieden tegen zeer billijken prijs. In zoover als producenten direct aan consumenten verkoopen, bieden dergelijke markten zeer versche produkten aan en zijn ze een middel ter bestrijding van een overproduktie, welke anders moeilijk een débouché zou vinden. Al zijn echter de marktprijzen iets lager dan die in de winkels, men moge nochtans niet uit het oog verliezen dat de winkels grootere accommodatie dan een markt bieden, b.v. aan huis bezorgen en op crediet verkoopen en dit moet ook betaald worden [2]).

In verscheiden markten voor den groothandel vindt men stalletjes waarin een zuivere detailhandel gedreven wordt. Een strenge scheiding tusschen deze beide soorten handel beschouwt men niet alleen als onnoodig en ongerieflijk, maar zelfs als onvoordeelig voor beide, omdat de een in meerdere of mindere mate van de ander afhankelijk is. De algemeene meening is echter dat het beter is de beide handelssoorten van elkaar te scheiden, en indien geen afzonderlijk terrein voor ieder be-

---

[1]) Zie het hoofdstuk „Warenhuizen en pasars". Ook in Indië bestaat het euvel op de oude pasars dat textielwaren, galanterieën, enz. veel te veel plaats innemen.

[2]) Zij, die de inrichting der pasars onvoldoende, de verkoopwijze onhygiënisch achten, moeten maar in een toko koopen. Daar zijn de prijzen hooger, maar men dient ook voor de betere inrichting der toko, enz. te betalen. Hiertoe is het Indisch publiek weinig genegen. Ik weet b.v. van Europeesche slagers, die getracht hebben varkensvleesch te verkoopen, dat zij niet konden concurreeren tegen hun Chineesche collega's.

schikbaar is, de groothandelmarkt op andere uren van den dag te laten houden dan de detailmarkt [1]).

De mogelijkheid van het openen van detailmarkten in de buitenzônes van de groote steden, in evenredigheid met den aanwas der bevolking, verdient nadere aandacht. Sommige marktautoriteiten houden hier rekening mede. De stad Derby b.v. breidt zich in ééne richting zeer uit en de gemeenteraad heeft kort geleden volmacht gegeven voor den aankoop van grond gelegen in eene nieuwe wijk, bestemd voor den bouw van een detailmarkt, waarvan verwacht wordt dat ze binnen 5 jaar zal uitgroeien tot een markt voor 10.000 bezoekers. De stad Liverpool is een ander voorbeeld [2]).

Gedurende de laatste jaren zijn een groot aantal niet geautoriseerde detailmarkten in verschillende localiteiten opgericht. In sommige gevallen is haar bestaan een inbreuk op bestaande marktrechten. De oprichter heeft met den eigenaar schikkingen getroffen en heeft daarna geadverteerd een markt te houden. Soms zijn stalletjes met canvasbedekking, voorzien van tafels met schragen ter beschikking gesteld tegen eene billijke vergoeding. De door deze zoogenaamde markten ingenomen terreinen zijn voor het gestelde doel dikwijls geheel ongeschikt.

Straatmarkten (street- or kerb(trottoir) markets) vindt men in groote steden. Ofschoon strikt genomen geen markt, zijn ze detailmarkten in embryo. Het bestaan van een bloeiende straatmarkt is een aanwijzing, dat waarschijnlijk in den omtrek de oprichting eener gemeentelijke detailmarkt zou slagen. Tengevolge van het verkeer verdwijnen langzamerhand de straatmarkten uit de hoofdstraten. Ze zijn werkelijk onlogische hindernissen in de hoofdwegen. Uitgezonderd in enkele plaatsen waar zij bij plaatselijke wetten zijn toegestaan [3]).

---

[1]) In Batavia doet zich hetzelfde verschijnsel voor 's Nachts ziet men op Senen den groothandel in groenten en 's morgens wordt op dezelfde plaats en detail verkocht.

[2]) Het juiste aantal benoodigde detailmarkten in een stad is moeilijk vast te stellen. Dit hangt af van de oppervlakte en het aantal inwoners der wijken. Mij is gebleken dat in Batavia de detailpasars op een onderlingen afstand van ongeveer 1 K.M. moeten liggen.

[3]) Indertijd zag men in Batavia dikwijls gedurende een uur, soms langer een groot aantal straatventers (toekang pikolan) op een zelfde plaats verzameld. Zij verkochten gedurende dien tijd veel, maar verdwenen daarna spoedig. Er was een tijdelijk pasartje. Bemerkten de venters dat zij gedurende den geheelen dag verkoopen konden, dan bleven zij staan en werd er een pasar gevormd. Voor de autoriteiten was dit een aanleiding om te onderzoeken of daar een goed ingerichte pasar reden van bestaan had.

Men voelt er tegenwoordig voor den straatverkoop te regelen, den straatverkoopers eene speciale vergunning te verleenen en ze daarvoor te laten betalen aan den staat zooals de wet op den straatverkoop van 1888 (Hawkes Act) voorschrijft. Sommige plaatselijke autoriteiten hebben ingevolge een plaatselijke verordening het recht tot regeling van den straatverkoop; andere hebben het niet. De geheele kwestie van den straathandel in het Londendistrict heeft den laatsten tijd, tengevolge van het zeer drukke verkeer, de aandacht op zich gevestigd. Toen in 1926 de Bermondsey-Borough-Council-wet op den straathandel was aangenomen, is in de Parlementszitting van 1927 aan den Londenschen County Council (den grooten, den algemeenen gemeenteraad) toegestaan aan de buurtgemeenteraden het recht te geven verordeningen uit te vaardigen, overeenkomstig genoemde wet. De hoofdlijnen van de Bermondsey-wet zijn dat personen, verkoopende van een kar een vaste standplaats innemend op een rijweg of voetpad of welke straat dan ook in de gemeente, in 't bezit moeten zijn van een jaarlijksche vergunning, verkrijgbaar à 5 shilling (*f* 3.—).

Personen verkoopende van een kar, die gewoonlijk van plaats tot plaats wordt voortgeduwd, hebben deze vergunning niet noodig. De vergunning kan voorschrijven de straten of de wijken, waarin verkocht mag worden, de soort van koopwaar, de dagen van verkoop, het aantal karren, enz. De straffen bij overtreding der wetsvoorschriften zijn vermeld [1]).

(Vervolg noot 3, van pag. 523).

Met een positief besluit te nemen moest men voorzichtig zijn, want de eischen van de naleving der uitgevaardigde voorschriften op netheid en orde en de pasarheffingen hadden dikwijls een totaal verdwijnen van den tijdelijken pasar ten gevolge.

De bepaling der plaats voor een nieuwen pasar is zeer moeilijk. Ook kan men een bestaanden pasar maar niet willekeurig verplaatsen naar een terrein, dat van overheidswege goed geacht wordt. Een detailpasar heeft door opgedane ervaring zijn plaats vastgesteld, die zóó nauw luistert, dat handelaren en koopers zich zelfs verzetten tegen eene geringe hun opgedrongen verplaatsing van b.v. 100 M. en zij steeds weer tot de oorspronkelijk gekozen plaats terugkeeren.

Zeer typisch staat dan ook in 't Engelsche rapport: eene aanwijzing dat waarschijnlijk in den omtrek de oprichting eener gemeentelijke detailmarkt zal slagen.

[1]) De straatverkoopers! de toekang pikoelan! de onhygiënische monsters. Zij moesten verdwijnen, werden verzameld tot kleine pasartjes, zoodat zij van de straten zouden zijn weggevaagd, en

(Vervolg noot 1, van pag. 524).

men tevens nog flinke heffingen van hen kon eischen. Maar zij bestaan nog, zooals ik op een schilderij van den Nederlandschen schilder I. VAN MENS, met 1929 geteekend, heb kunnen zien en ..... zij zullen altijd blijven bestaan.

Indertijd dacht ik evenzoo ongunstig over straatverkoop, maakte plannen voor vele kleine pasars, overal verspreid en netjes uitziend en voorts nergens meer een toekang pikoelan! Gedurende den tijd dat ik berekeningen maakte om deze kleine detailpasars rendeerend te doen bouwen, ontving ik marktlitteratuur, waarin een artikel over den straatverkoop voorkwam. Na lezing en waarneming kwam ik tot heel andere inzichten. De straatverkoop dient om de overgeschoten, snel bedervende van de markt afkomstige waar zoo spoedig mogelijk van de hand te zetten. Hij brengt deze onder de oogen van het publiek, zoekt koopers, enfin tracht op allerlei wijzen zijn waar te slijten. En zoo vlug mogelijk, want er is haast bij, omdat de artikelen niet meer in het stadium verkeeren dat er nog stoffen in aanwezig zijn om de rottingsbacteriën te bestrijden. In Europa kan de groothandel den straathandel niet missen. Op de hoeken der drukste straten, waar het verkeer het eenigszins toelaat, ziet men handwagens met appelen, enz. staan. Zelfs heb ik er twee gezien op een der drukste verkeerspunten van Londen, Oxfordcircus.

En hoe is het in Indië? Is daar straatverkoop noodig? Dient tengevolge van deze noodzakelijkheid de toekang pikoelan daar dus min of meer hinderlijk in den weg te loopen? Ja, want alle versche voedingsmiddelen verkeeren, dank zij het tropische klimaat, na korten tijd in 't stadium dat spoedig bederf te verwachten is. Als men in Bandoeng de varkensvleeschverkooper voortdurend op zijn hoorn hoort toeteren en op een drafje ziet loopen, is het omdat na een bepaald uur geen vraag meer naar zijn varkensvleesch zal zijn, zijn waar daarna bederven zal en hij dus verlies heeft. Evenzoo is het met den Bataviaschen vischverkooper. Op een drafje ziet men hem loopen, want het partijtje op Pasar Ikan gekochte visch is reeds niet geheel frisch meer en alles, waar hij 's avonds mee blijft zitten, kan hij zelf opeten. Dus moet hij zooveel mogelijk klanten naloopen en probeeren hun contant of op crediet zijn waar in handen te spelen. Zou men werkelijk meenen dat de koopers enkel „pour le plaisir des beaux yeux" naar de pasars of pasartjes komen? Geen denken aan, vooral niet als de beurs plat is. Zoo kan de koopman kalm in zijn verkoopplaats in den mooi gebouwden pasar zitten wachten, maar de koopers dagen slechts schaarsch op en onderwijl bederft zijn waar in 't tropische klimaat. Hiermede is het groote verschil tusschen den handel van

(Vervolg noot 1, van pag. 524).

den winkel- of pasarverkooper en dien van den straatventer aangegeven. De eerste is passief, moet wachten tot een kooper komt opdagen, maar de tweede is een en al activiteit, hij zoekt zijn koopers op, maakt er als 't ware jacht op. En nu kan men de laatste verkoopwijze wel onaesthetisch, hinderlijk, onhygiënisch, enz. vinden, maar het doel is bereikt: de waar is aan den consument afgeleverd, alvorens door bederf haar waarde te hebben verloren. Autoriteiten en ook marktspecialiteiten mogen zich de luxe veroorloven den straatverkoop tijdelijk te verhinderen en daardoor de voedingsmiddelen in prijs te doen stijgen, maar zoowel handelaar als consument zullen zich tegen geheele opheffing verzetten en daaraan kan geen enkele macht op den duur weerstand bieden, omdat de straatverkoop voorziet in een behoefte waarin op geen andere wijze kan worden tegemoet gekomen.

Ten slotte zij vermeld op welke wijze volgens mijne meening de Indische detailpasars gebouwd moeten worden.

In het hoofdstuk „Algemeene ontwikkeling en classificatie der markten" heb ik er op gewezen dat het tropische klimaat niet toelaat de versche levensmiddelen in winkels (toko's) te verkoopen. De detailpasars of markten zijn feitelijk een verzameling van toko's, welke haar bestaan wettigen, omdat gedurende enkele uren van den dag een groot aantal koopers ze bezoeken. De waarde der te koop aangeboden artikelen is betrekkelijk gering; vele daarvan zijn volumineus en vereischen voor de onontbeerlijke uitstalling een groot oppervlak. Ook zijn deze artikelen gekweekt in de buitenlucht, reden waarom er geen bezwaar bestaat ze daaraan verder bloot te stellen. Wel is gewenscht ze zooveel mogelijk te beschermen tegen den invloed, die het eerst bederf veroorzaakt, zijnde de warmte der directe zonnestralen. Andere artikelen moeten absoluut tegen den regen beschermd worden. Hiertoe behoort het vleesch, dat een hooge waarde vertegenwoordigt en daardoor meerdere kosten kan dragen.

Een totale overdekking van den pasar is duur. Men kan rekenen dat op een markt $^3/_5$ der oppervlakte door verkoopplaatsen wordt ingenomen, de overige oppervlakte gaat verloren aan wegen, enz. Als basis moet men aannemen dat regelmatig 75% der verkoopplaatsen verhuurd zijn. Aldus moet $^3/_5 \times {}^3/_4 = {}^9/_{20}$ van het oppervlak de kosten dragen van aankoop terrein, bouw, inrichting, onderhoud en exploitatie der markt, zijnde ongeveer 20% van het daarin gestoken kapitaal. Dit bedrag is hoog, want meestal is de aangewezen plaats voor den bouw van een detailmarkt het centrum van een bevolkte wijk en is de grond dus kostbaar. Een goed gebouwde detailmarkt moet de atmospherische warmte zooveel

(Slot noot 1, van pag. 524).

mogelijk buiten sluiten. Daarvoor zijn dikke muren en een bijzonder geconstrueerd dak noodig, want het is gebleken dat de meeste warmte door het dak in het gebouw straalt. Verder dient aan de inrichting der markt bijzondere zorg besteed te worden; zoo b.v. is het noodig dat iedere verkoopplaats van tafels en banken is voorzien en afsluitbaar is. Al deze eischen welke oogenschijnlijk overdreven geacht kunnen worden, maar door de praktijk als onafwijsbaar zijn aangetoond, maken den bouw van een goede detailmarkt duur en voor een rendabele exploitatie de huur te hoog, zelfs te hoog voor Europa; redenen waarom men gedurende de laatste 25 jaren van den bouw heeft afgezien. Een eenvoudig dak, hetzij van pannen of beton, biedt te weinig voordeelen: de warme wind strijkt door de loods heen, verwelkt spoedig de groenten, droogt het vleesch uit, enz. Noodzakelijk is het daarom een middenweg te zoeken, welke gevonden wordt door het oude Romeinsche systeem na te volgen, hetgeen men in Berlijn in 1929 ook heeft gedaan. Een geplaveid terrein wordt met een muur afgesloten. Tegen den muur worden breede loodsen gebouwd, waarop een dakconstructie en materiaal, die weinig warmte doorlaten.

Deze loodsen zijn bestemd voor den verkoop van vleesch, visch, enz. Ze dienen een goede breedte te hebben, opdat, wanneer het een regendag is, zoonoodig de groenten en vruchten nog een plaats in de loodsen zouden kunnen vinden. Op regendagen is er geen druk marktbezoek en kunnen de weinige groenten- en vruchtenverkoopers een tijdelijk onderdak in de loodsen vinden.

Op het middenterrein worden verhoogde verkoopplaatsen gemaakt of eenvoudige tafels geplaatst. Voor bescherming tegen de zonnestralen worden op het terrein boomen geplant, die geregeld gesnoeid worden, zoodat hun bladkroon wel de zonnestralen tegen houdt, maar niet te veel overschaduwt of zonder dat hun takken hinderlijk worden. Voor den vloer wordt geen beton als bovenlaag gebruikt. Dit materiaal kan wel als onderlaag dienen, maar wordt bedekt door weinig poreuze tegels gevoegd met asphalt.

Deze voorgestelde constructie acht men voor Europa voor een vaste detailmarkt de beste. Opvallend is dat Pasar Salembah overeenkomstig mijne aanwijzingen op deze wijze is gebouwd.

In sommige landen, b.v. in Italië en Frankrijk, blijft men aan de open markt de voorkeur geven. Dit is alleen, zooals men mij mededeelde, omdat de gebruikte openbare pleinen of straten kosteloos kunnen worden afgestaan, zoodat de markttarieven zoo laag mogelijk gesteld kunnen worden.

e. Slachthuizen — koelhuizen — huidmarkten [1]).

Ingevolgen de voorschriften, vermeld in afd. 169 (2e paragraaf) van de wet op de openbare gezondheid van 1875, waarin de voorschriften van een wet op de stedelijke voorziening van 1847 zijn opgenomen en zijn uitgebreid tot alle plattelandsplaatsen in 1924, moet voor alle particuliere slachtplaatsen een vergunning tot oprichting worden gegeven en kunnen ze geïnspecteerd worden door de plaatselijke autoriteiten, die nog bijzondere eischen kunnen stellen. Bij afd. 169 (1e paragraaf) der wet van 1875 kunnen plaatselijke autoriteiten een openbaar slachthuis oprichten en kunnen zij voorschriften voor het gebruik dezer inrichting uitvaardigen.

Het slachten gebeurt wel op boerderijen, maar meestal in kleine particuliere slachtplaatsen, toebehoorend aan slagers en handelaars. Deze inrichtingen zijn dikwijls op grooten afstand van de veemarkten gelegen en in het centrum van dichtbevolkte wijken, vlak bij particuliere huizen. Zij beantwoorden dikwijls niet aan de hygiënische eischen en in menig geval vereischt hare ligging dat de dieren van de markt door de straten met druk verkeer gedreven worden; eene handeling die veel moeite geeft en gevaarlijk kan zijn. Er zijn ongeveer 20.000 particuliere slachthuizen in Engeland en Wales. In vele centra met groote consumptie is hun aantal afnemend en is hunne plaats ingenomen door openbare slachthuizen, toebehoorend aan en gecontroleerd door locale autoriteiten. Ze zijn opgericht zoo mogelijk aansluitend aan de vee- en vleeschmarkt. Er zijn ongeveer 100 openbare slachthuizen in Engeland en Wales.

In een goed ingericht openbaar slachthuis kan men een artikel verkrijgen dat aan hooge hygiënische eischen voldoet, de bijprodukten kunnen beter verwerkt wòrden, ook wordt wreedheid voorkomen en is er beter toezicht uit te oefenen. Deze argumenten zijn de meest klemmende voor de wenschelijkheid van het doen verdwijnen der kleine particuliere slachtplaatsen.

De volgende aanhaling uit het rapport van het Interdepartementaal Comité voor het humaan slachten van dieren wordt hierbij weergegeven (rapport 1904): hoe humaan en wetenschappelijk in theorie de slachtmethode moge zijn, het is onvermijdelijk dat vergissingen en wreedheden in de praktijk blijven bestaan, tenzij er een behoorlijk systeem van openbaar toezicht bestaat. Dit kan alleen op openbare slachtplaatsen verkregen worden en het is te hopen dat alleen deze de aangewezen plaatsen van het slachtersbedrijf zullen worden; maar het comité is van meening dat er onder de hand veel door de plaatselijke autoriteiten gedaan kan worden, wanneer zij terdege gebruik maken van de hun toegekende macht onder de bestaande wetten.

---

[1]) Met groote voldoening heb ik gelezen dat de Engelsche commissie hetzelfde standpunt inneemt, als ik sedert 1917, nl. dat het slachthuis een onderdeel van het marktbedrijf uitmaakt.

Het Linlithgow Comité geeft de volgende aanbeveling betreffende de slachthuizen (rapport 1927):

Het openbaar belang eischt eene belangrijke uitbreiding in het systeem van openbare slachthuizen en in de verbetering van de bestaande, en eischt ten slotte, dat deze inrichtingen den gebruikers ter beschikking gesteld worden tegen een minimum kosten. Iedere stedelijke autoriteit dient gebruik te maken van de bestaande wetten om voorschriften te geven voor de regeling der inspectie van particuliere slachtplaatsen en den bouw van een openbaar slachthuis in ernstige overweging te nemen. De gemeentelijke autoriteiten in Schotland hebben de macht om het gebruik van particuliere slachtplaatsen te verbieden, wanneer een openbaar abattoir ter beschikking staat. Een dergelijke macht dient aan de gemeentelijke autoriteiten in Engeland en Wales eveneens gegeven te worden, terwijl, wanneer het gerechtvaardigd is, een vergoeding betaald dient te worden.

Er zijn natuurlijk argumenten voor een tegenovergestelde meening. Menige slager klaagt dat hij om verschillende redenen het slachten in een openbaar slachthuis lastig en bezwarend vindt, en sommige slagers geven er de voorkeur aan het slachten geheel op te geven en het benoodigde vleesch van een groothandelaar te koopen. Dit kan er toe leiden dat de vraag naar geïmporteerd vleesch ten koste van het binnenlandsch vleesch grooter wordt. Vast staat dat in iedere stad, waar het slachtbedrijf geconcentreerd is in een openbaar slachthuis, de speciale verplichting op de autoriteiten rust te zorgen, dat de gebouwen en hunne inrichting niet slechts min of meer geschikt zijn, maar aan de moderne eischen beantwoorden. In menig openbaar slachthuis is de beschikbare ruimte ontoereikend (hierdoor wordt de kleine slager in 't nadeel gebracht tegenover den groothandelaar) en de inrichting voor het ophangen en afkoelen der uitgeslachte dieren en die voor het behandelen van de eetbare en oneetbare ingewanden, onvoldoende en slecht ingericht.

Het is van belang te vermelden dat tengevolge van de belangstelling welke aan de methoden van slachten in abattoirs tegenwoordig gegeven wordt, men thans een model-abattoir opricht te Letchworth voor de demonstratie van humaan slachten en hygiënische behandeling van het vleesch. Behalve de noodzakelijke gebouwen als slachtplaats, bestervingshal, enz. zal men ook een zaal bouwen, waarin technische lezingen gehouden zullen worden.

Ten slotte zij vermeld dat er 11 coöperatieve slachthuizen, behoorende aan boeren, zijn waarvan de produktie betrekkelijk klein is [1]).

[1]) Allereerst heb ik een onderzoek ingesteld naar den bouw van de laatst opgerichte openbare slachthuizen en mij bleek dat deze geheel naar het Duitsche systeem zijn geconstrueerd, overeenkomstig het project dat de gemeenteraad van Batavia in 1918 heeft aangenomen te doen bouwen. Opmerkelijk is dat bij het

f. Koelhuisaccommodatie.

De oprichting van een koelhuis door gemeentelijke autoriteiten of door een particuliere onderneming op het terrein van een slachthuis of een markt heeft in de groote steden eene geheele verandering gebracht in den verkoop van voedingsmiddelen, voornamelijk van de overzeesche produkten. Voor den bouw van een koelhuis is, evenals voor een abattoir, een groot kapitaal noodig en het is voor gemeenteraden dikwijls moeilijk te besluiten of het wel verantwoord is om een dergelijke groote som te besteden, indien de markt een particuliere onderneming is, hoewel deze onder hun contrôle staat. De gemeentelijke koelhuizen zullen onwillekeurig moeten concurreeren tegen particuliere ondernemingen, terwijl tevens het bezwaar bestaat, dat de bestaande koelhuisruimte de vraag overschrijdt. Het voornaamste punt van overweging in de meeste groote steden is, of de bestaande koelhuizen op de juiste plaats staan uit het oogpunt van de markt bezien.

De wenschelijkheid der voorziening van koelhuisruimte is niet lang geleden in het parlement erkend geworden. Bij besluit van 1925 hebben locale autoriteiten, die markten of slachthuizen onder haar beheer hebben, het recht een koelhuis op te richten, zonder op een afzonderlijk toestemmingsbesluit daarvoor te wachten. Het parlementsbesluit staat de gemeente niet toe ijs te verkoopen, tenzij een speciale machtiging reeds bestaat.

In sommige gevallen brengt de exploitatie van een koelhuis door de gemeentelijke autoriteit verlies op. Maar men dient de exploitatie van het koelhuis niet af te scheiden van die van de markt, waarvoor het bestemd is. Het gebruik van het koelhuis voorkomt bederf van groote hoeveelheden voedingsmiddelen en bevordert een stabilisatie der markt-

---

(Vervolg noot 1, van pag. 529).
Engelsche rapport in een bijvoegsel het bekende Dresdener slachthuis als voorbeeld genomen wordt.

Een constructie als van de slachtplaats der firma H. Jenne & Co. heb ik in Europa niet aangetroffen. Een besprekingen met deskundigen gaf de overtuiging, dat men ze voor openbaar, gemeenschappelijk slachthuis totaal ongeschikt acht.

Over het voortbestaan van particuliere slachtplaatsen heb ik weinig meer te zeggen, het bovenstaand rapport spreekt genoeg. Het is wel merkwaardig dat in een land als Engeland, waarvan bekend is dat men er aan het particulier initiatief meer voorkeur geeft dan aan het gemeentelijk, men in rapporten aandringt op den bouw van gemeentelijke openbare slachthuizen.

Ook is mij opgevallen dat in Engeland de marge tusschen den prijs van het ruwe produkt en dien van het afgewerkte grooter is dan in de landen waar het gemeenschappelijk slachten hoofdzakelijk in gebruik is. Het argument, dat het gebruik der openbare slachthuizen duurder is dan die der particuliere, wordt hierdoor bestreden.

prijzen, omdat het mogelijk is spoedig in bederf overgaande artikelen op te slaan tot tijden dat er geringe aanvoer is; het koelhuis is een groote factor in den handel op de markt. De weldadige invloed op de markt en op de gemeenschap uitgaande van een goed ingericht koelhuis kan niet onmiddellijk in cijfers worden omgezet [1]).

[1]) Het koelhuis! Het is te begrijpen dat ik in Europa heb rond gekeken om te weten, wat over deze moderne inrichting gedachte en hoe ze beoordeeld wordt. In Frankfurt a/M was ik in den inflatietijd, een tijd waarin alles, wat maar eenigszins overbodig geacht werd, ten zeerste werd afgekeurd en vermeden. Toen ik op 't slachthuis vroeg of het koelhuis wel noodzakelijk was, keek men mij aan alsof ik een imbécile vraag deed en verwaardigde mijn gids, de onderdirecteur van het slachthuis, zich ternauwernood mij een antwoord te geven. In de steden, waar men Duitsch spreekt, heb ik het maar niet meer gewaagd nogmaals mijn vraag te herhalen, te minder omdat overal met groote voldoening van het aanwezige koelhuis gesproken werd. In Parijs heb ik in 1924 geen koelhuis bij het slachthuis aangetroffen. Ik vond dit eerst vreemd, maar bij het bezoek van het slachthuis werd het raadsel opgelost. De laatste inrichting was zeer ouderwetsch, slecht ingericht en zéér vuil. En nu werd het mij eerst duidelijk waarom de moderne koelhuisinrichting in het illustere Parijs door afwezigheid schitterde. Vooreerst heeft de gemeenteraad absoluut verwaarloosd het slachthuis, tachtig jaar geleden een moderne inrichting, door bij- en verbouw met de eischen des tijds mede te doen gaan, en ten 2de: het gebruik van het koelhuis zou absoluut niet aan het doel beantwoorden, want in zoo'n inrichting kunnen wèl zuivere produkten bewaard worden, maar niet die onrein zijn; en aangezien in het Parijsche slachthuis het onmogelijk is een rund zuiver uit te slachten, is alďaar een koelhuis overbodig. Wel waren er in 1924 plannen om een geheel nieuw slachthuis annex koelhuis te bouwen, maar mij is onbekend of deze plannen reeds tot een begin van uitvoering zijn gekomen.

In Rome in het anders gesteld. Er is daar een goed slachthuis, volgens het Duitsche systeem, en daarbij een 3 verdieping hoog koelhuis. Toen ik daar aan mijn gids vroeg of men tevreden was over het aanwezige koelhuis, kreeg ik een geestdriftige rede te hooren, onderstreept met vele handgebaren, waarvan ik niet alles precies verstaan heb, maar wel begreep ik dat zonder het koelhuis het abattoir geen reden van bestaan zou hebben. Terwijl in de wintermaanden er bijna geen gebruik van gemaakt wordt, is het in den zomer tjokvol.

Dit is voor het vleesch; maar hoe denkt men in Europa over een koelhuis voor groenten en vruchten? In Frankfurt a/M is een groote groothandelmarkt, vrijwel speciaal voor groenten en vruchten gebouwd, bestemd om het geheele Ruhrgebied van binnen- en

(Vervolg noot 1, van pag. 531).
buitenlandsche groenten en vruchten te voorzien. Onder alle aanwezige gebouwen zijn groote kelders, gescheiden door een gang, waar met paard en wagen binnen gereden kan worden. Bij de bezichtiging drukte ik mijn verwondering uit dat aan dezen grootschen opzet geen koelhuis annex is. Men antwoordde mij dat men wel de noodzakelijkheid inzag, maar tevens verwachtte, dat tengevolge van het noordelijk klimaat het gebouw slechts een paar maanden van het jaar in gebruik zou zijn en daardoor de exploitatie een te groot deficit zou opleveren.

In Rome en in meerdere Italiaansche steden is dit anders. In Rome heeft men b.v. onder de nieuwe gebouwen bestemd voor den groothandel in visch, gevogelte en vruchten en in de nabijheid van de bestaande groentenmarkt groote koelkamers gebouwd en verwacht men op den duur een ruim gebruik, niettegenstaande kort geleden kelders op de groentenmarkt zijn gebouwd. Er blijkt dus uit dat in de zuidelijke Europeesche landen niet alleen voor het bewaren van vleesch en visch, maar ook voor groenten en vruchten het koelhuis noodzakelijk geoordeeld wordt.

Omtrent de constructie der koelhuizen heb ik mij zooveel mogelijk op de hoogte gesteld. Vooral over de in aanbouw zijnde koelhuizen. Zeer gewild is het beton geraamte en als isolatiestof de geasphalteerde, gegranuleerde 10 cM. dikke kurkplaten in dubbele lagen. Deze constructie komt geheel met die van het voorgestelde Bataviasche koelhuis overeen, alleen is hier voor de buitenmuren een 25 cM. dikke laag kurk voorgesteld.

Deze noodzakelijke dikke isolatie maakt den bouw van het koelhuis zeer duur. Evenals in Europa het geval is, zal echter het gebouw in een dringende behoefte voorzien. Indien het op de juiste plaats wordt opgericht, behoeft men aan een rendabele exploitatie niet te twijfelen.

Onwillekeurig zal men in Batavia een vergelijking maken tusschen de bestaande particuliere koelhuizen en het voorgestelde gemeentelijke, met het gevolg dat dit laatste buitensporig duur gevonden wordt. Het is daarom noodzakelijk de aldaar aanwezige koelhuizen en -kamers te bespreken. Ik moet hun toestand beoordeelen zooals ze in 1924 waren; van na dien tijd heb ik geen gegevens. Edoch vermoed ik dat er weinig verandering heeft plaats gevonden.

Vooreerst het koelhuis der firma H. Jenne & Co. Weinigen zullen de geschiedenis van zijn ontstaan weten. Toen de slachterij nog aan de heer H. JENNE toebehoorde, zag deze uitstekende vakman in dat ook voor Batavia voor het bewaren van vleesch alleen de kunstmatige koude, dit is een koelkamer, in aanmerking komt. Hij bouwde eerst een klein kamertje van ongeveer $1\frac{1}{2} \times 3$ M. met geïsoleerde wanden en had een kleine machine voor afkoeling.

(Vervolg noot 1, van pag. 531).

Dit kamertje was alleen als proef gebouwd, maar het voldeed goed en spoedig was het steeds overvol, zoodat uitbreiding absoluut noodzakelijk was. De zaken gingen niet zoo rooskleurig, maar toen er wat geld beschikbaar kwam, werd een nieuwe koelkamer gebouwd, de in 1924 nog bestaande. Voldoende gelden voor den bouw van een koelhuis naar den eisch waren niet beschikbaar, zoodat de fondamenten onvoldoende geconstrueerd werden, als ik mij wel herinner, 3 lagen baksteen en te weinig isolatiestof werd gebruikt. De wanden hadden slechts een kurklaag van 10 cM. en de vloer van 12 cM. Ik kwam op de slachtplaats geregeld iederen avond tegen 6 uur en telkenmale overtuigde ik mij hoever de bouw opschoot.

Op een goeden avond stond de Hr. JENNE er bij en zag ik met verwondering dat de muren bestonden uit achtereenvolgens lagen eensteenbaksteen, dàn kurk van 10 cM. dikte en weer een baksteen.

Ik maakte den Hr. JENNE er attent op dat de binnenste baksteenlaag weinig nut zou afwerpen. „Ja", antwoordde de Hr. JENNE, „ik heb Uw rapport gelezen en zie in dat de kurklaag te dun is, maar het is mij te duur om deze dikker te maken, daarom laat ik aan de binnenzijde nog een steenlaag aanbrengen". Het gebouw kwam gereed, werd in gebruik genomen en voldeed, d.w.z. er was een groote verbetering in 't bewaren van vleesch gekomen in vergelijking met vroeger, toen men feitelijk vleesch hoogstens 24 uur kon bewaren.

De oorlog brak uit en spoedig moest de Hr. JENNE tegen wil en dank zijne zaak verkoopen. Bijzonderheden van condities of voorstellen van zaken bij den verkoop zijn mij niet bekend, maar de nieuwe eigenaar bemerkte weldra dat de koelkamer niet aan de verwachtingen voldeed. Er werd daarom bijgebouwd, verbouwd, heel geheimzinnig, want ik mocht er niets van weten. Zeker is, dat medio 1923 en vrijwel zeker nog in 1924 het alleen mogelijk was de groote koelkamer op een middelmatige temperatuur te houden, wanneer de machines steeds op volle capaciteit liepen. Ook was de ventilatie slecht, de koelbuizen waren bijna meestal met een dikke ijslaag bedekt, zoodat ze aan geen 30% van de berekende en vereischte functie konden voldoen. Van den normalen eisch, om het vleesch van een uitgeslacht rund minstens 14 dagen goed te houden, was dus in 't geheel geen sprake. Nu kunnen er na dien tijd natuurlijk veel verbeteringen zijn aangebracht, maar het koelhuis kan op den duur nooit voldoen, omdat de fondamenten zoodanig zijn gelegd, dat zij vocht opzuigen en er veel te weinig isolatiestof is gebruikt. Zou men het koelhuis aan de vereischten willen doen beantwoorden, dan moet het geheel afgebroken worden om goede fondamenten, geschikt voor een koelhuis in de tropen, te leggen.

(Vervolg noot 1, van pag. 531).

Men kan altijd wel zeggen, dat dit koelhuis aan de verwachtingen voldoet, maar dan moet men er duidelijkheidshalve ook bij vermelden, welke eischen men daaraan stelt en tevens het brandstofverbruik opgeven. Berekent men dan de verkregen gegevens, dan zal blijken dat de exploitatiekosten veel te hoog zijn in vergelijking met die van een goed gebouwd koelhuis. Ik ben overtuigd dat de eigenaar geheel te goeder trouw is, maar men moet zijn koelhuis niet als een model-inrichting ten voorbeeld stellen. Hiermede doet men aan de waarheid te kort.

De K. P. M. heeft in de oorlogsjaren een flink koelhuis gebouwd, dat direct voldeed en dat, zooals de toenmalige functionaris, belast met de fourageering der schepen, na 3 maanden na ingebruikneming zeide, onmisbaar is. Maar na enkele jaren kwamen de gebreken voor den dag, welke m.i. te wijten zijn aan slechte fundeering en onvoldoende isoleering van den vochtigen bodem. Men heeft de fouten wel trachten te verhelpen, maar volgens mijne meening gaat dit niet, tenzij men het geheele gebouw afbreekt; want men kan het gebouw niet in de lucht laten hangen ten einde de noodzakelijke zware fundeeringen aan te brengen? Het vocht heeft van den bodem uit de muren bereikt en is in de kurklagen getrokken met het gevolg, dat deze niet meer isoleeren, echter wel medehelpen om de warmte uit de buitenlucht in het koelhuis te doen dringen. Het resultaat is een dure exploitatie, veel te hoog in vergelijking met die van een goed geconstrueerd gebouw.

De ijsmaatschappij Petodjo heeft bij haar ijsfabriek in Batavia, ik meen een 8 tal koelkamers gebouwd. Slechts een paar maal heb ik den bouw kunnen bezichtigen, hetgeen eigenlijk niet mocht; men was er erg geheimzinnig mede. Voor zoover ik heb kunnen nagaan zijn de kamers goed gebouwd. Ik zou wel eens de rekening der totale bouwkosten willen zien; ik vermoed dat, in vergelijking met die van het voorgestelde gemeentelijke koelhuis, ze niet ver uit elkaar zullen loopen. Het groote bezwaar van deze koelkamers is, dat ze op een verkeerde plaats staan. De eigenaren hebben gedacht dat verkoopers van versche levensmiddelen, enz. direct van hunne dure inrichting gebruik zouden maken. Edoch daar was in 1924 geen sprake van. De redenen zijn dat handelaars moeten leeren het gebruik van een koelhuis te waardeeren, maar wanneer dit gebouw niet vlak bij de hand staat, denken zij er zelfs niet aan den proef ermede te nemen. In het Engelsche rapport wordt terecht in 't bijzonder den nadruk gelegd op de ligging van het koelhuis.

Het koelhuis op Salembah van de Cold Storage komt voor een bespreking in 't geheel niet in aanmerking. In 1924 wisten de eigenaren dat het absoluut niet voldeed.

In mijn „Voorstellen voor de voorziening van versche levens-

(Vervolg noot 1, van pag. 531).
middelen in de gemeente Batavia" heb ik voldoende op de oeconomische voordeelen van een koelhuis bij het slachthuis gewezen, maar er is er nog een, waarvan ik de belangrijkheid later heb ingezien.

Het is mij vele jaren een raadsel geweest waarom het rundvleesch in Indië taai is, niettegenstaande het z.g.n. bestorven was en dikwijls afkomstig van 3 à 4 jarige ossen. Eerst in Europa heb ik de oplossing gevonden. Alvorens vleesch geschikt voor consumptie is, moet het besterven, dit is: het spierweefsel moet de inwerking van melkzuur ondergaan. Dit procédé moet in het van de buitenlucht afgesloten vleesch verloopen en daarom laat de slager in Europa het uitgeslachte dier in zijn geheel gedurende 24 uur hangen in een temperatuur liefst beneden 15°. Nu kan men in een tropische omgeving dit procédé door de hooge en vochtige luchttemperatuur niet laten beëindigen, want alvorens dit het geval zoude zijn, zou het vleesch reeds in bederf zijn overgegaan.

De gewoonte bestaat bij de Europeesche Bataviasche slagers in den namiddag te slachten, en menigmaal hebben zij geconstateerd, dat bij het uitbeenen 's nachts om 2 à 3 uur het vleesch inwendig nog warm was. Hieruit blijkt dat het bestervingsproces nog niet was beëindigd. Ook de methode welke de firma Jenne toepast is niet aanbevelenswaardig, dit is 's morgens vroeg slachten, 's middags om 5 uur uitbeenen en de stukken vleesch daarna in de koelkamer ophangen tot 's nachts 3 à 4 uur.

Uit het feit dat het vleesch 9 uur na het slachten nog warm is, blijkt dat de spiercellen nog niet zijn afgestorven, dus dat ze de eigenschap nog hebben vocht op te zuigen, dus ook rottingsbacteriën, welke onwillekeurig aan de handen van den slager en zijne werktuigen kleven. De grond voor een spoedig bederf is in de hitte van het tropisch klimaat gelegd.

Voorkomen kan dit spoedig bederf en de onvolledige besterving in de tropen alleen worden door het uitgeslachte dier in de koelkamer gedurende minstens 24 uur op te hangen. De noodzakelijkheid, die zoowel Fransche als Italiaansche technici ook inzien, heeft tengevolge dat een der voorschriften voor het gebruik van een Indisch slachthuis dient te luiden: ieder geslacht rund of buffel moet gedurende minstens 24 uur in 't koelhuis blijven. Het gevolg is, dat voor alle geslachte runderen en buffels koelhuishuur betaald moet worden en hiermede is de rentabiliteit van het koelhuis verzekerd.

Voor den groothandel in groenten en vruchten is een koele opslagplaats in Indië minstens even urgent als in Europa. In Europa doen kelders er dienst voor, welke in de tropen geen reden van bestaan hebben, omdat de temperatuur der aardkorst te hoog is.

g. Conclusies.

Goed ingerichte markten zijn niet alleen van belang voor het doel waarvoor zij opgericht zijn, maar zij hebben ook een grooten invloed op den landbouw. Er zijn gevallen bekend dat een verbetering der marktinrichting de lokale produktie sterk heeft aangezet. De aucties op de groothandelmarkt te West-Midlands kan als voorbeeld worden aangehaald. Ook te Swansea, waar het marktbestuur een plaats aan de locale groentenkweekers in de detailmarkt heeft afgestaan, is de groententeelt in den omtrek der stad zeer toegenomen. In alle gevallen heeft de oprichting van een nieuwe markt voor den groothandel deze doen vermeerderen.

Van meer belang is misschien de stimulans, welke een goed ingerichte markt in produktiecentra teweegbrengt op het produceeren op kwaliteit: het produkt van den eenen moezenier heeft te concurreeren met dat van den anderen, en in de groote steden moet het in het land gekweekte produkt mededingen met het ingevoerde. Verder hebben goede markten een opvoedende kracht op de kweekers; zij kunnen zich overtuigen dat de goed gesorteerde en verpakte produkten van bekende kweekers een groot vertrouwen bij de koopers hebben.

Misschien is de grootste dienst, welken een goed functionneerende markt bewijst, het opwekken van vertrouwen, dat de basis van den handel is. En vertrouwen prikkelt ondernemingsgeest, terwijl een succesvolle onderneming de produktie vermeerdert. Omgekeerd doet een gebrekkig functionneerende markt of een markt met onregelmatigen aanvoer en hevige fluctuatie der prijzen het vertrouwen te niet en de produktie beperken. Deze feiten zijn in Engeland in de landbouwstreken vastgesteld.

Slechts één voorbeeld: De overeenkomst in de prijsbepaling, tusschen boeren en melkverkoopers, heeft een stabiliseerenden invloed in den melkhandel gehad. De boer weet nu binnen vrij enge grenzen wat hij

---

(Slot noot 1, van pag. 531).

Voor opslagplaats komt daardoor alleen een koelkamer in aanmerking. Nu behoeft daarin niet de lage temperatuur van 2° te heerschen, maar zal een temperatuur van 10 — 15° voldoende zijn.

Moeilijk is vooruit te zeggen hoe de gelegenheid tot het bewaren van groenten en vruchten door den handel zal worden opgenomen. Daarom heb ik indertijd op het koelhuis, bestemd voor het vleesch, het bouwen eener verdieping voorgesteld voor het bewaren van andere levensmiddelen. Het gevolg van deze concentratie was dat de bouw van de groothandelmarkt voor groenten en vruchten ook is voorgesteld op het terrein van het slachthuis. Met deskundigen heb ik dit plan besproken; zij hebben hunne goedkeuring aan het voorgestelde project gehecht, sommigen waren er zelfs ten zeerste mede ingenomen.

voor zijn produkt kan maken. In gevallen dat koopwaren op deze wijze niet verhandeld kunnen worden, tracht men een zoodanige oplossing te vinden, dat de producent met vertrouwen kan verwachten zijn waar op de voordeeligste wijze verkocht te zien. Het vertrouwen bestaat niet steeds direct, maar indien zoowel koopers als verkoopers zich van de ondoelmatige verkoopwijze overtuigd hebben, zullen zij gezamenlijk trachten een marktsysteem te vinden, waardoor de opgedane ervaringen tot een bevredigende oplossing zullen leiden.

Zeker is dat iedere maatregel ten doel hebbend de markt uit te breiden of een wijziging in het gebruik van de markt te brengen, ernstige overweging verdient alvorens te worden uitgevoerd.

In gevallen een charter of een parlementsbesluit het monopolie tot het houden eener markt in een straal van 10,75 KM. heeft gegeven, legt deze bijzondere vergunning tevens de verplichting op om de markt met alle daartoe geëigende faciliteiten in te richten. Op verscheiden markten in de tuinbouwstreken, op die in groote bevolkingscentra en op veemarkten zijn groote verbeteringen noodzakelijk.

In een aantal groote steden is de oprichting van een groothandelmarkt of is uitbreiding der bestaande markten noodzakelijk om de overbelasting te bestrijden, die niet alleen het gevolg is van den grooten aanwas der bevolking, maar ook van de ontwikkeling van het autoverkeer. De eischen waaraan een markt dient te voldoen zijn reeds vroeger (zie blz. 516) vermeld.

Het is natuurlijk wenschelijk dat marktautoriteiten hunne markten beheeren met zoo weinig mogelijk inmenging van buiten, maar de ervaring heeft geleerd, dat sommige autoriteiten onvoldoende doordrongen zijn van het groote belang om hunne markten aan de moderne eischen te doen aanpassen.

Autoriteiten in groote steden streven er naar toezicht op de markten te houden om de belangen van kiezers en consumenten te behartigen, hunne bemoeiïngen geven meestal aanleiding tot een lokaal besluit; maar de monopoliehoudende marktautoriteiten hebben zoowel tegenover de lokale als de veraf wonende producenten, die waren naar de markt zenden, verantwoordelijke verplichtingen. In het kort gezegd, er zijn aan markten bepaalde eischen te stellen, welke beantwoorden moeten aan de voorwaarden gesteld eenerzijds door den landbouw en anderzijds door de voedseldistributie, welke beide als een nationaal belang zijn te beschouwen.

Er schijnt daarom alle reden te bestaan voor een bemoeienis van de centrale regeering met de lokale marktaangelegenheden.

Er bestaat bij sommigen een neiging te meenen dat de markten te beschouwen zijn als instellingen van de oudheid en dat vele harer rechten van de middeleeuwen stammen, waarom zij in het moderne leven niet meer thuis behooren en den modernen handel weinig van dienst zijn. Niets is minder waar. Dit rapport handelt alleen over de markten

in Engeland en Wales, maar er is een bijvoegsel, waarin een overzicht wordt gegeven der verschillende markten buiten dit land (België, Duitschland, Frankrijk, Zwitserland, Noord-Amerika, Zuid-Afrika, Canada), en na lezing zal blijken dat in de voornaamste landen de ontwikkeling der markten naar de voorwaarden van den modernen tijd plaats heeft. Zoo is het in Frankrijk en Duitschland. In 't bijzonder is het waar voor Amerika.

Zoowel in de oude als in de nieuwe wereld hecht men nog aan het oude devies: dat markten steeds een belangrijke factor zijn voor den verkoop van landbouwprodukten en dat de kosten besteed om ze geheel aan hun doel te doen beantwoorden, de moeite waard zijn. Het kapitaal, thans gestoken in de in Engeland en Wales behoorende markten, bedraagt reeds ettelijke millioenen ponden sterling, maar meer kapitaal dient er nog aan besteed te worden om ze te doen aanpassen op upto-date wijze aan den steeds groeienden grooten omzet en geschikt te maken tot een grooten handel van landbouwprodukten, geproduceerd zoowel in het land zelve, in het rijk (empire) als in het buitenland.

4. Finantieel overzicht.

Gedurende den eersten tijd dat een markt zich vormt, ruimen de verkoopers de weggeworpen bladeren, enz. op, maar nadat gebleken is dat de uitgevonden plaats voor het ruilverkeer geschikt is en er meer bedrijvigheid komt, wordt het voor de verkoopers te bezwaarlijk het afval zelf op te ruimen en laten zij dit aan den algemeenen reinigingsdienst over. Spoedig wordt hiervoor een regeling getroffen en bestaat de algemeene gewoonte dat de verkoopers een vergoeding betalen voor den bewezen dienst. Het gebruik van de marktplaats wordt kosteloos afgestaan, omdat een markt niet alleen een faciliteit voor de stadbewoners is, maar ook omdat ze aan de neringdoenden groote voordeelen brengt door de inkoopen van de verkoopers, meestal plattelandbewoners. In een provinciestadje is deze bedrijvigheid duidelijk merkbaar. Op den marktdag is het in zoo'n stil plaatsje veel drukker dan op andere dagen.

Een markt voorziet in een behoefte, kan zich moeilijk verplaatsen, en nu gebruikte de steeds hongerige fiscus deze gelegenheid om er voordeel uit te slaan. De aangevoerde waren werden hetzij bij den invoer in de stad belast of er moest voor het gebruik van de standplaats een hooger bedrag betaald worden dan voor de vergoeding van de reiniging der markt werkelijk noodzakelijk

was. De eerste belasting, tol, taxe, import, accijns genaamd, werd veel op het vasteland van Europa maar ook wel in Engeland toegepast, terwijl de 2de voornamelijk in Engeland usance werd en onder den naam van „rents" bekend staat. Ofschoon oogenschijnlijk deze belastingen gering zijn, bleek vrij spoedig dat ze een nadeeligen invloed op den algemeenen oeconomischen toestand hadden. Het belasten van de eerstnoodige voedingsmiddelen had en heeft nog tot gevolg dat het een verhoogden levensstandaard veroorzaakt; dat, zooals men zegt, de belasting 25 maal meer door de bevolking betaald wordt dan oorspronkelijk bedoeld en vastgesteld is. Daarom heeft men beide belastingen in de meeste landen afgeschaft. In Engeland zooveel als het mogelijk was, met in achtneming der verkregen rechten, welke soms nog uit de middeleeuwen stammen. Bestaan zijn de accijnzen gebleven in Frankrijk en tot 1 April 1930 in Italië. De inning gebeurde vroeger aan de stadspoorten, maar na verdwijning van deze gaat de inning dikwijls met groote moeilijkheden gepaard. Zoo ziet men in Parijs des nachts langs bepaalde wegen oneindig lange rijen karren beladen met groenten en fruit, die naar de in het centrum der stad gelegen centrale groothandelmarkt, „les Halles", worden vervoerd. De bij gemeenteverordening aangewezen straten zijn afgezet door politieagenten om te voorkomen dat een karrevoerder een zijstraat inslaat. In Rome bestaat nog de stadsmuur, de in 270 gebouwde Aureliaansche muur met hare mooie poorten. Men had er op gevonden de markt voor den groothandel buiten den stadsmuur op te richten, zoodat aldaar vrij verhandeld kon worden. De voor de stad Rome bestemde voedingsmiddelen konden slechts door de Paulus-poort worden ingevoerd. Douane-ambtenaren hielden daar de wacht, deden iedere kar of auto stil staan, onderzochten en belastten zoo noodig de aanwezige waren. Dit is nu voor Italië verleden tijd geworden, want, zooals ik kort geleden in de couranten gelezen heb, zijn de stedelijke accijnzen afgeschaft. Mussolini heeft doorgezet wat hij indertijd beloofd heeft. In Frankrijk zou men ze ook gaarne willen opheffen, maar men weet niet door welke andere belastingen ze te vervangen.

In Engeland is de te betalen heffing voor het gebruik van een standplaats op bijna iedere markt bij ministerieel- of parlementsbesluit vastgesteld, waarbij steeds in acht genomen is dat de te

betalen som een vergoeding voor bewezen diensten, dus een retributie is. Mogelijke winsten moeten in een fonds gestort worden en zijn uitsluitend bestemd ter bestrijding der kosten voor verbetering of uitbreiding der markt.

In Indië is voor de pasars vrijwel dezelfde ontwikkelingslijn te volgen als voor de Europeesche markten; echter, door de aanwezigheid der gemengde bevolking, heeft ze een eenigszins andere richting genomen. Een pasar ontstond op een kruispunt van wegen en, nadat de plaats geschikt bevonden werd, ontwikkelde hij zich. Het kamponghoofd, in wiens ressort de pasar gelegen was, hield toezicht, zorgde voor de reiniging, enz., maar liet zich ter dege er voor betalen. Spoedig nadat een pasar zich ingeburgerd had, vroegen kooplieden een vaste plaats of een betere dan zij reeds hadden. Voor deze vergunning achtte het kamponghoofd een finantieele vergoeding niet meer dan billijk. Voorzag de pasar in een behoefte en breidde hij zich uit, dan wierp hij aardige winsten af. Maar deze waren voor de steeds grooter wordende uitgaven van het kamponghoofd onvoldoende, b.v. bij trouw- of besnijdenisfeesten. Geleend werd dan bij Arabier of Chinees, waarbij de pasarinkomsten als pand dienden. Door schuldvermeerdering kwam de geheele pasar dikwijls onder het beheer van den geldleener en deze wist de exploitatie goed rendeerend te maken, want hij beschouwde den pasar als een geldbelegging, welke zoo produktief mogelijk moest zijn. De noodzakelijkheid voor den landbouwer om zijn produkten voor den verkoop naar den pasar te brengen en voor den handelaar om een goede standplaats in te nemen, werkten een opdrijving der heffingen in de hand. Gecompliceerder werd nog de toestand wanneer de eigenaar van den pasar niet zelf zijn eigendom beheerde, maar hetzij er een zetbaas plaatste of den pasar verpachtte. Deze overdrachten deden de heffingen zeer rijzen. Toen men omstreeks 1860 in Europa inzag dat accijnzen en hooge marktheffingen onoeconomisch waren en ze afschafte, werd dit weldra in Indië gevolgd, waartoe Multatuli een grooten stoot gegeven heeft. De pasars, hoofdzakelijk ten plattelande, kwamen onder beheer van de ambtenaren B. B. De regeering gaf bij rondschrijven uitdrukkelijk te kennen, dat er slechts veeggeld, d.i. een retributie voor de reiniging geheven mocht worden. Zelfs de plaatsen in de bestaande of later opgerichte loodsen waren vrij.

Later is toegestaan dat een kleine vergoeding voor het onderhoud der aanwezige loodsen werd gevraagd, maar er werd aan toegevoegd: dat géén meerdere lasten mochten worden opgelegd dan strikt noodzakelijk was. Deze regeling is der bevolking ten goede gekomen: de oeconomische toestand werd er door verbeterd, er kwam meer handel en vertier.

In de groote steden was een direct beheer door de B. B. ambtenaren moeilijker door te voeren. De grootste pasars waren vrijwel alle particulier bezit, zij stonden meestal op particuliere landen. Enkele dezer eigendommen zijn vrij spoedig door de regeering gekocht en het B. B. kon er een wakend oog op houden. Met sommige pasars was de toestand moeilijker, b.v. die van Tanah Abang en Pintoe Ketjil. Een waarschijnlijk door de Engelschen gegeven vergunning en door het Nederlandsch Bestuur gesanctioneerde usance had aan eigenaren van particuliere landen het uitsluitend recht tot het houden van een pasar in een landstreek van 6 paal doorsnede verzekerd. Binnen dit rayon mocht op pasardagen alleen op de markt verkocht worden. De eigenaren van dit servituut hebben daaraan niet de hand gehouden, zoodat het mogelijk was het voor een betrekkelijk gering bedrag af te koopen, hetgeen ook tusschen de jaren 1910 en 1920 gebeurd is.

Toen de locale raden werden ingesteld, lag het voor de hand het beheer der pasars aan hen toe te vertrouwen. Uitdrukkelijk staat in de locale-radenverordening vermeld dat met het beheer geen winst behaald mag worden. Later, bij rondschrijven, heeft de Regeering haar standpunt nog eens duidelijk uiteengezet; heeft gezegd dat voor het gebruik van loodsen en voor het verrichten van reinigings- en andere diensten een vergoeding geheven mag worden, welke het zuivere karakter van retributie moet behouden.

Toen op een decentralisatiecongres te Soerabaja, ik meen in 1920, het beheer van den pasar een onderwerp van bespreking uitmaakte, en ik op het regeeringsstandpunt wees, bleek mij later dat verscheiden locale raden daarvan afweken, want, beweerde men op geen andere wijze waren gemeente-gelden voor algemeene doeleinden te verkrijgen. In Soerabaja bleek mij dat de heffingen veel te hoog waren. Al had men vele verbeteringen op de pasars aangebracht-hoewel echter lang niet afdoende- in evenredigheid der uitgegeven gelden waren de heffingen veel te hoog.

In Batavia is tot medio 1923 aan het regeeringsprincipe de hand gehouden. Er was steeds een voordeelig saldo van gemiddeld ƒ 15.000.—, dat in de algemeene gemeentekas vloeide, want, zoo werd gezegd, dit bedrag diende ter bestrijdnig der algemeene administratiekosten. Een bedrag dat veel te hoog was gesteld, omdat alle mogelijke andere uitgaven reeds een post hadden op de balans van het pasarbedrijf. Ongeveer in Mei 1924 is een tarief door den gemeenteraad vastgesteld, waardoor de heffingen abnormaal hoog werden en het karakter van een belasting kregen. Een protest van inlandsche gemeenteraadsleden werd doodgezwegen, hun werd in de vergadering feitelijk het zwijgen opgelegd.

Wat zijn de gevolgen van deze finantieele taktiek geweest? Het is bekend dat indien de prijzen der standaard-voedingsmiddelen, zijnde rijst en vleesch, stijgen, hierdoor die der andere voedingsmiddelen beïnvloed worden. Is de algemeene oeconomische toestand gunstig, dan wordt deze stijging geen onoverkomelijk bezwaar. Dit was merkbaar in den oorlogstijd.

Er was aanvankelijk een groote ontevredenheid toen de rijstprijzen in een snel tempo omhoog liepen, maar doordat ook verhoogde loonen werden toegekend, berustte de bevolking ten slotte in den abnormalen toestand. In 1924 en later was dit anders. Zoowel de particulieren als de locale raden en de Regeering lieten absoluut geen werken uitvoeren, de handel stond zoo goed als stil. Hierdoor had de bevolking geen verdiensten, er was gebrek. De bevolking wilde werken en trachtte het te doen, zooals ze reeds eeuwen gewend was, en wel door het venten van voedingsmiddelen en andere artikelen. Dit werd echter verboden; van gemeentewege werden hun plaatsen aangewezen, waarbinnen slechts verkocht mocht worden. Men wilde op verschillende plaatsen kleine pasartjes hebben en daar heffingen doen. Koopers kwamen er niet, de koopwaar verlepte, bedierf. Op de bestaande pasars werd het handelen den verkoopers vrijwel onmogelijk gemaakt, als b.v. op Pasar Senen, door te weinig uitstalruimte te verleenen op ongeschikte steenen tafels. Daarenboven werd voor het gebruik van een dergelijke verkoopplaats een buitenmatig hoog tarief toegepast. Door al deze maatregelen moesten de prijzen der waren sterk verhoogd worden en de koopkracht was zwak. De bevolking begreep de van gemeentewege genomen maatregelen niet, er ontstond

wrevel en ontevredenheid. Het is nu de vraag: had en heeft de bevolking gelijk zich te verzetten tegen de door het Bataviaasch gemeentebestuur gevolgde marktpolitiek? Mijn antwoord hierop is „ja". Was en is het wel noodig dat de gemeente inkomsten trekt uit den verkoop van voedingsmiddelen om daarmee andere uitgaven dan die van het marktwezen te bestrijden? Hierop kan met een beslist „neen" geantwoord worden, en daarenboven, ware het indertijd werkelijk alléén mogelijk de inkomsten uit het marktwezen te verkrijgen, dan had men een heel andere taktiek moeten volgen dan men in 1924 en later heeft gedaan.

Zooals boven aangehaald, heeft een verhooging der prijzen der eerst noodzakelijke levensmiddelen een sterke verhooging van den levensstandaard ten gevolge. Dat dit in Batavia na 1924 het geval is geweest, is moeilijk aan te toonen, want het oeconomisch leven heeft in den naoorlogstijd zooveel schommelingen doorgemaakt, dat aan de gewijzigde pasarpolitiek alleen niet de schuld gegeven kan worden. Toch is er één feit dat wel te denken geeft. Men kan in 't algemeen aannemen dat bij onderlinge vergelijking van Batavia, Semarang en Soerabaja de algemeene toestand dier steden sinds 1920 hetzelfde verloop heeft gehad; alleen heeft het marktwezen in Batavia een groote verandering ondergaan.

Nu was mij door persoonlijk onderzoek in 1920 gebleken, dat het dagkoelieloon in Semarang het laagst was, even daarboven was dat van Batavia en veel hooger was het loon in Soerabaja. In 1928 heeft de oud-gouvernementsaccountant Vleming de koelieloonen gepubliceerd en nu was dat van Semarang het laagst, Soerabaja was ongeveer ƒ 0.05 hooger en Batavia ƒ 0.10. Het koelieloon te Batavia is dus in enkele jaren zeker ƒ 0.05 per dag hooger geworden dan dat van Soerabaja. D.w.d.z. dat de algemeene loonstandaard zeer gestegen is, eveneens huishuren, enz., naar evenredigheid. Dit komt ook uit met de klacht, welke ik van uit Batavia repatrieerenden vernomen heb: dat Batavia erg duur is geworden.

Ware het mogelijk geweest op andere wijze dan door het belasten der levensmiddelen de gemeentekas te stijven?

De gemeenten zijn ingesteld om plaatselijke belangen van algemeene strekking te behartigen. Hiertoe behooren vooreerst de voedsel-, water- en woningvoorziening, maar daarnaast heeft men b.v.

verlichting, verkeer, enz. Juist van deze beide laatste zou de gemeente bij een goede exploitatie een winst kunnen maken, die in de gemeentekas voor algemeene belangen mag vloeien.

Aan deze bronnen van gemeentelijke inkomsten dragen dan zoowel inlander als vreemde oosterling evengoed bij als aan de belasting op de eerst- noodzakelijke voedingsmiddelen, maar de allerarmsten zouden tenminste er niet door worden getroffen.

In de onder curateele gestelde gemeente Berlijn heeft men de tarieven voor de gemeentelijke gas- en electriciteitlevering en ook die van tram, enz. verhoogd, maar men heeft de tarieven der markten dezelfde gelaten en ook op andere wijze de voedingsmiddelen niet belast.

Een belasting op de voedingsmiddelen, direct of indirect, is wel het allerlaatste waartoe men overgaat. Is het toch noodig, dan doet men het niet op de wijze zooals in 1923 te Batavia heeft plaats gehad. Men beweerde toen dat er geen groothandel bestond en belastte den detailhandel. Men verhoogde dus den prijs der voedingsmiddelen, terwijl ze reeds in handen van gemeentenaren waren, inplaats van, zooals bij de accijnzen gebeurt, wanneer ze van den buitenwonenden producent overgaan in handen van den stadshandelaar. Volgens het Fransche en eertijds het Italiaansche belastingsysteem betalen invoerder en stadsbewoner beiden maar de invoerder het meest in de belasting, en zorgt men er voor dat de tusschenhandel den prijs niet kan opdrijven.

Zoo bestaat in Rome het voorschrift dat de handelaar op de detailmarkten zijne waar met niet meer dan 15% van den inkoopsprijs mag verhoogen. Hiervan moeten ook vervoer, markthuur, enz., enz. nog betaald worden. Aan dit voorschrift wordt streng de hand gehouden, zooals ik mij herhaaldelijk overtuigd heb. Had men in Batavia óók bij den invoer belast, dan had de Bataviasche handelaar het niet zoo gevoeld.

Tot bewijs diene dat ik laatst in de courant gelezen heb, dat de vischveiling op Pasar Ikan eindelijk in gemeentehanden is en dat de gemeente vermoedelijk in 1929 ƒ 100.000.— er van zal ontvangen. Nu is de juichkreet van het Nieuws v/d Dag v. N. I. wel merkwaardig. Vooreerst is het aan de gemeente verboden winst te maken uit een of andere locale verzorging van voedingsmiddelen, en ten tweede heeft de Regeering het monopolie van het

houden van openbare verkoopingen. Toen ik indertijd deze kwestie met de bevoegde gouvernementsambtenaren besprak, werd mij gezegd dat men wel genegen was om de gemeente het recht van den vischafslag af te staan, omdat noch het land, noch de gemeente er winst uit mag maken. Nu wordt reeds van den vischgroothandel 5% winst gemaakt, voorts zijn de verkoopplaatsen op de detailmarkten, de pasars, zwaar belast. Het verdient dus aanbeveling eens te controleeren met hoeveel de gemeente Batavia het noodzakelijk voedsel „visch" belast, terwijl officieel de Regeering, terecht, elke winst verbiedt, aangewend op andere wijze dan stipt genomen de belangen van het marktwezen eischen.

5. *Nabetrachting.*

De taak van een gemeentebestuur is om de inwoners zijner gemeente van voedingsmiddelen te voorzien en zoo het daartoe niet in staat is, te zorgen dat de inwoners van voedingsmiddelen zich kunnen voorzien.

Hierbij dient in acht genomen te worden:

1e. dat de prijzen der voedingsmiddelen zoo laag mogelijk gesteld zijn, en

2e. dat de voedingsmiddelen van goede kwaliteit zijn en blijven, totdat zij in handen der consumenten zijn gekomen.

Deze verplichtingen zijn dezelfde als van een huisvrouw tegenover de leden van haar huisgezin en aangezien een gemeente feitelijk bestaat uit een verzameling van huisgezinnen, is het begrijpelijk dat aan het gemeentebestuur dezelfde eischen gesteld moeten worden.

De aangewezen weg zou zijn dat het gemeentebestuur zelf inkocht, distribueerde of verkocht. Dezen toestand heb ik in Boeda-Pest aangetroffen. Waarschijnlijk door de aldaar heerschende communistische denkbeelden, welke in den gemeenteraad de overhand hadden, werd van gemeentewege in 1926 vee gekocht, in een afzonderlijk gedeelte van het publiek abattoir geslacht, en werd het versche vleesch of de daarvan gemaakte conserven als worst, ham, enz. in gemeentelijke winkels verkocht. Een dergelijke verkoop geschiedde ook met andere voedingsmiddelen.

Er waren autoriteiten die tevreden waren met deze verkoop-

wijze, maar er waren ook vele inwoners tegen. Volgens mijn meening is het voor een gemeentebestuur zeer moeilijk zelf handel in handen te nemen, omdat deze veel te veel afhankelijk is van persoonlijk initiatief en vertrouwen, welke beide zoo goed als niet te controleeren zijn. Een voorbeeld van algeheele gemeentelijke voorziening is de waterdistributie. Deze is mogelijk omdat het water uit enkele bronnen betrokken wordt, langs leidingen in de huizen der consumenten wordt gevoerd en het gebruik controleerbaar is. Voor woningen is een gemeentelijke voorziening wel moeilijk, maar mogelijk, omdat vrijwel alle deelen van het woningbedrijf te controleeren zijn, zoodat het persoonlijk initiatief is uit te schakelen.

Terwijl het ongewenscht is dat een gemeentebestuur direct de voedselvoorziening ter hand neemt, kan het daarentegen wèl den handel de gelegenheid geven zijn bedrijf zoo coulant mogelijk uit te oefenen; daarin behulpzaam zijn door pleinen, gebouwen en verdere inrichtingen ter beschikking te stellen.

De zorg voor welk ook der onderdeelen van de voedselvoorziening kan een gemeentebestuur niet verwaarloozen. Dit is gedurende de laatste jaren in Batavia gebleken. Na 1923 werd uitsluitend zorg besteed aan den detailverkoop en dat nog op verkeerde wijze. De eisch dat de voedingsmiddelen zoo goedkoop mogelijk moesten zijn werd geheel verwaarloosd, zelfs heeft het bestuur den prijs nog verhoogd, o.a. door meergenoemde verhoogde heffingen. Deze gedragslijn druischte geheel tegen die der algemeene regeering in. Deze wilde den loonstandaard verlagen en daar moest dus absoluut mede gelijk loopen een verlaging in prijs der levensmiddelen.

In een kleine gemeente kan het bestuur gemakkelijk zijn taak vervullen. Het stelt aan den handel een geplaveid terrein beschikbaar en nu kunnen producenten en consumenten daarop direct verhandelen, terwijl voor het gebruik van het plein geen kosten in rekening worden gebracht; alleen voor de reiniging wordt eene vergoeding geheven. Breidt de stad zich uit, dan dienen langzamerhand meer voorzieningen getroffen te worden, totdat de stad een inwoneraantal heeft van b.v. 100.000, want dan wordt de directe handel tusschen producent en consument onmogelijk en dringt zich de tusschenhandel in. In dezen toestand verkeeren de hoofdplaatsen Batavia en Soerabaja. In deze steden dienen in de eerste plaats alle faciliteiten aan den groothandel verleend te worden.

In 't bijzonder wil ik hier wijzen op de inrichting tot verwerking van dierlijke afvalprodukten.

De inrichting zal vooreerst dienen om dierlijke cadavers in meststof om te zetten. Gerekend kan worden op 2 à 3 runder-, buffel- of paardenlijken dagelijks, tezamen wegende ongeveer 500 KG. In geheel West-Java ,dus ook in Batavia en Meester-Cornelis, wordt bloed niet geconsumeerd; het heeft geen waarde en stroomt thans uit de bestaande slachtplaatsen in de rivier.

De nadeelige gevolgen zijn reeds bij de buffelslachtplaats in kampong Jaagpad ondervonden. Dr. G. GRYNS, die indertijd het rivierwater op verschillende plaatsen heeft onderzocht, kwam tot de slotsom dat het water beneden de buffelslachtplaats te veel nitriet bevatte en daardoor een gevaar voor de omgeving kon zijn. Daarenboven zijn indertijd eenige malen klachten ontvangen, dat het water een stank verspreidde welke hinderlijk was. Rekent men dat bij het slachten per buffel of rund gemiddeld 20 L. bloed wordt opgevangen en dat 50 runderen en buffels dagelijks in Batavia en Meester-Cornelis geslacht worden, dan loopt er thans dagelijks 1000 L. bloed in de rivier, welke hoeveelheid, indien men ze stolt en perst, tot op ongeveer $^1/_3$ van het volume kan worden gebracht, b.v. te stellen op 350 KG.

Bij de inlandsche buffel- en runderslagers bestaat de gewoonte alleen vleesch te verkoopen, terwijl de beenderen zeer weinig waarde hebben. Deze werden verzameld tot groote hoopen in 2 kampongs in de benedenstad. Zij bleven daar liggen totdat vliegenmaaien alle nog aanwezige spier-, pees- en kraakbeendeelen hadden opgegeten, dit was dus een ware vliegenfokkerij. Zijn de beenderen droog en van alle zachte deelen vrij, dan eerst kon de beendermeelfabriek ze opkoopen en vermalen.

Aangezien, volgens mijn meening, het noodzakelijk is dat een vliegenfokkerij wordt tegengegaan, heb ik nagegaan op welke wijze deze is te voorkomen, terwijl zooveel mogelijk nut van de beenderen getrokken wordt.

Ik ben hierin niet geslaagd, ze zijn in Indië blijkbaar alleen als meststof te beschouwen hetgeen ze trouwens als beendermeel ook zijn. De beste methode kwam mij daarom voor om iederen dag de beenderen met het bloed en de cadavers tot meststof te doen verwerken. Men kan aannemen dat van ieder rund of buffel

30 KG. beenderen afvallen; dus van 50 buffels en runderen 1500 KG. Aldus was voor de inrichting voor verwerking van dierlijke afvalprodukten reeds dagelijks een materiaal te verwerken van: 500 KG. cadaver + 350 KG. samengeperst bloed + 1500 KG. beenderen. Voeg daarbij nog, dat dagelijks erbij komen ongeveer 100 KG. afgekeurd vleesch, verder varkensbloed, dierlijk afval der huidendrogerijen, dikwijls nog afgekeurde visch, dierlijk afval van de pasars, van het straatvuil, hondencadavers, enz., dan komt men tot een hoeveelheid, welke den aankoop en het gebruik van een groote machinale inrichting noodzakelijk en verantwoord maken.

Naast de voorgestelde markt voor den groothandel zijn detailmarkten noodig. Hierover is voldoende uitgewijd in het hoofdstuk „Detailmarkten".

Verder dient men aan den onontbeerlijken straatverkoop zoo weinig mogelijk moeilijkheden in den weg te leggen. Men kan deze op groote wegen verbieden, maar late hem in de kampongs vrij. Echter zorge men er voor, dat de straatverkoop een zoo deugdelijk mogelijk produkt in handen krijgt, en deze zorg is van gemeentewege alleen mogelijk door den groothandel alle noodige faciliteiten te verleenen.

Ten slotte het volgende:

Het is opvallend dat het Engelsche rapport wel een stabilisatie van prijzen vermeldt, maar geen nadruk legt op den natuurlijken invloed, dien een groothandelmarkt op de prijsverlaging heeft, hoewel beide feiten zijn waargenomen in de steden op het vasteland van Europa waar een groothandelmarkt eerst ontbrak, maar deze met alle noodige accommodaties is opgericht, zelfs wanneer het gebruik vrij hooge retributies eischte.

Ook in Indië is te verwachten dat dezelfde ervaringen zullen worden opgedaan. Wel kan het aanvankelijk verbazing wekken wanneer men de te betalen, schijnbaar hooge retributies verneemt, maar men dient niet uit het oog te verliezen dat aan den handel dan ook bijzondere faciliteiten geboden worden, als b.v. een goede sortatie- en verkoopplaats, een gelegenheid tot opslaan, enz. Berekent men de voordeelen van deze accommodaties, dan zijn de vastgestelde retributies niet hoog te noemen.

Het argument, dat door het gedwongen slachten op een slachthuis de slagers groote verliezen zouden moeten lijden, heeft geen

zin, mits aan het slachthuis een koelhuis wordt verbonden. Dit laatste biedt vooral groote voordeelen op plaatsen waar geregeld slachtvee uit het buitenland (i.c. Australië) wordt geïmporteerd. Het levende vee kan dan dadelijk in goed vleesch worden omgezet dat als zoodanig in consumptie kan worden gebracht. Is zulk vee genoodzaakt tot een langer verblijf hier te lande alvorens te worden geslacht, dan gaat het niet alleen in voedingstoestand sterk achteruit en levert daardoor t.z.t. minderwaardig vleesch, maar ook staat het bloot aan acute infecties (piroplasmosis) die in den regel voor deze dieren een lethaal verloop hebben. De risico, die derhalve de slager loopt is veel grooter dan het bedrag, dat voor het gebruik van slacht- en koelhuishuur zou zijn neer te tellen.

Als voorbeeld van het oeconomisch nut van een goed ingericht slachthuis moge het volgende dienen: Toen ik in 1900 te Kediri als gouvernementsveearts geplaatst was, werd op de hoofdplaats het vee op de inlandsche wijze geslacht in enkele in de kampong gelegen Javaansche slachtplaatsen. Een slachthuis was in aanbouw; van een constructie, in 't geheel niet overeenkomstig met mijne denkbeelden. Maar de bouw was reeds zóó ver gevorderd, dat verandering niet meer mogelijk was. Edoch kreeg ik het zóó ver, dat er ten minste op de Europeesche wijze geslacht zou kunnen worden. De Javaansche slagers wilden aanvankelijk van deze moderne inrichting niets weten; er was onwil, een stille tegenwerking, zoodat ik zelf de eerste buffels heb moeten uitslachten. Ook voelde de inlandsche bevolking in het algemeen niets voor de moderniseering, waarschijnlijk door de slagers ingelicht. Den eersten dag na de officieele opening werd er één buffel geslacht, den volgenden dag twee en toen ging het crescendo. Wat was het geval geweest? De Javaansche slagers waren er niet aan gewend de geheele, uitgeslachte buffels te laten hangen voor het besterven, en aangezien ik dit wèl wilde, vreesden zij dat het vleesch spoedig zou bederven. Maar het kwam geheel anders uit, en wat nog meer bij de bevolking insloeg was dat het vleesch, afkomstig van het op Europeesche wijze geslachte vee, gedurende het braden of koken in volume toenam en ook malscher dan vroeger bleek te zijn. Het vooroordeel was toen overwonnen; het slachten van groot vee nam zoodanig toe, dat na een maand het slachthuis reeds te klein bleek, de inrichting had geen voldoende capaciteit. Een flink bedrag

moest worden toegestaan om de inrichting te verbeteren. Was oorspronkelijk het slachthuis berekend om 10 dieren dagelijks in vleesch om te zetten, binnen enkele jaren gebeurde herhaaldelijk dat meer dan 30 ditzelfde lot ondergingen. De slagers ondervonden dat het vleesch, afkomstig van op Europeesche wijze geslacht vee, zich langer goedhoudt dan wanneer de inlandsche methode gevolgd wordt. Zij maakten daarvan gebruik om hun handel uit te breiden, door niet alleen voor stedelijk gebruik te slachten, maar ook voor den verkoop aan handelaren, die dit vleesch op de omliggende pasars verkochten. Deze handel had een groote uitgebreidheid gekregen. Toen ik in 1904 Kediri verliet, schatte ik dat 40 — 50% van het uit het slachthuis afkomstige vleesch buiten de hoofdplaats verkocht werd. Het werd den handelaars met dit vleesch niet gemakkelijk gemaakt, want zij moesten concurreeren met slagers, die op of bij de groote plattelandspasars hun bedrijf uitoefenen. Maar door de Kedirische handelaars behulpzaam te zijn met het op bijzondere wijze merken van hun waar en het afgeven van geleidebrieven, konden zij hun bedrijf met winst uitoefenen, te meer omdat bij de bevolking de kwaliteit van het Kedirische vleesch bijzonder goed aangeschreven stond.

Als voorbeeld dat verbetering van de kwaliteit van het vleesch, o.a. door het besterven, geapprecieerd wordt, kan nog het volgende dienen: in Kediri en Batavia heb ik de Europeesche slachtwijze voor varkens ingevoerd. De Chineesche slagers stribbelden eerst zeer tegen, maar na de methode goed te hebben leeren kennen, waren zij er mede verzoend. Eenige jaren na de invoering vernam ik in beide plaatsen van consumenten, dat zij nergens lekkerder varkensvleesch hadden gegeten dan in beide genoemde steden.

Bovengenoemde voorbeelden zijn uit de praktijk, maar illustreeren dat zoowel publiek als handelaar er mede gebaat zijn, indien voedingsmiddelen vóór den verkoop op de juiste, aan moderne eischen aanpassende wijze worden behandeld. Het is dan ook mijn vaste overtuiging dat niettegenstaande de slager een flink bedrag voor het gebruik van het op te richten slacht- en koelhuis, overeenkomstig het voorgestelde project te Batavia, als retributie zal moeten betalen, hij er tòch voordeel inplaats van nadeel bij zal hebben; dat het publiek de verhoogde kwaliteiten van het vleesch zal waardeeren en dat dit dank zij het bestaan van een

koelhuis ook billijker in prijs zal worden. Ook van de andere voedingsmiddelen kan hetzelfde gezegd worden. Mijn zesjarig rondreizen door Europa heeft mijne overtuiging absoluut gesterkt.

Zoowel voor Batavia als Soerabaja is een groot kapitaal noodig voor de oprichting van een groothandelmarkt met alle accommodaties daaraan annex. Er zullen retributies van verschillenden aard geheven moeten worden. Maar daar tegenover staat dat oordeelkundige bouw en exploitatie van de markt ten gevolge hebben een vergroot débouché van landbouwprodukten, een toeneming van den handel, een betere kwaliteit van het product en een prijsvermindering der voedingsmiddelen, welke alle tot resultaat zullen hebben een verlaging van den levensstandaard.

De voeding der bevolking en de erfcultuur.

Mededeeling van den Tuinbouwkundigen Dienst der Afdeeling Landbouw

door

Ir. G. J. A. TERRA.

Dat het belang van de erfcultuur voor de voeding der bevolking wel zeer groot moet zijn, blijkt onmiddellijk hieruit, dat de bestanddeelen van een rationeele voeding, die niet in de gewassen van de normale sawah- en tegalancultuur aanwezig zijn, vnl. die van groenten en vruchten hier te lande in hoofdzaak door de erven moeten worden geleverd of door andere voedingsmiddelen, als producten van de veeteelt of de vischvangst, moeten worden aangevuld.

Duidelijker zal het belang van de erfcultuur nog uitkomen, wanneer men zich een voorstelling weet te maken van de plaats, die de erfcultuur ten opzichte van de andere vormen van landbouw hier te lande inneemt en van den ontwikkelingsgang, die hiertoe leidde.

Over dezen ontwikkelingsgang, hebben langen tijd zeer onnauwkeurige of liever valsche voorstellingen geheerscht. De min of meer sprookjesachtige denkbeelden, die men in de klassieke oudheid had over den natuurtoestand der menschheid en die ten tijde van ROUSSEAU als voorbeeld van de onbedorvenheid der natuurvolken moesten dienen, werden door FRIEDRICH LISZT opnieuw vastgelegd en vonden bijna algemeen geloof.

Naar de voeding werden de natuurvolken onderscheiden in: jagers, visschers, herders en landbouwers, terwijl men daarbij tevens aannam, dat in de bovengenoemde volgorde de maatschappelijke ontwikkeling der natuurvolken moest plaats grijpen. De

eerste menschen zouden slechts van dierlijk voedsel geleefd hebben en eerst langzamerhand en noodgedrongen tot plantaardige voeding zijn overgegaan. Men kwam tot deze opvatting misschien, doordat men de jacht voor veel gemakkelijker hield dan den Europeeschen landbouw, die trekdieren en werktuigen vereischte.

Den overgang van de jacht tot de veeteelt dacht men zich, doordat gevangen dieren werden vastgehouden en langzamerhand getemd. Het hoogste stadium van ontwikkeling werd dan bereikt, wanneer de herders, die nog steeds nomaden waren, vaste woonplaatsen gingen kiezen, doordat zij tot den akkerbouw overgingen.

Deze opvattingen waren weliswaar zeer simplistisch, maar stemmen niet overeen met de feiten, die zoowel oudheidkundige ontdekkingen als de bestudeering van de levenswijze der thans nog op een lagen trap van ontwikkeling staande volken, hebben opgeleverd. Het is vooral de verdienste van Ed. Hahn, dat hieromtrent nieuwere opvattingen burgerrecht hebben verkregen.

In een der jaargangen van dit tijdschrift (15) zijn deze theoriën voldoende besproken om met een korte samenvatting op deze plaats te kunnen volstaan. Hahn neemt aan, dat alle primitieve volken, zooals nu nog de Koeboes, de bewoners van Nieuw-Guinea, die van Mentawei en de Australiërs, in hoofdzaak leefden van plantaardige en dierlijke producten, zooals deze in hun woonstreken konden worden verzameld. Geleidelijk werden nu van deze gewassen, indien zij zich daartoe leenden, doordat zij vermeerderd konden worden door bollen, knollen of stekken, aanplantingen gemaakt bij de woningen, die reeds spoedig door een omheining beschermd werden. Zoo ontstond de primitieve erfcultuur.

In het algemeen kwamen verder voor deze cultuur die planten in aanmerking, die de hoofdvoeding moesten leveren, snel een opbrengst gaven en in het wild niet in overgroote hoeveelheden voortkwamen en daarbij planten, die men dagelijks noodig had voor de bijvoeding (groenten, kruiderijen) of die bij bepaalde gelegenheden als onmisbaar werden beschouwd (geneeskrachtige planten).

Opzettelijke aanplant van vruchtboomen kwam in het begin weinig voor, ook al door de veelvuldige veranderingen van woonplaats. Om dezelfde redenen n.l. doordat er veel meer tijd moest verloopen tusschen uitplanten en opbrengst kwam ook de vermeer-

dering door zaden in de tropen op den achtergrond. In de tropen hebben zoodoende waarschijnlijk in hoofdzaak knolgewassen de oerbeplanting der erven uitgemaakt.

Wanneer men de huidige erfcultuur wil typeeren, valt op de eerste plaats op de groote veelvormigheid van gewassen, maar daarnaast den grooten vormenrijkdom dier gewassen. Mais, gierst, kafferkoren tegenover gerst, tarwe, haver en rogge vertoonden reeds vroeg groote verschillen in vorm en kleur. De erfcultuur laat een individueele behandeling der planten toe, die opzettelijke selectie in meerder richtingen in de hand werkt, terwijl bij den graanbouw de natuurlijke selectie hoofdzaak is. Vandaar dat men op het erf geen zaai- en oogsttijden kent, maar zoo goed als het geheele jaar door oogst.

Een belangrijk gedeelte van onze gewassen is eeuwen en eeuwen lang op de erven verbouwd, voordat de cultuur den huidigen vorm aannam. Slechts weinig uitzonderingen hierop zijn bekend o.a. de granen en planten als rubber en kina. Zoo is het erf, waar deze gewassen werden beproefd, variaties werden opgemerkt, aangehouden en vermeerderd, de plaats, waar de eerste selectie plaats vond en is de erfcultuur de eerste schrede geweest op den weg naar onzen land- en tuinbouw. Doordat ze de zwaarte van de dagelijksche zorg voor de voeding verlichtte, maakte ze het mogelijk, dat tijd werd gevonden voor verdere ontwikkeling.

Bij toenemend verkeer breidde het aantal gewassen op de erven zich voortdurend uit. De groote veelvormigheid op onze tegenwoordige erven is daarvan wel een sprekend voorbeeld.

Zoo zijn inheemsch of uit de naaste omgeving afkomstig vruchtboomen als ramboetan, kapoelasan, doekoe, doerian, ketjapi, nangka, soekoen, salak; onze djamboe's als djamboe aer, -bol, -semarang e.d. en misschien manggistan en klapper, terwijl uit Britsch-Indië ingevoerd zijn tamarinde, widoeri, terong, granaatappel en misschien onze mangga's, uit China of het aansluitende Zuiden van Azië djeroek, lengkeng, moerbei en uit Japan of het Noorden van China kesemek. Inheemsch zijn vermoedelijk weer pisang en zeker knolgewassen als oebi, gadoeng (Dioscoreasoorten), keladi, tales.

Eveneens hooren in Azië thuis erwten, tuinboonen, keker, kedelee, maar andere peulvruchten als snij- en prinsesseboonen, pronkboonen, kratok, katjang tanah zijn uit Amerika afkomstig,

evenals bataten (oebi djalar), cassave, tomaat, lombok, tabak, aardappel, mais, ananas, vanille en vele vruchtboomen als sawo, advocaat, papaja, cacao, boeah nona, srikaja, zuurzak, kedongdong, djamboe monjèt, djamboe bidji. De komkommerachtigen zijn verder afkomstig deels uit tropisch Azië deels uit tropisch Afrika: meloen, augurk, watermeloen, pompoen. Uit tropisch Afrika eveneens katjang bogor, goede, kara-kara. Inheemsch zijn de meeste Zingiberaceae, de meeste specerijplanten als peper, kruidnagelen en nootmuskaat, verder planten als bamboe, suikerriet en de meeste palmen o.a. de sagopalm, maar niet de oliepalm, die van Afrika afkomstig is.

Naast deze geweldige veranderingen in het plantenbestand traden nu andere op, die meer de cultuurwijze betroffen. Bepaalde gewassen hebben de eigenschap, dat wanneer op één moment geplant wordt, ook op één moment en wel binnen korten tijd geoogst kon worden. Individueele behandeling der planten is dan niet meer noodig, terwijl oogsten over het geheele jaar vervangen kon worden door oogsten in een keer. Indien deze planten nu ook nog de eigenschap bezaten, dat het product goed bewaard kon blijven of door bereiding gemakkelijk in een dergelijken toestand kon worden gebracht, ging men er toe over deze samen op afzonderlijke stukken uit te planten. Zoo ontstond uit de erfcultuur de primitieve cultuur in tuinen, die echter nog altijd tot den graanloozen hakbouw blijft behooren.

Op het erf blijven dan slechts die gewassen over, die door den aard hunner producten zich niet voor een dergelijke cultuur leenden (bladgroenten, kruiderijen, vruchtboomen, komkommerachtigen) of waarvan de behoefte niet zoo groot was, dat een afzonderlijke aanplant de moeite waard was, maar eveneens planten, die door hun groei minder voor deze cultuur geschikt waren zoo als overjarige knolgewassen en klimplanten: oebi, gadoeng, soeweg, keladi. De eenjarige knolgewassen verdwenen geleidelijk van de erven: oebi djalar, kentang djawa, cassave, bengkoeang, maar ook tales, hoewel deze ook nog steeds op de erven, zelfs onder bamboe, verbouwd wordt.

Gaan we de beplanting der erven op Java na, dan is die hiermee in overeenstemming. SOLLEWIJN GELPKE (31) vond in het Kedirische als erfbeplanting gemiddeld 18 klappers, 6 bamboestoelen,

32 andere vruchtboomen (vnl. nangka en pinang), 30 pisangs, 110 oebi's en 100 stuks van allerlei andere planten.

Bij een economisch onderzoek op 50 erven in het Cheribonsche bleken op de erven voor te komen klappers, mangga, pisang, bamboe, kedongdong, boeah nona, blimbing, melindjo, blimbing manis, djamboe bidji, lamtoro, asem, sawo, aren, nangka, tjermè, papaja, soekoen, koffie, doerian, ramboetan, djeroek, nanas, nanas pager, delima, pinang, patje en zuurzak, terwijl de meest voorkomende onderbeplanting bestond uit lompong, oebi en gembili, garoet, ganjong en ook sirih en de kleinere planten niet zijn opgenomen. Daarnaast vond men boomen als waroe, weroe, sengon, walikoekoen, kedingding voor brand- en timmerhout.

In Koetowinangoen vond men behalve de meeste van deze vruchtboomen nog salak, srikaja, doekoe, djengkol, gowok, gajam, kloewih, kenanga, kokosan, kapoendoeng, kepel, langsep, manggistan, namnam, njamploeng, pete en woeni, terwijl de onderbeplanting niet werd opgenomen.

In het Mindere Welvaartsverslag (39) worden nog als voorname erfplanten genoemd kesemek, cacao, vanille, peper, arèn, pinang, kawista, kaneel, pandan, siwalan, sago (Tjilatjap en Madoera), suikerriet, alle woeni-soorten, komkommer, waloeh, parè, kool, uien, djagoeng, tabak, thee en koffie.

Vele gewassen, die oorspronkelijk eveneens op de erven thuishoorden zijn reeds lang grootendeels van de erven verdwenen o.a. suikerriet, cassave, kedelee, katjang tanah, katjang bogor, kentang djawa, mais, verschillende boonen-soorten, meerdere komkommerachtigen.

Oorspronkelijk bleef echter ook in de tuinen de graanlooze hakbouw bestaan. Hoofdzakelijk onder invloed van een andere cultuur, n.l. van den graanbouw, waarvan de invoering verbonden is aan die van de ploegcultuur, ontwikkelde zich nu de teelt van gewassen in den eigenlijken landbouw.

Na het ontstaan van den primitiefsten landbouw, die ongeveer een erfcultuur genoemd kan worden, heeft de landbouw zich dus in twee richtingen ontwikkeld: de graanbouw en de graanlooze hakbouw in tuinen. De erfcultuur zelf, die verschillende gewassen aan de tuinen en later ook aan de ploegcultuur moest afstaan, hield hier te lande vooral boomgewassen over. Echter is dit naar

den omvang en den aard der cultuur buiten de erven zeer verschillend.

De gemeenschappen, waarin specialisatie van erfcultuur en landbouw was opgetreden, hadden in den beginne nog het kenmerkende, dat eigen erf en veld in de grootste massa der behoeften van de verbouwers moesten voorzien. De differentieering der beroepen, die aanleiding gaf tot het vormen van steden en de vergemakkelijking van den ruilhandel door het geldverkeer, hadden tengevolge eenerzijds, dat er vraag begon te komen naar producten van erf en tuin en ten tweede dat deze producten gemakkelijk verhandeld konden worden. Elke verbetering van het verkeer bevordert nog steeds dien handel.

Een ander gevolg van het opkomen der geldhuishouding was het opkomen van een specialisatie in de bedrijven, gevolg van het leveren aan de markt. Er bestond van zelfsprekend reeds van oudsher een natuurlijke specialisatie doordat sommige gewassen niet overal willen groeien; zoo vindt men mangga vooral in Oost-Java, kapoelasan bij Buitenzorg, klapper in de laagvlakte. Daarnaast echter van nog een kunstmatige, doordat voor den vorst bepaalde gewassen moesten worden verbouwd. Op deze manier zijn bv. de voor de bevolking zoo belangrijke „krakahs" (boschjes van vruchtboomen) ontstaan in Poerworedjo (8).

De nieuwe specialisatie hangt zoowel van grondgesteldheid en klimaat als van de ontwikkeling van verkeer en afzet af. Zij had ten gevolge het ontstaan van tabak-, suiker-, padi-, djagoengproduceerende streken.

Deze specialisatie had nu tengevolge, dat niet meer alle eertijds voor de voeding gebruikte gewassen zelf verbouwd werden, doch dat deze ten deele uit de voeding zijn verdwenen of moeten worden aangekocht (vooral rijst, maar ook gewassen als kedelee, katjang tanah e.d.).

Wij komen nu aan een essentieel punt. Was vroeger de keuze van gewassen een zeer ruime, daar, naast erf en veld, ook de natuur voortdurend tot het menu bijdroeg, geleidelijk is die keuze verminderd. *In het groot worden in hoofdzaak zetmeelhoudende gewassen verbouwd (rijst, cassave, mais, oebi enz.). Het tekort aan deze voeding wordt door aankoop verkregen, daar een groot tekort hieraan gemakkelijk te herkennen is.* De landbouw levert

dan nog eenige veel vet (katjang tanah) en veel eiwit (kedelee) bevattende gewassen. *De andere voeding (vetten, eiwitten, zouten, vitaminen) echter moet nu in de dichtbevolkte streken in hoofdzaak van de erven verkregen worden, of worden aangekocht. (In enkele gevallen, jonge toppen van katjang pandjang, jonge mais, van sawah of tegalan). Een tekort aan deze bijvoeding (vooral vitaminen) is door den betrokkene veel minder gemakkelijk te herkennen, zoodat aanvulling door aankoop lang niet regel is en vaak tekorten zullen voorkomen.* Soms heeft de bevolking zelf reeds tijdig maatregelen leeren nemen. Een voorbeeld hiervan is het afwisselen van het sago-menu met voeding met kanaripitten door de sago-bereiders in verschillende streken der Molukken en het terugvallen op daoen-daoen in de Javaansche streken.

In dit opzicht bestaan er nu groote verschillen tusschen den toestand der bevolking in verschillende deelen van Java.

1e. De stadsbevolking moet haar hoofd- en bijvoeding in hoofdzaak verkrijgen van buiten; er is echter geldverkeer en een geregelde aanvoer, waarvan echter verder weinig bekend is.

2e. De bevolking in suiker-, tabak-, e.d. streken verkeert in een iets gunstigeren toestand dan die in de steden, doordat zij zelf nog gewassen kan telen en erven bezit. Bovendien zijn deze streken in de geldhuishouding opgenomen. Omtrent den aanvoer van tekorten is evenwel weinig bekend.

3e. De bevolking in sawahstreken als N.-Krawang produceert haar hoofdvoedsel zelf, de rest (ook vet en eiwitten) moet worden verkregen uit de erven, die in die streken soms vrij klein zijn (N.-Krawang, Karangbinangoen) of voor geld, uit den verkoop van padi verkregen, worden aangekocht. Of de aanvoer van tekorten evenwel goed verzorgd is, is onbekend.

4e. De plattelandsbevolking in de gemengde gebieden van de laagvlakte (niet typische sawahstreken) heeft een meer gevarieerde cultuur. Vermoedelijk bestaat hier minder geldverkeer en minder aanvoer van buiten.

5e. De bevolking in de bergstreken verkeert ongeveer in denzelfden toestand of in geval 2, doch er is meer gelegenheid tot verzamelen der gewassen in het wild, dus ruimere keuze. Volgens Pastoor VERTENTEN (32) heeft bij de Marind-Anim de verzameling van gewassen in het wild al reeds heel weinig

meer te beteekenen. Vermoedelijk is ook op Java deze bijvoeding niet van groot gewicht. Men denke b.v. aan de beriberi in het Wonosobosche door zeer eenzijdige voeding. Bekend is echter, dat de Soendanees een veel uitgebreider menu heeft dan de Javaan en Madoerees.

In vele streken komt bovendien nog loonarbeid voor, zoodat voor geld gewassen kunnen worden aangekocht. De handel in de hoofdvoedingsmiddelen is wel voldoende, of echter bijvoeding overal in voldoende mate te koop is, is onbekend. Deze moet dan weer in alle geval afkomstig zijn van de erven of ten deele van veeteelt en vischvangst.

In elk geval is de handel in die producten voor de bijvoeding nog niet zoo ontwikkeld, dat zich streken hebben gevormd, waar deze producten speciaal geteeld worden, zooals in Europa zich de groentencultuur ontwikkeld heeft. Alleen de vruchtencultuur in enkele streken vnl. de Ommelanden van Batavia, en die van Europeesche groenten maken hierop een uitzondering. Om de groote steden worden bovendien reeds, vooral door Chineezen, enkele groenten gekweekt voor de Chineesche markt als bajam, sawi poetih e.d.

Bij uitbreiding der onderzoekingen, zooals die reeds in 1931 in het district Koetowinangoen door den Tuinbouwkundigen Dienst zijn begonnen, omtrent de voeding der bevolking, zal deze derhalve zoo dienen te geschieden, dat in de bovengenoemde gebieden een onderzoek moet worden ingesteld naar de beplanting der erven en hun productie, naar den aanvoer van buiten en naar den verkoop. Tevens dient dan de samenstelling van het menu te worden onderzocht. Men kan dan later bepalen op welke wijze en door welke maatregelen dit menu kan worden verbeterd. In verband daarmede is in den Gouvernementsproeftuin te Pasar Minggoe in opzet reeds een gedeelte ingericht voor de levering van bibit van inheemsche erfgewassen.

Wij zagen reeds, dat zonder de erfcultuur of zonder aankoop van buiten, om niet van vischvijvers, kippen- en eendenhouderij e.d. te spreken, de voeding der bevolking in vele streken een zeer eenzijdige zou zijn. Het groote belang van bladgroenten en vruchten voor de voeding, vooral wat aangaat de benoodigde hoeveel-

heid eiwitten, zouten en vitaminen, werd reeds door Prof. DONATH aangetoond (5, 6, 7).

Als wij nu nagaan, wat de erfplanten tot de voeding bijdragen, zien wij, dat voor de verzorging met bladgroenten (bladen, jonge scheuten, bloemen en vruchten, enz.) in den vorm van lalab en sajoer, seupan of koeloeban in aanmerking komen niet alleen typische boomen en heesters van de erven of paggers als kajoe koeda, daoen mangkok, panggang-soorten, boengli, kapok (zeer jonge vruchten), oedani, teroelak, daoen nangsi, boeni, sitampoe, poering, dènok, djarak-soorten, katoek, roekem, melindjo, weroe, kasingsat-soorten, dadap-soorten, petè tjina (lamtoro), djengkol, toeri, andong-soorten, kèlor, kipiït, tipis koelit, kol banda, rozensoorten, mengkoedoe, balik adap, kajoe semidra, telajoe, pohpohan, sengoegoe en bontèng, maar ook van vruchtboomen als djamboe monjèt, gandaria, mangga, kedongdong, zuurzak, papaja, roekem, kopo, bebesaran, djamboe bol, gowok, sawo en djeroeks. Daarnaast eet men op dezelfde manier bladeren en jonge scheuten van oelam radja, beloentas, kemangi, kara-kara, terong-soorten, soering, gamet-soorten, passiflora-soorten, djaät, boonen (katjang merah enz.), bengoek, kara of koas, katjang iris of goedè, daoen poko, daoen djinten, teboe telor, serè, laboe siam, pari, ojong en bloestroe, waloeh, beligo en koendoer, oebi djalar, daoen pandjang of koemak, tales, soeweg, bajam-soorten (Celosea), bajam merah.

Behalve de jonge djeroekvruchten, de vruchten van asem, tjerme, kedongdong en de bladeren van koepoe-koepoe, gamet en onjam, die men voor den zuren smaak eet en de bladeren van kedongdong alas, salam, ladja en djeroek, die men, evenals de vruchten van lombok, tjabè sètan, tjengkèh, pala, e.d. als kruiderij gebruikt, eet men de jonge scheuten van alle Zingiberaceae, zooals laos, hondjè, kapoelaga, resah, koenjit, temoe lalab, temoe lawak, kentjoer, temoe poetih, lampoejang-soorten en djahè.

Jonge vruchten voor sajoer of roedjak of ook wel voor asinan en sambelan, eet men van djamboe monjèt, gandaria, mangga, kedongdong, ananas, ojong, bloestroe, laboe siem, pari, lindoeng, kara-kara, lamtoro, tjampedak, soekoen, timboel, kèlor, pokak, koendoer, waloeh-soorten, terong-soorten, tomaat, belimbing woeloeh, mengkoedoe, mais, maar vooral van pisang, nangka

en papaja. Op dezelfde manier worden bamboescheuten, de palmiet van palmen, de kern van den wortelstok en de djantoeng van pisang gegeten.

Jonge knollen eet men in de sajoer of op andere manier toebereid van ganjong, soeweg, oebi aoeng, oebi manis, oebi kalapa, oebi Singapoer, gadoeng, garoet of aèroet, bengkoeang. Ook worden deze (oebi) wel bereid tot kripik, wat men ook doet met de zaden van melindjo en djèngkol. De zaden van djamboe monjèt, kemiri, djèngkol en petè worden eveneens gegeten.

Het nut der klappers is te bekend om hierop verder in te gaan, evenals dat der pisangs.

Van de meeste vruchtboomen worden de vruchten reeds onrijp geplukt en dan in de sajoer e.d. gegeten. Tot de meest voorkomende vruchtboomen behooren nangka, mangga, djeroek, djamboe, sawo en papaja. Zeldzamer zijn de overige, die men in de opsomming van Cheribon en Koetowinangoen kan vinden.

Dan gebruikt men nog als specerij, maar ook wel rauw, de knollen van de bovengenoemde Zingiberaceae.

Al deze planten komen op de erven voor, hoewel niet op elk erf. Als men dan weet, dat meerdere gewassen uit den landbouw ook nog wel op de erven verbouwd worden, zooals cassave, oebi djalar, mais en verschillende peulvruchten, terwijl gewoonlijk nog handelsgewassen verbouwd worden als kapok en soms vanille, thee, koffie, sirih, pinang, dan kan men zich voorstellen, dat de begroeiïng der erven vaak zeer dicht kan zijn, waarbij van vlak bij den grond tot op een hoogte van een 10-tal meters alle ruimte wordt benut. De hoogste verdieping van deze beplanting in étages wordt gevormd door de palmen en enkele boomen als doerian, ketjapi, kemiri, pangi, petè, djèngkol, asem en de andere vruchtboomen als mangga, de middelste verdieping door de kronen der vruchtboomen djeroek, mangga, papaja, mlindjo, soekoen, zuurzak e.d. en de laagste door de kleinere gewassen en paggerplanten, terwijl van hieruit zich slingerplanten tusschen de takken der boomen opwerken. SOLLEWIJN GELPKE zegt hiervan: „Wie met „een botanisch oog een erf betreedt, ziet een verscheidenheid van „gewassen voor zich, waarvan de oningewijde zich geen begrip „kan vormen. Tusschen de grootste hoogten, waar menschen wo„nen tot aan den oever der zee, op klei en zand, langs rowo's en

„droge grond, is de geheele rijkdom van de tropen opengelegd. „Zooveel te schriller is bij dien rijkdom de plantengroei, voor wie „zich op een economisch standpunt plaatst. Hij ziet palmen, bam„boe, pisang en eenige op elkander gelijkende boomsoorten, waar„aan vruchten hangen en waartegen zich enkele slingergewassen „winden".

De veelvormigheid der erfcultuur is een belangrijke factor in de voeding der bevolking. Het geheele jaar door kan zoodoende een zeer afwisselend menu worden samengesteld, terwijl ook reservevoeding voor den drogen tijd (oebi's) aanwezig is.

Zij staat echter een ontwikkeling van de cultuur, waarbij van veel soorten en vormen met een productie van geringe hoeveelheden van elk van slechte of matige kwaliteit, naar weinig verschillende soorten en vormen, die zooveel mogelijk opbrengst geven van goede kwaliteit, in den weg.

Omzetting van de bestaande erfcultuur in meer gespecialiseerde is misschien in economisch opzicht gewenscht, maar in verband met de voeding der bevolking alleen daar aan te raden, waar de ontwikkeling van het verkeer en de aanwezigheid van geld vervoer en afzet mogelijk maken, zoodat het niet zelf geproduceerde aangekocht kan worden. In deze streken, b.v. rondom de groote steden, kan dus het eerste aan een differentiatie der erfcultuur in de richting van gespecialiseerde teelten van Inheemsche groenten en vruchten gedacht worden en moet deze zelfs worden bevorderd, echter met behoud van de intensiteit, zoodat gezocht zal moeten worden naar de gunstigste combinatieteelten. Overal elders zou op het oogenblik aandringen op specialisatie ongewenscht zijn.

Of de voedingsmiddelen, die de buiten de erfcultuur geproduceerde gewassen moeten aanvullen, in voldoende mate aanwezig zijn, zal afhangen van de uitgebreidheid der erven en van de intensiteit der begroeiïng. Omtrent beide is echter weinig bekend.

Uitgestrektheid der erfcultuur.

Bij bestudeering der vaak zeer onvolledige gegevens omtrent het oppervlak, dat het erf uitmaakt van de totale oppervlakte bouwgrond der bevolking, blijkt dat dit percentage zeer wisselt, maar eveneens, dat over geheel Java een zeer aanzienlijk deel der bebouwde oppervlakte door de erven wordt ingenomen.

Volgens het Verslag van den Economischen toestand der Inlandsche Bevolking 1924 (40) bedroeg het % belastbare erven in 1905 ongev. 6 en in 1913 ongeveer 13% van de totale oppervlakte sawahs, tegalans en erven der bevolking, waarbij echter opgemerkt wordt, dat de opnamen toentertijd nog niet alle betrouwbaar waren. Volgens het Onderzoek naar de Mindere Welvaart der Inlandsche Bevolking op Java en Madoera IXc deel III bedroeg het erfoppervlak in 1903 reeds 540.000 bouw op een oppervlakte van 3.910.000 bouw, wat reeds 14% uitmaakt. Bij deze berekening zijn echter geen gegevens omtrent de Preanger Regentschappen en de Vorstenlanden betrokken.

Overigens is in de registers der landrente lang niet altijd verschil gemaakt tusschen droge gronden en erven, terwijl de gegevens, voorzoover gepubliceerd, vrij oud zijn. Het grootste bezwaar tegen deze gegevens is echter, dat zij betrekking hebben op gebieden, die zoo groot zijn, dat de groote variaties in de verhoudingen binnen die gebieden de gegevens als het ware vervlakken, op welk verschijnsel VAN GELDEREN (10) reeds wees. Men vergelijke slechts de in een der volgende staten gegeven cijfers van de door DE VRIES (36) onderscheiden gebieden in het regentschap Pasoeroean of b.v. die voor de districten Koetowinangoen en Batoer binnen de residentie Banjoemas of voor de 3 onderdistricten van Koetowinangoen.

Het bovengenoemde verslag geeft voor 1903 de volgende cijfers (uitgewerkt):

STAAT

Regentschap	Oppervlakte in bouws				% Erven	Aantal inw.	Opp. in rr² per inw.		
	Erven	Sawahs	Tegalans	Totaal			Erven	And. gr.	Totaal
Serang	730	22737	5222	28689	3	140288	2.5	99.5	102
Anjer	2393	16043	8759	27323	9	152275	8	80	89
Pandeglang	1884	21201	18059	41145	4.5	226338	4	86	90
Tjaringin	2228	15877	2445	20550	11	106876	10	86	96
Lebak	411	19687	5388	25893	1.5	180131	1	71	72
Krawang	4435	62364	—[2]	83790	5	311396	7	128	135
Buitenzorg	241	777	159	1177	20.5	33223	4	14	18
Cheribon	9928	93058	5213[3]	110964	9	589742	8.5	85.5	94
Indramajoe	2800	39159	—	41959	7	162143	9	129	138
Madjalengka	9606	43339	2872[3]	55817	17	312239	15.5	73.5	89
Galoeh	13940	23771	29659[2]	76896	18	248221	28	127	155
Koeningan	98	23668	9849	33630	0.3	219248	0.2	79	79
Banjoemas	13658	27729	5533[3]	50424	27	308366	22	60	82
Poerwokerto	10352	27077	2196[3]	42948	24	265551	19.5	61.5	81
Poerbolinggo	18909	28610	13735[2]	68501	28	320510	29.5	77.5	107
Bandjarnegara	6630	16543	31778[3]	57171	12	212891	16	104	120
Tjilatjap	13032	36990	941[2]	65325	20	370792	17.5	70.5	88
Pekalongan	3730	38575	5437	48135	8	391826	5	56.5	61.5
Batang	4103	25046	9894	38243	11	244392	8	70	78
Tegal	7840	54458	6218	68516	11.5	536641	7	57	64
Pemalang	12840	46277	8154	67271	19	442405	14.5	62.5	77
Brebes	12770	73371	9923[2]	117915	11	354408	18	148	166
Semarang	2407	37768	8294[3]	51545	0.5	340714	3.5	71.5	75
Salatiga	21451	36336	8488[3]	87859	24.5	348419	35	91	126
Kendal	11897	41026	15105	90187	13	370471	16	106	122
Demak	13140	80569	2917[3]	99052	14	292437	22.5	98	119.5
Grobogan	?	57662	12837	73148 ?)	?	241432	?	151	—
Pati	16096	78331	1168[2]	118952	13.5	466939	17	110	127
Koedoes	11167	38251	3748[2]	54336	20.5	260445	21	83	104
Djepara	9190	26477	495[2]	52521	18	250545	18	82	100
Magelang	18505	54539	31801[2]	123099	15	521144	18	100	118
Temanggoeng	11127	31974	18955[2]	76157	14.5	288026	19	113	132
Poerworedjo	24565	41180	13990[2]	95546	26	543809	22.5	65	87.5
Keboemen	14363	62492	13145[2]	113371	13	670618	11	64	75
Wonosobo	13778	36836	16907[2]	83969	16	299390	23	117	140
Madioen	11702	38677	2288[2]	56548	21	248689	23.5	90	113.5
Ngawi	24389	56516	7732	91670	26.5	244617	50	137	187
Magetan	11921	38101	8534	59108	20	277865	21.5	85	106.5
Ponorogo	29966	39331	7352[2]	85630	35	359300	41.5	77.5	119
Patjitan	8753	10573	2599[2]	56161	15.5	212325	20	112.5	132.5
Rembang	803	37326	13665	51794	1.5	277023	1.5	92	93.5
Toeban	1527	61349	21626	84663	2	438726	2	84.5	86.5
Bodjonegoro	5020	83763	10406	99338	5	443682	5.5	106.5	112
Blora	1794	45191	8069	55094	3	317757	3	83.5	86.5
Soerabaja	9636	27004	5856	42498	23	349639	14	46	60
Sidoardjo	9571	44322	56	53951	18	466781	10	48	58
Modjokerto	3108	49005	8101	60214	5	362226	4	79	83
Djombang	5502	57049	3043	65594	8.5	421398	6.5	71	77.5

Vervolg staat van pag. 564.

Regentschap	Oppervlakte in bouws				% Erven	Aantal inw.	Opp. in rr² per inw.		
	Erven	Sawahs	Tegalans	Totaal			Erven	And. gr.	Totaal
Grissee	4361	64718	17937	88651	5	503428	4	84	88
Lamongan	667	70773	7760	79553	1	292056	1	135	136
Pamekasan	—	12577	37549	50126	0	294236	0	85	85
Soemenep	1094	22582	107448	101432	1	607448	1	107	108
Bangkalan	5596	37601	61871	105068	5	480000	6	103	109
Sampang	—	29243	30947[2])	70924	0	372389	0	95	95
Kediri	12623	57746	16045	86810	14.5	536259	12	69	81
Toeloengagoeng	5203	19767	16071[3])	44650	12	348876	7.5	56.5	64
Trenggalek	2609	13565	1441[3])	22173	12	197886	6.5	49.5	56
Berbek	5949	50367	5704	62741	9.5	336909	9	84	93
Blitar	21171	19549	11567	52287	40.5	338747	31	46	77
Pasoeroean	2862	21125	21064	45336	6.5	306332	4.5	69.5	74
Bangil	11438	28068	9318	48824	23.5	273760	21	68	89
Malang	16294	39001	41943	98001	18	723625	11	57	68
Probolinggo.....	1622	12591	22348	37157	4.5	235683	3.5	75.5	79
Kraksaän.....	3006	32511	10355[3])	47157	6.5	242802	6	92.5	98.5
Loemadjang ...	2879	11721	19359[3])	38869	7.5	219352	6.5	81.5	88
Bondowoso	788	29011	28553	59342	1.5	298562	1.5	98.5	100
Djember	3794	33285	27361	64632	6	341084	5.5	89.5	95
Panaroekan ...	1295	20728	23762	46086	3	191376	3	117	120
Banjoewangi ...	3706	13630	12843	23610	16	135450	14	74	88

[2]) bovendien meer dan en [3]) bovendien minder dan 5000 niet geregeld beplante tegalans.

De in bovengenoemd verslag over 1903 gegeven cijfers geven een dermate verward beeld, dat er alleen uit geconcludeerd kan worden, dat de ontwikkeling der erfcultuur in de verschillende streken van Java sterk uiteenloopt.

Uit verschillende onderzoekingen van den Tuinbouwkundigen Dienst der Afdeeling Landbouw van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, n.l. van Koetowinangoen in 1931 en in de omgeving van Ploembon (1928) en Garoet (1928-1931), benevens uit een monographie van het district Batoer van A. C. Koorenhof (16) en die van andere districten gemaakt door den Landbouwvoorlichtingsdienst voor West-Java en verder uit publicaties van Van Moll (20), Van Doorn (8), Ochse (23-24), Bruckmann (2), Fruin (9), Van Krugten (17), Weijns (38),

ADAM (1), VAN MOOK (21), en DE VRIES (36) en uit het Verslag van den Economischen toestand der Inlandsche bevolking 1924 konden gegevens verkregen worden uit kleinere gebieden, die landbouwkundig een eenheid vormden, welke gegevens in de volgende tabel verzameld zijn (gerangschikt naar toenemend grondbezit per inwoner).

De onderscheiding in erf en tegalan is niet in alle streken even gemakkelijk. Als erf dient men allereerst te rekenen de omheinde ruimte, waarop de woning staat. Door de nabijheid van deze wordt de bewaking en de oogst der erfproducten vergemakkelijkt, terwijl het feit, dat de erven gewoonlijk erfelijk individueel bezit vormen, soms met eenige beperkingen, den aanplant van typische erfgewassen (overjarige gewassen en vruchtboomen) bevordert. Daar, waar ook de tegalans erfelijk individueel bezeten worden, wordt de afbakening der erven moeilijker, hoewel altijd aanplant van overjarige gewassen op de tegalans zeldzamer is. Hier komen vaak de z.g. „kebons" voor (Cheribon). Indien deze met overjarige gewassen beplant zijn, zou men ze tot de erven moeten rekenen, hoewel de beplanting gewoonlijk veel minder dicht is (Bantam). Omgekeerd zijn er in sommige streken erven, die zoo slecht beplant zijn, dat ze moeilijk van tegalans te onderscheiden zijn (tegalangebied van Pasoeroean, Goenoeng-wangi en Tjloewak in Tajoe), terwijl hier tevens de tegalans vaak met vruchtboomen beplant zijn of met pisang (tegalangebied van Pasoeroean).

Gebieden	Oppervlakte in bouws				% Erven	Aantal inwoners	Oppervlakte in rr² per inwoner	
	Erven	Sawahs	Tegalans	Totaal			Erf	Totaal
Koetagede	250	100 (tegalan inbegrepen)		350	71	8000	16	22
— Omgeving Pasoeroean	1153	2601(1501)	—	3952(2852)	29(40)	57569	10	34(25)
Ond. Weroe	1297	2428(1933)	125	3850(3355)	34(39)	37527	17	50(45)
Kal. Sidoardjo	109	109	1.5	220	49	1944	28	56
Omg. Ploembon	10.4	28.8(11.8)	1.7	40.9(23.9)	25(43)	353	15	38(34)
Ond. Ploembon	1572	3155(2505)	38	4765(4115)	33(38)	41285	19	58(50)
— „ Koetowinangoen (Koet.)	1844	4183(3833)	522	6549,6199)	28(30)	45445	20	72(68)
— Desa's Poerworedjo	371	741(609)	122	1234(1102)	30(34)	8239	23	75(66)
Koeningan (Koen.)	2479	3798	2712	8989	24	52144	24	86
Ond. Soember (Pl.)	1117	2313(2083)	188	3618(3388)	32(35)	20900	27	87(81)
Ond. Liangdjoelang (M.)	706	2679(2309)	1253	4638(4268)	15(17)	26380	13	89(81)
— Ond. Diwek (Djo.)	2300	4250(x)	50	6600(x)	35	36500	32	90(x)
— Sawahgebied Pasoeroean	4162	12772(8272)	75	17011(12511)	25(33)	9.003	24	92(69)
— Ond. Goedo (Djo.)	1100	3600(x)	50	4750(x)	23	25400	22	94(x)
Distr. Tjomal	4547	10169(8769)	1609	16325(14925)	28(31)	84005	27	97(86)
Kelasan enz.	4400	66000(44500)	18000(17000)	128000(105500)	34(42)	630000	35	102(82)
Ond. Koewarasan (Poe.)	1425	3189	10	4624	31	21940	32	105
— „ Modjowarno (Ng.)	1600	5500(x)	50	7150(x)	22	33300	24	107
— „ Ambal (Koet.)	890	1217	1265	3372	26	15100	29.5	112
„ Krandegan (Poe.)	1242	2255	1138	4635	27	20461	30	113
— Ommel. van Batavia	12653	8793	3853	26086	48	108500	57	116
— Ond. Madjalengka (M.)	1416	4021(3621)	2677	8114(7714)	17(18)	33695	21	120(114)
„ Kadoegede (Koen.)	428	1594	2223	4245	10	16911	13	125
„ Poering (Poe.)	1706	1941	1347	4994	34	19493	44	128
„ Limpoeng (S.)	1365	3054	1486	5905	23	23065	30	128
„ Gringsing (S.)	1058	1495(995)	2701	5254(4754)	20	20536	26	128(116)
— „ Ngoro (Ng.)	1600	4050(x)	1150	6800(x)	23	26500	30	128(x)

Vervolg staat van pag. 29.

Gebieden	Oppervlakte in bouws				% Erven	Aantal inwoners	Oppervlakte in rr^2 per inwoner	
	Erven	Sawahs	Tegalans	Totaal			Erf	Totaal
Ond. Karangtengah (Koet.) ...	1335	2198	1588	5121	26	19501	34	131
„ Djatibarang (Dj.)	755	4372	—	5127	15	19122	20	134
„ Kertasemaja (Dj.)	1083	5663	503	7249	15	26750	20	135
„ Soebah (S.)	1594	2341	3483	7241	21	25165	32	147
„ Madja (M.)	1653	3382	4007	9042	18	28938	28	156
„ Soekahadji (M.)	1199	3161(2931)	2570	6930(6700)	17(18)	21500 (xx)	28	162(156)
„ Slijeg (Dj.)	899	7730	209	8837	10	26415	17	167
„ Bareng (Ng.).....	1000	3800(x)	2400	7250	14	17000	29	170(xx)
Gemengd gebied Pasoeroean ...	3125	8294	17085	28514	11	80392	19	175
Onderd. Pedjawaran (M.)	173	486	5242	5901	3	16300	5	180
Ond. Peganten (B.)	207	1451	2882	4540	5	12000	9	189
Omgeving Garoet	11.4	61.4	40.2	113.2	10	294	19	192
Ond. Darma (Koen.)	273	1291	3822	5386	5	13789	10	195
„ Batoer (B.)	82	—	8365	8647	3	22100	6	196
„ Tjiniroe (Koen.)	250	2312	5259	7821	3	18383	7	212
„ Bangodoea (Dj.)	730	12296	3007	16033	5	32700	11	246
Tegalan geb. Pasoeroean	691	198	20909	21798	3	44044	8	248

(.....) oppervlakten zonder suikergronden.
(xx) zie tekst.
(x) oppervlakte suikerriet e.d. mij onbekend.
——— inwoneraantal van 1920.

Koetagede (21) is een voorbeeld van een gebied met veel nevenbedrijf. De landbouw is slechts in de twee zuidelijke kaloerahans van beteekenis. Hier wonen veel handelaren en handwerkslieden. Als erfbeplanting noemt VAN MOOK djeroek.

Het regentschap Pasoeroean wordt door DE VRIES (36) in 4 deelen verdeeld, waarin nog afwijkende dessa's voorkomen. Deze zijn in de hier verstrekte cijfers niet medegerekend. In de omgeving van Pasoeroean zelf wonen veel huisbedienden, chauffeurs, grobakvoerders e.d. De jaarlijksche occupatie met suikerriet in dit gebied bedraagt 29%, dus bruto ruim 40% of 1100 bouws. Het sawahgebied van Pasoeroean omvat een veel grooter aantal dessa's. In dit gebied is de verbouw van suikerriet in hoofdzaak gelocaliseerd. De totale aanplant bedroeg in 1928 ongeveer 4600 ha of ongeveer 6500 bouws, waarvan men kan aannemen, dat minstens 4500 bouw in het sawahgebied voorkomen. Het gemengde gebied omvat de dessa's met sawah en tegalan, terwijl het tegalangebied de hoogergelegen dessa's, o.a. de Tengger omvat. In deze laatste verdwijnen de scherpe verschillen tusschen erf en tegalan, doordat ook op de tegalans weleens vruchtboomen voorkomen. In al deze gebieden moet men rekening houden met het feit, dat veel arbeid verricht wordt door buiten deze streken wonende Madoereezen.

Het district Ploembon (42) omvat de dicht bij Cheribon gelegen onderdistricten Weroe en Ploembon, in welk laatste de suikerfabriek Soerowinangoen ligt, en het meer afgelegen onderdistrict Soember. De totale oppervlakte suikerriet bedraagt 1375 bouws, waarvan slechts een klein gedeelte in het onderdistrict Soember. Rekent men hier op een bruto-aanplant van 10% van het sawahareaal, dan vindt men in de onderdistricten Ploembon, Weroe en Soember respectievelijk 650, 495 en 230 bouw riet (1928). Ploembon en Weroe kennen vermoedelijk veel nevenbedrijf.

In de omgeving van Ploembon werd door den Tuinbouwkundigen Dienst een onderzoek naar den economischen toestand der bevolking ingesteld bij 50 grondeigenaren in de dessa's Kedoengsana, Karangasem, Marikangen en Kasoegengan. Dit waren meest grobakvoerders, fabrieks-koelies en andere handwerkslieden. Hier waren 17.7 bouws sawah aan de suikerfabriek verhuurd (brutoaanplant 1927).

De kaloerahan Sidoardjo (1) ligt ten Z. W. van Djokjakarta

in een klapperstreek. Eerst in 1926 is hier voor het eerst ondernemingsriet geplant, zoodat dit nog een invloed op de verhoudingen gehad kan hebben. De gegeven cijfers betreffen het jaar 1926. De opbrengst der erven, uitgezonderd de klappers, wordt zelf opgegeten. Bijna in ieder huis verdient de vrouw er wat bij met batikken, het weven van matten, het maken van aardewerk enz. Armoede veroorzaakt dikwijls emigratie.

In de dessa's van Poerworedjo (18) is de klappercultuur van zeer veel belang. De bruto-oppervlakte beplant met suikerriet bedraagt (1923) 232 bouw; nevenbedrijven zijn oliebereiding, blauwververij e.d., waarnaast veel handel.

Het district Tjomal (20) maakt een vrij uniformen indruk. Van de door VAN MOLL onderscheiden groepen dessa's met gelijk grondbezit van alle deelgerechtigden, met neiging tot grootere verschillen en met groot grondbezit zijn het erf- en het totaal grondbezit per inwoner, respectievelijk 27 en 90, 27 en 93 en 24 en 124 rr². Het bruto suikerareaal bedraagt 1400 bouw.

Van de regentschappen Kalasan, Sleman en Bantoel (40) zijn slechts de gegeven totaalcijfers bekend. In gebruik van landbouwondernemingen zijn 44457 bouw sawah en 1547 bouw tegalan. (1923).

Het district Koetowinangoen bestaat uit 3 onderdistricten; het zuidelijke, Ambal, ligt in het hoogere land langs de zeekust, het noordelijke Karangtengah ligt op de uitloopers van het bergland; daartusschen ligt Koetowinangoen, een sawahstreek, met een bruto-aanplant van ongeveer 350 bouw suikerriet. In het geheele gebied is de klappercultuur zeer belangrijk, evenals in de onderzochte dessa's van Poerworedjo. Ook het district Poering (38) is een klapperstreek echter met zeer weinig nevenbedrijven.

Het district Soebah (9) is belangrijk om de kapok-cultuur. Bijverdiensten leveren de djati-bosschen en eenige rubberondernemingen e.d. Meer dan 500 bouw sawah werd in het Gringsingsche ingehuurd door één padi-onderneming.

De cijfers der districten Madjalengka, Djatibarang en Koeningan (42) werden gedeeltelijk aan de betreffende monographiën ontleend, gedeeltelijk nader gecontroleerd, waarbij bleek dat het cijfer voor de erven hier soms aan den hoogen kant is, doordat

bijna overal de kebons gedeeltelijk tot de erven gerekend zijn [1]), terwijl de cijfers betreffende Batoer (16), Ngoro (3 onderdistricten) en Djombang (34) (2 onderdistricten) zonder meer werden overgenomen. In deze laatste kon het suikerareaal niet bepaald worden, terwijl voor Bareng het totale grondoppervlak met 1250 bouws verminderd is, daar ongeveer deze uitgestrektheid in het bezit is van lieden buiten dit onderdistrict. Hierdoor wordt het bezit der andere onderdistricten iets grooter. Het aantal inwoners van deze onderdistricten is opgenomen voor 1920 en is dus te laag aangegeven. De cijfers van de omgeving van Garoet (2) hebben betrekking op 50 eigenaren van vruchtboomen en behoeven dus niet geheel de streek te typeeren.

De kroon spannen in dit overzicht de Ommelanden van Batavia (23-24) met 57 rr² erf per persoon. De erfcultuur der Ommelanden is echter, waarschijnlijk door de arme gronden en de noodzakelijkheid van bemesting, niet intensief, wat de dichtheid van beplanting aangaat, wat bij de vergelijking van deze met andere streken zal blijken.

De verkregen cijfers maken het nu mogelijk de waarde te bepalen voor de inheemsche maatschappij van de verschillende vormen van inheemschen landbouw. Men kan namelijk aannemen, dat deze streken onderling een betalingsbalans bezitten, die in hoofdzaak beheerscht wordt door den import en export van producten van den inheemschen landbouw en nijverheid, daar beloonningen voor rente, bewezen diensten e.d. van de eene streek ten opzichte van de andere, slechts weinig of niet voorkomen. De betalingen tusschen de Europeanen en daarmee gelijk te stellen andere bevolkingsgroepen kunnen hierbij verwaarloosd worden, daar deze niet aan de inheemsche maatschappij ten goede komen en hun aantal geen invloed heeft op het gemiddeld grondbezit per inwoner.

Hieruit volgt nu, dat de tegenwoordige verhoudingen in het grondbezit absoluut het gevolg zijn van de samenwerkende economische en natuurlijke factoren in elke streek, zooals klimaat,

---

[1]) Bovendien bleek het aantal inwoners van Soekahadji in 1930 te bedragen 20.455, in 1931 reeds 22.986, zoodat in 1926 het aantal inwoners ongeveer 21.500 moet zijn geweest, in plaats van 19.991, zooals de monografie aangeeft.

grondgesteldheid en bevolkingsdichtheid. In al deze streken zal zich een evenwicht instellen tusschen de verschillende productiefactoren, dat niet dalen kan beneden een totaal gemiddeld grondbezit, dat, vermeerderd met de inkomsten uit nevenbedrijven, een bestaansminimum waarborgt. Zou dat evenwicht zich tijdelijk ver boven het bestaansminimum instellen, dan is door immigratie en vermeerderde geboorte, een verplaatsing van dat evenwicht in de richting van het bestaansminimum te verwachten.

Daalt het evenwicht beneden het bestaansminimum, dan zijn vermeerderde sterfte en emigratie (Poerworedjo, Sidoardjo) het gevolg.

De verdeeling van het grondbezit per inwoner in erfbezit en ander grondbezit moet dus zoodanig zijn, dat dit bezit, al dan niet gesteund door neveninkomsten, een bestaansminimum waarborgt. Slechts de verschillende welvaart in deze streken kan afwijkingen veroorzaken, die echter niet groot zullen zijn (MEYER RANNEFT en HUENDER) en in elk geval het gemiddelde beeld van de cijfers niet zullen veranderen; hoogstens zullen de afwijkende streken als afwijkingen naar boven of naar beneden in de verdeeling van erf- en ander bezit opvallen. Hieruit volgt, dat de verzamelde cijfers een beeld geven van de waarde der verschillende inheemsche cultures, in dit geval van de erfcultuur.

Vooruitloopende op de uit de cijfers te maken gevolgtrekking, dat in zuivere landbouwstreken bij afnemend grondbezit aanvankelijk de oppervlakte en de intensiteit der erfcultuur sterk toenemen, is dan nog de vraag, hoe eventueele verschillen in welvaart der vergeleken streken tot onjuiste conclusies zouden leiden.

Is de welvaart in de vergeleken streken even groot, dan pleit dit wel zeer sterk voor de erfcultuur, daar deze in de landbouwstreken, die het dichtst bevolkt zijn, het sterkst ontwikkeld is. Hetzelfde is het geval, indien de welvaart in de streken met klein grondbezit grooter is, terwijl indien de welvaart in die streken kleiner is, dit niet ten nadeele van de erfcultuur pleit, daar vergelijkbare streken met hetzelfde grondbezit zonder erfcultuur wel niet zullen voorkomen, wat er wel op wijst, dat een dergelijke dichtheid van bevolking zonder erfcultuur of nevenbedrijf onbestaanbaar is.

Men kan tot de conclusie, dat het grondbezit per ziel, wat de productiecapaciteit aangaat, en rekening houdende met het voorkomen van nevenbedrijf, voor de verschillende streken ongeveer gelijk te stellen is, ook komen door gebruik te maken van de door VAN GELDEREN (11) aangegeven formule: levensstandaard = productiecapaciteit: bevolkingsgrootte.

Er rekening mee houdende, dat betalingen van streek tot streek voor renten, bewezen diensten e.d. niet of weinig voorkomen, zoodat het geheele inkomen van een streek verkregen wordt uit landbouw of nevenbedrijf en tevens met het feit, dat de welvaart in de meeste districten ongeveer gelijk is, moet het quotiënt van productiecapaciteit en bevolkingsdichtheid voor de meeste streken gelijk zijn. Men kan voor de zuivere landbouwstreken zonder veel nevenbedrijf dit quotiënt vervangen door de productie per bouw ontgonnen grond, gedeeld door het aantal inwoners per bouw. Aangezien het aantal inwoners per bouw ontgonnen grond omgekeerd evenredig is met het gemiddelde grondbezit per inwoner, moet dus het product van het gemiddelde grondbezit per ziel en de gemiddelde productie per bouw voor de meeste landbouwgebieden zonder nevenbedrijf ongeveer gelijk zijn. Men kan ook zeggen, dat de grootte van het gemiddelde grondbezit en de gemiddelde productie per bouw omgekeerd evenredig zijn. Zoo zal de productie per bouw in Karangtengah en Ambal ongeveer het dubbele moeten zijn van die in Bangodoea.

Uit de cijfers blijkt nu allereerst, dat bij afnemend grondbezit per inwoner het percentage, dat het erfbezit uitmaakt van het totale grondbezit geleidelijk, hoewel onregelmatig, stijgt. Dit ligt eenigszins voor de hand, daar bij toenemende bevolkingsdichtheid per ontgonnen ha grond, hetgeen per slot van rekening hetzelfde is als afnemend grondbezit per inwoner, het aantal gezinnen en ook het aantal woningen moet gaan stijgen, waardoor ook het aantal erven toeneemt en, indien het erfbezit per inwoner aan een bepaalde minimumgrootte gebonden is, dus ook het totale oppervlak der erven grooter wordt (zie eveneens grafiek).

Was de minimum-grootte van het erf per inwoner in dichtbevolkte streken ongeveer gelijk aan de minimum-grootte der woningen per inwoner, dan zouden uit het bovenstaande voor de erfcultuur geen conclusies kunnen worden getrokken. De grootte

der woningen per inwoner varieert, zoover bekend, tusschen 1.5 en 5 rr², die der erven (woningen inbegrepen) bedraagt in die streken echter minstens 20 — 30 rr² per inwoner, zoodat het belang van de erfcultuur hieruit reeds blijkt, daar bij toenemende bevolkingsdichtheid per ontgonnen ha het erfbezit per inwoner niet ongeveer aan het oppervlak der woningen per inwoner gelijk wordt, maar veel grooter blijft. Hierbij dient nog opgemerkt, dat de groote woningen per inwoner (5 rr²) gevonden worden in de Ommelanden van Batavia, waar het erfbezit per inwoner 57 rr² bedraagt. In Ploembon bedroeg het oppervlak der woningen 1.5 rr², in Garoet 3 rr² per inwoner.

Alleen in die dichtbevolkte streken, waar de Inlandsche landbouw niet meer overheerscht, maar zeer veel personen andere bezigheden hebben (koelie, grobakvoerder, chauffeur e.d.) daalt het erfbezit per inwoner beneden 20 rr², nl. in de omgeving van Cheribon (15 rr²) en van Pasoeroean (10 rr²), in Koetagede, Ploembon, Weroe, echter ook in Kadoegede.

Het belang van de erfcultuur spreekt echter nog duidelijker uit het feit, dat bij toenemende bevolkingsdichtheid per ontgonnen bouw in de landbouwstreken het erfbezit per persoon zelfs stijgt, zoodat bij afnemen van het grondbezit per persoon een grootere oppervlakte voor erfcultuur gebruikt wordt. Dit verschijnsel geldt in elk geval voor streken met een totaal grondbezit van meer dan 100 rr² per persoon. Beneden deze grens heeft het erfbezit de neiging om weer te dalen, daar in deze streken de nevenbedrijven op den voorgrond gaan treden. De intensiteit der erfcultuur daalt hier soms aanmerkelijk, wat zeer sterk uitkomt in de omgeving van Pasoeroean en Ploembon. *Waar geen of weinig nevenbedrijven voorkomen wordt ook het erfbezit weer eenigszins ingekrompen, doch neemt de intensiteit der beplanting sterk toe (Koetowinangoen).* Jammer genoeg is omtrent de erfbeplanting in Sidoardjo niets bekend. Deze toename der erfcultuur boven een totaal grondbezit van 100 rr² en de toename der intensiteit beneden die grens betreffen hier niet streken, die aan de stadsbevolking leveren, maar b.v. de onderdistricten Ambal, Karangtengah en Koetowinangoen en de 5 desa's in Poerworedjo. Of deze stijging nu veroorzaakt wordt, doordat veel meer producten voor de markt geleverd worden (klapper bv.) of doordat een bepaalde oppervlakte erf veel

meer of veel doelmatiger tot de voeding kan bijdragen dan dezelfde oppervlakte sawah is nog niet zeker uit te maken.

De mogelijkheid bestaat, dat de noodzakelijkheid van een aanvullende bijvoeding, bij de uit producten van de sawah bestaande hoofdvoeding, invloed uitoefent op de verdeeling van het grondbezit in erf, sawah en tegalan. Het grootste grondoppervlak per inwoner vindt men nl. in de tegalangebieden, dit wordt kleiner in de gemengde gebieden en streken met van regen afhankelijke sawahs en het kleinst in sawahstreken. Met het toenemen van het sawahbezit en het verminderen der tegalans wordt de landbouw eenzijdiger, daar op de tegalans meer verschillende gewassen geteeld kunnen worden. Het erf zou dan in dit opzicht in de sawahgebieden gedeeltelijk de tegalans moeten vervangen; gedeeltelijk zou dit kunnen geschieden door de teelt van polowidjo.

Zoodoende blijven echter verschillen in erfbezit tusschen sawahgebieden als dat van Pasoeroean, Djatibarang en Sidoardjo onverklaard en eveneens verschillen tusschen streken met dezelfde verhouding tusschen sawah en tegalans als bv. Poerworedjo en Bangodoea.

Deze verklaring maakt dus wel aannemelijk, dat bij afnemend grondbezit het erfbezit wordt uitgebreid; zij geeft echter geen inzicht in de omstandigheden, die het afnemend grondbezit mogelijk maken.

Een andere oorzaak voor de toename van het erfbezit is de grootere geldelijke opbrengst van het erf, die echter alleen door aanwending van meer arbeid verkregen kan worden. In streken met groot grondbezit worden de erven daardoor juist verwaarloosd, in streken met klein grondbezit is alleen bij erfcultuur voldoende werk te vinden. Voorzoover dit erfcultuur voor den verkoop betreft, is dit verschijnsel gedeeltelijk op het hiervoor genoemde terug te voeren, maar eveneens op de differentiatie in beroepen, die o.m. tot stedenvorming leidde.

Sollewijn Gelpke zegt, dat het geheele erf met zijn opbrengst van vruchten en gewassen bijna geen waarde heeft zonder den ontzaglijken arbeid, die het verkoopen ervan kost. Toch kan men moeilijk aannemen, dat in een betrekkelijk groot gebied als het district Koetawinangoen de groote meerderheid der erfproducten hun waarde eerst door den verkoop zouden krijgen. Aan

wie zouden deze erfproducten, uitgezonderd exportgewassen als kapok en klapper, verkocht moeten worden? Er liggen geen groote steden in de nabijheid; er is in het geheele district geen suikerfabriek, wel in het aangrenzende Premboen, doch de met suiker beplante oppervlakte is vrij gering en bedraagt slechts ongeveer 350 bouw bruto, terwijl alleen batik-nijverheid voorkomt. In hoofdzaak moet hier dus wel de erfcultuur voor de eigen voeding dienen.

Dichtbevolkte streken als het onderdistrict Koetowinangoen en Sidoardjo maken het dus waarschijnlijk, dat een relatief groot en intensief beplant erfoppervlak ook meer en in elk geval een doelmatiger voeding kan verschaffen dan een even groot grondbezit met kleiner of minder intensief beplant erfoppervlak per inwoner. Men zou dit ook zoo kunnen formuleeren, dat waarschijnlijk de erfcultuur niet alleen een grootere geldelijke opbrengst kan geven per eenheid van oppervlak maar dat zij in de gesloten dessa-huishouding ook een grootere productie aan voedingsmiddelen per eenheid van oppervlak kan geven. Hierbij moet evenwel worden opgemerkt, dat de erfcultuur alleen uit den aard der zaak ook een eenzijdige voeding zal veroorzaken, daar juist de hoofdvoeding in den vorm van zetmeel voornamelijk buiten de erven geproduceerd wordt.

Het aangezette onderzoek zal dit kunnen uitwijzen. De eenige gegevens, behalve die omtrent Sidoardjo, waarover in dit opzicht beschikt kan worden, geven aan, dat in het mangga-gebied van Pasoeroean de helft van de geoogste mangga's door de eigenaren zelf wordt verbruikt (onderzoek van den Tuinbouwkundigen Dienst over 1931). Dit onderzoek maakt echter geen erg betrouwbaren indruk, daar wegens personeelsgebrek geen voldoende contrôle kon worden uitgeoefend. Echter bleek, dat ook in het district Ploembon een groot deel der mangga's zelf wordt geconsumeerd.

De toeneming der grootte van het erfbezit per persoon met de toeneming der dichtheid van bevolking in landbouwstreken en het door SOLLEWIJN GELPKE vermelde, dat de grootte der erven in de dichtstbevolkte streken ¼ bouw is, in het binnenland ½ bouw en ver van de hoofdplaatsen meer dan ½ bouw, zijn alleen dan met het bovenstaande te rijmen, wanneer in het binnenland minder menschen op een even groote oppervlakte erf wonen dan in de uithoeken en wanneer daarmee tevens een toename van het totaal-

grondbezit per inwoner in de meer afgelegen streken gepaard gaat. In zijn algemeenheid is de opvatting van SOLLEWIJN GELPKE echter onjuist, daar in de ver afgelegen streken gewoonlijk groot grondbezit met slechts weinig erfbezit voorkomt. Een andere verklaring zou zijn, dat de bedoelde streken ver van de hoofdplaatsen van 1875 gelijk te stellen zouden zijn met de streken met een grondbezit van 100 tot 150 rr² per inwoner van thans.

Dat in kleinere gebieden het bovengenoemde verband tusschen het erfbezit en het grondbezit wordt verzwakt, kan blijken uit het volgende overzicht betreffende de 5 desa's in Poerworedjo:

Desa	Oppervlakte in bouws.				Aantal inw.	% Erven.	Opp. in rr² per inw.		
	Erven	Sawahs	Tegalans	Totaal			Erven	And. gr.	Totaal
Tandjoeng	51	58	—	109	957	47	26	30	56
Wiroen	143	205 (175)	3	351 (301)	2991	41	24	35	59 (50)
Koenir	54	163 (123)	32	249 (209)	1578	22	17	62	79 (66)
Winong	78	123 (93)	71	272 (242)	1674	28	23	60	81 (72)
Tersidilor	45	192 (160)	16	253 (221)	1049	18	21	99	120 (105)

( ) = oppervlakte zonder suikerrietgronden.

Met de toename van het grondbezit gaat geen regelmatige daling van het % erfbezit en van de grootte van het erfbezit per inwoner gepaard. VAN DOORN zegt echter, dat de menschen van Koenir veel buiten de desa werken (koelies e.d.), die van Winong minder en de andere zeer weinig, waardoor het geringe erfbezit per persoon voor Koenir zeer zeker verklaard wordt en eveneens het lage % erf.

Nog sterker komt dit uit in de desagroepen, die DE VRIES onderscheiden heeft voor het regentschap Pasoeroean:

	Desa	Oppervlakte in bouws.				Aantal inw.	% Erven.	Opp. in rr² per inw.		
		Erven	Sawahs	Tegalan	Totaal			Erven	And. gr.	Totaal
1	Omgeving van Pasoeroean	79	—	—	79	16465	100	2.5	—	2.5
2		660	1692	—	2352	23155	28	14	37	51
3		197	654	—	851	7695	23	13	43	56
4		514	1035	—	1549	7084	33	36	72	108
5		55	83	189	327	5109	17	5	27	32
6		162	172	9	343	5136	47	16	18	34
7	Sawah gebied	194	315	24	533	3063	37	31	56	87
8		346	705	9	1060	4847	33	36	73	109
9		598	1358	—	1956	10745	30	28	63	91
10		479	991	—	1470	8916	33	27	56	83
11		193	413	38	1654	3178	30	31	70	101
12		690	1606	—	2296	17431	30	20	46	66
13		312	1163	—	1475	7872	21	20	74	94
14		462	1457	—	1919	9465	24	24	77	101
15		510	2399	3	2912	14420	17	18	86	104
16		378	1855	1	2234	13066	17	15	71	86
17	Gemengd gebied	280	344	996	1620	6398	17	22	105	127
18		201	898	172	1271	3399	16	30	157	187
19		156	729	103	988	3243	16	24	128	152
20		202	1001	625	1828	3781	11	27	215	242
21		271	1070	1471	2812	5986	10	22	214	236
22		221	452	445	1118	2977	20	37	150	187
23		28	71	1590	1689	2176	2	6	381	387
24		99	267	811	1167	2921	9	17	283	200
25		329	1168	532	1969	7750	17	21	106	127
26		243	529	824	1596	4688	15	26	143	169
27		65	118	560	743	2212	9	15	153	168
28		92	143	273	508	2755	18	17	78	95
29		57	313	361	732	3376	8	8	100	108
30		142	355	217	714	4434	30	16	64	80
31		194	268	4790	5252	14877	4	6	170	176
32		144	92	1274	1510	5555	10	14	121	135
33		621	837	1107	2565	6509	24	48	149	197
34		168	291	2098	3157	10099	5	8	148	156
35	Tegalan gebied	145	73	3353	3571	10700	4	7	159	166
36		197	125	6684	7006	10103	3	10	337	347
37		1258	25	5843	7126	12298	18	51	238	289
38		55	—	2107	2162	4754	2.5	6	222	228
39		69	—	2716	2785	8317	2.5	4	164	168
40		225	—	6049	6274	10110	4	11	299	310

De groepen 4, 28, 30 en 37 zijn volgens DE VRIES afwijkend.

De groepen 1 t/m 6 vormen de omgeving der stad, 7 t/m 16 het sawahgebied, 17 t/m 34 het gemengd gebied en 35 t/m 40 het tegalangebied. De groep 4 vertoont volgens DE VRIES kenmerken van het sawahgebied, terwijl de groepen 38 en 30 veel

personen met neveninkomsten bevatten en groep 37 door de grootte der erven, welke aan bijzondere omstandigheden (cultuurstelsel) te wijten is, afwijkt.

Naast het hebben van neveninkomsten treedt ook storende werking op van een vermindering der bevolkingsdichtheid, die geconstateerd is in de groepen 17 t/m 21, 32, 33 en 9, waardoor het erfbezit per inwoner weer stijgt. De groepen 15 en 16 bestaan uit zware kleigronden, waar klapper en pisang niet of slecht willen groeien.

Voor een onderzoek naar de beteekenis der erfcultuur bieden te kleine eenheden dus ook bezwaren. Al dan niet voorkomen van nevenbedrijven, grondbezit in andere dessa's e.d. kunnen verschillen veroorzaken. Dit blijkt uit de cijfers van Koetowinangoen.

Onderdistrict Koetowinangoen.

	Opervlakte in bouws				% erven	Aantal inw.	Oppervl. in rr^2 per inw.	
	erf	tegalan	sawah	totaal			erf	totaal
Pagedangan	68.5	—	238.5	307	22	1654	20.5	92.5
Sidomoekti	77.5	1	168	246.5	29	1753	22	70
Loendoeng	41	8	92	141	29	1239	16.5	57
Babadsari	117	91	114	322	36	2806	21	57
Doedoehredjasari	49	—	132	181	27	1327	18	68
Pedjagatan	71.5	38	63	172.5	41	1718	21	50
Mrinen	62	8.5	78.5	149	42	1380	22.5	55
Kradenan	36	—	89	125	29	874	21	72
Ambarwinangoen	80	—	287	367	22	1704	23.5	108
Kapedik	72	6	129	207	35	1700	21	61
Kalipoetih	56	26	121	203	27	1278	22	82
Toendjoengseti	72	46	74	192	37	1371	26	70
Koewarisan	79	—	125	204	39	2382	16.5	43
Prasoetan	48	136	88	272	18	866	28	157
Kembangsamet	36	—	112	148	24	1151	16	64
Bandjarsari	32	—	97	129	25	981	16	66
Tandjoengsari	70	27	215	312	22	1965	18	79
Soerabaja	67	—	116	183	37	1365	24.5	67
Tandjoeng-meroe	57	2	175	234	24	1180	24	100
Ladjer	52	—	384	436	12	1913	14	114
Singosari	27	—	104	131	21	780	17	84
Sidaloehoer	111	—	222	333	33	2681	20.5	62
Sinoenggardja	73	—	300	373	20	1690	21.5	110
Peneket	75	—	177	252	30	1439	26	87.5
Sidaredja	41	3	109	153	27	892	23	86
Sidamoeljo	47	18	131	196	24	978	24	100
Koetowinangoen	61	42	91	194	32	2777	11	35
Oengaran	111	10	55	176	63	2369	23.5	37
Kepoender	54	60	96	210	26	1232	22	85

Onderdistrict Karangtengah.

	Oppervlak in bouws				% erven	Aantal inw.	Opp. in rr² per inw.	
	erf	tegalan	sawah	totaal			erf	totaal
Pedjengkolan	57	187	48	292	19	603	47	242
Tegalredja	85	28	166	279	30	743	57	188
Pontjowarno	70	11	142	223	31	1180	30	95
Dlegiwinangoen	156	152	79	387	40	2167	36	90
Karawelang	50	165	90	305	16	1483	17	103
Triwarno	116	63	96	275	42	2076	28	66
Djembangan	125	146	132	403	31	1129	55	178
Kedoengdawa	34	142	41	217	16	523	33	208
Kelapangan	71	197	146	414	17	1168	30	177
Karangtengah	102	63	170	335	30	1161	44	144
Tersamaja	76	209	217	502	15	1282	30	196
Blater	98	69	300	467	21	1231	40	190
Lerepkeboemen	57	27	138	222	26	1218	23	91
Loembol	136	117	202	455	30	1764	39	129
Karangsari	102	12	231	345	30	1773	29	97

Onderdistrict Ambal.

Pasarsenen	37	30	145	212	18	835	22	127
Ambalkliwonan	74	15	210	299	25	1368	27	106
Kebonpetangkoeran	66	238	—	304	22	1100	30	143
Benerwetan	56	7	122	185	30	1045	27	89
Benerkoelon	88	31	203	322	28	1749	25	92
Entak	81	332	—	413	20	1521	27	136
Plempoekan	53	81	—	134	40	707	37	95
Gandanglegi	92	41	215	348	27	1853	25	94
Ambalkebrek	56	44	184	284	20	1023	27	139
Kenajadjajan	53	129	—	182	29	831	32	110
Poetjangan	50	16	138	204	25	775	34	132
Ambal	184	30	—	485	38	2293	40	106

Behalve de in de tabellen opgenomen gegevens zijn nog cijfers bekend van enkele districten die in zeer sterke mate van de gevonden gemiddelden afwijken.

	Opp. in bouws		Aantal inw.	Opp. in rr² per inw.	
	erf	totaal		erf	totaal
Distr. Poerwakarta (42)	26213	71598	123908	106	273
„ Djakenan (4)	5735	35194	93000	30	189
„ Tajoe (4)	9004	37854	110000	41	172

In het district Poerwakarta, dat als welvarend bekend staat, is echter het erfbezit veel te groot aangenomen. Tot de erven zijn hier ook de tuinen gerekend (beschrijving dessa Tjilingga), terwijl eveneens de dorpen, begraafplaatsen, arèn- en bamboetuinen en vischvijvers tot de erven gerekend worden.

In de districten Tajoe en Djakenan zijn waarschijnlijk ook al de bovengenoemde gronden, behalve de vischvijvers, tot de erven gerekend. Het Mindere Welvaartsverslag geeft voor deze beide districten samen zelfs meer dan 16000 bouws erven op.

Het onderdistrict Tjilegon (42) sluit vermoedelijk aan bij de Ommelanden van Batavia, wat aangaat de verdeeling der erven en andere gronden. Het erfbezit is echter niet bekend; de betreffende monografie stelt tegalans en erven op een lijn, daar de tegalans vrijwel geheel beplant zijn met klappers, waaronder tusschencultures. In de jonge klappertuinen wordt nog wel padi gogo verbouwd, terwijl tegelijk pisang wordt uitgeplant. Ook plant men wel katjangsoorten en bataten. Een intensieve erfcultuur kan men dit niet noemen. Daardoor zijn vrij groote oppervlakten van deze gronden per inwoner noodig, wat kan blijken uit het volgende overzicht, waarin erf en tegalan als erf zijn opgenomen:

	Opp. in bouws			Aantal inw.	Opp. in rr² per inw.	
	erf	sawah	totaal		erf	totaal
Onderd. Tjilegon	2985	2013	4998	18533	82	135
,, Poelomerak	5637	3554	9191	23005	85	139
,, Bodjonegara	2312	2637	4949	23395	50	105

De onderdistricten Blagendong en Kramatwatoe (42) vertoonen nog een ander beeld. Hier worden de tegalans voor een groot gedeelte ingenomen door vruchtboomen (doekoehan). Van cultuur is hier minder sprake, de doekoehans lijken meer op bosschen dan op aanplantingen. Toch komt hier ondercultuur voor, vooral van salak, ananas en pisang. De vruchtboomen zijn vnl. mlindjo, doerian, manggistan, doekoe en kapok. Tevens komt sirih voor. Uitgaande van 300 bouw erven en 4200 bouw klappertuinen en doekoehan, die voor erven gerekend worden, maar in productiviteit zeer vermoedelijk voor de erven in andere streken onderdoen, komt men tot het volgende overzicht.

	Oppervlak in bouws				Aantal inw.	opp. in rr² per inw.	
	erf	sawah	tegalan	totaal		erf	totaal
Onderd. Blagendong enz.	4500	4150	3600	12250	26172	86	233

Indien in deze streken van Bantam een cultuur als die in de Ommelanden van Batavia mogelijk is, zou dit zeer veel tot de welvaart van dit gebied kunnen bijdragen.

Eigenaardig is, dat omstreeks 1850 de bevolking in de omgeving van Serang gedwongen is voor de meerdere veiligheid dicht bij één te gaan wonen, waardoor deze de verderafgelegen woningen moesten gaan verlaten (39).

Zou dit de oorzaak zijn van het ontstaan der tamelijk verwilderde doekoehans en misschien ook van de klappertuinen uit de vroegere bewoonde erven?

Van het gewest Soerakarta zonder de hoofdstad zijn nog de volgende gegevens bekend (40).

Oppervlak in bouws.				Aantal inwoners	Opp. in rr² per inw.	
erf	sawah	tegalan	totaal		erf	totaal
170000	27100 (234000)	260000 (230000)	701000 (624000)	2025000	42	175 (154)

(...) oppervlakten zonder ondernemings-suiker en tabaksgronden.

De grootte der erven is hier slechts geschat, zoodat aan deze cijfers weinig waarde mag worden toegekend.

Afwijkend lijkt ook het district Karangbinangoen (17), waar het erfbezit 9 en het totaal grondbezit per inwoner 124 rr. bedraagt. In de 3 onderdistricten bedraagt het percentage, dat het erf uitmaakt van het totaal grondbezit, respectievelijk 11, 10 en 3, zoodat hier groote verschillen voorkomen. Het laatste onderdistrict telt meer dan 300 bouw vischvijvers. Doordat de indeeling in onderdistricten hier sinds 1920 gewijzigd is, kon geen overzicht van de onderdistricten verkregen worden.

Intensiteit der erfcultuur.

Sterk komt het belang der erfcultuur bij afnemende oppervlakte aan bouwgronden per inwoner, vooral in de landbouwstreken, tot uiting in de intensiteit der beplanting. Eenige gegevens hieromtrent zijn bekend uit de 55 dessa's der Ommelanden, uit het regentschap Pasoeroean, het district Koetowinangoen, de omgeving van Cheribon en Garoet, uit enkele dessa's in Poerworedjo en uit het district Tjomal.

In 55 dessa's der Ommelanden van Batavia (districten Mr.-Cornelis en Kebajoran) vermeldt Ochse (24) voor 1926 een totaal van 3000 klappers, ruim 40.000 mangga's, ruim 50.000 nangka's, 40.000 sawo's, ruim 50.000 djeroeks, 3000 papaja's, ruim 30.000 mlindjo's, bijna 50.000 djamboe's en 65.000 ramboetans, in totaal bijna 700.000 vruchtboomen, waarnaast 300.000 pisangstoelen, bijna 50.000 kapokboomen en 560.000 bamboestoelen, dat is per inwoner ½ mangga, ½ nangka, ½ sawo, ½ djeroek, ½ djamboe en ½ ramboetan, in totaal bijna 7 vruchtboomen en 3 pisangstoelen, ½ kapok en 5 bamboestoelen.

In Koetowinangoen werden bij een boomtelling in 1931 geteld ruim 480.000 klappers, ruim 40.000 mangga's, ruim 70.000 nangka's, ruim 30.000 djeroeks, 30.000 papaja's, 40.000 mlindjo's en 120.000 andere vruchtboomen, in totaal meer dan 800.000 vruchtboomen, benevens 292.000 pisangs, 30.000 kapokboomen en 40.000 bamboestoelen.

Per onderdistrict waren aanwezig:

Ambal	97000	klappers,	177000	andere	vruchtb.	e.d.
Karangtengah	111000	„	173000	„	„	„
Koetowinangoen	272000	„	448000	„	„	„

Per inwoner respectievelijk 6½ en 12, 5½ en 9 en 6 en 10.

Per inwoner is dat 6 klappers, ½ mangga, 1 nangka, 1 djeroek, ½ papaja, ½ mlindjo, in totaal 10 vruchtboomen, 4 pisangstoelen, ½ kapokboom en ½ bamboestoel. Van de vruchtboomen was ongeveer de helft in vruchtdracht.

Van Poerworedjo (8) zijn van enkele dessa's de aantallen klapperboomen bekend:

	Aantal klappers		Aantal inwoners	Aantal klappers per inwoner
	Vrucht-dragend	Niet vrucht-dragend		
Tandjoeng	3370	?	957	3.5 (vrdr.)
Wiroen	5184	7756	2991	4.5 (2 vrdr.)
Winong	3899	3283	1674	4.5 (2.5 vrdr.)
Koenir	3680	3151	1578	4.5 (2.5 vrdr.)
Tersidilor	4978	1536	1049	6. (4.5 vrdr.)

(vrdr.) = vruchtdragend.

Van Pasoeroean zijn niet de totale hoeveelheden vruchtboomen bekend. In het sawahgebied telde DE VRIES (36) 180.000 klappers, 60.000 mangga's, ongeveer 50.000 nangka's en sawo's, 640.000 pisangstoelen en 25.000 kapokboomen; per inwoner derhalve 2 klappers, ½ mangga, ½ nangka en sawo samen en 7 pisangstoelen.

Het gemengde gebied telde 50.000 klappers, 60.000 mangga's, 60.000 nangka's en sawo's, ongeveer 270.000 pisangstoelen en 46.000 kapokboomen, d.i. per inwoner ½ klapper, ½ mangga, ½ nangka en sawo samen en 7 pisangs, benevens ½ kapokboom.

Het tegalangebied telde 6.000 klappers, ruim 15.000 mangga's, 30.000 nangka's en sawo's samen, 165.000 pisangs en ongeveer 50.000 kapokboomen. Per inwoner ½ mangga, 1 nangka en sawo samen, 5 pisangs en 1½ kapokboom. De hier voorkomende pisang saleh (een pisang sobo) brengt zēer weinig vruchten op en wordt hoofdzakelijk voor het blad (boengkoesan) aangeplant.

Het gebied in de omgeving van Pasoeroean bezit 50.000 klappers, 26.000 mangga's, 18.000 nangka's en sawo's en 180.000 pisangstoelen, dat is per hoofd bijna 1 klapper, bijna ½ mangga en 3 pisangstoelen, terwijl de 353 huisgenooten der 50 dessalieden in de omgeving van Cheribon gemiddeld per persoon 1 klapper, ½ mangga, ½ andere vruchtboomen en 1 pisangstoel bezaten.

Uit een onderzoek bij 50 eigenaren in Garoet (2) bleek dat deze bezaten 2642 vruchtboomen e.d., waarvan ruim 1500 djeroek Garoet. Dat is 9 vruchtboomen per inwoner.

In het district Tjilegon (42) bedroeg het aantal klapperboomen bijna 500.000, d.i. 6½ per inwoner. Het aantal andere vruchtboomen is onbekend, maar gering.

In de onderzochte dessa's van het district Tjomal vond VAN MOLL (20) 31.865 klappers en 176.369 andere vruchtboomen, waaronder pisang en bamboe.

Het aantal klappers per inwoner bedroeg 2, het aantal andere vruchtboomen 11.

De intensiteit der beplanting is dus het grootst in Koetowinangoen, het geringst rondom de steden en in de tegalangebieden.

Aangezien de hier genoemde boomen voor het allergrootste deel, in de minste mate misschien nog in de tegalanstreken, op de erven voorkomen, kan de intensiteit der beplanting per bouw erf bepaald worden. Deze bedraagt gerangschikt naar toenemende grondbezit per inwoner.

	Totaal aantal vruchtboomen e.d. behalve klappers.	Aantal klappers.
Omgeving Pasoeroean	167 *)	30
„ Ploembon (50 eig.)	116	39
Onderdistr. Koetowinangoen	391	148
Dessa's Poerworedjo	?	108
Sawahgebied van Pasoeroean	226 *)	44
Distr. Tjomal (24 dessa's)	253	39
Onderdistr. Ambal	318	109
Ommelanden van Batavia	122	0
District Tjilegon	?	44
Onderdistr. Karangtengah	213	83
Gem. gebied van Pasoeroean	148 *)	15
Distr. Garoet (50 eig.)	232 (inc. klappers)	
Tegalangebied van Pasoeroean (zonder de groepen 37 en 40)	460 *) (waarv. 350 pisang-saleh)	13

Van districten als Djatibarang, Madjalengka, Batoer e.d. is de erfbeplanting met vruchtboomen vermoedelijk naar verhouding geringer. In de betreffende beschrijvingen worden geen cijfers genoemd.

Opbrengst der erven.

Omtrent de opbrengsten der erven vindt men in de literatuur verschillende gegevens en schattingen, die echter vaak in zoo-

*) alleen nangka, mangga en sawo opgenomen.

verre onvolledig zijn, dat men niet kan uitmaken, of de eigen consumptie al dan niet inbegrepen is.

SOLLEWIJN GELPKE raamde de opbrengst per bouw erf reeds op ruim ƒ 300.— voor de goede erven in de nabijheid der groote plaatsen, op ƒ 100.— voor het binnenland en op ƒ 100.— voor de afgelegen streken. Dat zijn zeker voor dien tijd zeer hooge bedragen (1879). Uit zijn wijze van berekening, waarbij hij de jaarlijksche opbrengst per plant op een bepaald bedrag stelt, is echter af te leiden, dat de eigen consumptie mede inbegrepen is.

VAN MOLL schat voor Tjomal de opbrengst der erven op ruim ƒ 200.— per bouw (1906), hetgeen het dubbele is van de opbrengst der sawahs, terwijl VAN DOORN in 1923 de opbrengst per erf aan klappers alleen in de dessa's Tandjoeng, Wiroen, Winong, Koenir en Tersidilor stelt op ƒ 9.—, ƒ 7.—, ƒ 6.— en ƒ 12.—, gemiddeld voor 371 bouw erf op ƒ 59.303.—, d.i. ƒ 160.— per bouw erf aan klappers alleen. In het laatste geval duidt de wijze van berekening (een vast bedrag per vruchtdragende boom) ook op mederekenen van eigen consumptie.

Voor het stads en sawahgebied van Pasoeroean komt DE VRIES (36) in 1927-1928 tot opbrengsten van ƒ 60.– — ƒ 220.– per bouw, terwijl bij de 50 erfbezitters in het Cheribonsche de opbrengst zonder eigen consumptie in 1927 bedroeg ƒ 936.23 van 10.4 bouw, d.i. ƒ 90.— per bouw. Van deze erven was 1 bouw niet beplant.

OCHSE (23-24) berekent, dat in 1925 de opbrengst per bouw erf zonder eigen consumptie in de Ommelanden van Batavia ongeveer ƒ 80.— bedroeg en enkele jaren later ongeveer ƒ 90.—.

Voor Garoet (2) bedroegen de erfopbrengsten per bouw erf zonder eigen consumptie in 1928 ƒ 366.30, echter met inbegrip van veeteelt (geiten, kippen, eenden) en vischvijvers.

OCHSE (26) vermeldt in de inleiding van „Vruchten en Vruchtenteelt in Ned.-Indië" nog cijfers omtrent de totale opbrengst aan enkele erfgewassen over geheel Java, b.v. kapok ƒ 14.000.000, klapper ƒ 23.000.000.— terwijl de totale opbrengst aan vruchten voor de eigenaren in de Ommelanden van Batavia eveneens in 1925 geschat werd op ƒ 3.000.000 en voor de afdeelingen Pasoeroean, Probolinggo en Kraksaän op ƒ 1.800.000, voor het regentschap Cheribon op ƒ 160.000.— aan mangga; OCHSE en DE JONG

schatten de djeroekopbrengst voor de eigenaren, eigen consumptie inbegrepen, in het Garoetsche op ruim ƒ 90.000.— en die van kesemek op ƒ 30.000.— en voor Madoera op minstens ƒ 200.000.— aan mangga en djeroek, terwijl de mangga-opbrengst van Indramajoe op ƒ 450.000.— geraamd wordt (27).

De opbrengst voor de eigenaren wordt in de djeroekstreek van Malang geschat op ongeveer ƒ 460.000.—.

Een inzicht in de waarde van het erf geven ook de verkoopsprijzen. Een vergelijking van sawah- en erfprijzen per bouw leert het volgende (meestal slechts prijzen voor enkele gevallen).

	Koopprijs erven	Koopprijs sawah	Huurprijs sawahs
Desa Kedoenglo (Djakenan) (4)	ƒ 36 — ƒ 90.—	ƒ 32.—	
Desa Pekalongan (3-4)	„ 225 — „ 245.—		ƒ 15.—
Desa Toendjoengan (Tajoe) (4)	„ 500 — „ 1000.—		
Kaloerahan Sidoardjo (I)	„ 135 — „ 1150.— (I — III)	ƒ 120 — ƒ 630.— (II — IV)	„ 40 — ƒ 80.—
Desa Kaligesing (Van Doorn) (8)	„ 950 — ƒ 1250.(V)	„ 800 — ƒ 1250.— (II)	
Volgens Soll. Gelpke	„ 200 — „ 300.—	—	„ 5 —„ 15.—*)
Desa Ngablak (Tajoe) (4)	„ 300 — „ 400.—	„ 400 —	

De koopprijzen van sawah en erf ontloopen elkaar dus niet veel. De onvolledigheid der gegevens maakt dat de kans, dat andere invloeden als de productiviteit de prijzen beheerschen, vrij groot.

Volgens OCHSE (26) werd in 1924 door het Centraal Kantoor voor de Statistiek de oppervlakte der erven op Java en Madoera geschat op 1.500.000 bouw, terwijl tezelfdertijd MEIJER RANNEFT en HUENDER de opbrengst der erven schatten op ƒ 40.000.000. Dit laatste bedrag is ongetwijfeld veel te laag; het geschatte oppervlak komt dichter bij de werkelijkheid. Men kan nl. de verschillende onderzochte streken verdeelen in 4 groepen, terwijl binnen deze groepen vrij nauwkeurig een gemiddelde grootte van het erfoppervlak per inwoner en van het % erf kan worden bepaald.

*) lasten voor den huurder.

Streken met een grondbezit per inwoner van:	Opp. der bouwgronden in% van Java-tot.	Erfbezit in %	Bevolking in % van Java-tot.	Erfbezitinrr² per inwoner
minder dan 50 rr²	1.0	60	5.5	15
van 50 tot 100 rr²	12.5	30	20.5	25
van 100 tot 150 rr²....	32.0	25	35.5	30
meer dan 150 rr².....	54.5	7	38.5	12.5

Hieruit is het gemiddeld percentage der erven te berekenen op 0.6 + 3.75 + 8.00 + 3.8 = 16.15 en het gemiddeld erfbezit per persoon op 0.8 + 5.1 + 10.6 + 4.8 = 21.4. De gebruikte gemiddelden der groep boven 150 rr² zijn het minst betrouwbaar. Zou men deze willen stellen op 5% en 9 rr² dan worden bovengenoemde Java-gemiddelden 15.05% en 20.0 rr². Verschillen in de gemiddelden der andere groepen hebben minder invloed op het eindcijfer.

De bevolking en oppervlakte van bovenstaande groepen is ontleend aan den Landbouwatlas en betreft het jaar 1920. Aangezien sindsdien de dichtheid van bevolking nog is toegenomen, moeten de berekende cijfers voor 1924 aan den lagen kant zijn. Uitgaande van een aantal inwoners in 1924 van 36 millioen komt men tot een erfoppervlak van omstreeks 1.500.000 bouw; wanneer men van het berekende % erven gebruik maakt komt men op 1.550.000 bouw.

In alle onderzochte gebieden, nl. Toeloeng-Agoeng, Tjomal, de Ommelanden, Poerworedjo, Pasoeroean, Ploembon en Garoet lagen de opbrengsten der erven met inbegrip van eigen consumptie boven ƒ 100.— en soms zelfs zeer ver daarboven. Neemt men nu voor geheel Java voor de jaren 1924—28 een opbrengst aan van ƒ 100.— per bouw erf, dan wordt de totale opbrengst minstens ƒ 150 millioen. Daar van het totale erfoppervlak 77% ligt in streken met een grondbezit van 50 tot 150 rr² per inwoner, waar de erfcultuur het meest intensief is, kan de totale opbrengst geschat worden op ƒ 200.000.000.

In 1924 werd de opbrengst van den inlandschen landbouw geschat op 1.1 milliard (19). Waar er geen reden is om aan te nemen, dat het erf gemiddeld minder opbrengt dan de andere bouwgronden kan de erfopbrengst minstens geschat worden op 15/85 van 1.1 milliard of 190 millioen.

Samenvatting.

1. Volgens de inzichten van HAHN is de erfcultuur de grondvorm van den huidigen landbouw. Uit deze is ontstaan de verbouw van polowidjo en daarnaast die van granen. De gewassen, die niet voor de beide laatste cultures geschikt waren, zijn op de erven overgebleven.
2. Sawah en tegalan leveren grootendeels de hoofdvoeding (zetmeel). Voor de rest wordt deze ook door de erven geleverd (vetten, eiwit). De bijvoeding (zouten, vitaminen), maar ook een groot deel der vetten (klapper) en eiwitten (bladeren), moet door de erven geleverd worden, tenzij producten van veeteelt of vischvangst aanwezig zijn.
3. In de gesloten dessa-huishouding was de keuze van gewassen waarschijnlijk zeer ruim, daar van oudsher erf, veld en wildernis tot het menu bijdroegen. Handel en verkeer grepen echter zoodanig in, dat van bepaalde gewassen meer, van andere minder verbouwd werd. De tekorten moeten nu aangevuld worden, wat ten gevolge heeft, dat tekorten in de hoofdvoeding, die zeer snel bemerkt worden, niet veel zullen voorkomen, tekorten in de bijvoeding, die minder snel te herkennen zijn, veel eerder.
4. Afhankelijk van het voorkomen van geld- en goederenruil en neveninkomsten verkeert de bevolking in de stad en in de verschillende plattelandsgebieden: suiker- en tabakstreken, padi-streken, gemengde gebieden, ten aanzien van het bovenstaande in verschillende conditie, waaromtrent slechts nader onderzoek van productie en menu uitkomst kan geven.
5. Omzetting van de tegenwoordige erfcultuur, die alleen ten doel heeft zoo groot mogelijke producties van zooveel mogelijk gewassen, in gespecialiseerde teelten van gewassen, waarbij èn kwaliteit èn kwantiteit van het product worden opgevoerd, is alleen daar aan te raden, waar voldoende geld- en goederenverkeer bestaan bv. om de groote steden. In andere streken is de tegenwoordige erfcultuur onder de omstandigheden bijna ideaal.
6. Bij een onderzoek naar het grondbezit en het erfbezit per inwoner in verschillende streken van Java bleek, dat het grond-

bezit varieert van ongeveer 250 tot 25 rr², terwijl het erfbezit het grootst is bij een grondbezit van 100 tot 150 rr², nl. ongeveer 30 rr²; beneden 100 rr² is het gemiddeld 25 rr² en beneden 50 rr² gemiddeld 15 rr², terwijl het boven 150 rr² weer snel afneemt tot beneden 10 rr².

7. Bij een grondbezit van minder dan 100 rr² neemt in streken zonder veel nevenbedrijf de intensiteit der erfbeplanting sterk toe (Koetowinangoen), in streken met veel nevenbedrijf echter af (omgeving van Pasoeroean, Ploembon).
8. Men kan de oorzaak van deze toename van het erfbezit bij afnemend grondbezit zoeken in:
   1. het bij klein grondbezit, dat in hoofdzaak voorkomt in sawahstreken, noodig zijn van gewassen voor de bijvoeding, die elders door de tegalans geleverd worden. Dit verklaart echter niets omtrent de omstandigheden, die het kleine grondbezit mogelijk maken.
   2. de grootere geldelijke opbrengst der erfgewassen. Deze wordt veroorzaakt door 1) en door de differentiatie in de productie (handel, transport, industrie), die o.a. tot stedenvorming leidde. In streken zonder nevenbedrijf of export kan ook dit niet de oorzaak zijn van de toename van het erfbezit.
   3. de grootere totaalopbrengst aan voedingsmiddelen der erfcultuur door de intensievere verzorging. Misschien is dit de oorzaak van het groote erfbezit in Koetowinangoen en Sidoardjo.
9. Een onderzoek naar de productie, den aan- en verkoop en het menu der bevolking is door den Tuinbouwkundigen Dienst aangezet in Koetowinangoen. Dit onderzoek zal kunnen uitmaken, of het erf een grootere totaalopbrengst per bouw geeft dan de sawahs.
10. Op grond van de verkregen cijfers kan het % dat de erven uitmaken van de oppervlakte der bevolkingsgronden op Java en Madoera geschat worden op 15 tot 16% en het erfbezit per inwoner op 20-21,5 rr². Het totaal erfoppervlak bedraagt dan ruim 1½ millioen bouw en de totale opbrengst der erven (1924 — 1928) ongeveer 200 millioen gulden per jaar.

LITERATUUR.

1) ADAM, Dr. L. Enkele gegevens omtrent den economischen toestand van de kaloearahan Sidoardjo. Economische beschrijvingen III.
2) BRÜCKMANN, J. H. Mededeelingen over de beteekenis der djeroekcultuur in het district Garoet. Landbouw IV, p. 788.
3) BURGER, D. H. Rapport over de dessa Pekalongan in 1868 en 1926. Economische beschrijvingen I.
4) „ Vergelijking van den economischen toestand der districten Tajoe en Djakenan. Economische beschrijvingen IV.
5) DONATH, Dr. W. F. Over vitamines. Landbouw V, p. 609.
6) „ Een en ander omtrent de voedingswaarde van rijst en mais. Landbouw V, p. 905.
7) „ Opmerkingen omtrent de bijvoeding. Landbouw VI, p. 901.
8) DOORN, Dr. C. L. VAN. Schets van de economische ontwikkeling der afdeeling Poerworedjo. Publicatie No. 18 der Vereeniging voor studie van Koloniaal Maatschappelijke Vraagstukken.
9) FRUIN. Seizoensleeningen in het district Soebah. Blaadje voor het Volkscredietwezen 17-1929, No. 11.
10) GELDEREN, J. VAN. Bevolkingsdichtheid en Landbouw op Java. Koloniale Studiën 6, II, 1922.
11) „ Voorlezingen over tropisch-koloniale staathuishoudkunde. H. D. Tjeenk Willink, Haarlem, 1927.
12) HAHN, ED. Das Alter der wirtschaftlichen Kultur. C. Winter Heidelberg, 1905.
13) „ Die Entstehung der Pflugkultur. C. Winter Heidelberg, 1909.
14) „ Von der Hacke zum Pflug. 2e Aufl. Quelle und Meyer Leipzig, 1919.
15) KOLFF, Dr. G. H. VAN DER. Hahn's hypothese der ploegcultuur voor Indië ontwikkeld. Koloniale Studiën 10, II, 1926.
16) KOORENHOF, A. C. Rapport ingesteld naar den landbouw-economischen toestand van het district Batoer der residentie Banjoemas. Archipel Drukkerij, Buitenzorg, 1923?
17) KRUGTEN, H. A. H. VAN. Seizoensleeningen in het district Karangbinangoen. Blaadje voor het Volkscredietwezen 8-1930, No. 7.
18) LEKKERKERKER, C. De ontwikkeling van den Inlandschen Landbouw in verband met de plantaardige voeding in den Indischen Archipel. Koloniaal Tijdschrift 16, 1927.
19) MEYER RANNEFT, J. W. en HUENDER, Dr. W. Onderzoek naar den belastingdruk op de Inlandsche bevolking Weltevreden, 1926.
20) MOLL, J. F. A. C. VAN. De desa-volkshuishouding in cijfers. Uitgave Algemeen Syndicaat van Suikerfabrikanten in Nederlandsch-Indië, 1913.
21) MOOK, H. J. VAN. Koeta-Gede. Koloniaal Tijdschrift 15, 1926.
22) MULLER, Mr. F. J. Hoofdtrekken van het adatrecht enz. Batavia-C. 1931.
23) OCHSE, J. J. De vruchtencultuur in de Ommelanden van Batavia. Landbouw II, p. 923.
24) „ De cultuur van vruchten in de Ommelanden van Batavia. Landbouw IV, p. 501.

25) OCHSE, J. J. met medewerking van R. C. BAKHUIZEN VAN DEN BRINK. Indische groenten. Volkslectuur Batavia. 1931.
26) „ Vruchten en vruchtenteelt in Nederlandsch-Indië. G. Kolff & Co. Batavia. 1931.
27) OCHSE, J. J. en JONG, W. DE. Vruchtenhandel en -cultuur in Nederlandsch-Indië. Mededeeling van de Afdeeling Landbouw No. 19.
28) PIETTE LEONTINE. Verbreitungsgebiete wichtiger Nutzpflanzen der Eingeborenen in tropischen Afrika. Petermann's Mitteilungen 1927, p. 140.
29) SCHELTEMA, A. M. P. A. De voeding van de Inlandsche bevolking van Nederlandsch-Indië. Koloniale Studiën 14, II, 1930.
30) SMITS, M. B. Over den landbouw in Nederlandsch-Indië. J. B. Wolters, 1929.
31) SOLLEWIJN GELPKE, Dr. J. H. F. Naar aanleiding van Staatsblad 1876, No. 110. Batavia Landsdrukkerij, 1901.
32) VERTENTEN, P. Bij de Marind-Anim. Algemeen Landbouwweekblad, 1920, No. 38.
33) VERHOEVEN, M. S. C. N. Uit Onbekend Nieuw-Guinea. „De Koerier", 6 en 7 Juni 1932.
34) VINK, G. J. en POERTJOJO GADROEN. Schetsen van den Inlandschen Landbouw in Zuid-Djombang. Landbouw III, p. 707.
35) VRIES, Dr. Ir. E. DE. De ontwikkeling van de erfcultuur. Indische Culturen, 1927.
36) „ Landbouw en Welvaart in het Regentschap Pasoeroean. Mededeeling van de Afdeeling Landbouw No. 16.
37) „ Beschouwingen over de Inlandsche landbouw en het loonpeil op Java en Madoera. Koloniale Studiën 16, III, 1932.
38) WEYNS, H. A. N. Seizoensleeningen in het district Poering. Blaadje voor het Volkscredietwezen, 19-1930, No. 8.
39) Onderzoek naar de Mindere Welvaart der Bevolking op Java en Madoera Va en b, IXa en IXc deel III. G. Kolff & Co. Batavia. 1919.
40) Verslag van den economischen toestand der Inlandsche bevolking 1924, deel I. Landsdrukkerij Weltevreden, 1926.
41) Volkstelling 1930. Voorloopige uitkomsten. 1e gedeelte. Landsdrukkerij Batavia-C. 1931.
42) Landbouweconomische beschrijvingen der districten Ploembon, Koeningan, Madjalengka, Djatibarang, Poerwakarta, Tjilegon en Blagendong van den Provincialen Landbouwvoorlichtingsdienst voor West-Java (niet gepubliceerd).
43) Uitkomsten der in de maand November 1920 gehouden volkstelling II. Batavia 1922.
44) Landbouwatlas van Java en Madoera. Med. C. K. S. No. 33, Weltevreden 1926.
45) Mededeelingen Encyclopedisch Bureau 1904 — 1914, p. 211 (Koeboes).

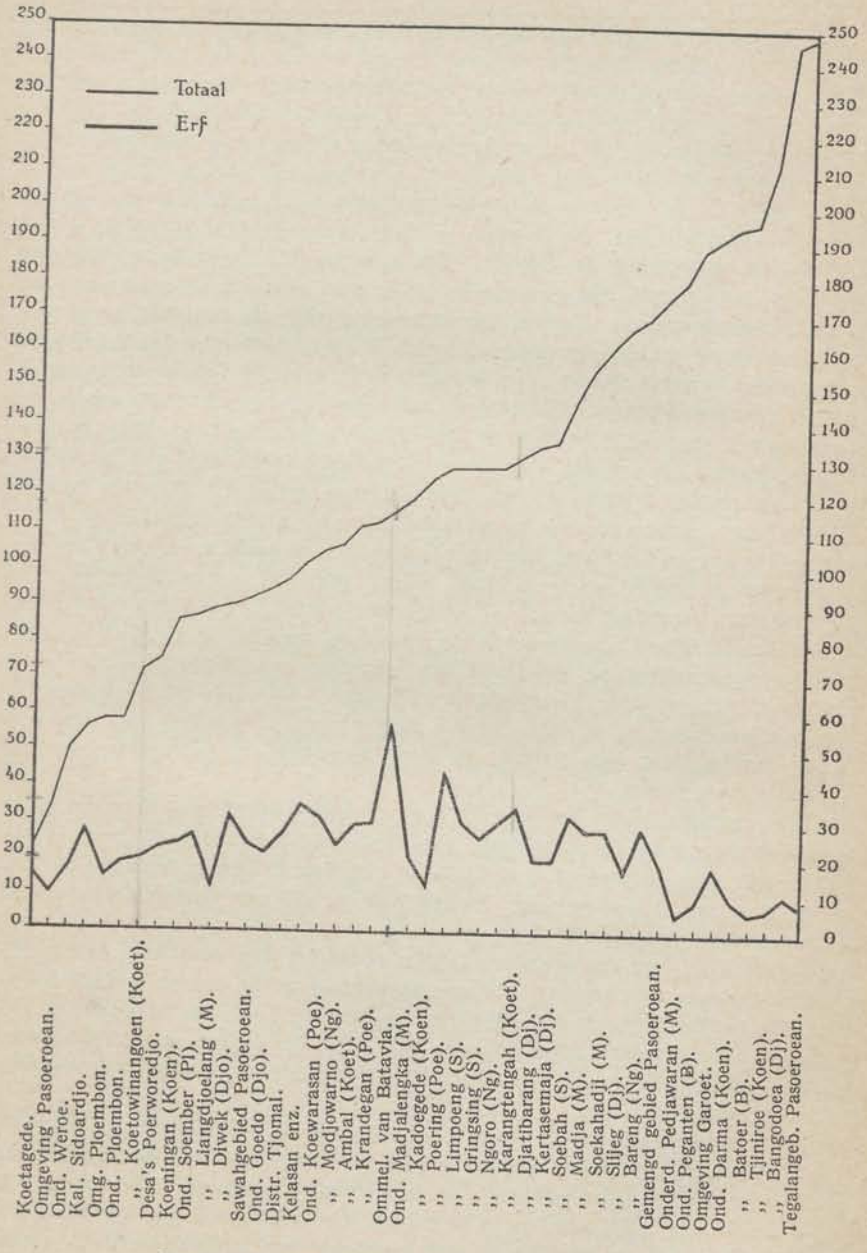

Gemiddeld grondbezit en erfbezit per inwoner.

Kroniek.

Sociale wetgeving in Egypte. Op verzoek der Egyptische regeering bracht in Februari 1932 de heer BUTLER, toen nog adj.-Directeur van het Int. Arbeidsbureau te Genève, een bezoek aan Egypte teneinde ter plaatse een studie te maken van de toestanden in de industrie en de Egyptische regeering te adviseeren nopens de organisatie van een Arbeidsdepartement.

In zijn kortelings gepubliceerd rapport deelt de heer BUTLER mede, dat de hoog ontwikkelde sociale en industrieele systemen van West-Europa, die gebouwd zijn op een ervaring van tientallen jaren, nog niet in Egypte kunnen worden toegepast. Ook hier zal men geleidelijk te werk moeten gaan naar gelang industrie en administratie zich verder ontwikkelen. In de beginperiode is het beter een breede en soliede basis te leggen dan een complete pyramide op te richten. Verder geeft hij een programma voor geleidelijke invoering der sociale wetgeving, waarop voorstellen voorkomen betreffende arbeid van kinderen en vrouwen, vergoeding bij bedrijfsongevallen, gezondheid en veiligheid der arbeiders, werkloosheid, vakvereenigingen, arbeidstijden, wekelijkschen rustdag, arbeidsovereenkomsten en arbeidsgeschillen. Ten slotte bepleit rapporteur de instelling van een Adviseerenden Raad van Arbeid als begin-maatregel ter uitvoering van het sociale programma.

De voorstellen van den heer BUTLER nopens kinderarbeid beoogen o.m.: zoo spoedig mogelijk afschaffing van kinderarbeid beneden 12 jaar, beperking van den arbeidsduur voor kinderen beneden 15 jaar in bepaalde textielfabrieken tot 11 uur per dag, en een rust na vijf uur onafgebroken arbeid van kinderen beneden 16 jaar.

In verband met de in andere landen reeds bereikte resultaten inzake afschaffing van den kinderarbeid zou rapporteur graag verder gaande voorstellen hebben gedaan. Hij erkent echter, dat algeheele afschaffing nog niet mogelijk is; verdere beperking zal ook door de ouders wenschelijk worden geacht zoo gauw onderwijsgelegenheid als alternatief kan worden aangeboden.

Als eerste resultaat van deze voorstellen is te beschouwen de afkondiging door de Egyptische regeering van een wet, regelende den arbeid van kinderen en jeugdige personen in industrieele bedrijven; uitgezonderd is arbeid in den landbouw en in bedrijven met uitsluitend gezinsarbeid. Arbeid van kinderen beneden 9 jaar zoomede hun aanwezigheid in werkplaatsen is verboden. Kinderen van 9 — 12 jaar mogen alleen werk verrichten welke overeenkomstig hun krachten is en geschikt voor hun op-

leiding voor eenig beroep of bedrijf. Deze arbeid is toegestaan voor spin-, weef- en brei-industrieën en andere bij besluit van den Minister van Binnenlandsche Zaken aan te wijzen bedrijven. Jeugdige personen beneden 17 jaar mogen geen arbeid verrichten in een aantal gespecificeerde gevaarlijke en ongezonde bedrijven, w.o. ondergrondsche arbeid in mijnen en steengroeven en arbeid in bedrijven waarin zij blootstaan aan lood- en kwikvergiftiging. Een uitzondering is gemaakt voor leerling-arbeid in fabrieken en werkplaatsen behoudens toestemming van den minister. In zekere bedrijven van deze categorie is kinderarbeid beneden 15 jaar gebonden aan het bezit van een medisch certificaat aangevende geschiktheid voor den bepaalden arbeid. Een uitzondering kan de minister maken t.a.v. technische scholen enz., welke voor de gezondheid van de aldaar werkzame jeugdige personen voldoende waarborgen leveren. Voorts mogen jeugdige personen beneden 15 jaar geen te zware gewichten dragen of verplaatsen.

Kinderen beneden 15 jaar mogen niet langer werken dan 9 uur per dag, geen overwerk verrichten of in de werkplaatsen nablijven. Kinderen van 9 — 12 jaar mogen slechts 7 uur per dag werken; wanneer zij nog school gaan, dan mogen de school- en werkuren tezamen niet meer dan zeven bedragen. De werkuren van kinderen beneden 15 jaar moeten onderbroken worden door rusttijden, welke tezamen minstens één uur per dag moeten bedragen; onafgebroken arbeid mag niet langer dan 5 uur duren. Kinderen beneden 15 jaar mogen geen arbeid verrichten gedurende den nacht, waarvoor is genomen een periode van 11 achtereenvolgende uren inclusief den tijd van 9 uur 's avonds tot 5 uur 's morgens. Voorts is voor hen een wekelijksche rustdag voorgeschreven van minstens 24 achtereenvolgende uren. Ter contrôle moeten de tewerkgestelde kinderen en jeugdige personen beneden 17 jaar in het bezit zijn van een identiteits-kaart aangevende hun leeftijd en bevattende hun foto. De leeftijd moet bepaald worden middels een extract uit de geboorteregisters en bij gebreke daarvan door den medischen inspecteur. Deze kaart moet kosteloos verstrekt worden en op aanvraag aan de inspectie worden getoond. De werkgever moet een exemplaar der regeling in zijn werkplaats ophangen en een register aanhouden, aangevende de leeftijden en data van indiensttreding der kinderen en jeugdige personen; verder moet een lijst aanwezig zijn aangevende de werk- en rusttijden en een bekendmaking betreffende den gevaarlijken en ongezonden arbeid; ten slotte moeten de namen der personen, belast met het toezicht op den kinderarbeid, aan de administratieve autoriteiten worden opgegeven (Industrial and Labour Information 22 Aug.).

Vergelijkt men het Egyptische ontwerp met de reeds bestaande wetgeving in Ned.-Indië, dan kan worden geconstateerd, dat sedert St. 1925-647 kinderarbeid beneden 12 jaar ook h.t.l. reeds verboden werd voor fabrieken, werkplaatsen met meer dan 10 arbeiders, wegenarbeid, in transportbedrijven en bij het laden en lossen van goederen. Bij St. 1926-87 werd voor zeeschepen kinderarbeid verboden beneden 12 jaar, en beneden

16 jaar v.z.v. betreft arbeid als tremmer of stoker, terwijl voor anderen scheeps-arbeid jeugdige personen van 12-16 jaar een medisch certificaat noodig hebben.

Wettelijke beperking van den kinderarbeid boven 12 jaar in industrieele bedrijven bestaat hier in de Koelie-ordonnantie, die werkovereenkomsten onder poenale sanctie alleen met volwassen arbeiders toestaat; voorts in het Mijnpolitiereglement, dat o.a. bepaalt, dat ondergrondsche mijnarbeid alleen mag worden verricht door manlijke personen ouder dan 16 jaar.

Verder bestaat hier nog een vrijwillige beperking van den arbeid van jeugdige personen van 12 — 15 jaar in de tabaksindustrie op Java, welke vastgelegd is in schriftelijke verklaringen die eveneens door de Arbeidsinspectie worden gecontroleerd. In Oost-Java traden 37 ondernemingen tot deze vrijwillige regeling toe, welke aldaar den arbeid van deze jeugdige personen beperkt tot 7 uur buiten en 8 uur binnen de campagnemaanden.

De regeling voor de Vorstenlanden, waartoe 17 tabaksondernemingen toetraden, bepaalt in hoofdzaak, dat alleen in den campagne-tijd van November tot Juni onvolwassen werkkrachten worden tewerkgesteld en de arbeidsduur niet langer dan 8½ uur zal bedragen, zoo zij op dagloon werken. Ingeval taakarbeid wordt verricht zullen deze jeugdige personen in de maanden Januari tot en met Juni niet langer dan 9½ uur in de afpakschuren mogen verblijven.

Uit bovenstaande vergelijking blijkt, dat de Ned. Indische wetgeving verder gaat dan de Egyptische door haar algeheel verbod van kinderarbeid beneden 12 jaar en haar beperkingen van den arbeid van kinderen en jeugdige personen aan boord van schepen. Daarentegen is de Egyptische wet Ned.-Indië vooruit wat betreft de beperking van den arbeid van jeugdige personen in gevaarlijke en ongezonde bedrijven (exclusief mijnarbeid), het verbod van nachtarbeid, de beperking der werkuren en de toekenning van een wekelijkschen rustdag. Verwacht kan worden dat ook langs deze banen de Indische regeling zich zal ontwikkelen.

De sterfte der ondernemingsarbeiders ter Oostkust van Sumatra en Atjeh in 1930.

Als mededeeling No. 11 van het Pathologisch Laboratorium te Medan is verschenen de bewerking door B. M. van Driel, arts bij de Senembah-Maatschappij, van de sterfte-statistiek onder de ondernemings-arbeiders in Deli en Atjeh over 1930. Deze studie sluit aan op soortgelijke publicaties over voorafgaande jaren, te beginnen met 1925.

De statistiek over 1930 omvat 287269 contract- en 45797 vrije arbeiders, tezamen 333066 personen (209673 Javaansche mannen, 95859 Javaansche vrouwen, 26749 Chineezen en 785 Voor-Indiërs).

De ruwe sterfte-cijfers (zonder afkeuringen voor bepaalde ziekten) pro mille zijn voor de contract-arbeiders als volgt: Jav. mannen 6,92, Jav. vrouwen 6,69, Chineezen 9,20, Voor-Indiers 20, totaal **7,10.**

Voor vrije arbeiders waren deze uitkomsten: Jav. mannen 10,82, Jav. vrouwen 11,85, Chineezen 36, Voor-Indiërs 56, totaal **11,90.**

Wordt rekening gehouden met de afkeuringen wegens tuberculose, kwaadaardige gezwellen, hartziekten, nier-ontsteking en leveraandoeningen dan stijgt het aldus gecorrigeerde totaal sterfte-cijfer bij de contract-arbeiders van 7,10 ‰ tot 8,95 ‰, welk cijfer lager is dan in 1929 (9,58 ‰).

De bewerker wijst er op, dat het verschil in sterfte tusschen Chin.- en Jav.-arbeiders, welk verschil ten nadeele van de eersten uitvalt, overal en altijd gevonden is, niet alleen ter Oostkust v. Sumatra. Dit verschil in sterfte was het grootst, toen de hygiënische omstandigheden nog slecht waren. Het schijnt dus, dat het niet alleen kan worden verklaard door een verschil in leeftijdsbezetting; de Chineezen lijden wat meer aan syphilis en avitaminosen, zij gebruiken wat meer alcohol en opium, maar beide toch in kleine hoeveelheden. Over het algemeen werken zij harder dan de Javanen en ten slotte zijn het vreemdelingen.

Opmerkelijk is, dat in de nieuwere gedeelten van het cultuurgebied (Kisaran, Siantar, Langsa en Kota Pinang), de sterfte cijfers niet veel verschillen met die in de oudere (Medan, Bindjei, Tg. Poera, Tebing Tinggi en Loeboek Pakam). Hieruit valt te concludeeren dat op nieuwe ontginningen de sterfte — zooals vroeger het geval was — niet hooger behoeft te zijn dan op oudere ondernemingen. Het sterfte-cijfer in de oudere gebieden wordt opgunstig beïnvloed door de aanwezigheid van meer Chineezen en Javanen van ouderen leeftijd.

Uit de statistiek der doodsoorzaken blijkt, dat de meeste arbeiders overleden aan tuberculose en ziekten der ademhalingsorganen (resp. 83 en 211 per 100.000 arbeiders). De tuberculose veroorzaakte, gelijk in de vorige jaren, het grootste verlies onder de Chineezen. Evenals in 1929 werd ook in 1930 een zeker paralellisme geconstateerd tusschen de pneumonie-sterfte en den regenval in het tabaksgebied; van eenig verband met andere meteorologische factoren — als temperatuurwisseling — is niet gebleken.

Bij de beoordeeling van de onderwerpelijke statistiek dient er rekening mede te worden gehouden, dat zij betreft een groep arbeiders in de kracht van het leven (20—50 jaar) grootendeels werkzaam in landbouwondernemingen onder Europeesch beheer; voorts dat het bijna allen immigranten zijn, die voor het verlaten van China of Java min of meer nauwkeurig zijn onderzocht t.a.v. hun physieke geschiktheid voor het werk.

E. DEN HAMER.

Boekbespreking.

De verhouding van de Koloniale tot de theoretische economie door Aboetari. (Acad. proefschrift. Rotterdam. 1932).

De heer ABOETARI heeft zich door de keuze van zijn onderwerp voor de afsluiting van zijn studiën aan de Rotterdamsche Handelshoogeschool geen gemakkelijke taak gesteld. Geen gemakkelijke, maar zeker voor een Indonesisch schrijver, die aan een Westersche hoogeschool studeerde en daardoor Westersche kennis en gedachtenleven kon toetsen aan Oostersche ethiek en denkvormen, bijzonder aantrekkelijk. Het boek is om die reden alleen reeds de kennisneming overwaard.

De eerste moeilijkheid, waarvoor de schrijver zich gesteld zag, was, dat over het begrip „koloniale" — of (BOEKE) „dualistische" economie geen eenstemmigheid bestaat. ABOETARI heeft zich beperkt tot de Nederlandsche schrijvers over koloniale economie bij zijn poging om de bestaande opvattingen te onderzoeken op haar juistheid. Dit is de oorzaak van den wat merkwaardig aandoenden uitspraak op blz. 1, dat de aandacht van de koloniaal-economen in hoofdzaak de huishouding van de koloniale bevolking van „hetgeen thans onder den staatkundigen naam „Nederlandsch-Indië" bekend staat" betreft.

In den titel van het proefschrift treft al dadelijk een restrictie in het woord „theoretische". Dit wordt in de doelstelling in de Inleiding nog eens onderstreept. Besproken zijn alleen die geschriften (blz. 1), waarvan kan worden aangenomen, dat zij door de auteurs voor wetenschappelijke doeleinden zijn geschreven, geschriften over geld- en bankwezen en openbare financiën zijn buiten beschouwing gelaten (blz. 2). M.a.w. alleen die publicaties werden behandeld, die *a* van voldoende theoretisch belang zijn en *b* zich bezig houden met onderwerpen, die anders ook problemen voor de eigenlijke economie zouden kunnen vormen.

Naast de eerste moeilijkheid biedt het onderwerp een tweede: het begrip „economische wetenschap". Weliswaar heeft de schrijver deze moeilijkheid, naar wij zagen, gedeeltelijk trachten te ontwijken, door het begrip te beperken tot „theoretische economie", maar daarmede was hij er nog niet. Hij heeft dit dan ook zeer wel begrepen en in hoofdstuk V een uitvoerige, philosofisch gefundeerde beschouwing gewijd aan „object en taak van de theoretische economie en de twee gebieden van de toepassing harer begrippen".

Alvorens verder op dit punt in te gaan moge hier een enkel woord aan de systematiek van het proefschrift worden gewijd.

In algemeen zin is het werk in drie beschouwingsgroepen te verdeelen, waaraan dan de conclusies zijn verbonden, welke de auteur hieruit acht te kunnen trekken. Deze groepen zijn: *a.* een kritische samenvatting van de meeningen en stellingen van een aantal der belangrijkste (Nederlandsche) schrijvers over het wezen der koloniale economie (Hoofdstukken I en IV), *b.* een beschouwing over een aantal economische verschijnselen aan de hand van de geschriften van enkele dezer schrijvers (Hoofdstukken II en III en meer positief hoofdstuk VI) en *c.* de hierboven reeds genoemde beschouwing in hoofdstuk V. Het wil mij voorkomen, dat indien deze beschouwingsgroepen, welke thans in hoofdzaak — uit het voorgaande blijkt tot op welke hoogte — in de volgorde *a* — *b* — *c* zijn gegeven, beter — ook weer in groote lijnen uiteraard — in de volgorde *c* — *b* — *a* hadden kunnen worden opgesteld. Daardoor zou waarschijnlijk een deel van het sterk polemische betoog van groep *a* hebben kunnen wegblijven en bovendien een meer logisch geheel verkregen zijn. Wellicht heeft den schrijver het groote voorbeeld van VON BOHM-BAWERK voor oogen gestaan en is hij hierdoor er toe gekomen een soort „Geschichte und Kritik" vooraan te doen gaan, hetgeen intusschen bij het behandelde onderwerp minder goed paste dan bij de behandeling van de verschijnselen, welke kapitaalrente voortbrengen. Het gevolg is geweest, dat hier en daar „das Herz dem Kopf voran" gegaan is en men zelfs van tijd tot tijd den indruk krijgt, dat de schrijver vecht met windmolens, b.v. in zijn strijd tegen KIELSTRA.

Deze opmerkingen doen intusschen niets af aan mijn overtuiging, dat ABOETARI'S boek een zeer nuttige studie is en het begrip omtrent het wezen van de „theoretische economie" en haar geldigheid op alle maatschappijvormen zeer heeft verdiept.

Ik wil thans overgaan tot de behandeling van enkele punten uit twee der bovenbedoelde beschouwingsgroepen n.l. die onder *c* en *b* en daartoe beginnen met het Ve hoofdstuk.

Schrijver begint met te constateeren, dat het uitgangspunt van de theoretische economie wordt gevormd door de verschijnselen in de menschelijke samenleving. Nader gepreciseerd gaat het om de menschelijke handelingen bij het ruilverkeer, van welke behoefte-bevrediging als het drijvend motief wordt erkend. De theoretische economie gaat na of er in de verschijnselen, welke op de goederendisposities van den mensch betrekking hebben, wet- of regelmatigheid bestaat. De verworven kennis tracht zij dan in wetten of regels te formuleeren, m.a.w. zij is wet-wetenschap.

Daar de economie een empirische wetenschap is en het empirisch materiaal voortdurend verandert, moet zij nagaan, welke elementen in elke vorm van huishouding worden aangetroffen. Deze algemeene voorwaarden van het economisch leven noemt schrijver in navolging van Dr. R. STRIGL „economische categorieën". De rest van de elementen uit het ervaringsmateriaal, welke dus historisch relatief zijn, geeft hij, weer in navolging

van STRIGL, den naam „organisatie van het economische leven". Dit laatste omvat het terrein van een „economisch historische" wetenschap.

De verwerking van de ervaringsstof gaat met vereenvoudiging gepaard, zooals bij elke wetenschap, daar algeheele kennis van de dingen onmogelijk is. Het komt dus neer op de samenvatting van de voor een wetenschap wezenlijke bestanddeelen van de werkelijkheid.

In dit hoofdstuk, waarvan hier boven slechts enkele essentialia zijn aangeroerd, treft men verder een uitstekende opmerking over het „economisch principe", welke hier een plaats verdient. Er is, zegt schrijver, weinig aanleiding om het economisch principe uit de economie te bannen, wanneer men er zich rekenschap van geeft, dat het slechts van formeelen aard is en het geenerlei oordeel over den feitelijken inhoud der doeleinden geeft.

In hoofdstuk VI geeft de schrijver zijn inzichten over de bruikbaarheid der theoretische economie voor de koloniale maatschappij en over de onbruikbaarheid van het beginsel van een beperkt behoeften complex voor de verklaring van economische verschijnselen. Hij gaat hiertoe in de eerste plaats na of de door STRIGL genoemde vier economische categorieën in de Indonesische volkshuishouding hun verwezenlijking vinden, of niet.

De eerste categorie: het economisch subject, bestaat uiteraard: zoowel individu als rechtspersoon.

De tweede categorie is de beschikkingsmacht over goederen. Ook in de Indonesische maatschappij vindt de schrijver deze. In armere streken is de beschikkingsmacht over goederen gering, in welvarende wat grooter.

De derde categorie is de aanwendingsmogelijkheid van goederen. Ook deze bestaat in de Indonesische huishouding; slechts weet in primitieve samenlevingen natuurlijk het economisch subject voor de hem ter beschikking staande goederen niet zooveel bestedingsmogelijkheden als daar, waar de technische kennis der bevolking grooter is.

De vierde en laatste categorie is de waardeschaal. Deze vindt men evenzeer in de Indonesische maatschappij. Immers ook de Indonesiër verkiest bij de dispositie van goederen de bevrediging van de eene behoefte boven die van de andere, zoodat ook hij rangschikking dier behoeften moet kennen.

De conclusie van schrijver is, dat de theoretische economie bruikbaar is voor de verklaring van verschijnselen uit die huishouding.

In die vierde categorie is het economisch beginsel verwerkt: het economisch subject zal altijd trachten uit een goed zoo groot mogelijk nut te realiseeren.

Verschillende schrijvers over koloniale economie gaan uit van of komen tot het oordeel, dat de inlander een beperkt behoeften-complex heeft. Schrijver toont aan, dat dit niet juist kan zijn op grond van het waarnemings-feit, dat schaarschte van een goed de prijs ook in de inheemsche maatschappij doet stijgen (rijstprijs in den patjekliktijd). De omvang van den goederenvoorraad, waaruit de inheemsche zijn behoeften bevredigt, is

wel gering, doch dit feit is geen aanleiding om aan te nemen, dat zijn behoeften-complex beperkt is.

Bij het bovenstaande wil ik het laten, hoezeer ook in de niet besproken gedeelten, met name in de polemieken tegen Professor BOEKE en Professor VAN GELDEREN interessante opmerkingen tot bespreking lokken. Met een opwekking tot lezing van het behandelde proefschrift wil ik eindigen.

J. W. DE S.

Batavia-Centrum, 20 September 1932.

Vereeniging voor Studie van Koloniaal-Maatschappelijke Vraagstukken.

Afleveringen van vorige jaargangen van het tijdschrift „Koloniale Studiën" en de volgende publicaties der vereeniging:

No. 1. De schepenverordeningswet en het belang van de scheepvaart voor den economischen toestand van N.I.
No. 2. Uitverkocht.
No. 3. D. Mulder. De terugbrenging der particuliere landerijen tot het Staatsdomein.
No. 4. Verslag v/d eerste alg. vergadering in 1917.
No. 5. Nyverheid in Britsch Indië door W. Freundlich.
No. 6. C. Lulofs De voedselvoorziening van N. Indië.
No. 7. M. B. Smits Idem
No. 8. W. Muurling. Hervormingsplannen voor Br.-Indië.
No. 9. Verslag van het congres.
No. 10. Mr. R. Fruin. Het arbeidsvraagstuk in verband met de noodzakelijke ontwikkeling van de Buitengewesten.
No. 11. M. Vierhout. Arbeidsvraagstuk in verband met de noodzakelijke ontwikkeling der Buitengewesten.
No. 12. Verslag van het congres.
No. 13. Beschouwingen naar aanleiding van eene medische studiereis in Oost-Azië, door A. de Waart.
No. 14. Deelneming van de overheid aan het bedrijfsleven, door Prof. Mr. M. W. F. Treub.
No. 15. 's Lands mijnbedrijven, door P. Hövig.
No. 16. Het verloop van 's Lands financiën in de laatste jaren en de verwachtingen daaromtrent voor de naaste toekomst, door C. van den Bussche.
No. 17. De verkeersbedrijven van den staat, door S. A. Reitsma.
No. 18. Dr. C. L. van Doorn. Schets van de Econ. ontwikkeling der afdeeling Poerworedjo

worden voor zoover nog aanwezig aan belanghebbende leden afgestaan.

a. tegen vergoeding van kosten voor porto en verzending aan personen, die in het jaar, waarover uitgaven aangevraagd worden, als lid waren ingeschreven en als zoodanig hun contributie hebben voldaan;

b. tegen betaling van *f* 0.50 per exemplaar aan leden, die in het jaar, waarover afleveringen worden gevraagd, niet als lid der Vereeniging waren ingeschreven;

De abonnementsprijs voor het tijdschrift der vereeniging is *f* 18.— per jaar.

Niet leden der vereeniging kunnen bovengenoemde publicaties en afleveringen van de jaargangen I—XII (1916—1928), voor zoover nog voorradig ontvangen tegen den prijs van *f* 1.— per exemplaar.

Afzonderlijke afleveringen van latere jaargangen worden voor niet leden verkrijgbaar gesteld tegen den prijs van *f* 3.50 per exemplaar en de publicaties tegen den prijs als bij het verschijnen telkemale zal worden bekendgemaakt.

Verkrijgbaar tegen de daarachter gestelde gereduceerde prijzen:

I. Publicatie No. 19

1. Nederlandsch-Indië in de wereldcrisis door Ir. E. P. Wellenstein

2. De nawerking van de crisis op 's Lands geldmiddelen door C. van den Bussche tegen den prijs van ..... *f* 1.50

II. Mr. A. G. VREEDE

De Indische regeling van de arbeidsovereenkomst tegen den prijs van..... *f* 4.—

Tarief van Advertentiën.

6	plaatsingen	1/1	bladzijde	.....	*f* 100.—	2	plaatsingen	½	bladzijde	.....	*f* 25.—
3	,,	,,	,,	.....	,, 60.—	1	,,	,,	,,	.....	,, 15.—
2	,,	,,	,,	.....	,, 45.—	6	,,	1/4	,,	.....	,, 35.—
1	,,	,,	,,	.....	,, 25.—	3	,,	,,	,,	.....	,, 20.—
6	,,	½	,,	.....	,, 60.—	2	,,	,,	,,	.....	,, 12.50
3	,,	,,	,,	.....	,, 35.—	1	,,	,,	,,	.....	,, 7.50

Aanvragen, bijdragen, berichten omtrent toe- en uittreding, abonnementen, adres-veranderingen, advertenties e.d.m., verzoeken om toezending van losse nummers en geldzendingen, te richten aan den administrateur der vereeniging, den heer R. C. d'Ablaing van Giessenburg Sr., Petodjo Oedik 16, Batavia-Centrum.

VEREENIGING VOOR STUDIE VAN KOLONIAAL-MAATSCHAPPELIJKE VRAAGSTUKKEN

UIT DE STATUTEN:

Artikel 1. De Vereeniging voor Studie van Koloniaal-Maatschappelijke Vraagstukken stelt zich ten doel de bevordering van kennis van en inzicht omtrent maatschappelijke vraagstukken, in het bijzonder die betreffende Nederlandsch-Indië.

Artikel 2. Zij tracht dit doel te bereiken:

a. door het bevorderen of doen instellen van wetenschappelijke onderzoekingen op maatschappelijk gebied;

b. door het uitgeven van geschriften;

c. door alle verdere daarvoor in aanmerking komende wettige middelen.

UIT HET HUISHOUDELIJK REGLEMENT:

Artikel 2. De leden betalen een bijdrage van *f* 1,25 per maand.

Zij ontvangen de periodieke uitgaven der Vereeniging kosteloos en andere door de Vereeniging uitgegeven geschriften, hetzij kosteloos, hetzij tegen verminderden prijs.

Artikel 5. De bijdrage van begunstigers bedraagt ten minste *f* 3.— per maand.

Zij ontvangen de publicaties der Vereeniging op gelijken voet als de leden.

Door of namens hen kan in de algemeene vergaderingen een adviseerende stem worden uitgebracht.

Het Bestuur der Vereeniging is samengesteld als volgt:

J. W. MEIJER RANNEFT, Voorzitter.

Ir. E. P. WELLENSTEIN, Secretaris-penningmeester.

C. VAN DEN BUSSCHE,
R. A. A. ACHMAD DJAJADININGRAT, } Leden.

Dr. J. H. BOEKE—Gedelegeerd lid in Nederland (adres: Witte Singel, Leiden).

BIJDRAGEN, BERICHTEN OMTRENT TOE- EN UITTREDING, ABONNEMENTEN, ADRES-VERANDERINGEN, ADVERTENTIES E. D. M., VERZOEKEN OM TOEZENDING VAN LOSSE NUMMERS EN GELDZENDINGEN TE RICHTEN AAN DEN ADMINISTRATEUR DER VEREENIGING, DEN HEER R. C. D'ABLAING VAN GIESSENBURG, Sr., PETODJO OEDIK 16, BATAVIA-CENTRUM.

Internationaal Koloniaal Instituut

(Institut Colonial International)

Internationale Koloniale Bibliotheek

De publicaties van het Instituut — in het bijzonder het „Annuaire de Documentation comparée" (Jaarboek van vergelijkende koloniale documentatie, in het Fransch en Engelsch) — bevatten het meest belangrijke aan studie's over koloniale onderwerpen en officiëele gegevens over de koloniën.

Onontbeerlijk voor allen, die zich met koloniale vraagstukken bezig houden.

Vraagt Catalogus aan het Algemeen Secretariaat van het Instituut, 72a Boulevard Waterloo, Brussel.

Adatdesa's en gouvernementsdesa's in Zuid-Bali

door

Dr. F. W. F. Hunger.

I. Als een belangstellende in een willekeurig dorp van Zuid-Bali achtereenvolgens aan enkele inwoners naar den naam dier plaats zou vragen, zou hij ten antwoord kunnen krijgen: dit is desa Kaba-Kaba of desa Tjepaka, bandjar Tegalkepoeh of ook bandjar Danginoema, al naar gelang den dorpers één der hoedanigheden hunner woonplaats het duidelijkst voor oogen zou staan.

Heeft men hier te maken met een rijke differentiatie van begrippen of met een spraakverwarring?

Al deze antwoorden zijn voor dat bepaalde dorp juist en manen dus tot voorzichtigheid.

II. In den balischen vorstentijd en reeds voordien bestonden in Zuid-Bali vele desa's, in engeren zin op te vatten als woongebieden van alle dorpelingen die lid zijn van de krama's poera-poeseh, bale-agoeng en dalem [1]), of in ruimeren zin als het gebied dat is opgedragen aan en beheerscht wordt door den dienst en dienstplicht aan de goden vereerd in de drie desa-tempels, tezamen kahyangan tiga geheeten.

De organisatie zoowel van het bestuur als van de werkzaamheden eener adatdesa was ten nauwste verbonden met die der kahyangan tiga, het een zonder het ander was onbestaanbaar.

Een adatdesa laat zich derhalve ook omschrijven als het ressort van een bale-agoeng of als dat van een poera poeseh-bale-agoeng, daar deze beide tempels meestal tot één complex samensmelten.

Adatdesa en bale-agoengschap dragen eenzelfden naam.

Er zijn gegevens over vroegere tijden waaruit blijkt, dat, indien desalieden vluchtten of wegtrokken om elders een nieuwe desa te

1) Vereenigingen der oorsprongs-, bale-agoeng- en dooden-tempel. Zie ook Korn, Het Adatrecht van Bali, 1924, pagg. 35 e.v.

stichten, zij behalve hun heilige lontars, gamelan en andere vereerde voorwerpen, ook de oude bale-agoeng meenamen, iets dergelijks als de oude Joden deden met de ark.

Een desa was dus oorspronkelijk een op godsdienstigen grondslag geformeerde adateenheid, die tot doel had om door plichtsgetrouwen dienst aan goden en booze geesten het desagebied rein te houden en zoodoende het geluk te verzekeren der dorpers.

Deze taak hebben de adatdesa's, bale-agoengschappen, tot op heden vrijwel onveranderd behouden.

Volgens het geldend staatsrecht zijn zij tevens Inlandsche gemeenten echter zonder gemeente-ordonnantie.

III. Als het woongebied van een desa zoo groot werd, dat de desalieden niet meer als één gemeenschap konden samenleven, werd de desa meestal gesplitst in meerdere woonwijken, bandjars. Een bandjar wordt dan weer een woongebied van een vereeniging van desalieden, die verplicht zijn elkaar in huiselijke en maatschappelijke aangelegenheden wederzijds te helpen, maar die als gemeenschap geen bandjartempels onderhouden met eenzelfde strekking als de kahyangan tiga heeft voor de desa. Mochten er speciale bandjartempels zijn, dan zijn dat vereenigingstempeltjes (poera pemaksaän) van lieden, die niet eens alle bandjarlid behoeven te zijn, maar gezamenlijk een bepaald doel nastreven of een gezamenlijk vereeringsobject hebben, feitelijkheden die niet speciaal in bandjarverband behoeven te geschieden en dus ook geenszins kenmerkend zijn. Een uitzondering hierop schijnen o.a. de bandjars van de adatdesa Soekawati (Gianjar) te vormen, maar deze verkeeren, naar men meent, in een emancipatieproces. Evenmin zijn de godenhuisjes bij iedere bale-bandjar als tempels op te vatten maar meer als wakers tegen onheil van booze geesten.

Een bandjar heeft dus twee aspecten.

Als samenstellend deel van een desaädat heeft ze het haar competeerend aandeel in alles wat de desa als zoodanig aangaat.

De krama bandjar is in dat verband niet veel meer dan een wijkvereeniging, die wel als zoodanig georganiseerd deelneemt aan de beraadslagingen en werkzaamheden der desa, maar onderworpen blijft aan de aanwijzingen der krama desa en haar leiders.

Ze mist als zoodanig een eigen staatkundig adatbestaan.

Daarnaast heeft een bandjar op zich zelf echter een geheel eigen

leven, een sociale taak, die geheel en al op het welzijn der eigen bandjargenooten is gericht.

Men spreekt van njama bandjar, broeder bandjarlid, gedraagt zich als zoodanig en voelt het ook als een nauwe band.

Nu kan het voorkomen dat de maatschappelijke organisatie en taak van een bandjar zoo veel omvattend wordt, dat men er een Inlandsche gemeente in het klein, een aan een desa gelijkwaardig rechtsgemeenschapje, in zou kunnen zien, adatrechtelijk gedacht is een bandjar dat uiteraard niet.

De enkele gevallen die bekend zijn, dat bandjars, ook in adatrechtelijk opzicht, bevoegdheden hebben die men slechts bij een desa zou verwachten (beschikkingsrecht over woonerven) of uitzonderlijk zijn in structuur (de bandjars van de desa Soekawati) wijzen vermoedelijk op een evolutieproces.

Merkwaardig is evenwel dat er dan toch een moeder-kind verhouding blijft bestaan, die tot uiting komt bij den jaardag, odalan, van een der desagoden. Op dien dag komen verwante, oorspronkelijk uit éénzelfde adatdesa gesproten goden hulde betuigen in de moeder-tempel.

De extreme vorm van bandjarontwikkeling leidt tot afscheiding; de vorming van een eigen desabestaan begint pas met den bouw van eigen poera's poeseh en bale-agoeng. Meestal bezaten ze dan reeds een poera dalem (doodentempel), daar dit de eerst noodige tempel is in een gemeenschap van menschen.

Als plaatsbepaling of aanduiding is het opgeven van den naam eener bandjar zonder die der adatdesa onvoldoende. Typeerend, tenslotte, voor de plaats die een bandjar in het gevoels- en gedachtenleven van den desaman inneemt is, dat als men bandjarleden en desalieden als tegenstelling wil doen uitkomen, de eersten njama bandjar, de laatsten oewa desa worden genoemd.

IV. Vrijwel los naast desabestuur en desaorganisatie, somtijds echter hierop voortbouwend, ontstond het vorstengezag met een eigen organisatie der werkbare manschap. In tegenstelling met het hoofdzakelijk territoriaal karakter der desabemoeiïngen, occupeerde het vorstengezag zich hoofdzakelijk met personen en personengebieden. Naarmate het vorstengezag in aanzien steeg, in die mate werd de invloed van hoofden over aan den vorst en zijn helpers dienstplichtige dorpers drukkender, meer voelbaar en ook alom

aantoonbaar in een desa. Het vorstengezag heeft in vele opzichten reeds de desainstellingen sterk beïnvloed. De desalieden hebben echter in het algemeen de vorsteninmenging zoodanig weten te neutraliseeren door plichtenverdeeling en door vorsten aangebracht kwaad te localiseeren door het voorbeeld van inbreuk op plaatselijke toestanden niet na te volgen, dat aan het eigenlijke wezen der desa's weinig of niets werd veranderd, terwijl toch de vorst zijn deel kreeg.

V. De invoering van ons direct bestuur op Bali beoogde echter meer dan dat. Ter wille van een betere uitvoering van de gouvernementstaak werd het geheele desabestel gereorganiseerd, beter gezegd gedesorganiseerd. Immers werd een nieuwe regeling vrijwel geheel van boven af gedecreteerd en werd bovendien groote verwarring gesticht door het gebruik van bestaande benamingen met zeer bepaalde inhoud en beteekenis voor een nieuwbakken en volkomen anders geaarde gouvernementsoverkapping.

Wat is er namelijk gebeurd?

VI. Toen het gouvernement het bestuur in Zuid-Bali ter hand nam, trof het een zeer groot aantal desa's aan met even zoovele dorpsdignitarissen, bandjar- en lagere hoofden en een bonte mengeling van gezagssfeertjes.

Wat toen in ieder geval moet zijn opgevallen, was, dat soms ver uiteen liggende bandjars tot één bale-agoengschap behoorden en dat de gebieden der adatdesa's soms grillig door elkaar lagen. Het kon voorkomen dat bandjars, die oogenschijnlijk niets met elkaar te maken hadden, in werkelijkheid door het gezamenlijk bezit van één bale-agoeng en poera poeseh onafscheidelijk aan elkaar verbonden waren, terwijl aan elkaar grenzende bandjars, behoorende tot verschillende adatdesa's, elkaar juist wezensvreemd waren, andere goden aanbaden en elkaar eerder vijandig dan goed gezind waren.

Het direct bestuur heeft echter met den bestaanden toestand finaal gebroken, heeft bestuursressorten gecreëerd en den naam „desa" gegeven zonder te letten op adatverband en bale-agoengschap, slechts op efficiency. Wat dicht bij elkaar lag werd bijeen gevoegd, wat ver uiteen lag van elkaar gescheiden en al knippend en passend werden er zoogenaamde „desa's" gevormd, die als zoodanig voor niet één Baliër leven maar uitsluitend op papier

bestaan. Van toen af aan beteekende „desa" in de officieele stukken dus niet meer bale-agoeng maar bestuurskring, gouvernementsoverkapping.

Het is merkwaardig dat de ressorten dezer gouvernementsdesa's in vele gevallen samenvallen met de personengebieden waarover in den vorstentijd één perbekel ajahan kedalem gezag voerde.

In de practijk ontmoet men derhalve de volgende mogelijkheden:

1e. Het gebied van een gouvernementsdesa valt samen met dat eener adatdesa;

2e. Het gebied van een gouvernementsdesa valt niet samen met dat van een adatdesa, maar is grooter of kleiner. Is de gouvernementsdesa grooter dan omvat ze bovendien brokken van andere adatdesa's of ze is een conglomeraat van meerdere adatdesa's. Er zijn gouvernementsdesa's met zeven en meer bale-agoengs! Is de gouvernementsdesa kleiner dan is het duidelijk dat de knipschaar scheidde wat adatrechtelijk bijeen hoort;

3e. Het gebied van een gouvernementsdesa bestaat uit brokken van verschillende adatdesa's, bandjars, waarin geen bale-agoeng gelegen is.

Na het voorgaande is het duidelijk dat de Baliër de eerstgenoemde figuur ook als desa erkent, de twee laatsten echter niet.

VII. Zooals reeds herhaaldelijk werd gezegd heet een woonwijk eener adatdesa bandjar. Een verwarring stichtende fout is het geweest dat men zonder eenige fantasie de door samenvoeging van bandjars ontstane, gefabriceerde gouvernements „bandjar" ook bandjar heeft genoemd.

Derhalve worden met den term bandjar aangeduid:

a. woonwijken van een bale-agoengschap,

b. woonwijken van een gouvernementsdesa en

c. oorspronkelijke adatdesa's die door het bestuur te klein zijn bevonden afzonderlijk te bestaan en gedegradeerd zijn tot bandjars. Het spreekt weer vanzelf dat een Baliër de eerste (*a*) als bandjar erkent, de tweede en derde echter niet.

VIII. Na de afschaffing der ajahan kedalem diensten kwam ook aan de personengebieden uit den vorstentijd een eind. De bevolking werd uitsluitend desa'sgewijs ingedeeld en voortaan territo-

riaal geadministreerd. Het laat zich denken dat de oude desabesturen over het algemeen niet geschikt waren voor een dergelijke nieuwe gouvernementstaak. Toch blijft het jammer, dat men zonder voldoende critisch toezicht de districtshoofden, meerendeels poenggawa's uit den vorstentijd, de vrije hand heeft gelaten om in de plaats van de autochthone desabestuurders veelal de hun van ouds onderhoorige ambtenaren der vroegere vorstenorganisatie als gouvernementsdesa- en bandjarhoofden te belasten met de uitoefening van het gouvernementsgezag. Hun oude titels die behouden bleven: perbekel en klian (satoes en seket) herinneren ons aan hoofden van heerendienstplichtigen.

In navolging van de oude hierarchie werd de hoogere functie — nu hoofd eener gouvernementsdesa — gegeven aan een perbekel, en het lagere — nu hoofd eener „bandjar" — aan een klian. De oude dorpshoofden werden veelal slechts djoeroearah, dorpsbode en laagste gezagvoerende ambtenaar onder een klian gouvernement. Wie en wat een perbekel is, weet thans iedereen. De benaming klian bandjar echter is misleidend, omdat nu het hoofd eener gouvernementsbandjar én het hoofd van een bandjaradat reeds van ouds zoo heet. De bevolking voelt dit onderscheid en noemt hen derhalve respectievelijk klian bandjar gouvernement en klian soekadoeka (soeka of doeka zijn de plichten die de bandjar te vervullen heeft en die al naar gelang het een reine en vroolijke handeling is, bv. tanden vijlen, soeka wordt genoemd of als het een onreine en droevige handeling betreft, bv. begrafenis, doeka heet). Drie dubbel verwarrend is de benaming klian bandjar wanneer als klian bandjar gouvernement iemand is aangesteld, die eigenlijk klian desa adat is, hetgeen het geval is wanneer het adathoofd tot klian gouvernement werd aangesteld over een bandjar gouvernement tevens gedegradeerde adatdesa. Onnoodig te zeggen dat een Baliër zoo iemand nooit klian bandjar zal noemen, maar klian desa.

Het blijkt dus dat er een nieuw desawezen kunstmatig is gevormd, in schijn gelijk aan het oude, in wezen absoluut anders.

Slechts één geval uit eenige tientallen is me bekend, dat een door het gouvernement gevormde desa, adatrechtelijk wortel heeft geschoten. De bandjar Kesioet heeft, na losgemaakt te zijn van het bale-agoengschap Tabanan, eigen kahyangan tiga gebouwd. Naar het schijnt moet men dit echter slechts beschouwen als een

door ons toedoen geforceerde emancipatie. Tusschen beide desa's blijft de hierboven geschetste verwantschap bestaan.

IX. Onze inmenging ten spijt bleef het oude desawezen intact. Eenige voorbeelden slechts dit onderwerp betreffende mogen dit aantoonen.

a. Dat binnen de grenzen eener gouvernementsdesa de oude grenzen eener adatdesa niet vervloeid zijn, kan men ervaren wanneer een odalan plaats heeft in een der desatempels. Die bandjars van de gouvernementsdesa, die niet tot de odalanvierende adatdesa behooren, nemen daar geen deel aan.

Ditzelfde kan men zien wanneer een adatdesagebied moet worden gereinigd, metjaroe. Met njepi, het stiltefeest, worden alleen desaädatgrenzen met jonge klapperblaren zichtbaar aangegeven. In de desa Manggis (Djembrana) staat midden in de ontginningen een tempeltje waarin men de plek vereert waar het desaädatgebied begint.

Gouvernementsdesagebied valt zooiets niet ten deel.

b. Als van ouds legt de desaädat verplichtingen op aan haar erfbewoners in de eerste plaats èn aan haar andere dorpers. Er bestaan echter geen gouvernementsdesaërven noch een zoodanig dorperschap, zoodat er op dien grond van maatschappelijke plichten van de kant der inwoners tegenover een gouvernementsdesa geen sprake is. Omgekeerd heeft de gouvernementsdesa dan ook geen sancties (uit de desa zetten, dood verklaren etc.) tegen onwillige dorpers. Tucht, orde en verantwoordelijkheid in de desa blijft beperkt tot het eigen baleagoengschap, dorpers uit andere adatdesa's zijn vreemden waar men zich niet om bekommert, ook al voegt het gouvernement hen samen onder één perbekel.

Er bestaat een vonnis van een Raad van Kerta's uit 1931 waarbij lieden, die woonden op erven van de adatdesa Abeantoewoeng maar onwillig waren de daaraan verbonden tempeldiensten voor de kahyangan tiga te praesteeren, van die erven mochten worden afgezet. Het vonnis werd geëxecuteerd waarna die lieden verhuisden naar adatdesa Klating, die, evenals de desa Abeantoewoeng, binnen dezelfde gouvernementsoverkapping ligt. Het feit dat al deze lieden woonden en thuis

hoorden in eenzelfde gouvernementsdesa deed niets af aan de rechten der adatdesa's.

c. Ook het desavermogen belegt men, naar het schijnt, het liefst binnen het eigen desaädatgebied. Toen de Centrale Kas „desa" kassen wilde oprichten en tot dat doel natuurlijk belandde in gouvernementsdesa's, bemerkte ze dat de bandjars van een gouvernementsdesa, die behooren tot een in een andere gouvernementsdesa gelegen bale-agoengschap, wel daar met de eigen desa, maar niet met de overige bandjars der eigen gouvernementsdesa wilden samenwerken.

En omgekeerd toen de Centrale Kas in een andere gouvernementsdesa een desakas had opgericht, maar de leeners niet goed afbetaalden omdat de malaise intrad, namen alle betrokken bandjarkassen de schulden van hun leden eigener initiatief over.

d. En geheel dit leven en streven der desalieden wordt geleid door de eigen desahoofden, adathoofden, die meerendeels buiten de gouvernementsoverkapping bleven. De hoogtepunten in het desaleven worden niet geleid door hen, die wij als volksleiders aanstelden; zij worden veelal als buitenstaanders beschouwd in een deel van hun eigen ressort en hebben in eigen kring meestal slechts evenveel te beweren als een gewone desaman. Bij adatgebeurlijkheden kan men pas goed zien hoe de in onze oogen met gezag bekleede perbekel in de desa als adatgemeenschap vrijwel niets te vertellen heeft als hij niet tevens adathoofd is. Slechts vorstentelgen en hun familieleden hebben dikwijls wel eenigen invloed, hetgeen in hun positie als volkshoofd begrijpelijk is.

X. Maar al bleef ondanks onze inmenging veel van het desawezen intact, toch zijn er voorbeelden te over waarin uitkomt te verwarrend voor balische hersens ons nieuwsoortige desawezen is. In enkele onderafdeelingen van Zuid-Bali o.a., heeft men bij de invoering van den landrentedienst de kohieren van den aanslag der droge gronden gouvernementsdesa'sgewijs opgemaakt, in de onderafdeeling Tabanan echter adatdesa'sgewijs. Het resultaat is, dat thans na de herzieningen, in alle onderafdeelingen de aanslag adatdesasgewijs zal plaats hebben omdat men, behalve in Tabanan, te veel moeite had met het innen der oepeti, aangezien bij het uit-

geven der oproepingsbevelen aan de lagere hoofden altijd en eeuwig weer misverstanden ontstonden over de daarbij op te roepen groepen, waardoor telkens weer de verkeerde personen verschenen. Ook klaagt men daar over te weinig invloed die bij de inning uitgaat van perbekels en klians gouvernement.

Eén der in het oog springende voordeelen eener gouvernementsdesa, namelijk de practische afronding van haar gebied en de daaraan verbonden gemakken voor bestuurder en bestuurden, blijkt in de practijk niet alijtd een voordeel te zijn. Heel begrijpelijk wanneer men de termen desa en bandjar, welke levende begrippen zijn, gebruikt voor wat wij desa en bandjar believen te noemen. Zou men echter de term desa uitsluitend bezigen, waar van een adatdesa, bale-agoengschap, sprake is, van bandjar, indien een woonwijk eener adatdesa beoogd wordt, dan zou nooit misverstand daarover bestaan. Noemde men daarenboven de gouvernementsdesa bijvoorbeeld perbekelan en haar samenstellende deelen, voorzoover die ressorten gelijk zijn aan de adateenheden met den eigen adatnaam, dus desa of bandjar, en voorzoover die ressorten niet daaraan gelijk zijn, bijvoorbeeld peklianan, dan zou alle misverstand uit den weg zijn genomen.

Een ander voorbeeld toont aan dat onze reorganisatie behalve verwarrend ook ontbindend werkt.

In de gouvernementsdesa Tjepake ligt een deel van de adatdesa's Tjepake en Kaba-kaba. Het stuk Tjepake bestaat uit drie bandjars en het stuk Kaba-kaba uit vier, tezamen zeven adatbandjars. Deze zeven werden gebracht onder vier klians gouvernement. Het noodlot bracht een bandjar van de desaädat Tjepake, die dichtbij een van de desaädat Kaba-kaba lag, onder één klian gouvernement. In beide adatdesa's nu zijn de rechten op desaërven anders, in de desaädat Kaba-kaba heeft men nog communaal bezit van desaërven, in Tjepake zijn ze persoonlijk bezit. Tijdens de 10 jaarlijksche herziening der landrente bleek nu dat de bandjar van de adatdesa Kaba-kaba onder den invloed van den klian uit Tjepake wilde breken met het communaal bezit der erven, zoodat de bandjar in conflict kwam met haar eigen adatdesa louter en alleen door die onoordeelkundige samenvoeging. Had die bandjar haar zin doorgedreven dan zou zij of zijn losgelaten door de rest der adatdesa Kaba-kaba en zoodoende genoodzaakt zijn geworden een

eigen adatbestaan te beginnen, met alle kosten en bezwaren daaraan verbonden, of elders aansluiting hebben moeten zoeken of een stoot hebben gegeven tot het omzetten van alle communaal bezeten desagrond in persoonlijk bezit, een feit met verstrekkende consequenties voor een desa.

XI. Terugkomend op den belangstellenden wandelaar in het willekeurige dorp en op de overmaat van antwoorden, die men hem gaf op de vraag naar den naam dier plaats, krijgt men de oplossing der puzzle, indien men hoort dat hij zich bevond in de bandjar (soeka doeka) Dangin Oema, ressorteerende onder de bandjar (gouvernement) Tegalkepoeh, die op haar beurt deel uitmaakt van de desa (gouvernement) Tjepake, die is samengesteld o.a. uit een brokstuk van de desa (adat) Kaba-kaba. De volgende overzichtstaatjes mogen een indruk geven van den bouw der Gouvernementsdesa's: Tjepake en Abeantoewoeng *).

STAAT.

*) Men zie o.a. ook adatrechtbundel XXIII pagg. 420 cs.

Gouvernementsoverkapping		Adatverband		Ligging der baleagoeng
Desa	Bandjar	Bandjar	Desa	
1	2	3	4	5
Tjepake (onderafdeeling Tabanan).	Lalang Pasek Batan Doerên Tjepake	Lalang Pasek Batan Doerèn Tjepake Gamongan	Tjepake	In bandjar Tjepake.
	Tegalkepoeh	*Dangin Oema* Danginpangkoeng Tegalkepoeh	*Kaba-kaba*	In bandjar Senggoean van (gouv.) Kaba-kaba.
Abeantoewoeng (onderafdeeling Tabanan).	Koripankadja Koripankelod	Sengaoek Koripan		
	Abeantoewoengkadja Abeantoewoengkelod	Abeantoewoeng	Abeantoewoeng	In bandjar Abeantoewoeng
	Pasekan	Baloe Pasekan		
	Soeralaga Pangkoeng njoeling	Soeralaga Pangkoeng njoeling	Soeralaga	In bandjar Soeralaga.
	Dakdakan Jangapi Tapesan ganter	Dakdakan Jangapi Tapesan Ganter	Klatji	In bandjar Tapesan.
			Mengwi, onderafdeeling Badoeng	In Mengwi.

Aan de hand van deze overzichtjes kan men zich alle ellende en verwarring voorstellen die het gevolg zijn van de onoordeelkundige benamingen „desa" en „bandjar". De desaädat Tjepake is vrij klein en derhalve in haar geheel opgenomen, haar bale-agoeng ligt dus binnen het gouvernementsdesagebied. De adatdesa Kaba-kaba is zeer groot en derhalve over vier gouvernementsdesa's verdeeld geworden. Haar bale-agoeng ligt in de bandjar Senggoean der gouvernementsdesa Kaba-kaba. De bandjaradat waarin de bale-agoeng gelegen is, behoeft niet denzelfden naam van het bale-agoengschap te dragen.

Bij het kiezen van den naam der gouvernementsdesa koos men altijd die van het bale-agoengschap, dat door een bale-agoeng binnen het gouvernementsdesagebied vertegenwoordigd was; in het geval dat er meerdere waren, was de voornaamste de naamgever; en in het geval dat er geheel geen aanwezig was, was het meestal de belangrijkste adatbandjar.

De gouvernementsdesa Abeantoewoeng bestaat uit de twee complete adatdesa's Soeralaga en Klatji, uit de bijna complete adatdesa Abeantoewoeng — één bandjar is nl. gevoegd bij de gouvernementsdesa Kediri — en uit één bandjar der adatdesa Mengwi, die nota bene in een andere onderafdeeling ligt! In deze gouvernementsdesa liggen dus drie bale-agoengs. De groote adatbanddjar Abeantoewoeng werd in twee bandjars gouvernement gesplitst en de twee adatbandjars Sengaoek en Koripan werden, wat niet dikwijls voorkomt, eerst samengesmolten en daarna tot twee „doelmatige" bandjars gouvernement gemaakt met nieuwe eigennamen.

Heeft men hier dus te maken met een rijkdom van begrippen of met een spraakverwarring? Naar het gebleken is, met beide! Het is onbegrijpelijk dat men tot nu toe genoegen heeft genomen met de dagelijksche ellende die men ondervindt door het gebruik der nietszeggende benamingen desa en bandjar, die, in verschillende gedachtensferen, volstrekt andere beteekenissen hebben. Men zal tot een zuivre terminologie en qualificatie moeten komen. Het zal doorzettingsvermogen eischen om met de macht der gewoonte te breken, maar toch is het de eenige manier om tot klaarheid te komen. De eisch tot klaarheid is een noodzakelijkheid niet voor een belangstellende leek, maar voor bestuurders en bestuurden.

Waarom, vraagt men zich af, wordt het risico dat steeds weer misverstand ontstaat bestendigd?

Dat risico is des te grooter, wanneer centrale regeerorganen uit de verte bepalingen zouden maken die de noodzakelijke nauwkeurigheid missen.

De Centrale Kas bv. is van 1928 af tot heden toe bezig den vorm voor een desacredietwezen te zoeken, die geijkt is voor Bali. Is het een wonder dat men telkens weer huiverig is definitieve stappen te doen als de berichten omtrent toestanden in desa's en „desa's", in bandjars en „bandjars" verschillen? Is het niet zeer begrijpelijk dat men ginds teleurgesteld is over de verwachte resultaten in een zoo bij uitstek voor desacrediet- of coöperatiewezen geschikt eiland? En is het niet evenzeer een bedreiging voor Bali, dat men te Batavia, tureluursch geworden, één gelijkluidend reglement maakt voor alles wat desa of bandjar heet?

In de ontwerp Negaraordonnantie voor Bali komt een bepaling voor dat Negaraverordeningen niet dan bij hooge uitzondering mogen treden in de regeling van huishoudelijke belangen van Inlandsche gemeenten en andere zelfstandige gemeenschappen. Wat is in dit verband een Inlandsche gemeente? Een adatdesa heeft eigen gebied, bestuur en vermogen, een bandjaradat ook, een bandjar- en een desagouvernement daarentegen hebben geen oorspronkelijk gebied, geen oorspronkelijke hoofden en geen eigen vermogen. En hoe denkt men zich de afbakening van bevoegdheden der door en over elkaar heen liggende gemeenten? Een netelig vraagstuk, indien men met voorbijgaan der autochthone, Inlandsche gemeenten, levenlooze en kunstmatige gemeenten op het oog heeft.

Ook de instructie voor de Bestuurders van het gebied der voormalige landschappen op Bali (1930) spreekt van een toezicht van den Betrokken Bestuurder opdat geen inbreuk worde gemaakt op de zelfstandigheid der Inlandsche gemeenten in de regeling van hare huishoudelijke belangen.

Deze door hun onzuiverheid onuitvoerbare bepalingen zijn op papier ongevaarlijk, maar de toepassing kan noodlottig worden voor het Inheemsche leven dat thans nog, ondanks onze inmenging, spontaan bloeit.

Een Inlandsche gemeenteordonnantie voor Bali of een gewestelijk reglement op het desacredietwezen bestaan gelukkig nog

niet. Men huivert bij de idee wat voor maaksels het konden geweest zijn. Het is te hopen, dat als ze ooit gemaakt moeten worden, de ontwerpers een open oog zullen hebben voor alle moeilijkheden.

Naschrift.

Na het ter perse gaan werd pas vernomen, dat nog geen twee weken geleden bij residentsbesluit een herordening van het desawezen heeft plaats gehad in de onderafdeelingen Kloengkoeng, Gianjar en Badoeng. In beide eersten is de adatdesa volkomen in eere hersteld door uiteengerafelde adatdesa's te hereenigen en als bale-agoengschap in haar geheel hetzij alleen, hetzij met meerderen tegelijk te brengen onder één perbekel. In de laatste, Badoeng, heeft hetzelfde, maar op enkele uitzonderingen na, plaats gehad.

Het aantal perbekelschappen bleef overal constant, het aantal adatdesa's echter nam toe op papier, omdat vele reeds bestaande adatdesa's, die in hun uiteengerafelden vorm vroeger als zoodanig niet waren erkend en althans niet met dien naam waren aangeduid, thans officieel zijn erkend.

Ofschoon dus thans een groote stap is gedaan tot veiligstelling en een beter functioneeren van het desawezen, zijn de moeilijkheden verbonden aan de bestaande terminologie en qualificatie nog niet van de baan.

Reclasseering van Inheemschen. Hoe moet er gereclasseerd worden?

door

L. C. BAUDISCH — VAN HARENCARSPEL.

In het „Soerabaiasch Handelsblad" van 3 December 1931 werd in een geestig artikel getiteld: „Moderne Paedagogie" het Jaarverslag 1930 — 1931 van de Vereeniging „Reclasseering West Java" (R. W. J.) over den hekel gehaald. De schrijver qualificeert de in het Jaarverslag gepropageerde wijze van behandeling van jeugdige delinquenten als „zwoel, kunstmatig en aanstellerig gedoe", dat hij met „weerzin" signaleert ..... „Hier wordt de oostersche psyche van jeugdige misdadigers, of in de dialectiek van het rapport van „jongeren", naar westersche methode uit elkaar gehaald en dan weer opgebouwd naar het model, dat men zich wetenschappelijk heeft voorgesteld", zegt de schrijver. En hier ligt de kern van zijn betoog; m.a.w. reclasseeren mag niet zijn een met westersche methoden vervormen, d.w.z. ontwrichten van den oosterschen mensch.

Die kritiek stelt op imperatieve wijze de vraag: Hoe moet er gereclasseerd worden? — de vraag: Moet er gereclasseerd worden? kan helaas niet meer gesteld worden, daar de wetten op de V. I. (Voorwaardelijke Invrijheidstelling) en V. V. (Voorwaardelijke Veroordeeling), die ons, zooals Prof. SCHEPPER [1]) het uitdrukt, „tot reclasseering drijven", een voldongen feit zijn — en raakt zoozeer de kern van het reclasseeringsprobleem als geheel, dat het noodig lijkt het reclasseeringsvraagstuk in zijn geheelen omvang te overdenken om te kunnen bepalen of ideeën, als implicite gepropageerd door het verslag der R. W. J., een noodzakelijk gevolg zijn van de nieuwe richting, op het gebied der strafwetgeving door de regeering ingeslagen, of moeten worden beschouwd als een min

1) Gevangeniswezen en Reclasseering in Ned.-Indië. (Indisch Tijdschrift van het Recht, deel 126, Jaargang 1927).

of meer ongelukkige uitwas, die geenszins in de bedoeling van den wetgever kan hebben gelegen.

Aangetoond worde:

dat het niet zeker is, dat de westersche wetenschappelijke psychologie *de* methode is om den reclassant te onderkennen (de onderkenning is de voorwaarde voor de verbetering) en dat door de toepassing van haar terminologie het gevaar ontstaat, dat de problemen, waar het om gaat, verdoezeld inplaats van scherper belicht worden.

Wil men een zuiver beeld krijgen van den weg, die de reclasseering zal hebben te nemen, wil zij niet voeren tot „uitingen van verzwakking en verweekelijking, waarvan geen gezonde resultaten zijn te verwachten" (Z. in het „Soerabaiasch Handelsblad" van 3 December 1931), dan zullen aller eerst de instituten der V. V. en V. I. moeten worden beschouwd in psychologisch verband met de cultuur, waarin zij ontstonden, n.l. de westersche — en wel de westersche in haar eigenaardigheid en tegenstelling tot de oostersche.

Het is noodig zich rekenschap te geven van de psychologische verschillen tusschen den oosterschen en den westerschen mensch, omdat ieder reclasseeren, d.w.z. herplaatsen in de maatschappelijke klasse waartoe de mensch behoort, inhoudt een in zoodanigen vorm brengen, dat de herplaatsing wordt voorbereid, een opvoeden dus, waarbij grondig moet worden verstaan de individu, die gereclasseerd moet worden, de vorm, die de individu zal moeten aannemen om te passen in het geordend maatschappelijk verband en de weg, die tot dit doel leidt.

Reclasseering behoeft niet uitsluitend te worden gedacht in samenhang met een bepaald menschenras, een bepaalde soort maatschappij, noch een bepaalde psychologische ontwikkelingsgang, die het individu brengt in den voor hem gewenschten vorm. M. a.w. Reclasseering is in elken vorm van maatschappij mogelijk. Maar, dat is zonder meer duidelijk, de moeilijkheden zullen reeds zeer groot zijn, zoolang reclasseerder en reclassant tot hetzelfde ras behooren en hetzelfde milieu, dus ook dezelfde algemeen gangbare moraal erkennen en hetzelfde rechtsgevoel bezitten.

Hoeveel te méér, waar dit niet het geval is! In een kolonie stelt het koloniseerende ras aan het gekoloniseerde bepaalde eischen,

waaraan dit laatste hebbe te voldoen uit een oogpunt van rust en goede orde, zonder dat het gekoloniseerde noodzakelijkerwijs dezelfde rechtsopvattingen behoeft te hebben als het koloniseerende. We denken aan de bestraffing van koppensnellers, het tegengaan van eigen richting enz. enz. Reclasseering, uitgaande van een koloniseerende macht, beteekent dus al dadelijk niet het zonder meer herplaatsen in de eigen klasse (hoe zou ook de Westerling de pretentie kunnen hebben de zoo uiteenloopende oostersche volkeren onzer archipel grondig te kénnen niet alleen, maar vertegenwoordigers van die volken op te voeden tot hún standaard, tot hún ideaal van volmaaktheid!), maar, zonder het reeds aanwezige cultuurbezit al te veel te schaden — daardoor zou het individu niet meer in de eigen omgeving passen — hem te vervormen zoo, dat hij aan de door de koloniseerende macht gestelde eischen verder zal voldoen. Dat kán dus een opvoeden wezen overeenkomstig de eigen opvattingen van het volk, maar het behóeft dit niet te wezen. Hieruit volgt dat de reclasseering, voor zoover zij opvoeding bedoelt te wezen, vaak is een vérvormen en niet een hérvormen — gezien vanuit de eigen cultuur en rechtssfeer van het gekoloniseerde volk.

En de vraag naar gevoerd reclasseeringsbeleid wordt dus een vraag naar het al dan niet onnoodig schade berokkenen aan den reclassant waar het betreft diens eigen cultuurbezit.

Dit punt is buitengewoon belangrijk, omdat zij, die aan eigen cultuur ontworteld raken, terwijl zij de westersche cultuur niet in zich verwerkelijken kunnen, gevaar loopen te gaan behooren tot die klasse van de bevolking, die door haar ontevredenheid en half-educatie dreigt een element van onrust te worden in deze maatschappij.

Bovendien is „omtrent de specifiek Indische criminaliteit", zooals Prof. SCHEPPER in 1928 (Leidraad voor de Reclasseering in Ned.-Indië) schreef, „nog weinig bekend, zoodat het zoeken" (naar „een eigen weg, organisatie, methoden, middelen en hulpbronnen" door de Reclasseering) „voorloopig wel een tasten zal blijven". En sedert dien is daar weinig aan veranderd.

Zoolang de Reclasseering van het bewustzijn doordrongen is,

dat uit de aangehaalde woorden spreekt, zoolang zij er zich van bewust is dat haar zoeken een tasten is, zoolang zij met andere woorden het besef in zich levendig houdt van den omvang en diepte der onopgeloste problemen, waar zij mee worstelt, zal zij zich hoeden om in „frischer, fröhlicher" hervormingsdrang met methoden en denkwijzen, die in wezen westersch zijn, den oosterschen mensch naar zijn aard te willen veranderen, hem daarmee afsnijdend van de cultuur, waar hij in geworteld is en die bij zijn wezen past. Zelfs in het meest gunstige geval, in het geval dat de Reclasseering zich volkomen realiseert, dat de Oosterling naar zijn wezen, naar zijn ontwikkelingsgang en naar zijn maatschappelijke idealen geheel anders is dan de Westerling, blijft nog altijd deze vraag of de reclasseeringsgedachte — het hulp bieden aan en opvoeden van het maatschappelijk niet ingepaste individu — als zoodanig niet eigenlijk ontstaan is uit ons westersch, christelijk ethos, zoodat zij niet slechts naar haar oorsprong en verschijningsvorm, maar krachtens haar aard en wezen, krachtens het haar ten grondslag liggende werkdadige ethische karakter, specifiek westersch is en nooit anders dan specifiek westersch zijn kan. De vraag worde hier slechts gesteld zonder haar te beantwoorden.

Voor wie zich bezint op de vraag naar het psychologische onderscheid tusschen den Oosterling en den Westerling doet zich onmiddellijk deze moeilijkheid voor, dat hij niet kan beschikken over een vaklitteratuur, die hem de bestudeering van dit vraagstuk vergemakkelijkt.

Onze archipel levert een beeld op van zóó bonte verscheidenheid van rassen, talen, godsdienstige en andere opvattingen, van volkeren, die op een zeer verschillende cultuurbasis staan, dat de bestudeering der psychologie van elke groep op zich zelf jaren zou vorderen. Het vraagstuk is derhalve zóó complex en in zijn details zóó weinig bekend, dat een aanvatten van het probleem van deze zijde, n.l. door empirisch onderzoek van elke groep, voorshands geen uitzicht geeft op een oplossing. Voor ons, willen wij ons niet verliezen in gansche oerwouden van details, is het van belang ons de vraag te stellen wat moet worden verstaan onder de kategorieën „Westersch" en „Oostersch". Hebben we eenmaal een zoo duidelijk mogelijk begrip gewonnen van deze „psychologische typen", dan kunnen wij het typische ook in het concrete aanduiden en in zijn

specifieke cultureele verschijningsvormen verstaan. WILLY HAAS heeft in zijn boek „Die Seele des Orients" een poging gedaan om de grondlijnen voor deze typologie te traceeren [1]), de „Grundzüge einer Psychologie des orientalischen Menschen" aan te toonen. Hij heeft zich de vraag gesteld of er iets gemeenschappelijks is in alle volkeren, die wij onder de „oostersche" begrijpen, vergeleken met alle volken, die wij gemeenlijk met de „westersche" aanduiden. Hij heeft dus de typen „Westersch" en „Oostersch" aan elkaar als tegenstelling ontwikkeld, omdat, zooals hij in de inleiding terecht zegt, dergelijke „psychologische eenheden" moeilijk anders dan aan hun tegenstelling zichtbaar gemaakt kunnen worden. De tegenstelling is niet zoo op te vatten alsof de Oosterling bepaalde eigenschappen of complexen van eigenschappen van den Westerling mist of omgekeerd. Het is dus niet juist het onderscheid „Westerling — Oosterling" zoo te formuleeren, dat men den Westerling deze, den Oosterling gene charactereigenschappen toeschrijft. Alle charactereigenschappen zijn principiëel bij beide typen mogelijk. Veeleer bestaat de tegenstelling in de structuur of de vorm van het Ik [2]).

Wat HAAS onder „structuur of vorm van het Ik" verstaat zullen wij, zoover dit in het raam van dit artikel mogelijk is, in globale trekken weergeven. Tevens echter moeten wij op eenige tegenwerpingen, die voor het grijpen liggen, nader ingaan. Vooral: de begrippen „Westersch" en „Oostersch" zijn geen „generaliseeringen", maar „typeeringen". Wat hiermee bedoeld is, wordt duidelijk als wij ons het onderscheid tusschen de begrippen „Durchschnittsdeutscher" en „type van den Deutscher" duidelijk maken. Verder: de „oostersche mensch" is een psychologisch menschentype, d.w.z., zijn verspreiding is in principe noch historisch noch geografisch bepaald. Het is niet het product van klimaat of ras. Om welke reden dit type bijna uitsluitend voorkomt in de Oriënt weten wij niet.

Het onderscheid tusschen „Oosterling" — „Westerling" is dus zooals gezegd te herleiden tot een onderscheid in „de structuur of vorm van het Ik". „Hieruit, dat het tusschen het oostersche en

1) Die Seele des Orients, Grundzüge einer Psychologie des orientalischen Menschen, WILLY HAAS, verl. Eugen Diederichs, Jena 1916.
2) Idem blz. 6.

westersche Ik ten slotte gaat om het fundamenteele gegeven van een structuuronderscheid, volgt tegelijkertijd, dat" — om het nog eens te accentueeren — „niet bijzondere eigenschappen, verhoudingswijzen en complexen van eigenschappen den Oosterling in tegenstelling tot den Westerling toekomen of ontbreken. Veeleer staat het onderscheid in structuur onverschillig tegenover de eigenschappen en verhoudingswijzen, d.w.z. allen, voorhanden bij het eene type, zijn ook mogelijk bij het andere ..... Het is derhalve onmogelijk den Oosterling te typeeren door een opsomming te geven van hem speciaal toekomende eigenschappen" [1]). Het verschil, uitsluitend derhalve verschil in structuur, wordt als volgt gekarakteriseerd:

„De vorm van het westersche Ik is, pregnant gezegd, die der eenheid in de veelheid: het westersche Ik in idealen vorm, beheerscht de veelheid van zijn inhoudscomponenten door deze te doordringen zonder zich in deze veelheid te verliezen, terwijl het daaruit zijn psychisch lichaam opbouwt, al naar hun beteekenis voor zijn bijzondere persoonlijkheid. In deze doordringing komt het eerst in eigenlijken zin tot het erkennen van zich zelf. Het is het organiseerende principe van deze veelheid van inhouden (componenten) en bouwt daarin en daarmee een organische eenheid. Zoo is het in principe steeds mogelijk uit het Ik van ieder moment en van elke component ervan het Ik in zijn eigenaardigheid te leeren kennen, want elke component, inzoover deze het Ik toebehoort, draagt principiëel den stempel van diens eigenheid en ieder gevoel en iedere gedachte, hoe onvereenigbaar ze met het karakter mogen schijnen, moeten toch van uit het centrale principe begrijpelijk worden en in een duidelijke samenhang ermee staan. Deze eenheid in de veelheid is karakterologisch niets anders dan de organisch opgebouwde, de harmonische persoonlijkheid en als zoodanig het ideaal van alle westersche volkeren, tot welk ras of welke natie ze ook mogen behooren" [2]).

„Geheel verschillend van dezen vorm van het Ik is de ordening, waarin bij het oostersche Ik de veelheid van zijn inhoud (karaktercomponenten) verschijnt. We willen deze voorloopig karakteriseeren als de vorm der nevenschikking. Daarmee zij gezegd dat

1) Die Seele des Orients, blz. 24.
2) Idem blz. 7.

niet, gelijk bij het westersch Ik, een organische opbouw van het psychische materiaal wordt nagestreefd, waarbij door aanpassing en doordringing een harmonisch geheel groeit. De gedachtengangen, wilsrichtingen, affecten, die het oostersche Ik, al naar zijn individueele eigenaardigheid, uitmaken, zijn samenstellende deelen dus, liggen als geordend náást elkaar en ontwikkelen zich in den loop van het leven parallel aan elkander, terwijl dan de eene, dan de andere aan den dag treedt, het bewuste leven met uitsluiting van alle anderen in beslag nemend. Het oostersche Ik heeft dus niet gelijk het westersche de tendens der verbinding, nivelleering, verzoening, om zijn componenten en daarmee zichzelf in eigenheid en totaliteit ieder moment voor den geest te hebben en daarvan en van zichzelf steeds zeker te zijn. Eerder moeten de karaktercomponenten van het oostersche Ik gescheiden gedacht worden, innerlijk slechts verwijderd met elkaar verbonden, niet door het Ik krachtig doordrongen en tot een eenheid gevormd tot in iederen inhoudsvorm („bis in den einzelnen Inhalt"), zooals bij den Westerling, maar wel door het Ik omspannen, zoodat eerst alle tezamen genomen en tezamen gehouden de eigenheid van het individueele oostersche Ik vormen en aan het licht kunnen brengen" [1]). Als een voorbeeld wordt genoemd o.a. de haat, die een Oosterling jarenlang in zich kan meedragen en die geheel onverwachts soms eerst na jaren te voorschijn springt. Bij den Westerling zou zulk een haat de geheele psyche beïnvloeden en daarin groote verwoestingen veroorzaken; bij den Oosterling neemt dit gevoel en alle gedachten, die ermee in verband staan, als het ware een afzonderlijke plaats in de ziel in, maar verliest intusschen niets aan kracht en, „als de gelegenheid tot wraak komt, breekt het met onverminderde hevigheid door. In den Boxer-opstand in China werd herhaaldelijk opgemerkt, dat Chineesche bedienden plotseling verdwenen om in de rijen der Boxers tegen hun vroegere meesters met alle middelen te vechten, nadat zij voor dezen tot op den laatsten dag met alle opoffering en plichtsgetrouwheid, waartoe alleen een Chineesche bediende in staat is, hadden gewerkt en voor hen hadden gezorgd" [2]).

Dit verschil in structuur, het grondverschil tusschen „Ooster-

1) Die Seele des Orients, blz. 8.
2) Idem blz. 10.

ling" en „Westerling", verklaart het verschil, dat er bestaat tusschen de betrekkingen van het Ik tot zichzelf, verklaart tevens, dat de weg tot levensvolmaking voor den Westerling een geheel andere is dan voor den Oosterling, verklaart, WILLY HAAS voert het den lezer in een brilliant laatste hoofdstuk duidelijk voor oogen, de grondverschillen in religieus denken.

En deze verschillen zijn het, die in het oog gevat moeten worden, wanneer men wil beoordeelen in hoever de reclasseeringsgedachte, zooals deze wordt belichaamd in wetgeving [1]) en administratieve voorschriften — deze, voorzoover betreft de toepassing der Voorwaardelijke Invrijheidstelling [2]), zijn vastgelegd in verschillende circulaires van het Hoofd van het Gevangeniswezen —, in een oostersche maatschappij op haar plaats is.

De gedachte, die aan de wetgeving ten grondslag ligt, is de verbetering van den reclassant. Deze moet, om verwezenlijkt te kunnen worden, uitgaan van het psychologisch onderzoek der persoon van den reclassant. Nu is het belangrijke bij ieder psychologisch onderzoek, tenminste als het naar een objectief wetenschappelijke methode moet geschieden, dat het uitgaat van zoo scherp mogelijk omlijnde typen en vaststelt in hoeverre het concrete individu aan deze typen beantwoordt.

Alvorens verder te gaan is het belangrijk te accentueeren, dat een dergelijke „typenleer" nog ontbreekt.

Terecht zegt Prof. SCHEPPER [3]): „De criminaliteit dezer gewesten, aard, soorten, typische vormen, physische factoren van klimaat en bodemgesteldheid, biologische en psychische factoren van rassen, volkeren, volksgroepen en hunne vermenging; sociologische voorwaarden, samenhangend met de politieke verhoudingen en economische toestanden; ethische factoren in verband met de heerschende moreele en rechtsopvattingen, volksgewoonten e.d. — vormt een nog vrijwel braakliggend terrein".

Het eigenaardige is nu dat, ondanks het ontbreken van een typenleer in ethnologie en criminologie en daarmee ook, zooals uit-

1) Vide het handige boekje van Prof. J. M. J. SCHEPPER, Leidraad voor de Reclasseering in Ned.-Indië, blz. 67, waar alle betreffende bepalingen vereenigd zijn.
2) Verslag v.h. Gevangeniswezen 1928 Deel III, Reclasseering.
3) Gevangeniswezen en Reclasseering, Ned.-Ind. Tijdschrift v.h. Recht, deel 126, blz. 159.

eengezet, van een adaequate, objectieve methode van wetenschappelijk psychologisch onderzoek, voor de toepassing der V. I. in de practijk een bepaalde methode van onderzoek wordt aangegeven, een methode die in het Westen ontstaan, ook eigenlijk slechts berekend is voor den westerschen mensch. Werd voor het onderzoek een methode aanvaard, waarvan het niet vaststaat, dat zij voor den Oosterling geschikt is, voor de verbetering bleef men aangewezen op de werking van de gevangenisstraf, die bij een gevangenis-organisatie met als eerste doelstelling de disciplineering en tewerkstelling der massa, voor de individualiseerende methoden der Reclasseering geen ruimte biedt. Wat betreft de methoden van onderzoek in de practijk: Wij halen daartoe aan het rondschrijven van het Hoofd van het Gevangeniswezen ddo. 16 Januari 1928 No. G 13/3/4, [1]) gericht aan alle gevangenisdirecteuren, waarin het heet:

Behalve het criterium, dat de gedetineerde zich bij voortduring voorbeeldig gedragen moet hebben, mag geen voorstel tot voorwaardelijke invrijheidstelling gedaan worden dan op grond van

1ste: de door UEdelGestrenge door stellige gegevens verkregen en gemotiveerde overtuiging, dat de veroordeelde aan zijn reclasseering reeds medewerkt en in den toekomst zal blijven medewerken — enz.

De voordracht tot voorwaardelijke invrijheidstelling moet behelzen — o.a. de volgende gegevens:

1) Nadere omschrijving van het gedrag van den veroordeelde tijdens de gevangenschap.
2) Nadere omschrijving van het verleden, beroep of bedrijf, de houding, de gevoerde gesprekken, de correspondentie, enz. van den veroordeelde, welke de terzijde bedoelde overtuiging (dat de veroordeelde aan zijn reclasseering medewerkt) wettigen.

Punt twee vindt daarbij nadere uitwerking in het Rondschrijven van het Hoofd van het Gevangeniswezen ddo. 26 Mei 1928 No. G 13/25/7, [2]) waarin het heet, dat de gevangenisdirecteur, die een voorstel tot V. I. indient, zich op de hoogte zal hebben te stellen van:

---

1) Verslag v.h. Gevangeniswezen 1928, Deel III, blz. 12.
2) Idem blz. 15.

a. *het verleden* van den gevangene:
de streek vanwaar hij komt
zijn levensloop
de omstandigheden waaronder het delict door hem werd gepleegd (in nood of verleiding, het milieu e.d.)
de aard van het delict (de waardeering daarvan in eigen bewustzijn of dat van de groep, waaronder hij leefde, of het in geraffineerdheid of onbezonnenheid of hartstocht werd gepleegd e.d.).

b. *het beroep of bedrijf* van gevangene:
of hij een beroep of bedrijf heeft gehad, zoo ja een goed of een slecht werkman moet zijn geweest e.d.

c. *de houding* van gevangene:
men observeere hem in allerlei omstandigheden en putte de gegevens ook eventueel uit gesprekken of correspondenties;
om zijn karaktereigenschappen te bepalen (kruiperigheid, wraakzucht, schijnheiligheid, mannelijkheid, zelfbewustzijn, rondheid e.d.)
om den invloed van de straf na te speuren (of deze verbeterend of verslechterend heeft gewerkt of men er onverschillig onder is gebleven e.d.)
om de wijze van omgang met medegevangenen te leeren kennen (van beteekenis in verband met de verwachtingen voor de toekomst buiten de gevangenis) om zijn plannen voor de toekomst uit te vorschen, zoowel afgezien van als in verband met zijn reclasseering (men trachte de werkelijke bedoelingen te doorzien, ook kleinigheden kunnen in dezen wegwijzer zijn: onbedachtzame handelingen of woorden wanneer ze in onderling verband worden genomen e.d.).

Er moet dus aanwezig zijn een door *stellige gegevens* verkregen overtuiging, dat de veroordeelde aan zijn reclasseering reeds medewerkt en in de toekomst zal blijven medewerken, welke stellige gegevens verkregen zijn door de beschouwing van het verleden, het beroep en de houding van den gestrafte tijdens de gevangenschap, alles als in het rondschrijven van 26 Mei 1928 nader omschreven en uitgewerkt.

Laten wij nu de aanwijzingen van dit rondschrijven beschouwen in het licht van hetgeen boven over het psychologische type „Oos-

terling" werd gezegd: Een *bewust medewerken* aan eigen reclasseering veronderstelt een geestesgesteldheid, die zich zelf erkent en waarbij in overeenstemming met zijn zielsstructuur „de ontwikkeling verloopt (steeds het absolute type „Westerling" beschouwend) geleidelijk en gestadig"; bij wie „in de eerste plaats de afzonderlijke phasen en etappen van het ontwikkelingsproces zichtbaar zijn, van af de veranderingen van het karakter van een Ik tot aan de hoogste ontwikkeling eener geheele cultuur toe. Deze zichtbaarheid komt overeen met de voor den Westerling eveneens typische mogelijkheid en tendens zich deze verandering bewust te maken. Dat wil zeggen dat de veranderingen en overgangen in het subject, dat plaats en drager is van het ontwikkelingsproces, bewust, zelfs misschien overdacht, kunnen worden aangevat en dat het zoo in staat wordt gesteld het proces met zijn wil te ondersteunen of tegen te houden". In tegenstelling hiermee „is bij den ontwikkelingsgang van het oostersche type (zoowel voor den enkeling als voor het geheel) slechts het resultaat van het ontwikkelingsproces zichtbaar, dat zich tot volkomenheid heeft gevormd, terwijl de etappes, phasen en overgangen in het duister blijven — eerst wanneer zóó de nieuwe toestand in het donker is voorbereid, treedt hij, d.w.z. het resultaat van het onzichtbare wordingsproces, onverwachts in het volle licht. Dientengevolge ontstaat licht de indruk van het onverwachte, onsamenhangende, ongelijkmatige" [1]).

Voorbeeld: de plotselinge en snelle uitbreiding van den Islam in deze gewesten [1]). Bij dit type zal dus een bewust medewerken aan eigen reclasseering minder op den voorgrond kunnen treden.

De *overtuiging* dat de gestrafte aan zijn reclasseering reeds medewerkt enz. moet gebaseerd worden op *stellige gegevens*. Er moet dus met andere woorden uit bepaalde, omschreven gegevens een *conclusie* worden getrokken betreffende de reclasseerbaarheid van den gestrafte, d.w.z. alle gegevens, die betreffende den gestrafte ten dienste staan, moeten in een causaal verband worden beschouwd.

Wanneer het echter waar mocht zijn, dat, zooals door WILLY HAAS gesteld wordt, in een oostersche psyche een *neven*schikking van psychische inhouden plaats heeft, die niet als bij den Wester-

1) WILLY HAAS, Die Seele des Orients, blz. 26.

ling door een centraal principe worden doordrongen en beheerscht, dan moet het in causaal verband brengen van alle levensuitingen van den gestrafte alsof dit laatste wél het geval was, noodzakelijkerwijze een foutief beeld van den gestrafte geven.

Wanneer we ons verder een oogenblik bezinnen op de gecompliceerdheid van begrippen als: geraffineerdheid, onbezonnenheid, hartstocht en in welke moeilijkheden we zouden geraken, indien we aan deze begrippen onze rasgenooten moesten toetsen, doordat een zekere vaagheid en onomschrevenheid deze begrippen eigen is, die voor subjectieve opvattingen te veel plaats laten, dan begrijpt men eerst recht het gevaar van het hanteeren ervan, waar het betreft de beoordeeling van menschen van een *ander* ras en een *andere* psychologische structuur dan de onze. Hetzelfde geldt voor omschrijvingen als kruiperigheid, wraakzucht, schijnheiligheid, mannelijkheid, zelfbewustzijn, rondheid enz. Realiseeren we ons daarbij nog de moeilijkheden, die door het onvoldoende beheerschen van de taal, waarin de gestrafte zich uitdrukt, kunnen ontstaan; het onvoldoende op de hoogte zijn met ethnologische bijzonderheden, godsdienstige gebruiken, adat enz. — en welk een ontzaglijk terrein moet hier beheerscht worden, waar in de gevangenissen menschen van alle rassen en landaarden samenstroomen — dan wordt men nog huiveriger voor het hanteeren eener methode, die voorloopig slechts als een dilletantische kan worden aangemerkt.

Bedenkt men thans nog, dat de functionaris, die met het doen van voorstellen tot V. I. belast is, de gevangenisdirecteur, deze slechts mag indienen op grond van door hem verkregen, stellige gegevens betreffende den veroordeelde; dat hij op de hoogte moet zijn van het verleden, de houding in de gevangenis, gesprekken, correspondentie van den gevangene, enz. enz., m.a.w., dat ieder voorstel tot V. I. een individueele behandeling en een langdurige, individueele observatie noodzakelijk maakt — immers men moet een zoo nauwkeurig mogelijke karakterbeschrijving van den veroordeelde leveren, den invloed van de straf nagaan, enz. enz. — dan vraagt hij, die van de gevangenisorganisatie hier te lande op de hoogte is, zich onwillekeurig af, of het de bedoeling is geweest

der beide bovenaangehaalde circulaires te verhinderen, dat V. I. worde verleend. De directeur moet zorgen voor den algemeenen goeden gang van zaken in zijn inrichting, is verantwoordelijk voor de bedrijven en de bedrijfsadministratie, moet de rol en het rapport houden, kan op alle tijden van den dag en de nacht wegens ernstige voorvallen in de gevangenis worden geroepen, is veelal gedwongen hier subalterne werkzaamheden te verrichten of althans met de grootste nauwkeurigheid te controleeren, waar hij in Europa personeel voor zou hebben; hij wordt bijgestaan door personeel, dat waarlijk niet zoo ruim is toegemeten, dat aan iederen gevangene afzonderlijk een zoo buitensporige mate van aandacht kan worden besteed en dat veelal niet de ontwikkeling heeft om een goede psychologische observatie met zorg te kunnen volbrengen. Wie weet, dat de gevangenisbevolking in de diverse gestichten varieert tusschen de 300 à 400 en de 3500 gestraften, waarbij men dan op een jaarlijksch verloop kan rekenen van een slechts weinig geringer aantal dan dat der bevolkingssterkte, weet ook welk een farce het is van den directeur te verwachten, dat hij tijd en gelegenheid zal hebben zijn gevangenen van zóó nabij te bestudeeren.

Slechts wie de sombere gevangenisstemming kent bij een dreigenden aanslag, wie ontevredenheid en stakingen heeft moeten bezweren door zijn moreel overwicht, wie geworsteld heeft om uit onwillige monden een voor de algemeene veiligheid noodzakelijke bekentenis te trekken, hetzij betreffende gesmokkelde steekwapens, de namen van onruststokers of mededeelingen over gesmeede complotten enz. — bekentenissen waar menschenlevens van af kunnen hangen, levens niet alleen van gestraften maar ook van het personeel — al welke factoren de toch reeds drukke werkkring van den directeur tot een buitengewoon zware maken, kan ten volle het affect begrijpen, dat opkomt bij hem van wien gevraagd wordt, dat hij het practisch onmogelijke zal verrichten.

Wie het niet heeft meegemaakt, dat er menschen in de gevangenis worden opgenomen van wie niemand de taal verstaat, noch de directeur, noch het personeel, noch de andere veroordeelden, of wie het niet heeft ondervonden welk verschil het maakt of men als directeur het Javaansch, het Soendaneesch of welke andere taal ook zelf verstaat, zoodat men de vertolking door het in de taal bedreven personeel kan controleeren — wie nooit tot de ontdekking

is gekomen, in zijn onschuld, dat de vertaling in het Javaansch van: „als je moeilijkheden ondervindt hier in de gevangenis of inlichtingen noodig hebt wees dan nooit bevreesd rapport bij den directeur aan te vragen", — zou kunnen luiden: „en denk er nu maar om, als je het waagt hier lastig te zijn, dan wordt je bij den directeur geroepen om gestraft te worden", — om maar een klein voorbeeld te noemen —, dien kan het ook niet duidelijk zijn, dat de boven-omschreven voorschriften voor observatie en behandeling van gestraften er wel is waar aannemelijk uitzien op papier, maar dat daar in de practijk wel eens weinig van terecht zou kunnen komen, zoolang de gevangenissen op de tegenwoordige basis georganiseerd zijn.

En zelfs indien het mogelijk was deze ten koste van millioenen in een zoodanigen toestand te brengen, dat voor de vereischte diepgaande individueele observatie en behandeling wél de gelegenheid bestond, quod non, dan nog zou moeten worden betwijfeld of de resultaten wel naar verwachting zouden uitvallen. Wie slechts eenigen tijd zich met de nauwkeurige observatie van Inlanders heeft beziggehouden, dien moet het zijn opgevallen, dat de Inlander geen levensgeschiedenis heeft in onzen zin van het woord of dat hij in ieder geval die levensgeschiedenis niet op onze wijze zich kan bewust maken en uiten. Wie gewend is van Europeesche gestraften de anamnese op te nemen en met beleid alle factoren, die voor de beoordeeling van het geval van waarde zijn, uit te vorschen en te rangschikken, als daar zijn: de familiegeschiedenis, de invloed van ouders, kennissen en vrienden; ziekten, zoowel van de ouders en familieleden als van het individu zelf, de jeugdgeschiedenis, eventueele invloeden van alcoholisme en geesteszieken, economische omstandigheden, de geestelijke en verstandelijke aanleg en ontwikkeling, enz. — dien moet het voorkomen, dat hij, waar het een Inlander geldt, op een toestand van „geschiedenis-loosheid" stuit, die een diep doordringen in de psyche, ten minste met deze „Westersche" methoden, verbiedt. Wie verneemt, dat de vader van den veroordeelde op onbekenden leeftijd gestorven is aan „sakit demem" (koorts) en de moeder eveneens op onbekenden leeftijd aan „masoek angin" (kouvatten), dat ze landbouwers waren, die altijd genoeg te eten hadden, dat de broers en zusters van den delinquent eveneens landbouwers zijn, die voldoende hebben

om te kunnen leven, dat hijzelf eveneens landbouwer is, een vrouw en vijf kinderen bezit, die allen gezond zijn, dat ze over het algemeen genoeg te eten hebben, dat hij het misdrijf gepleegd heeft uit „sakit hati" (hartzeer) of omdat de „begeerte hem had aangegrepen" — en wie met eindeloos geduld erin geslaagd is eenige honderden ongeveer gelijkluidende voorgeschiedenissen te verzamelen — we spreken hier van doorsnee gestraften, niet van de uitzonderingen — die zal langzamerhand beseffen, dat wellicht deze „Westersche" methode een voor Inlanders minder geschikte is. We denken dan onwillekeurig aan de hypothese van WILLY HAAS, die ook hier een verklaring zou vermogen te geven, n.l. dat de oostersche psyche een *neven*schikking der zielscomponenten te zien geeft en niet, gelijk de westersche, een *onder*schikking naar een bepaald principe, waardoor een levensgeschiedenis, d.w.z. een ordening van de feiten vanuit een bepaalde gezichtshoek, bij den Oosterling niet ontstaat (zie het bekende ahistorisme van den Oosterling). Misschien is het ook de theorie van WILLY HAAS, die een verklaring ervoor kan geven, dat de psychologische beteekenis van de misdaad een voor het Westen en het Oosten geheel verschillende is.

Immers zal de misdaad bij den Westerling ingevolge het principe van ordening en doordringing zijner bewustzijnsinhouden, als bovenomschreven, den mensch als geheel aantasten, bij den Oosterling zal ingevolge het principe van wat we zouden kunnen noemen de waterdichte schotten, die den eenen zielsinhoud van den anderen scheiden, de persoonlijkheid slechts voor een deel worden aangetast. Het zou interessant zijn na te gaan of het verschil in positie van den misdadiger in de westersche en de oostersche maatschappij hiermede verband houdt. In de westersche samenleving een uitstooting, die een moeizame reclasseeringsarbeid noodig maakt om den mensch te hervormen, zoodanig dat hij daarin weer kan worden opgenomen, in de oostersche, in overeenstemming met het slechts gedeeltelijk niet sociaal zijn van het karakter van den misdadiger, een gemakkelijke wederopneming in de vroegere omgeving. De vraag ware in ieder geval de bestudeering waard.

Waar aan de reclasseering in Ned.-Ind., zooals boven reeds werd aangetoond, een adaequate psychologische methode voorshands ontbreekt, aangezien de thans gebruikte geenszins met zekerheid als de juiste kan worden bestempeld, daar zal het wel

duidelijk zijn, dat het toepassen van begrippen, ontleend aan Europeesche psychologische systemen, ten zeerste dit gevaar meebrengt, dat ze worden gebruikt door menschen, die van deze systemen niet grondig op de hoogte zijn en juist daarom meenen klakkeloos met geleerde termen te mogen jongleeren, waar een werkelijk vakman de uiterste voorzichtigheid zou betrachten. Zal verder niet hij, voor wien het „slagen" der reclasseeringsgedachte een hartewensch is, — een behoefte van het gemoed om aan inheemsche volkeren zijn, naar zijn oordeel hoogere inzichten te brengen —, juist waar de tastbare resultaten ontbreken, zich bedwelmen aan klankvolle maar vage woorden en termen, waarmede hij meent een realiteit te grijpen, terwijl zij deze, omdat ze aan die realiteit niet beantwoorden, slechts verwringen en vervalschen? Woorden en termen, die den werkelijken stand van zaken voor niet ter zake kundigen op een bedenkelijke wijze verbergen!

Het gevaar, er werd boven reeds op gewezen, dat zulk een dilletantisch ingrijpen in een onbegrepen werkelijkheid in zich bergt, bestaat hierin, dat de individu, die op deze wijze gereclasseerd wordt, zal gaan behooren tot wat men zou kunnen noemen een „geestelijk proletariaat", omdat hij een mensch zal worden, die niet meer natuurlijkerwijze behoort — als integreerend bestanddeel — in de eigen omgeving, waardoor hij anders gedragen wordt — en, noch wat zijn aanleg, noch wat zijn ontwikkeling aangaat, in staat is de werkelijke waarden van de nieuwe cultuur te realiseeren.

Is het gevaar zoo heel denkbeeldig, dat dergelijke ontwortelden, die slechts voelen dat zij iets verloren hebben, wat zij eertijds bezaten, zonder iets in de plaats te ontvangen, aangezien zij de nieuwe hun gebrachte cultuurwaarden niet aanvoelen en daarom slechts op zijn best uiterlijk kunnen aanwenden, zich tegen deze nieuwe waarden zelf zullen keeren en spoedig terecht zullen komen bij hen, die uit een vage ontevredenheid gaarne politieke munt slaan!

Wij veroorloven ons een enkel citaat uit het bovengenoemde jaarverslag:

„Om hen" (i.e. de jeugdige veroordeelden) „te brengen tot zedelijke vrijheid, om dus de vrijwillige overeenstemming te verkrijgen met het inwendig gevoeld gezag van de zedenwet, dienen

de maatschappelijke en zedelijke normen, waarop onze samenleving berust, geleerd te worden. Deze normen dienen te worden aanvaard en verwerkelijkt".

Of bij jeugdige delinquenten sprake kan zijn van een „inwendig gevoeld gezag van de zedenwet" is een vraag, die we in het midden zullen laten; wel willen we vragen: welke zedenwet? — de „zedenwet" der wetenschappelijke ethiek of de christelijke, de mohamedaansche, de zedenwet van den Baliër, of die van den Batakker, die van den Dajak of die van den Atjeher, enz. enz.?

En dan, wie van ons, zelfs met een groote mate van ontwikkeling en philosophische schooling, durft te beweren, dat hij „de maatschappelijke en zedelijke normen, waarop de samenleving berust" verstaat? Een waarlijk bovenmenschelijke taak lijkt het ons dit inzicht bij te brengen aan jonge menschen, die wellicht nauwelijks de lagere school hebben afgeloopen. Nog erger wordt het wanneer het dan verder heet: „Hiervoor wendt de Vereeniging onderwijs aan, terwijl muziek, zang en tooneel de aesthetische vorming beoogen als een hulpmiddel om de hoogere waarden van het leven te leeren kennen". Merkwaardig lijkt het ons dat het hooge doel: „de maatschappelijke en zedelijke normen, waarop de samenleving berust" den jeugdigen delinquent bij te brengen, kan bereikt worden door het geven van (toch wel) lager onderwijs! Dit is inderdaad een recordresultaat, waarop zelfs Europeesche lagere scholen van de allerbeste soort totdusver nooit hebben kunnen bogen!

„De jongens, die op de kolonie komen en waarmede de rechter dus in aanraking komt", (we hebben tot dusver steeds gemeend dat delinquenten met den rechter in aanraking komen, maar hier is het blijkbaar omgekeerd) „behooren in de meeste gevallen tot het z.g. massatype waaraan de individualiteit ontbreekt. Statisch met hun omgeving verbonden zijn zij niet veel meer dan kuddedier, met weinig zelfkritiek, met weinig zelfstandigheidsvermogen. De R. W. J. tracht nu afstand te brengen tusschen hen en hun omgeving, probeert den jongens hun waarde als autonome individuen bewust te doen worden" (door ons gespatieerd). Kan het duidelijker gezegd worden dat het streven gericht is op het ontwortelen, op het geestelijk dús ontwrichten van de jeugdige slachtoffers? en

ligt in deze woorden niet een zeer groote miskenning van de waarde, die het statisch met zijn omgeving verbonden zijn voor den Oosterling heeft? Meestentijds komt hij toch niet met den rechter in aanraking, omdat hij statisch met zijn omgeving verbonden was, maar omdat er aan dat verbonden zijn iets ontbrak. Het is dan wel geenszins te bout gesproken, wanneer men beweert, dat bij den wetgever, die de instituten der V. I. en V. V. in deze gewesten in het leven heeft geroepen, een veroordeeling van de statische oostersche maatschappij niet te vinden is. Hoogstens zou men kunnen zeggen, dat hij zich niet voldoende gerealiseerd heeft, dat de maatschappij, waar hij de instituten introduceerde, grootendeels nog een statische is. Wij meenen echter, dat de ideeën, die het jaarverslag der R. W. J. voorstaat, wel veel verder gaan dan de wetgever kan bedoeld hebben.

Waar de situatie der reclasseering — door haar afkomst en aard gekenmerkt als product eener dynamische westersche maatschappij — overgeplant in een statische oostersche omgeving of althans in een omgeving, die nog overwegend statisch georganiseerd is — een uiterst moeilijke is, daar kan zij slechts één ding doen n.l.: zich geen doel stellen, dat boven haar krachten ligt, doch zich in eerlijk realiseeren van alle moeilijkheden voorloopig tevreden stellen met het allereenvoudigste werk of althans een werk op kleine schaal — waar noodig en gewenscht het uitbrengen van een advies tot V. V., het voorthelpen van een ontslagen veroordeelde, het bevorderen van een enkele V. I. en opteekenen, zoo nauwkeurig mogelijk en zonder onnoodige franje, van de resultaten van dergelijk werk. Zeker, dan zal het tot stand gebrachte voorloopig weinig lijken, maar wat er gebeurt, zal men volkomen kunnen verantwoorden.

De zorg voor crimineele psychopathen

door

Dr. Moh. Amir,

Psychiater aan de Psychopathen-afdeeling der gevangenis Glodok, Batavia.

Naarmate onze kennis omtrent abnormale menschen vermeerdert, neemt ook de zorg voor hen toe en wint de z.g. sociale psychiatrie aan beteekenis. Naast de reeds lang bekende krankzinnigen of psychotici leerde de wetenschap in de laatste halve eeuw ook de lijders aan organische hersen- en ruggemergsziekten kennen (neurologische ziekten) en daarnaast de lijders aan verslaafdheden (opium, morfine, cocaine etc.) en aan een geestelijke afwijking, die men bestempelde met den naam psychopathie. Men onderkende ook psychogeen ontstane zenuwstoornissen (ongeval-, rentehysterie) die vooral tijdens den oorlog aan het front veel voorkwamen. Men vroeg zich zelfs af of niet het „ras" aan het degenereeren was. Met de toename van het bedrijfsleven en de sociale wetgeving werden ook meer eischen gesteld aan de sociale geneeskunde, vraagstukken als ongeval en ziekte, simulatie, aggravatie, waren aan de orde van den dag, wij kregen de leer der traumatische neurosen en psychosen. In de Vereenigde Staten ontketende de philantroop Clifford Beers, zelf een tijdlang geestesziek, de bekende Mental Hygiëne beweging, die ook naar Europa is overgewaaid en in Holland in Prof. K. H. Bouman een warm bevorderaar vindt.

In de laatste paar decenniën heeft zich het vraagstuk der psychopathen in de meeste landen al meer en meer in de belangstelling der deskundigen mogen verheugen. Te verwonderen is dit niet, gezien het groote kwaad dat deze abnormalen zoowel aan zich zelve als de maatschappij berokkenen. Deze asociale typen komen dan ook geregeld in botsing met de maatschappelijke normen, en ten slotte met de strafwet, en versterken op die wijze het heir der psycho-

pathische misdadigers. Het is over deze geestelijk invaliden, waarover wij het in dit artikel zullen hebben. Wil men immers, in navolging van Nederland, h.t.l. ooit komen tot de invoering der z.g. psychopathenwetten, dan moet men de beschikking hebben over een reeks gegevens over den omvang van het kwaad der psychopathie niet alleen, maar ook over de soort psychopathen, die men hier aantreft.

Allereerst een enkel woord over het begrip psychopaath en betreffende de verhouding van psychopathie en criminaliteit. Wanneer twee menschen spreken over een psychopaath, bedoelen zij beiden vaak wat anders. Voor den een is een psychopaath hij, die staat tusschen psychische gezondheid en duidelijke krankzinnigheid in, iemand dus met lichte geestelijke afwijkingen. Volgens deze opvatting zouden wij beginnende of lichte vormen van krankzinnigheid (psychosen) ook moeten rekenen tot de psychopathie. Voor den ander is de psychopaath iemand met een erfelijke belasting, met een aangeboren minderwaardigen aanleg. Dit laatste nu is het standpunt van den modernen psychiater.

Wij kunnen forensisch drie groote groepen van geestelijke afwijkingen onderscheiden:

ten eerste, die, welke veroorzaakt worden door een acute vergiftiging der hersenen, door een van buiten komend gift, b.v. alkohol. Dit zijn de intoxicatiepsychosen, waarvan de alkoholroes het meest alledaagsche voorbeeld is;

ten tweede, de z.g. procespsychosen, waarbij een voortschrijdende organische hersenziekte bestaat. De hersenverweeking door syphilis (dementia paralytica) is daar een voorbeeld van;

ten derde, de aangeboren minderwaardige psychische aanleg, de psychopathie.

De psychopaath staat dus dichter bij den normalen mensch dan bij den psychoticus, den krankzinnige, hij is slechts een afwijking, een variatie, van het normale, anders gezegd: hij wijkt slechts quantitatief af van het normale. Het spreekt van zelf, dat de overgang van psychopaath naar normaal heel geleidelijk is, zoodat er menschen zijn die de een nog net normaal zou willen verklaren en de ander reeds psychopaath zou willen noemen. Het blijkt nu, dat bij den psychopaath niet zoozeer het verstands- als wel het gemoedsleven ziekelijk gestoord is. De reactie van het gemoed op

prikkels is abnormaal heftig, de psychische reacties zijn niet adaequaat, de psychopaath is van nature onevenwichtig, disharmonisch, zwak, ongeremd, kinderlijk, onvolgroeid, vaak pervers, egocentrisch. Evenals gewone menschen in karakter verschillen, zoo kennen wij verscheidene psychopathische typen. De verschillende indeelingen van het ziektebeeld psychopathie, zooals die in de kliniek gebruikt worden, lijden alle aan het zelfde gebrek (waaraan overigens alle karakterindeelingen mank gaan) n.l. zij zijn te schematisch, de psychische werkelijkheid is veel rijker en ingewikkelder, mengtypes komen heel veel voor. Een bekende oudere indeeling, die ook VAN DER HOEVEN in zijn bekend leerboek geeft, is die van KRAEPELIN, den vader der moderne psychiatrie. Deze onderscheidt de volgende typen:

1. de nerveusen,
2. de dwangneurotici,
3. de Erregbare (prikkelbaren),
4. de Haltlose (instabielen),
5. de Triebmenschen,
6. de impulsieven,
7. de sexueel perversen,
8. de twistzoekers (querulanten),
9. de Verschrobene (zonderlingen),
10. de degeneratieve fantasten (pseudologen),
11. de hysterici,
12. de Verbohrte (dwepers en fanatici),
13. de Geselschaftsfeinde (antisocialen).

Willen wij het wezen der psychopathie kort en bondig samenvatten dan is zij een ziekelijke afwijking van den geest, welke aangeboren is en biologisch berust op degeneratie of ontaarding en tot uiting komt in een psychische wangroei (krom groeien), vervorming van de totale persoonlijkheid. De afwijking is voornamelijk gezeteld in de sfeer der driften, gevoelens en van den wil (affectiviteit). De psychopathische misdadiger is, meer nog dan den gewonen, „normalen" misdadiger, het product van aanleg en uitwendige omstandigheden (milieuwerking). De psychopaath toch, zoo leeren ons de psychologieën van FREUD en ADLER, reageert op het ongunstige milieu met driftverdringen (complexvorming), een onvolkomen bouw van het Ideaal-Ik (Überich) mislukte identifi-

ceeringen, reactieve uitwijkings-, compensatie- en verzekerings-(Sicherungs) mechanismen, psychologische details, waarop wij in dit bestek niet nader in kunnen gaan. Voor ons doel is het voldoende te weten dat het onze gevoels-, drift- en wilsprocessen zijn, die onze verhouding tot de buitenwereld bepalen, en dat het juist deze componenten zijn, die bij de psychopathen gestoord zijn. Vandaar hun asocialiteit en antisocialiteit. BIRNBAUM deelt de psychopathische afwijking in verschillende graden in:

1. Lichtste graad. Menschen met een gebrek aan aanpassing (familie, beroep).
2. Meer bedenkelijke graad. Zij die niet op kunnen tegen de eischen van het gemeenschapsleven (economische, sociale eischen).
3. Zware graad. Neiging tot sociaal minderwaardige uitingen als drank, spel, parasitisme, vagabondage, prostitutie.
4. Zwaarste graad. Psychopathen met een actieve neiging tot beschadiging van de gemeenschap (antisociale handelingen).

Het is dus à priori te verwachten, dat psychopathen een belangrijke rol zullen spelen in de wereld der criminaliteit. De groep der psychopathen, zegt BIRNBAUM, is kriminologisch de grootste, krimineel-pathologisch de gewichtigste, en crimineel-psychologisch de meest interessante groep der misdadigers. Het onderzoek der gevangenen door geschoolde psychiaters heeft inderdaad aangetoond dat een groot deel hunner psychisch abnormaal zijn. GORING in Engeland neemt aan dat 10 tot 20% der crimineelen mentaal defect zijn. De Royal Commission 1908 zegt, dat 16% der patiënten uit de State Criminal Lunatic Asylum te Bradmoor zijn „cases of congenial or infantile mental deficiency". GORING vond in de Parkhurst Prison, „that mental defectiviness is associated the most intimatily with stackfiring, but also with all crimes of malicious damage to property and with unnatural sexual offenses, that it characterizes in less degree, crimes of violence, not associated with robbery" .... en concludeert, dat „all criminals are pronouncedly more mentally defective than are law abiding persons in the general population". GODDARD meent zelfs dat 50% van de Amerikaansche crimineelen mentaal defect zijn. De United States Public Health Bulletin No. 77 (1916) verklaarde $^1/_3$ der bewoners van penitentiaries, jails, workhouses voor psychisch gestoord. Van 450 crimineelen, onderzocht in

het Psychopathic Hospitaal van de politie New York, werden bevonden 205 normalen, 62 uitgesproken insane, 74 feeble minded en 47 lijders aan psychic constitutional inferiority. GILLIN vond in de zes grootste Amerikaansche gevangenissen het volgende percentage feeble minded-misdadigers (uitgesproken psychopathen):

Sing Sing	21%
Auburn	35%
Joliet	28%
Indiana State Prison	22%
San Quentin	30%
Moundville	28%

JACOBY onderzocht de bewoners van de U. S. Naval Prison te Portsmouth 1917 en vond „at least two thirds of these naval prisoners were distinctly abnormal, mentally of nervously, and one third of this abnormal group was of distinctly subnormal mentality". STONE vergeleek de verstandelijke leeftijd (mental age) van soldaten met die van gevangenen uit de Indian Reformatory en vond een duidelijk verschil ten gunste der soldaten. GILLIN concludeert in zijn leerboek Criminology and Penology, dat minstens 12% van alle crimineelen in de Vereenigde Staten menteel defect zijn tegenover 2% der vrije bevolking. De cijfers uit Duitschland spreken een even duidelijke taal. MÖNKEMOLLER vond in de arbeidshuizen 24% aangeboren abnormalen, KNORR 28,7%. Onder de landloopers werden 35,6% geesteszieken gevonden. ASCHAFFENBURG onderzocht 200 zedenmisdadigers en vond 36,5% imbecielen, 19,5% lijders aan vallende ziekte, 11,5% psychopathen, 10% dementen. Slechts 22,5% waren psychisch gezond. Een andere eminente psychiater vond onder zedenmisdadigers slechts 26% normalen (BONHOEFFER). DUBOISSON onderzocht 120 Fransche winkeldieveggen en vond slechts 8 harer (6,6%) psychisch normaal.

Tot zoover enkele cijfers uit de criminologische literatuur, cijfers, die voor zich zelve spreken. Wij gaan nu over tot ons eigenlijk thema, de behandeling dier crimineele psychopathen.

Er is een tijd geweest, dat de psychopathische misdadigers slechts op twee plaatsen terecht kwamen, òf in een gewone gevangenis, midden tusschen de andere wetsovertreders, of in een krankzinnigengesticht. Het eerste geschiedde als regel, het tweede zelden. Het hing daarvan af, of de rechter hen al of niet toerekenings-

vatbaar verklaarde. Het begrip „verminderde" toerekeningsvatbaarheid bestond niet of werd niet erkend. Een heftige strijd ontbrandde zoowel tusschen juristen en psychiaters als tusschen deze vakmenschen onderling over het vraagstuk der verminderde toerekeningsvatbaarheid.

Zoo rekent VON LISZT tot de toestanden die een verminderde toerekeningsvatbaarheid met zich meebrengen, de epileptische schemertoestand, VAN CALCER de beginnende hersenverweeking en de intoxicatiespsychosen. Echter, ook de psychiaters zijn het oneens, over hetgeen zij onder toestanden van verminderde toerekeningsvatbaarheid verstaan. Geestelijk gezonden onder invloed van uitputting, vrouwen tijdens de menstruatie, kraambed en baring, aangeboren zwakzinnigen, sexueel perversen, psychopathische persoonlijkheden van allerhande soort, zonderlingen en geboren misdadigers, lijders aan beginnende of genezende krankzinnigheid, zij allen werden er toe gerekend, „ein groszes und merkwürdiges Menschenvolk", zooals CRAMER het terecht uitdrukt.

Naarmate nu meer licht komt in het wezen van de psychopathie, deed zich hoe langer hoe meer de behoefte gevoelen om deze categorie misdadigers meer als patiënten dan als gevangenen te beschouwen, te meer, waar, zooals wij straks zullen zien, deze abnormalen zich niet steeds gemakkelijk schikken in het gevangenismilieu en daarop met eigenaardige geestelijke afwijkingen reageeren, die wij gevangenispsychosen of Haftpsychosen noemen. Deze afwijkingen nu lijken erg veel op simulatie-toestanden, het is dan ook voor den rechter van het grootste belang te weten, of bij deze gevallen van geestesstoornis toerekeningsvatbaarheid bestaat, ja dan neen, te meer, waar de gevangenispsychosen vooral optreden tijdens de preventieve opsluiting.

De Wat op de crimineele psychopathen van 1928 maakt het thans in Nederland mogelijk de psychopathische typen ter beschikking te stellen van de regeering en hen te doen opnemen in een asyl, hetzij particulier, hetzij een rijksasyl. De voordeelen van deze psychopathenwetten liggen voor de hand. In de eerste plaats wordt met de ter beschikkingstelling bereikt, dat zij niet in het gevangenisgareel komen, doch als patient verpleegd en behandeld kunnen worden in een gesticht. In de tweede plaats zal de berechting dezer abnormalen meer rekening kunnen houden met hun gedeeltelijke of verminder-

de toerekeningsvatbaarheid en aldus rechtvaardiger en humaner zijn. In de derde plaats wordt een betere bescherming der maatschappij bereikt, omdat de dwangverpleging langeren tijd kan worden voortgezet dan de gestelde gevangenisstraf.

Het is interessant, om aan de hand van officieele gegevens, door het Departement van Justitie verstrekt en gereleveerd in een artikel van BARNHOORN in Psychiatrische en Neurologische bladen 1932 No. 1, na te gaan, hoe deze psychopathenwetten tot dusver werken. Daartoe is het noodig, enkele tabellen af te drukken.

I. Tabel betreffende het aantal ter beschikking stellingen van November 1928 tot 1 December 1931.

Jaar	Onvoorwaardelijk			Voorwaardelijk			Totaal
	Mannen	Vrouwen	Totaal	Mannen	Vrouwen	Totaal	
1928	2	—	2	2	—	2	4
1929	76	6	82	16	1	17	99
1930	150	4	154	22	4	26	180
1931 tot 1 Dec.	92	5	97	20	3	23	120
	320	15	325	60	8	68	403

Tabel II. Vorm van het misdrijf.

Vorm misdrijf	Onvoorwaardelijk			Voorwaardelijk			Totaal
	Man.	Vr.	Totaal	Man.	Vr.	Totaal	
Eigendomsdelicten.....	163	8	171	22	6	28	199
Geweldmisdrijven	33	—	33	8	—	8	41
Zedenmisdrijven.....	97	1	98	23	—	23	121
Andere misdrijven.....	27	6	33	7	2	9	42
	320	15	335	60	8	68	403

Tabel III. Leeftijd der ter beschikking gestelden.

Leeftijd	Onvoorwaardelijk	Voorwaardelijk	Totaal
Beneden 18 jaar	6	—	6
18—20 jaar.....	18	10	28
20—30 jaar.....	155	32	187
30—50 jaar.....	123	21	144
50—60 jaar.....	22	2	24
Boven 60 jaar	11	3	14
	335	68	403

Interessant is ook het overzicht der delicten en der psychische afwijkingen van de in het gesticht te Heiloo (R. K., directeur dr. BARNHOORN) opgenomen delinquenten. Er zijn 55 patiënten. De delicten zijn als volgt verdeeld:

Zedenmisdrijven	31.
Diefstal	11.
Oplichting	5.
Geweldmisdrijven	4.
Brandstichting	2.
Schaking	1.
Bedelarij	1.

Wat de psychische afwijkingen betreft, vond BARNHOORN het volgende:

Imbecillitas	13 maal
Debilitas mentis	5 „
Psychopathia sexualis	11 „
Hysteropsychopathie	6 „
Prikkelbaar explosief type	3 „
Schizophrenia simplex	4 „
Pseudologia phantastica	2 „
Constitutioneele nervositeit	1 „
Manisch-depressief type	3 „
Haltlose type	1 „
Drankzucht	1 „
Postencephalitisch parkinsonisme	1 „
Praeseniele, sexueele perversiteit	2 „

De psychopathenwetten zijn pas te kort in werking getreden, dat wij nu reeds ons een goed oordeel over de bereikte resultaten kunnen vormen. Geheel anders is bij de Belgen. Nergens toch is de psychiatrische outilleering van het gevangeniswezen zoo goed ontwikkeld als in België. Van den heer OPHOF, het Hoofd van het Indische gevangeniswezen, die ter plaatse dit stelsel heeft bestudeerd, mocht ik de volgende bijzonderheden vernemen.

De antropologische dienst (Service antropologique penitentiaire) in België is op initiatief van dr. LOUIS VERVAECK reeds in 1907 opgericht. In 1920 strekten zich op voorstel van minister VANDERVELDE de werkzaamheden van dezen dienst over alle Belgische gevangenissen uit. Men heeft nu 10 laboratoria met name in

Forest, Saint Gilles, Leuven, Gent, Antwerpen, Namen, Bergen, Brugge en Merxplas. Naast deze laboratoria schiep men ook observatieafdeelingen, de z.g. adnexes psychiatriques. Er zijn 7 adnexen, te Leuven, Gent, Bergen, Luik, Merxplas en Forest (ook voor vrouwen). In den maak zijn die te Brugge en Namen.

Bovendien zijn enkele prisons therapeutiques in het stelsel ingevoegd, ter behandeling der verschillende soorten abnormale misdadigers. Zoo heeft Merxplas een afdeeling voor nerveuzen en lijders aan vallende ziekte, voor debilitas mentis, toxicomanen en een voor tuberculose. In Gent worden gevaarlijke abnormalen ondergebracht, in Kerckheim is een kolonie voor vagabonden, in Tournai een asyl voor gevaarlijke krankzinnigen. In België bestaat thans de ideale toestand dat alle preventieve gevangenen in een centraal laboratorium te Brussel psychiatrisch worden onderzocht. Wie de ellenlange formulieren voor lichamelijk en geestelijk onderzoek dezer gevangenen inziet (een boekdeel tezamen vormend) krijgt een goeden indruk van de werkzaamheden van de service antropologique van Dr. VERVAECK. Eenige cijfers mogen dit nader illustreeren. Tot op 31 December 1929 werden in totaal onderzocht 17.272 mannen en 2058 vrouwen, daaronder zijn 262 epileptici, 288 tuberculoselijders en 252 gevallen van debilitas mentis gevonden, die dan ook naar de respectievelijke inrichtingen zijn gezonden. Er werden 4552 rapporten voor Voorwaardelijke invrijheidsstelling, 4486 psychiatrische rapporten ingediend. Van 1921 tot 1929 zijn in de adnexes psychiatriques 2764 patiënten opgenomen, waarvan 1199 naar speciale inrichtingen zijn geëvacueerd. Dr. LOUIS VERVAECK heeft in de Revue de Droit Penal van 1929 en 1931 de ervaringen, opgedaan in de psychiatrische adnexen, medegedeeld. Onder de opgenomenen overwegen de psychopathen. 166 van de 952 patiënten bleken normaal te zijn. 20% der krankzinnigen werden niet naar een krankzinnigengesticht gezonden. Onder 1158 geesteszieke gevangenen der Belgische gevangenissen waren 114 moordenaars, 138 veroordeeld wegens gewelddaden, 245 voor zedendelicten, 195 wegens eigendomsdelicten. Slechts 18% der geinterneerden boden een gunstige prognose, slechts de helft was gevaarlijk voor de omgeving. Op 9 April 1930 trad de z.g. Lois de defense sociale in werking, welke wet ten doel had de interneering van abnorme misdadigers. Daarbij werd niet de al of niet toere-

keningsvatbaarheid als criterium gebruikt, doch de volgende 3 categorieën: 1e. Toestanden van uitgesproken geestesziekte; 2e. zware stoornissen van het psychisch evenwicht met verlies van het vermogen tot zelfstandig handelen (uitgesproken psychopathen); 3e. uitgesproken oligophrenen (zwakzinnigen). Interneering kan voor den duur van 5, 10, 15 jaren door het gerecht worden uitgesproken, deze duur kan worden bekort na uitvoerig onderzoek.

In Frankrijk pleitte CEILLIER in Hygiëne Mentale 1929 voor de oprichting van psychiatrische adnexen in de gevangenissen. Omtrent de Duitsche toestanden kan het volgende worden medegedeeld aan de hand van het zeer grondige werk van WILMANNS Die verminderte Zurechnungsfähigkeit. In principe was men het in Duitschland eens, dat psychotici niet in de gevangenis, doch in een gesticht thuis hoorden. Men onderbrak dus den straftijd en rekende den tijd in het gesticht doorgebracht niet mee. Dit werd door de gevangenen hard gevonden. Toen kwam men in 1888 op het idee om aan de strafgevangenis van Moabit een afdeeling te openen voor psychotici. Kort vóór den oorlog waren in Duitschland 6 van dergelijke Irrenadnexen, ieder van 60 bedden. Zoodoende hoefde de straftijd niet te worden onderbroken. Genas de psychische afwijking binnen 12 maanden dan werd de gevangene in een gewone strafgevangenis ondergebracht, duurde de afwijking langer dan werden ze naar een gesticht geëvacueerd. De adnexen stonden onder een gevangenisdirecteur en droegen geen ziekenhuiskarakter. Er was geen arbeidstherapie. Toch klaagden de artsen over het feit dat de krankzinnigen te laat naar de adnexen werden overgebracht. Zoo werden stompzinnige hallucinanten, die geen last veroorzaakten, in de gewone gevangenis gelaten, men wachtte tot ze strafintolerant zijn geworden. Hoe werden de minderwaardige gevangenen behandeld?

De vergadering der Duitsche gevangenisbeambten te Keulen 1908 stelde voor om de minderwaardige elementen in de gewone gevangenis hun straf te laten uitzitten. Slechts zou de arts zorgen voor een individualiseering, wat betreft hun werk en de op te leggen disciplinaire straffen. Alleen die gevangenen, die de gewone maatregelen niet verdragen, zouden in bijzondere afdeelingen worden ondergebracht met medische verzorging en deskundig personeel. Zulke minderwaardigeninrichtingen zijn op voorstel van LEPPMANN

verbonden aan de strafinrichtingen Brandenburg, Insterburg en Rastenburg. Wij zien dus dat in dien tijd niet zoozeer de medische als wel de sociale indicatie overheerschte bij het al of niet overbrengen van den gevangene naar de bijzondere inrichting. Hoe zijn nu de medische ervaringen in zulke Irrenadnexen? Deze inrichtingen geven een heel ander beeld dan krankzinnigengestichten. In deze laatste toch overwegen de echte, organische psychosen, de z.g. proces-psychosen (zie boven), schizophrenieën, paralysen, seniele dementie, epilepsie. In de Irrenadnexen daarentegen overwegen de degeneratiepsychosen, kunstproducten dus op den bodem van een gevangenissituatie, de z.g. gevangenispsychosen. De ervaring leert, dat de overgang der patiënten uit de gevangenis naar een milder milieu snel ten goede inwerkt op het karakter der psychose, met name verdwijnen de stormachtige uitingen daarvan terwijl de oorspronkelijke persoonlijkheid met haar affectieve afwijkingen te voorschijn treedt. Het hangt verder van uitwendige omstandigheden af, hoe zij zich gedragen (rustig onverschrokken optreden van de beambten, stevig gebouwde cellen). Een deel van hen is echter agressief van aard. Door de sterke beïnvloedbaarheid dezer imbeciele, hysterische en epileptoiede naturen kwam het vrij vaak tot muiterij. Uiterste waakzaamheid is steeds geboden. Er is bij deze minderwaardigen een esprit de corps, een neiging tot ophitsen en complotteeren. Dit onderscheidt hen van de gestichtspatiënten die ieder hun eigen leventje leven. In de Pruisische adnexen hebben de gevangenen dan ook huis gehouden; bekend zijn de revolten van Halle, Breslau, etc. De conclusie der practici luidde dan ook: 1° de gedegenereerden zoo lang mogelijk in de gewone gevangenis te laten, en 2°: geen gestichtsbouw toe te passen maar een stevige vestingbouw, bestand tegen de gewelddadigste elementen, voorts meer personeel, gummiknuppels, meer isoleercellen, etc. Aldus konden de grondslagen van de moderne psychiatrische behandeling (no restraint, open door) niet worden toegepast! Na den oorlog begon men, gelukkig, het vertrouwen in de zegenrijke eenzame opsluiting te verliezen en begon de gevangenisarbeid systematisch te worden georganiseerd. Idealistische hervormingsbewegingen ontbraken niet. Zoo voerden twee leerlingen van LIEPMANN, HERRMANN en BONDY, in de jeugdgevangenis Hahnofersand bij Hamburg, idealen der jeugdbeweging in, zij streefden naar een opvoedings-

gemeenschap, een „paedagogische atmosfeer", waarbij de beambten tot de gevangenen zouden staan als oudere tot jongere broeders. Hun hervormingsarbeid mocht niet lang duren. Niet alleen is hun stelsel een corpus alienum in het Duitsche gevangeniswezen, maar bovendien beschikten zij niet over voldoend geschikt personeel. Ook erfelijkheidsbiologische onderzoekingen deden hun intrede in de gevangenis. b.v. in het tuchthuis Staubing in Beyeren (VON HENTIG, VIERNSTEIN) waar de gevangenen anthropologisch, psychiatrisch, sociologisch en criminologisch worden onderzocht. De resultaten dezer onderzoekingen worden vastgelegd in „biostatistische tabellen" met wel 177 punten. WILMANNS wijst er in zijn boek op, dat aan deze onderzoekingen veel bezwaren kleven. Ze nemen veel tijd in beslag, men beschikt over te weinig geschoolde beambten, het is een nieuw gebied met weinig vaststaande feiten, zoodat de bewerking daarvan veel critische arbeid eischt. „Jede Voreiligkeit wäre Dillettantismus!"

Hoe zijn de slechte resultaten van de behandeling tot dusver te verklaren? zoo vraagt WILMANNS zich af. Is het de schuld van het personeel (onvoldoende opleiding), de schuld van de inrichtingen of van de psychopathen zelf? WILMANNS bespreekt dan uitvoerig de onvoldoende opleiding van de gevangenisbeambten, de bouw der huidige inrichtingen en het vraagstuk der degeneratie-psychosen, om ten slotte in overweging te geven, de minderwaardigenafdeelingen te bouwen in den trant van de moderne krankzinnigengestichten met hun paviljoensysteem, waardoor een individualiseerende psychiatrische behandeling mogelijk wordt.

LEPPMANN en RIFFEL hebben op de 20ste vergadering der Vereeniging van Duitsche gevangenisbeambten (Juni 1930) de volgende richtlijnen voorgesteld inzake de behandeling van psychopathen:

1. De groote meerderheid der psychopathen kan in een gewone, geordende gevangenis worden ondergebracht.
2. De psychopathen moeten niet worden uitgesloten van hoogere graden.
3. Een zaakkundige en individualiseerende, voldoende lange straf kan de sociale aanpassing der psychopathen bevorderen.
4. Uit de gewone gevangenis uit te zonderen zijn slechts psy-

chopathen van een zwaren graad en dezulke met langdurige abnormale gevangenis-(Haft) reacties.

5. Het verblijf der psychopathen in een Irrenabteilung moet zoo kort mogelijk duren.
6. Voor psychopathische gevangenen die een langdurige behandeling noodig hebben of voor wie een ter beschikking stelling noodig is moeten psychopathengestichten in het gevangenissysteem worden ingericht.
7. Het ontwerp van het Duitsche Strafwetboek bevat een leemte, daar, waar zij nog niet voorziet in maatregelen voor gevangenen bij wie gevaarlijke psychopathische eigenschappen eerst tijdens de gevangenschap te voorschijn treden.

Uit een opstel van KAMENETZKI in de Monatschrift für Kriminalpsychologie ontleen ik verder, dat in de gevangenissen van Moskou, met name 7 gevangenissen voor crimineelen en 1 voor politieke misdadigers, bovendien met een opvoedingsgesticht voor jeugdige crimineelen en arbeidskoloniën buiten de stad, in het geheel niet minder dan 14 psychiaters arbeiden, waaronder 2 vrouwelijke. Daarvan zijn zes vaste gevangenispsychiaters.

Na aldus een overzicht te hebben gegeven van de behandeling der crimineele psychopathen in enkele Europeesche landen wil ik tot slot nog het een en ander meedeelen omtrent de psychopathenafdeeling der gevangenis Glodok te Batavia. Deze psychiatrische afdeeling werd medio 1930 opgericht. De bedoeling van Mr. HIJMANS, het toenmalig Hoofd van het Gevangeniswezen, was een inrichting in het leven te roepen, waar alle abnormale gevangenen zouden kunnen worden ondergebracht en medisch behandeld. Daar de gevangenis Glodok het doorgangsstation vormde voor doortrekkende gevangenen, lag het voor de hand, aldaar een proef te nemen. Hier konden uit de massa doortrekkenden door een selectie de verdachte of manifeste abnormalen worden afgezonderd. De helft van de gevangenis Glodok (het oude Huis van Bewaring) werd voor psychopathenafdeeling bestemd. Zij heeft een capaciteit van 250 tot 300 man. Het gebouwencomplex bestaat uit een ommuurde ruimte, door een breeden gang van voor naar achter in twee helften verdeeld. Links en rechts van den gang bevinden zich de blokken, elke blok bestaat uit een rij kamers met galerij en een binnenplaats. Aan de voorzijde vinden zich de kamers voor den geneesheer en den

administrateur benevens twee blokken voor Europeanen. Bovendien beschikken wij over een ruime zaal voor gemeenschappelijk verblijf van rustige patiënten (de rustige afdeeling), een eigen hospitaal, werkloodsen en een groententuin. De patienten komen uit alle oorden van den archipel.

Wat de psychopathen van de gevangenissen van Batavia, Meester-Cornelis en Tangerang betreft, deze worden eerst in samenwerking met den betreffenden gevangenisarts ter plaatse door mij onderzocht, waarna evacuatie naar Glodok volgt. Vooral is een observatie dikwijls noodig bij abnormalen of simulanten uit het Huis van Bewaring Struiswijk; het is bekend, dat de gevangenispsychosen juist bij preventieve gevangenen optreden. Door een opname in de psychopathenafdeeling Glodok wordt niet alleen de gewone gevangenis van lastige klanten bevrijd, maar bovendien wordt een opname in een krankzinnigengesticht omgaan, hetgeen zeker in het belang van preventieve gevangenen is. De tijd toch, in Glodok doorgebracht wordt meegeteld, hetgeen niet het geval is met den tijd door den preventief in Buitenzorg doorgebracht. Zoo wordt Glodok meteen een observatieplaats voor beklaagden in het belang der justitie; het opmaken van psychiatrische rapporten en het voorlichten van den rechter is een belangrijk deel der werkzaamheden geworden. Wat betreft de abnormalen uit andere gevangenissen, deze worden eerst door den gevangenisarts onderzocht, die een Staat van Inlichtingen invult, welke staat naar Glodok wordt opgezonden. Wanneer de gegevens inderdaad wijzen in de richting van een psychische afwijking, krijgt de betrokken gevangenis bericht, dat de abnormale kan worden opgezonden. In de Staat van Inlichtingen moeten o.m. volgende vragen worden beantwoord:

1. Hoe lang doet de gevangene reeds vreemd?
2. Hoe is zijn stemming? (vroolijk, opgewekt, onverschillig, zwaarmoedig, sterk wisselend).
3. Hoe is zijn bewustzijnstoestand? (helder, suf, schemertoestand, mata gelap).
4. Hoe is zijn houding tegenover de omgeving? (stil, angstig, bang, agressief, stereotiepe houding, zeer bewegelijk, theatraal, brutaal, uitdagend, dom, idioot, simulatie).
5. Hoe is zijn aard? (prikkelbaar, leugenachtig, implusief, harts-

tochtelijk, droomerig, fanatiek, meegaand, twistziek, achterdochtig, zelfbewust, eenzelvig, vreemd, onbegrijpelijk).

6. Heeft hij abnormale gewoonten? (neiging tot zelfmoord, brandstichting, stelen, vraatzucht, eten van voorwerpen, vernielzucht, onanie, homosexualiteit, zeer vuil, dierenmishandeling).
7. Hoe doet hij zijn werk? (lui, ijverig, minutieus, onverschillig, met ambitie, slordig).
8. Heeft hij hallucinaties of waanideeën? (gezichtshallucinaties, gehoorshallucinaties, grootheidswaan, zondewaan).

Elke patiënt wordt volledig lichamelijk en psychiatrisch onderzocht, zoo noodig worden informaties bij de politie, justitie en reclasseeringsvereenigingen ingewonnen. Wat het anthropologisch onderzoek betreft, dit is lang niet zoo uitgebreid als in het Instituut van Dr. VERVAECK te Brussel te doen gebruikelijk is, wij volstaan hier met het korte schema van KRETSCHMER, welke typologie ook in Europa, o.a. in het Instituut te Moskou, veel wordt toegepast. Ik druk dit schema hierbij af.

Constitutieschema volgens KRETSCHMER.

CONSTITUTIESCHEMA volgens KRETSCHMER.

Naam:
Datum van onderzoek:
Onderzoeker:
DIAGNOSE:

Ouderdom:
Ras:
Misdrijf:

I. Maten.

SCHEDEL. Omvang horizontaal:
Sagittale middellijn:
Frontale middellijn:
Verticale middellijn:
Gezichtshoogte:
Gezichtsbreedte:
Neuslengte:

LENGTE: GEWICHT:
OMVANG
Borst: Onderarm 1:
Buik: Hand 1:
Heupen: Kuit 1:
LENGTE
Beenen: Armen:
BREEDTE
Schouder: Bekken:

II. Gezicht en Schedel.

VORM VAN HET HOOFD:
PROFIEL:
GEZICHTSOMTREK FRONTAAL:

HOOGTEPROPORTIE:
NEUS:
BESCHRIJVING:

III. Lichaamsbouw.

BEENDEREN:
MUSKULATUUR:
VET:
HALS:
SCHOUDERGORDEL:
BORSTKAS:

BUIK:
BEKKEN:
EXTREMITEITEN:
HANDEN EN VOETEN:
BESCHRIJVING:

IV. Beharing.

HOOFDHAAR:
WENKBRAUWEN:
BAARD:
GENITALIA:
OKSEL:

HUID- EN VAATTOESTAND:
ROMP:
ARMEN:
BEENEN:
BESCHRIJVING:

V. Klieren.

SCHILDKLIER:
BORSTKLIER:

TESTIKEL:
GENITALIA:
SEXUEELE ANOMALIE:

VI. Data.

BEGIN DER GEESTESSTOORNIS:
BEGIN DER PUBERTEIT:
BEGIN DER INVOLUTIE:

BEGIN DER VERVETTING:
BEGIN DER VERMAGERING:
ZIEKTEN:

Tot slot nog eenige cijfers.

Aan het begin van 1932 is het aantal opgenomen psychopathen 210, waaronder 6 preventieven en 204 veroordeelden.

Ingedeeld naar het ras, zijn van genoemde 210 psychopathen 184 Inheemschen, 22 Vreemde Oosterlingen en 4 Europeanen. Rangschikken wij ze volgens de leeftijdsklassen dan krijgen wij het volgende staatje.

Leeftijdsklasse	Aantal patiënten
van 15 tot 20 jaar	17
van 21 tot 25 jaar	45
van 26 tot 30 jaar	61
van 31 tot 35 jaar	42
van 36 tot 40 jaar	20
van 41 tot 45 jaar	6
van 46 tot 50 jaar	7
ouder dan 50 jaar	12

Wat de gepleegde delicten betreft, deze bestaan uit:

moord	41	maal
poging tot moord	5	,,
kindermoord	1	,,
diefstal met moord	2	,,
doodslag	24	,,
poging tot doodslag	4	,,
mishandeling tot moord	28	,,
mishandeling	30	,,
verwonding	1	,,
verkrachting	20	,,
meineed	1	,,
oplichting	1	,,
rampok	5	,,
diefstal	29	,,
brandstichting	2	,,
heling	1	,,
preventief	6	,,
opstand	9	,,

Wat de clinische diagnose betreft, vindt men de volgende ziektebeelden.

Overzicht der ziektegevallen.

imbecielen	8
debielen	8
nerveuse psychopathen	16
prikkelbaren	21
instabielen	3
impulsieven	5
perversen	18
querulanten	2
schizoieden	19
hysterici	6
antisocialen	1
mengtypen	44
gevangenispsychosen	7
dementia praecox	18
manisch syndroom	2
melancholisch syndroom	10
seniele psychose	7
encephalitische natoestanden	3
epilepsie	8
doofstom	2
opiumzucht	1

Een uitvoerig overzicht van de gevallen van gevangenispsychose en dementia praecox vindt men beschreven in het Geneeskundig Tijdschrift voor Ned.-Indië (Deel 72 pag. 926, pag. 1372), zoodat ik den belangstellenden lezer slechts daarheen hoef te verwijzen. Zooals men ziet beschikken wij over een vrij groot en interessant materiaal, dat op wetenschappelijke bewerking wacht. Een samenwerking tusschen arts en jurist, tusschen psychiater en criminoloog, is voor dit laatste onontbeerlijk. Met dankbaarheid kunnen wij hier gewagen van de groote hulp en samenwerking die wij steeds mochten ondervinden van den Bataviaaschen hoogleeraar in de psychiatrie, prof. VAN WULFFTEN PALTHE.

Zeer zeker staan wij met de verzorging der crimineele psychopathen hier te lande nog heel in het begin. Er is „een spaarzaam begin", zooals prof. SCHEPPER in de afgeloopen anthropologische week het uitdrukte, doch..... *een begin*. De ongunst der tijden

behoedt ons van het bouwen van luchtkasteelen voor de toekomst. Moge bovenstaand overzicht er toe bijdragen de belangstelling van autoriteiten, vakmenschen en publiek te wekken voor het belangrijke probleem der psychopathen en hunne verzorging.

Naschrift. In een volgend opstel zal nader worden ingegaan op de sociale beteekenis der inheemsche psychopathen.

Het eerste jaar der Jachtordonnantie 1931 c.a.

door

F. J. Appelman.

Inleiding.

Het schijnt niet van belang ontbloot, om thans, nu de jachtordonnantie 1931 c.a. een jaar gewerkt heeft, eens na te gaan, of en zoo ja in hoeverre deze nieuwe ordonnantie bereids een goeden invloed op de faunabescherming in deze landen gehad heeft, waarbij tevens, zoo overigens mogelijk, te onderzoeken ware, waar de grootste moeilijkheden schuilen en of, en zoo ja op welke wijze, die moeilijkheden geheel of gedeeltelijk uit den weg geruimd zouden kunnen worden, zonder wijziging in de bestaande wetgeving op dit gebied, te brengen.

Zulk een onderzoek dient een zoo groot mogelijk gebied te omvatten en gezien de korte termijn, waarop het betrekking heeft en de slechts betrekkelijke waarde welke dientengevolge aan de resultaten van zulk een onderzoek mogen worden toegekend, zoo eenvoudig mogelijk gehouden te worden.

Dies werd door samensteller dezes een enquête ingesteld, waarbij aan een aantal beheerders van groote boschdistricten en houtvesterijen, zooveel mogelijk over geheel Java verdeeld, een vragenlijst werd aangeboden, met het verzoek deze vragen, voor zoover zulks in hun vermogen was, wel te willen beantwoorden. Aan dit verzoek werd op zeer vlotte wijze voldaan en het is hier de plaats den heeren, die schrijver dezes de gevraagde inlichtingen verstrekten, daarvoor nogmaals dank te zeggen.

Aldus werden inlichtingen ontvangen van de beheerders der boschdistricten Bantam — West-Preanger — Noord-Bandoeng — Pekalongan — Kedoe en Bondowoso en van de houtvesterijen Poerwodadi en Saradan, waarbij nog schrijvers eigen ressort, het boschdistrict Cheribon — Tasikmalaja gevoegd dient te worden,

zoodat de enquête inderdaad op een groot gedeelte van Java betrekking heeft.

Thans moge hieronder een behandeling der gestelde vragen volgen, hier en daar aangevuld door een kort commentaar.

Vraag 1.

a. Bespeurde U een grootere activiteit t.a.v. de naleving der Jachtordonnantie bij B. B.-ambtenaren en politie?

b. Zijn de Algemeene- en de Veldpolitie op de hoogte van de nieuwe Jachtordonnantie?

c. Zijn de Inlandsche B. B.-ambtenaren t.z. behoorlijk geïnstrueerd en verleenen zij veel medewerking?

Het antwoord op vraag 1*a* luidde in 3 gevallen bevestigend, in 4 gevallen ontkenned. Dezerzijds kon worden nagegaan, dat, in de gunstige gevallen, het resultaat in 2 gevallen te danken was aan het feit, dat een zeer gunstige invloed uitging van Residenten, die zich buitengewoon voor de onderhavige materie interesseerden.

Vraag 1b werd slechts in 2 gevallen bevestigend beantwoord; de overige antwoorden waren òf ontkennend òf zeer gereserveerd.

Vraag 1c werd slechts in één geval bevestigend beantwoord; de overige antwoorden luidden ontkennend, zij het dan ook, dat in den regel aangeteekend werd, dat deze groep van ambtenaren voldoende medewerking verleende, indien daarop constant en met kracht werd aangedrongen.

Hieruit zou men dus mogen afleiden:

a. dat men, zooals trouwens wel te verwachten was, i.z. de betoonde activiteit t.a.v. de naleving der Jachtordonnantie c.a. bijzonder afhankelijk is, van de meerdere of mindere interesse welke de Residenten voor deze materie hebben;

b. dat de instructie der politie t.z. in het algemeen nog veel te wenschen overlaat;

c. dat men van de hulp der Inlandsche bestuursambtenaren, van wien men in het algemeen kan zeggen, dat hun de faunabescherming „niet ligt" en die in deze heele geschiedenis een „prentah" en niets anders zien, alleen iets verwachten kan, indien t.z. bij voortduring druk op hen wordt uitgeoefend.

Vraag 2.

Werd in Uw boschdistrict (houtvesterij) veel gestroopt:

a. door Europeanen,

b. door Inlanders,
c. door vreemde Oosterlingen,
d. op welk wild voornamelijk?

Uit de binnengekomen antwoorden bleek:

a. dat in den regel betrekkelijk weinig door Europeanen en Vreemde Oosterlingen gestroopt werd;
b. dat daarentegen zeer veel door Inlanders gestroopt werd;
d. dat in één boschdistrict speciaal badaks en bantengs in de overige boschdistricten hoofdzakelijk herten, kidangs (mentjeks) en vogels het doel dezer strooperijen waren.

Hieruit resulteert, dat, in tegenstelling met de algemeene aanname, dat het meest onwettig gejaagd wordt op schadelijk wild, juist het kostbare, en met spoedige uitroeiïng bedreigde grove wild, het meest door de stroopers nagezet wordt.

Intusschen gebiedt de billijkheid, dat men, bij de beschouwing van dit vraagstuk, ook de getalsterkte in aanmerking moet nemen en het is zeer de vraag of in dat geval de Europeanen (en Vreemde Oosterlingen) wel zoo gunstig tegenover de Inlanders zouden afsteken. Bovendien moet men den meer ontwikkelden Europeanen het begaan van een jachtdelict veel zwaarder aanrekenen, dan den van deze heele zaak niets begrijpenden, eenvoudigen desaman.

Vraag 3.

a. Werden bij de berechting van jachtovertredingen door de Landrechters zware straffen opgelegd?
b. Werden de voorwerpen, waarmede de overtredingen gepleegd werden, in beslag genomen?

Vraag 3a werd in 5 gevallen bevestigend, in 3 gevallen ontkennend beantwoord.

Op *vraag 3b* luidde het antwoord 3 maal „ja" en 3 maal „soms".

Zooals wellicht bekend zal zijn, werden, volgens de dagbladberichten, enkele malen zeer zware straffen opgelegd, o.a. in het Bantamsche (stroopen van badaks) en in het Malangsche (stroopen op herten in een natuurmonument).

Kan dus geconstateerd worden, dat in verscheidene gevallen uit de strafmaat bleek, dat ook de rechters meer aandacht zijn gaan besteden aan deze tot voor korten tijd in den regel als niet zoo ernstig beschouwde „misdrijven", zoo blijkt toch tevens, dat er,

ondanks de bekende aanschrijving door den Procureur-Generaal, altijd nog Landrechters zijn, die de ernst der onderhavige overtredingen niet inzien, c.q. in dezen te veel lankmoedigheid betoonen. Dit nu moet ten zeerste betreurd worden, aangezien de constructie der Jachtwetgeving hier te lande, nog dermate ongelukkig is, dat, mede in verband met de zeer ongunstige mentaliteit, door alle bevolkingsgroepen op dit gebied betoond, alleen bij een zware straftoebedeeling, nog een eenigermate gunstige uitwerking dezer jachtwetgeving op het behoud der wilde fauna, verwacht kan worden.

Toegegeven wordt, dat deze materie der Inlandsche bevolking in het geheel niet — en den overigen bevolkingsgroepen hier te lande slechts matig, „ligt" en dat de overgroote meerderheid er niet het minste begrip van heeft, noch iets voor faunabescherming voelt, zoodat, en deze mentaliteit treft men zelfs aan bij ontwikkelde en overigens zeer behoorlijke menschen, het meerendeel in het stroopen nog altijd een misdrijf van een lagere orde, d.w.z. een onbelangrijke, gemakkelijk te vergoelijken overtreding ziet.

Dit neemt echter niet weg, dat, indien nu eenmaal door de Overheid wetten ter bescherming der wilde fauna zijn gemaakt, aan die wetten dan ook strikt de hand moet worden gehouden. Latere geslachten zullen ons daarvoor ongetwijfeld dankbaar zijn.

Vraag 4.

Beginnen de (onontwikkelde) desabewoners al eenig besef te krijgen van hetgeen wèl en hetgeen niet geoorloofd is t.a.v. de wilde fauna?

Zooals te verwachten was, werd deze vraag in alle gevallen met een zeer positief „neen" beantwoord en hiermede zijn wij gekomen aan de grootste en schier onoverkomelijke moeilijkheid, waartegen de natuurbeschermers hier te lande te vechten hebben.

De doorsnee-Inlander toch, die sinds eeuwen gewend is, elk (al is het ook slechts met de nagel) grijpbaar wezen, te pakken en te benutten, hetzij voor de consumptie, hetzij voor verfraaiïng — obat als anderszins, of desnoods voor het kortstondige genoegen van het doodmaken of doodmartelen (kinderlijk sadistische bevrediging), begrijpt van onze heele faunabescherming titel noch jota, en ziet er in den regel alleen een der vele voor hem onbegrijpelijke, hinderlijke prentah's van de Kompenie in. Wij schrijven „in den

regel", aangezien er één uitzondering gemaakt kan worden. Vele ouderen van dagen toch, herinneren zich nog den tijd der „Regentenjachten". In dien tijd toch behoorde in groote gebieden op Java (en mogelijk ook elders), het jachtrecht op edel wild (bantengs — herten — soms ook kidangs) uitsluitend aan de Regenten, en was in die gebieden het jagen voor den gewonen Inlander absoluut „taboe".

Ongetwijfeld was die toestand voor de faunabescherming gunstiger dan de tegenwoordige, zooals trouwens het (voort)bestaan van bepaalde feudale constructie's, en zeer speciaal op jachtgebied, feitelijk als een conditio sine qua non, voor een goede wildbescherming beschouwd moet worden (men vergelijke bijv. de gunstige wildstand in Engeland en in Duitschland (voor den oorlog), met de hopelooze wildstand in het sinds langen tijd uiterst democratisch geregeerde Noorwegen).

Uit het voorgaande zou men dus mogen afleiden, dat dit uiterst moeilijke vraagstuk op drie wijzen dient te worden aangepakt en wel:

a. passief: door ontwikkeling der bevolking ten platte lande. Dit is weliswaar de moeilijkste en vooral de langste weg (waarbij zware eischen aan het onderwijs gesteld worden), doch het is waarschijnlijk tevens de eenige weg, die tot het einddoel voert.

Intusschen dienen, in afwachting van de resultaten, welke dit uiterst langzaam werkende systeem zal afwerpen, maatregelen getroffen te worden, om de dreigende onmiddellijke uitroeiïng der wilde fauna door de Inlanders zooveel mogelijk tegen te gaan en zulks kan momenteel niet anders dan:

b. door steeds maar door de belangstelling der Inlandsche grooten (Regenten) voor dit vraagstuk levendig te houden. Nog altijd is de macht der Regenten groot, vooral buiten de groote steden en het is schrijvers vaste overtuiging, dat de Regenten op dit gebied een moeilijk te overschatten invloed ten goede (en dus helaas ook ten kwade) kunnen uitoefenen;

c. door, door middel van de straftoebedeeling bij overtredingen, te toonen, dat het de Overheid ernst is met de onvoorwaardelijke opvolging der jachtwetten c.s.

Vraag 5.

Zijn (waren) de bosschen in Uwe beheerseenheid opengesteld voor de jacht en zoo ja:

a. op welk wild?

b. onder beperkende bepalingen?

c. Volgden (volgen) de Residenten Uwe adviezen op t.a.v. het al dan niet openstellen Uwer bosschen voor de jacht?

Uit de beantwoording dezer vragen bleek:

a. dat, behoudens één uitzondering, de bosschen in den regel geheel (in één geval gedeeltelijk), waren opengesteld voor de jacht op schadelijk wild. In het ééne geval, waarin de bosschen geheel voor de jacht gesloten waren, werd nochtans het moro van wilde zwijnen (= vangen met behulp van paggers), zij het slechts onder toezicht, onmiddellijk toegestaan, zoodra bleek, dat deze dieren, door massaal optreden, last opleverden aan de locale bevolking.

Overigens was de jacht op schadelijk wild in de in stand te houden bosschen, steeds gebonden aan bepaalde voorwaarden, zooals de verplichting tot voorafgaande waarschuwing van het personeel, het verbod van branden e.d. bepalingen.

Uit de antwoorden ontvangen n.a.v. de laatste vraag (5c) mocht het verheugende feit afgeleid worden, dat de samenwerking tusschen de Boschbeheerders en de Residenten, op dit gebied niets te wenschen overliet.

Van bepaalde zijde werd en wordt nog steeds, veel kritiek uitgeoefend op het, t.a.v. de toelaatbaarheid van de jacht in 's lands bosschen, door de Boschbeheeders, in den regel ingenomen standpunt. Met name acht men de Boschbeheerders op dit gebied te conservatief en is men van meening, dat zij den weidelijken jagers te veel moeilijkheden in den weg leggen. Naar onze meening echter vergeten deze „mopperaars" (als wij hen zoo eens noemen mogen), dat de Boschbeheerders hun „zuinige" houding, niet aannemen uit een soort machtswellust, doch uitsluitend omdat zij er toe gedwongen worden en waarschijnlijk zouden de weidelijke jagers onder de mopperaars, de geste der Boschbeheerders met heel wat meer sympathie beschouwen, indien zij het navolgende eens goed zouden willen overdenken:

a. De Boschbeheerders weten in den regel beter dan wie ook,

hoe intreurig het hier op Java met den groven wildstand gesteld is.

b. Er bestaat hier te lande helaas geen systeem van jachtverpachting.

c. De t.z. bestaande „bepalingen" zijn zoodanig gesteld, dat men òf zijn bosschen voor Jan en alleman open moet stellen, òf dezelve geheel voor de jacht gesloten moet houden. M.a.w. het is den Boschbeheerders niet mogelijk gemaakt, enkele weidelijke jagers in hunne bosschen toe te laten en de rest te weren.

Bedenkt men nu, dat er op Java wellicht honderd duizend of meer „jagers" zijn (het juiste aantal geregistreerde jachtvuurwapens is ons helaas niet bekend, maar wel weten wij dat dit aantal ontstellend groot is) en dat men hier op de 100 jagers, misschien met veel moeite 1 *weidelijken* jager zal aantreffen, dan zal het toch een kind wel duidelijk zijn, dat de wildstand op Java binnen enkele jaren, wat het grove wild betreft, *volkomen* vernietigd zou zijn, indien men ook 's Lands bosschen, zijnde de laatste schuilplaatsen van het overal opgejaagde wild, maar vlot voor de jacht ging openstellen.

Van dit standpunt bezien, zou schrijver dezes gaarne willen opmerken, dat de Boschbeheerders recht hebben op de volle sympathie van elken weidelijken jager, aangezien deze immers tevens een „Wildheger" behoort te zijn.

Vraag 6.

a. Werd behoorlijk toezicht uitgeoefend op de beruchte vogeltjespasars en op den handel in huiden (opkoop van schubdierhuiden door Chineezen)?

b. Werden veel dieren aangevoerd, waarvan de vangst verboden is?

Deze vragen werden in den regel ontwijkend of niet beantwoord, hetgeen begrijpelijk is, aangezien slechts enkele der geraadpleegde Boschbeheerders een standplaats hebben, waar een eenigszins belangrijke handel op dit gebied gevestigd is.

De Boschbeheerder van het boschdistrict Kedoe meldde, dat op de vogeltjespasar in Magelang, toezicht gehouden werd door een Opzichter van de Dierenbescherming.

Schrijver dezes constateerde in 1931 een belangrijke handel in

schubdierhuiden te Garoet en Tasikmalaja; de schubdieren (Manis Javanica), waarvan de vangst krachtens de Dierenbeschermingsordonnantie verboden is, werden in grooten getale tegen den prijs van 10 à 15 cent, aan de Chineesche opkoopers aangeboden. Deze wisten niet, evenmin trouwens als de verkoopers, dat zulk verboden was. Nadat echter een en ander aan het B. B. gemeld was (de politie liep maandenlang langs de toko's waar deze huiden in grooten getale tegen de muren gespijkerd hingen, zonder iets te doen), werden alle huiden onmiddellijk in beslag genomen, terwijl de handelaren een waarschuwing kregen.

Owa's (antropoïde apen), worden nog steeds gevangen en verhandeld, zelfs, zooals schrijver dezes bekend is, met medeweten van districtshoofden.

Zoo mag men, n. o. m., gerust aannemen, dat zich in tallooze steden en desa's opkoopers van schubdierhuiden ophouden, die hun bedrijf, vaak te goeder trouw, uitoefenen. Het lijkt dus niet overbodig, hierop te dezer plaatse, nog eens de aandacht te vestigen.

Vraag 7.

Werden bij U veel *bijzondere* vergunningen buiten den jachttijd afgegeven (bijv. aan Ondernemingen). Zoo ja:

a. voor welke diersoorten?

b. gelimiteerd?

c. werd hiervoor een jachtgeld geëischt?

De antwoorden hierop luidden alle ontkennend.

In schrijvers eigen boschdistrict (en ook in het boschdistrict Garoet) werden zulke vergunningen, zij het ook gelimiteerd en onder strenge bepalingen wel afgegeven, en wel voor de jacht op bantengs, in geval van ernstige beschadiging toegebracht aan rubberondernemingen. Bij de beoordeeling van zulke gevallen, dient men rekening te houden, met de navolgende factoren:

a. Het is in den regel niet aanbevelingswaardig, ondernemingen de gelegenheid te ontnemen, zich tegen schade, door wild gedierte veroorzaakt, te verweren. Dit zou oeconomisch onjuist zijn en bovendien zou men de publieke opinie (vooral van de zeer groote, overheerschende groep der niet-deskundigen) tegen zich krijgen, wat altijd een gevaarlijke factor in den strijd der natuurbeschermers vormt.

Hiertegenover staat echter dat:

b. Het personeel op afgelegen ondernemingen, dat toch al veel van 's werelds genoegens moet missen, maar al te graag, ook buiten den jachttijd, de jacht beoefent. Dit nu is zeer begrijpelijk, doch aan den anderen kant fnuikend voor den wildstand. Deze, het moge nogmaals uitdrukkelijk erkend worden, zeer *begrijpelijke* mentaliteit, heeft echter ten gevolge, dat men de zaken (i.c. de wildschade) meestal (niet altijd), veel ernstiger voorstelt, dan zij zijn, en dat men à priori, de efficiëntie van andere maatregelen welke, met uitzondering van het dooden van het wild, getroffen zouden kunnen worden, ontkent.

Daarbij wordt de zaak den laatsten tijd nog uitermate vertroebeld doordat ook hier een gretig gebruik gemaakt wordt, van het malaisemotief, om botweg te beweren, dat het treffen van andere maatregelen (ompaggering — bewaking etc.), niet meer door de betrokken ondernemingen bekostigd zou kunnen worden.

De adviseurs zijn, in zulke omstandigheden, om politieke redenen, wel eens gedwongen, dergelijke verzoeken gunstig te beadviseeren, omdat het publiek onmiddellijk met zijn kritiek klaar staat (liefst door middel van Volksraadleden), en schande roept, over de kortzichtigheid der ambtenaren, die het nota bene oeconomisch hoogst nuttige instellingen, als cultuurondernemingen, onmogelijk, of althans buitengewoon moeilijk zouden maken, hun aanplant tegen vraat c.q. vernietiging door wild gedierte, te beschermen.

Deze verontwaardigde lawaaimakers (die er helaas nog steeds in slagen verscheidene nuchterdenkende, bekwame menschen door hun geschreeuw te beangstigen), weten niet, of vertellen er althans nimmer bij:

a. dat Administrateurs en employé's niet-jagers toegeven, dat de schade vaak in erge mate overdreven wordt,

b. dat deze groep van insiders de efficiëntie van andere bestrijdingsmiddelen en de mogelijkheid (ook in finantieel opzicht) van de toepassing derzelve, volmondig erkent.

Op dit gebied kan men dan ook eigenaardige toestanden constateeren. Zoo is het schrijver dezes bekend, dat een Administra-

teur van een rubberland aan de Zuidkust (het geval speelde zich reeds eenige jaren geleden af), die voor zichzelf jaar in jaar uit een „bijzondere" jachtvergunning op bantengs wist te verkrijgen, om de door hem beheerde onderneming te „beschermen", bonafide, van een voor den bantengjacht geldige vergunning voorziene jagers, zelfs in den open jachttijd den toegang tot zijn onderneming weigerde, aangezien hij alle, die onderneming zoo ernstig bedreigende bantengs, voor zichzelf wenschte te reserveeren.

In andere, eveneens aan schrijvers dezes bekende gevallen, werden vergunningen van dezen aard geregeld gebruikt, om vriendjes uit de stad, gratis bantengs te laten schieten, en ook werd een geval geconstateerd (dit is nog niet zoo lang geleden), dat een, op jachtgebied niet al te scrupuleuze administrateur, een jaar lang jaagde krachtens een bijzondere vergunning, welke was afgegeven t.b.v. een onderneming, waar hij niets meer mede te maken had. Uit een en ander moge blijken, dat men met het afgeven van dit soort vergunningen niet voorzichtig genoeg kan zijn en het heeft ons dan ook ten zeerste verbaasd, dat de bevoegdheid tot afgifte van dit soort jachtacten, welke vroeger uitsluitend aan den Directeur van Landbouw was voorbehouden, in de nieuwe jachtordonnantie aan de Assistent-Residenten is gedelegeerd geworden, hetgeen als een soort record-sprong in de overdracht van bepaalde bevoegdheden beschouwd kan worden, ook al neemt men in aanmerking, dat in zulke gevallen het advies van de Jachtcommissie moet worden ingewonnen.

T.a.v. de verplichting tot betaling van een jachtgeld, ook in de gevallen waarvan hier sprake is, hoort men nog al eens verschillende meeningen verkondigen. Naar schrijvers oordeel, dient ook voor deze bijzondere vergunningen een jachtgeld geheven te worden, met uitzondering van slechts één geval, namelijk indien ontheffing verleend wordt, van het bepaalde in de betrekkelijke ordonnantie's door den Gouverneur-Generaal (art. 5 der Dierenbeschermingsordonnantie en artikel 10 der Jachtordonnantie).

Meenen wij in het voorgaande voldaan te hebben aan de ons gestelde taak, n.l. een globale indruk te geven van de werking der Jachtordonnantie c.a. gedurende het eerste jaar na de inwerkingtreding, zoo kwam het ons gewenscht voor, aan dit kleine artikeltje nog een kleine uitwijding vast te knoopen, betreffende den

wildstand op Java. Al te veel toch hoort men, zij het ook in den regel door volmaakt ondeskundigen, de meening verkondigen, als zou het met den wilstand nog niet zoo erg slecht gesteld zijn en het gevaar voor uitroeiïng c.q. volkomen degeneratie van verschillende soorten wild, niet zóó groot zijn, dat men zich daar ernstig ongerust over behoeft te maken. Uiteraard zijn het hoofdzakelijk aasjagers en sommige schrijftafelgeleerden, welke trachten een dergelijke meening ingang te doen vinden, maar toch treft men dit (verkeerde) inzicht, helaas ook wel aan, bij overigens welmeenende personen, aan wier oordeel in het algemeen, zij het ook niet bepaald op dit gebied, veel waarde moet worden toegekend.

Daarom hebben wij, in de, in den aanvang van dit artikeltje genoemde enquête, tevens een vraag opgenomen, ten doel hebbende een, zij het ook uiterst globaal inzicht, omtrent het voorkomen van een aantal min of meer willekeurig gekozen dieren te verkrijgen.

Om alle misverstand buiten te sluiten, worde er hier nog eens nadrukkelijk op gewezen, dat wij slechts om *globale* gegevens gevraagd hebben, wel wetende, dat men van een ieder, die zich niet constant en zeer intensief voor deze gelegenheid interesseert, geen min of meer gedetailleerde en nauwkeurige cijfers mag verwachten, betreffende een vraagstuk, dat bijzonder veel van de werkkracht en de voortdurende aandacht vraagt, van een iegelijk, die zich eenigszins behoorlijk t.z. zou willen oriënteeren.

Om practisch-technische redenen, hebben wij dan ook onmiddellijk afgezien, van een zoodanige behandeling dezer aangelegenheid, waarbij (zooals zulks feitelijk behoort), een min of meer nauwkeurige opgave van het aantal stuks wild per bepaalde vlakte eenheid gevraagd wordt en hebben wij ons verzoek om inlichtingen beperkt, tot een opgave in den navolgenden vorm:

weinig = zelden waargenomen; weinig van gehoord

veel = vaak op tournée gezien, vaak van jagers overgehoord en enkele varianten daarop.

De resultaten van deze enquête nu, mogen uit het navolgend overzichtje blijken.

Globaal overzicht betreffende het voorkomen van enkele diersoorten op Java

Gebieden waarop de opgaven betrekking hebben; nl. de boschdistricten, c.q. houtvesterijen.

	Bantam	West-Priangan	Noord-Bandoeng	Cheribon-Tasikmalaja	Garoet	Pekalongan	Kedoe	Bondowoso	Poerwodadi	Saradan
Bantengs	alleen in Oedjoeng koelon	veel	weinig (buiten de Tegalwaroe landen)	weinig	weinig pl. veel	geene	geene	weinig (50-100)	geene	geene
Herten	pl. veel	veel	weinig	weinig	weinig pl. veel	enkele	geene	weinig behalve op de Yang	geene	geene
Kidangs	pl. veel	veel	zeer weinig	weinig	matig	matig	weinig	weinig behalve op de Yang	weinig	vrij veel
Dwergherten	pl. veel	?	zeer weinig	weinig pl. veel	?	?	pl. veel	?	geene	weinig
Adjags	weinig	weinig	weinig	enkele	?	weinig	? geene	veel	sporadisch	weinig
Koningstijgers	aleen in Z. W. Bantam	weinig	enkele	sporadisch	enkele	geene	geene	weinig	geene	geen
Panters	weinig	veel	vrij veel	matig	vrij veel	weinig	weinig	vrij veel	enke'e	vrij veel
Boschkippen	veel	veel	weinig	veel	veel	weinig	veel	veel	veel	vrij veel
Pauwen	?	weinig	weinig	weinig	weinig	weinig	? geene	weinig	weinig	veel
Owa's	weinig	veel	weinig	op enkele plaatsen	vrij veel	weinig	? geene	?	geene	geene
Wilde varkens	zeer veel	zeer veel	veel	zeer veel	veel	veel	pl. veel	matig	veel	vrij veel

Naar den stand van het z.g. *schadelijke* wild en der owa's (gibbons) hebben wij alleen curiositeitshalve geïnformeerd. Immers was het reeds met vrij groote zekerheid bekend, dat de koningstijgers op het punt staan te verdwijnen (behalve in Oedjoengkoelon), dat de panter zich vrij goed, zelfs in dichtbevolkte streeken weet te handhaven en dat wilde varkens nog bijna overal in vrij groote aantallen voorkomen, terwijl de wilde honden, zich, althans in grooten getale, slechts in speciale gebieden (bijv. op de Yang), ophouden.

Met het grove wild echter is het treurig gesteld en moge het bijv. verklaarbaar zijn, dat de bantengs ten gevolge van de voortschrijdende ontginning der rimboe in een snel tempo gedoemd zijn uit de vrije wildbaan te verdwijnen, zoo is het moeilijk aan iets anders, dan aan roekelooze uitroeiïng toe te schrijven, dat de herten- en kidangstand in de meeste gevallen zoo uitermate slecht is. Immers veroorzaken deze dieren zelden belangrijke schade en daarom zou er niets op tegen en daarentegen alles vóór zijn, indien onze bosschen een rijke herten- en kidangstand zouden herbergen, terwijl het ook nog lang niet noodzakelijk schijnt, de laatste, buiten Oedjoengkoelon levende bantengs in een snel tempo op te ruimen.

Wie, als schrijver dezes, zou kunnen gadeslaan, hoe thans weer in streeken, die tot voor kort een rijke hertenstand herbergden, de laatste herten worden weggeknald, moet het wel zeer betreuren, dat de Provinciale Raad van West-Java bijv. er nog steeds niet in geslaagd is, de verordening tot stand te brengen, waarbij dezen laatsten der mohikanen eens een paar jaar rust gegund wordt. Dit moet te meer betreurd worden, waar in de Jachtordonnantie reeds de onvergeeflijke fout gemaakt is, de jacht op de steeds zeldzamer wordende herten niet te limiteeren, waardoor men thans weer het verkwikkelijke feit moet constateeren, dat vele jachtacte C-bezitters, dag en nacht achter de laatste herten aanzitten en zulks blijven doen, tot ze het laatste stuk omgelegd hebben.

Door sommige Inl. bestuursambtenaren, wien het, uit hoofde van hun werkkring buitengewoon gemakkelijk valt, zich steeds omtrent de verblijfplaatsen van het wild op de hoogte te laten houden, terwijl de jachttocht zelf als een tournée beschouwd kan worden, wordt op dit gebied zeer afdoend werk gepresteerd.

Wij willen het hier, ten einde niet al te uitvoerig te worden,

voorloopig bij laten. De aandachtige lezer moge den indruk ontvangen hebben, dat het op het gebied der faunabescherming, als bij zoo vele andere zaken, nog lang geen rozegeur en maneschijn is en dat wij er nog op geen stukken na zijn.

Wij kunnen slechts hopen, dat zich steeds meer personen voor deze aangelegenheid in gunstigen zin zullen gaan interesseeren en dat vooral zij, die door hun ambt en werkkring zoo veel goeds voor de natuurbescherming kunnen doen, ook werkelijk van de hun gegeven macht op dat gebied gebruik zullen maken.

Garoet, Augustus — September 1932.

De Werkloosheid in het eerste halfjaar 1932

door

Mr. A. G. Vreede.

I. *De voortgang der crisis.* Van de in de vroegere verslagen [1]) genoemde factoren — overproductie, de oorlogsschulden, de oneconomische herverdeeling van Europa, het verlaten door vele landen van den gouden standaard, het oprijzen van tolmuren, het wegzinken van het vertrouwen — accentueerde zich in het eerste halfjaar van 1932 speciaal de internationale strijd op handelsgebied: anti-dumpingmaatregelen, contingenteering, invoerverboden. Aldus zonk de wereld, steeds meer gebukt onder zich opstapelende schulden en onder de steeds nijpender werkloosheid, nog weder een eind dieper in het moeras der ontreddering. Steeds duidelijker bleek dat alleen internationale stappen redding kunnen brengen. Eerst in de maand Juni werd een eerste stap in die richting met voorloopig succes gedaan: de conferentie van Lausanne.

De prijzen der voor Indië belangrijkste export-producten zonken nog weder dieper:

Gemiddelde prijzen.	Rubber (stand. crêpe per ½ Kg.)	Suiker (superieur per 100 Kg.)	Koffie (Robusta per 100 Kg.)	Thee (BP BOP PS en OP per ½ Kg.)	Tin (omgerekende Singapore noteering per 100 Kg.)
October 1929	ƒ 0.50¼	ƒ 13.09	ƒ 82.37	ƒ 0.54	ƒ 230.10
Januari 1930	„ 0.39¼	„ 11.55	„ 69.22	„ 0.47½	„ 209.—
Januari 1931	„ 0.20½	„ 8.57½	„ 46.15	„ 0.45	„ 104.08½
Januari 1932	„ 0.11	„ 6.75	„ 38.25	„ 0.21	„ 117.40
Maart „	„ 0.08½	„ 6.46½	„ 35.61	„ 0.20	„ 110.32
Juni „	„ 0.07	„ 6.25	„ 38.86	„ 0.16½	„ 102.95

[1]) Zie laatstelijk „Koloniale Studien" April 1932.

Het spreekt wel van zelf dat daardoor ook de koersen der Indische fondsen laagterecords bereikten, welke nimmer voor mogelijk waren gehouden:

Gemiddelde koersen	Kon. Petr.	H.V. A.	Kol. Bank	N. I. H. Bank	Jav. Bank	Ned. H. Mij.
Juli 1929	391	651	233¼	163¼	303¼	173
Januari 1930	398	560½	217½	156¾	311¼	169
Januari 1931	291	349½	135¾	124¼	262½	142½
Januari 1932	119	176¾	56¾	58½	139	73½
Maart 1932	146	180	58	61	165½	77
Juni 1932	118	142	42	47	145¾	53¾

Trachtte men aanvankelijk door opvoering der productie — in het bijzonder in de rubber — de kostprijzen op de ondernemingen te drukken, als massaal verschijnsel versnelde dit de prijsdaling, totdat dientengevolge de bevolkingsrubbercultuur inkromp tot datgene, wat gezinsarbeid kon voortbrengen ter betaling van de belastingen en tot aankoop van voedsel. Later werd ook het noodige voedsel gemakkelijker gewonnen door eigen aanplant, terwijl mede steeds meer ondernemingen (115 in Juni) haar tap-areaal begonnen in te krimpen en velen (419 in Juni) ten slotte den tap geheel staakten. In Januari 1932 was daardoor 10% van het tapbare oppervlak van ondernemingen in Ned.-Indië buiten productie gesteld, in Februari 12%, Maart 13%, April 18%, Mei 24% en in Juni 27% [1]).

In de thee, waar de groote daling later inzette, werd de bevolkingsthee zwaar getroffen en is de plukvermindering op de ondernemingen eerst in haar aanvang.

In de suiker werd de maaltijd ingezet met 165 fabrieken tegen 178 fabrieken het vorige jaar en eene aanplant-vermindering van 200.187 op 166.456 H. A. In 1932 brachten 62 ondernemingen in het geheel geen aanplant in den grond, terwijl de arealen van sommige fabrieken werden samengevoegd. In 1933 zullen waarschijnlijk 77 fabrieken gesloten blijven. De oppervlakte van de fabrieken, die wel geplant hebben, is over de geheele linie aanzienlijk ingekrompen.

[1]) Economisch Weekblad 12 Augustus 1932.

Dit alles beteekent: voor de Inlandsche bevolking groote inkrimping van haar arbeidsgelegenheid, van haar grondhuren en van haar inkomsten uit te leveren materialen, geweldige daling van haar inkomsten uit loonen, een en ander ten deele gecompenseerd door zeer sterk gedaalde prijzen der levensmiddelen; voor de Europeesche employé's beteekent het massa-ontslagen en achteruitgang in salarissen, voor de vervoersmaatschappijen, de veemen, de Europeesche en de Inheemsche industrieën, die als hulpindustrieën fungeeren, achteruitgang in prijzen en omzet en somwijlen ondergang.

Aldus bracht het eerste halfjaar van 1932 al maar meer ontslagen, armoede, salarisverlagingen, al maar meer werkloosheid. De apathische afwachting op het laagst bereikte punt, waarvan in het vorig verslag melding werd gemaakt, is gevolgd door een nieuwe en verdere, hoogst ernstige inzinking.

II. *De omvang der werkloosheid.*

§ 1. *De Europeanen.* Het instrument om de werkloosheid te meten is in de eerste plaats de arbeidsbeurs. Hierbij doet zich echter in toenemende mate de factor der moedeloosheid gelden. De kans op plaatsingen is zoo gering geworden, de aanvragen van werkgevers zijn zoo in aantal verminderd, dat thans, juist toen de arbeidsbeurzen zich begonnen in te burgeren, het gevoelen begint te overheerschen dat het toch niets geeft zich te laten inschrijven. Daardoor dalen de cijfers der ingeschrevenen soms, waar men stijging zou verwachten. Waar men zich — onder de Europeanen althans — echter minder laat inschrijven in de hoop op promotie (terwijl men dus nog een betrekking heeft) en voorts vele steuncomité's voor uitkeering een inschrijving op de arbeidsbeurs eischen, zijn van de ingeschrevenen een grooter deel dan vroeger, wat wij plegen te noemen reëele werkloozen, d.z. dus zij die, zonder werk zijnde over geen andere bestaansmiddelen (pensioenen, eigen middelen of onderhoud van ouders e.d.g.) kunnen beschikken.

De totaal-cijfers der ingeschreven Europeanen zijn, mede in verband met het belangrijk toegenomen aantal arbeidsbeurzen, intusschen aanmerkelijk gestegen, die op de hoofdplaatsen daarentegen lang niet in die mate:

Per ulto	Aantal arb. beurzen	Totaal aantal ingeschr. Eur.	Batavia	Soerabaja	Bandoeng	Djokja	Malang	Semarang
Jan. 1930	6	1252	69	712	157	198	97	—
Jan. 1931	10	1822	258	866	224	281	91	—
Jan. 1932	15	1994	308	597	136	259	112	302
Juni 1932	16	3582	247	812	273	278	159	410

Bedroeg de stijging van het totaal-aantal ingeschreven werkzoekenden van Januari 1931 tot Januari 1932 slechts 178 of ruim 9%, in het eerste halfjaar 1932 liep dit aantal van 1994 op tot 2582, een toename van 588 ingeschrevenen of bijna 30% over een periode van zes maanden. Nemen wij daarbij in acht de reeds gereleveerde moedeloosheidsfactor in de groote steden en de omstandigheid dat een aanmerkelijk grooter deel der ingeschrevenen thans onder de categorie der „reëele werkloozen" vallen dan is dit gegeven een duidelijke indicatie voor den ernst van den werkloosheid onder de Europeanen.

Dank zij medewerking van de arbeidsbeurzen kon, evenals in de vorige halfjaarlijksche overzichten een opgave worden samengesteld, waaruit bleek hoeveel van den bij die arbeidsbeurzen als reëele werkloozen vallen aan te merken, hoeveel andere bestaansmiddelen hadden, hoeveel bij familie en kennissen inwoonden en hoevelen der ingeschrevenen in benarde financieele omstandigheden verkeerden.

De op die gegevens gebaseerde raming, waarbij geheel dezelfde methode werd gevolgd als in de vorige verslagen, geeft aan dat het aantal reëele werklooze Europeanen op 3590 moet worden aangenomen, waarvan er niet minder dan 1870 in benarde financieele omstandigheden verkeeren. Een vergelijking met de resultaten der vorige tellingen geeft het volgende beeld:

Plaats der arbeidsbeurzen	GERAAMDE							
	Reëele werkloozen ult.				Werkloozen in benarde omstandigheden ult.			
	Dec. '30	Juni '31	Dec. '31	Mei '32	Dec. '30	Juni '31	Dec. '31	Mei '32
Batavia	300	360	450	450	80	160	210	250
Bandoeng	200	220	200	250	80	80	120	150
Soerabaja	875	850	800	900	600	450	350	450
Djokja	150	250	200	260	80	140	110	150
Malang	125	150	220	220	80	75	85	90
Semarang	220	280	400	480	90	150	200	250
Cheribon	—	40	45	50	—	25	50	48
Madioen	—	75	60	75	—	15	20	35
Soekaboemi	—	25	30	40	—	5	10	25
Buitenzorg	—	25	40	40	—	15	15	25
Tegal	30	—	35	45	5	—	15	15
Pekalongan	—	—	30	30	5	—	10	10
Soerakarta	—	—	—	80	—	—	—	40
Garoet	—	—	—	10	—	—	—	—
Andere pl. op Java	310	300	300	340	65	120	145	172
Buitengew.	175	250	300	320	—	65	160	160
Totaal.....	2400	2825	3110	3590	1090	1300	1500	1870

Deze cijfers zouden veel grooter aantallen aanwijzen zonder den exodus van ontslagenen naar Nederland, een exodus welke een wijle zoodanigen omvang had dat in de lagere klassen der mailbooten gedurende enkele maanden vrijwel alle plaatsen lang vooruit waren besproken.

De percentages der werkloosheid hier te lande kan men op drie wijzen berekenen, n.l. door als basis te nemen A. de sterkte der geheele Europeesche bevolking volgens de volkstelling 1930 (245.000 Europeanen), B. het vóór de crisis op ± 40.000 becijferde aantal particuliere betrekkingen, C. het voor de crisis op ± 59.000 te stellen aantal particuliere + landsbetrekkingen, door Europeanen vervuld. Elk dezer cijfers is sedert teruggeloopen, zoodat feitelijk de percentages hooger zijn dan hieronder aangegeven:

Per ultimo.	Over de geheele Europeesche bevolking (mannen, vrouwen en kinderen) (245.000)	Over de vroeger te vervullen part. betrekkingen (40.000)	Over de vroeger te vervullen partculiere en Landsbetrekingen (59.000)
December 1930	1. %	6 %	4 %
Juni 1931	1.1 %	7 %	4,8 %
December 1931	1.27 %	7.8 %	5.3 %
Mei 1932	1.46 %	8.9 %	6 %

De ontslagen van employé's duurden in de verslagperiode over de geheele linie onverminderd voort. Ter Sumatra's Oostkust werd na de rubbercultuur nu ook de tabakscultuur ingekrompen, zoodat de exodus naar Europa aldaar eveneens aanhield. Ook in sommige deelen van Java werd tot een gedeeltelijke inkrimping van de tabakscultuur overgegaan. In de suikerindustrie, waarvan de groote inkrimping na den huidigen maaltijd valt, werden in de eerste helft van 1932 559 employé's ontslagen; in het tweede halfjaar zal die afvloeiïng nog belangrijker zijn.

De z.g.n. wachtgeldregelingen der verschillende concerns, en vrij algemeen door die in de suiker getroffen, droegen zeer bij om den slag der massa-ontslagen te verzachten; ook de pensionsregelingen werkten uiteraard daartoe mede.

Salariskortingen en verdere verslechteringen der arbeidsvoorwaarden waren aan de orde van den dag en gingen bij verschillende ondernemingen en zaken, welke in financieele moeilijkheden begonnen te verkeeren, de perken van het behoorlijke somwijlen te buiten. De Arbeidsinspectie trad in onderscheidene gevallen, en dikwijls met succes, op. De arbitraire salaris-verlagingen en ontslagen met dikwijls slechts minimale vergoedingen wekken stijgend verzet en ontstemming in de betrokken werknemerskringen.

§ 2. *De Inheemsche stadsbevolking.* De aantallen van ingeschreven Inheemsche werkzoekenden doen zien hoezeer het zoeken van werk toeneemt, zelfs als men het sterk vermeerderde aantal arbeidsbeurzen in aanmerking neemt.

Per ultimo	Aantal Arbeidsbeurzen.	Totaal aantal ingeschreven inheemschen.	Batavia	Soerabaja	Bandoeng	Djokja	Malang	Semarang
Jan. 1930	6	2.505	193	717	302	1041	110	—
Jan. 1931	10	3.224	600	790	352	1059	105	—
Jan. 1932	15	5.936	873	1346	327	1313	126	793
Juni 1932	16	7.394	1029	1779	349	1585	154	681

Het wordt daardoor dan ook allengs onmogelijk dat alle werkloozen door de zoo welbekende en ruim opgevatte Inlandsche gastvrijheid en bereidheid tot hulpbetoon worden opgevangen en onderhouden. Toch gaf een onderzoek naar de werkloosheid onder de Inheemsche hoofdwerkers, in deze verslagperiode door de Arbeidsinspectie gehouden in 9 der voornaamste steden op Java nog een gunstiger beeld dan verwacht werd. De grens werd getrokken bij de machineschrijvers; deze beroepsgroep en alles wat daarboven ligt vielen dus binnen het onderzoek. De adressen dezer werkloozen werden verzameld bij de arbeidsbeurzen, de Inlandsche bestuursambtenaren, de Steuncomité's, Inheemsche vereenigingen en tijdens het huisbezoek door volgehouden navragen.

	Aantal verzamelde adressen	Niet aangetroffen	Vertrokken	Bezocht	Weder werk gevonden	Zonder gezin	Met gezin	Steun, wachtgeld, pensioen	Door familie onderhouden	Nering of bezit	Bij steuncomité voorgebracht
Batavia	402	54	34	278	36	156	122	9	219	16	17
Bandoeng ...	246	40	46	149	11	84	65	3	111	29	5
Cheribon ...	62	—	23	39	—	7	32	9	23	13	2
Semarang ...	281	21	22	209	29	113	96	14	145	36	—
Djokja	253	38	40	122	53	34	88	37	83	27	—
Solo	224	9	62	143	10	53	90	12	97	33	3
Madioen	33	1	5	22	5	5	17	4	14	16	—
Soerabaja	192	40	7	138	7	27	111	12	71	72	23
Malang	45	5	17	16	7	4	12	—	12	6	9
Totaal.....	1738	208	256	1116	158	483	633	100	775	248	59

Het bleek dat 458 of 40% dezer werkloozen behoorden tot de groep van klerk of schrijver. Daarna komen de groepen van teekenaar (96) en opzichter (50) sterk naar voren.

De rapporten vermelden evenwel, dat velen dezer werkloozen abituriënten waren van scholen, dus eigenlijk beroepsloozen, die door de crisis nog geen werk hadden kunnen vinden en veelal bij hun ouders inwonen.

Bij het onderzoek werd tevens nagegaan, welk onderwijs deze werkloozen hadden genoten; ondervolgende tabel geeft daarvan een overzicht:

Plaats van onderzoek	Geen onderwijs genoten	Inlandsch onderwijs genoten	Diploma Inl. standaard of vervolg school	Onvolledig Westersch Lageronderwijs, geen diploma	Diploma West. L.O. (Kleinambtenaarsdiploma)	Diploma W. L. O. plus eenige jaren voortgezet alg. vormend of vakonderwijs	Mulo-diploma of H.B.S. 3-jr. cursus	Mulo-diploma of H.B.S. 3 plus eenige jaren voortgezet alg. vormend of vakonderwijs	Hoogere diploma's H.B.S.-5, A.M.S., OSVIA etc.	Totaal
West-Java.										
Batavia	—	1	100	53	77	40	7	—	—	278
Bandoeng	—	—	44	4	67	12	20	1	1	149
Cheribon	—	1	19	4	9	3	—	2	1	39
Midden-Java.										
Semarang	—	14	51	49	55	33	4	2	1	209
Djokja	—	7	47	15	17	28	5	—	3	122
Solo	1	3	58	18	31	25	4	3	—	143
Oost-Java.										
Madioen	—	5	12	1	1	3	—	—	—	22
Soerabaia	1	54	35	29	7	10	2	—	—	138
Malang	—	1	11	3	—	1	—	—	—	16
Totaal	2	86	277	176	264	155	42	8	6	1116

Hieruit blijkt, dat van de 1116 personen niet minder dan 803 of 50% slechts lager (Inlandsch of Westersch) onderwijs genoten. Door 155 personen of bijna 14% werd na de Eur. lagere school nog enkele jaren voortgezet algemeen vormend of vakonderwijs genoten, terwijl er slechts 44 een Mulo-diploma bezaten.

Wees dit onderzoek uit, dat in dit halfjaar onder de categorie der hoofdwerkers in de steden de getallen der werkloozen nog medevielen, niet over het hoofd mag worden gezien dat ook hier in steeds versnellend tempo de werkloosheid toeneemt ten gevolge van de inkrimping van bedrijven en kantoren.

Vandaar dan ook dat in deze periode zich de behoefte begon te doen gevoelen aan speciale organisaties tot steunverleening aan deze categorie. Overeenkomstig de Richtlijnen van het Centraal Comité voor steun aan werkloozen werd deze categorie door de meeste plaatselijke comité's geheel op dezelfde wijze gesteund als de Europeesche werkloozen; toen de gevallen toenamen rees de behoefte aan speciale Inheemsche werkcomité's. Deze aangelegenheid was het onderwerp van een circulaire van het Centraal Comité van begin Juni, waarbij voor de oprichting van zulke werkcomité's en hun plaats in de plaatselijke comité's de noodige aanwijzingen werden gegeven.

Naar den toestand onder de hand-arbeiders in de steden werden eveneens enkele, echter meer verspreide en incidenteele onderzoekingen door de arbeidsinspectie ingesteld.

Een hernieuwd onderzoek naar de werkloosheid der havenkoelies wees uit, dat de werkloosheid daar niet was toegenomen en het toerbeurtenstelsel — om beurten uitkomen en naar de desa terugkomen — door de werklieden nog werd volgehouden; ook van werkgeverszijde werd het rouleersysteem van ploegen met succes toegepast. Een onderzoek naar de gevolgen van de belangrijke personeelsinkrimping in de hoofdwerkplaatsen van de S. S. te Madioen, waar de sterkte tusschen November 1930 en Nov. 1931 met circa 500 man was verminderd, bracht aan het licht, dat van werkelijk moeilijke omstandigheden bij de ontslagenen geen sprake was: 29 waren overgeplaatst naar Soerabaja, 17 ontvangen wachtgeld; die in de stad waren gebleven waren op familieleden, die in betere omstandigheden verkeerden, teruggevallen, enkelen hadden werk gevonden, alle anderen waren naar de desa teruggekeerd.

Inderdaad is de „oedik" voor deze categorie van stedelijke arbeiders de toevlucht — daar is het leven goedkoop, daar leven hun familieleden, die in dagen van hooge stadsverdiensten daar indirect van mede profiteerden, daar liggen ook de gronden, waarin zij vroeger wellicht hun spaarpenningen hebben belegd. In de volgende paragraaf zal men echter zien dat de malaise op de plattelands bevolking begint te drukken.

§ 3. *Inheemschen buiten de stad.* Gelijk reeds in de vorige verslagen is opgemerkt is de omvang der werkloosheid onder de Inheemschen buiten de steden veeleer een probleem van algemeene, collectieve welvaartsachteruitgang dan van individueele werkloosheid.

In den Volksraad werd de toestand onder de Inheemsche bevolking door den afgetreden Regent van Bandoeng R. A. A. WIRANATAKOESOEMA als volgt geschilderd [1]): „Deze groep (de kleine tani) had vroeger nooit gebrek aan voedsel; zij kon haar belasting steeds prompt betalen en maakte goede prijzen voor padi of tweede gewassen dan wel, door voor korten tijd als koelie op ondernemingen te werken. Zooals de toestand thans is hebben deze menschen nauwelijks genoeg te eten omdat de opbrengst van de gronden stationair is. Men wordt gedwongen veel meer padi te verkoopen dan vroeger het geval was ter voldoening van de belastingen, de desalasten en hun schulden. Deze groep verarmt geheel, verliest zeer veel en alles, wat maar even verkoopbaar is verdwijnt in het pandhuis. De bezitsloozen werken bij landgenooten, op ondernemingen of in de steden. Maar het is duidelijk dat ook deze werkgelegenheden zeer zijn ingekrompen. Er is overvloed van arbeidsaanbod .....

„Bij de grootere landbouwers is de toestand eenigszins anders. Zij beschikken over een voldoende voedselvoorraad en weten vooral op de afgelegen plaatsen, geen raad met hun landbouwproducten. Zij beschikken nog over vroeger gespaarde penningen maar ook hun bezit slinkt."

De gelegenheid tot arbeiden, waarvan behalve de lieden zonder grondbezit ook de kleine tani's waar mogelijk gebruik plegen te maken is geweldig verminderd.

---

[1]) Hand. Volksr. Zitting 1932 Blz. 340.

Een concreet voorbeeld geeft dikwerf een duidelijker inzicht in wat deze vermindering van werkgelegenheid en verlaging der loonen voor de bevolking beteekent dan de generaliseerende groote cijfers. Hier volge daarom een vergelijkende opname van de Arbeidsinspectie.

Een bepaalde fabriek op Java van niet meer dan middelbare grootte had in de weekperiode 3 — 9 Januari 1931 in dienst 272 geschoolde Inheemsche arbeiders (toekangs), in de overeenkomstige week 2 — 8 Januari 1932 slechts 95. Aan deze werklieden werd met inbegrip van eenige chauffeurs (en van in 1931 een aantal van 18 en in 1932 van 19 gepensionneerden) betaald: ƒ 1638.— in 1931 en ƒ 697.60 in 1932. Het kantoorpersoneel van die fabriek liep terug van 15 personen in Januari 1931 tot 6 in 1932. De maandbetalingen spreken een nog duidelijker taal: Oct. 1929 ƒ 8300.—, Januari 1930 ƒ 5500.—, Januari 1931 ƒ 4800.—, Januari 1932 ƒ 2100.—. En dat is dan nog een fabriek, welke zoo gelukkig is te kunnen doorwerken.

Daarbij komen dan de dalingen der loonen, die enorme proporties hebben aangenomen. Tientallen millioenen komen aldus minder onder de bevolking. De prijzen der voedingsgewassen zijn weliswaar eveneens sterk gedaald, waardoor de levensstandaard dus zeer goedkoop is geworden, maar men moet werk kunnen vinden om de levensmiddelen te kunnen betalen en de belastingen moeten in geld worden opgebracht, terwijl het geld uit de desa in sterke mate is weggevloeid.

Deze vermindering van werkgelegenheid, inkrimping van verdiensten, vergeefs zoeken naar arbeid, vermeerdering van zorgen en armoede, wordt alom geconstateerd.

In het vorige verslag werd melding gemaakt van de bevindingen der Arbeidsinspectie, ten aanzien van de hoedenindustrie in het armoedige Tangerang. Berekend werd dat de achteruitgang in deze industrie in het jaar 1931 voor de bevolking een derving van inkomsten moet hebben beteekend van ƒ 225.000.—. Naar aanleiding hiervan werd aan de Arbeidsinspectie opgedragen om na te gaan of eenige compensatie voor de verminderde werkgelegenheid in de Tangerangsche hoedenindustrie bestond. Dit onderzoek wees echter uit dat in het district Tangerang de werkgelegenheid over de geheele linie op onrustbarende wijze verminderd was. Het

aantal mannen, dat te Priok of elders werk vond, bedroeg vóór de malaise 5900 man; dit liep in het 4de kwartaal van 1931 terug tot 3600 en in het 2de kwartaal van dit jaar tot nog slechts 2650 man. Evenzoo liep de werkgelegenheid in de steen- en pannenindustrie en in de mattenindustrie, welke in een zevental desa's aldaar beoefend wordt, beduidend terug. Door den afbouw van den Tjisedané-stuwdam, welke einde 1931 gereed kwam en waarbij 5000 man werkzaam zijn geweest, nam de werkloosheid onder de desabevolking nog meer toe. De val in de vlechtprijzen van de Tangeranghoeden had verderen voortgang, zoodat aan de hand dier loonen werd berekend, dat een vrouw met vlechten, hetgeen uitsluitend in huisarbeid geschiedt, een verdienste per dag kan maken van 5 cent.

De toestanden in Tangerang zijn derhalve hoe langer hoe slechter geworden, in plaats dat eenige compensatie voor de verminderde werkgelegenheid in de hoedenindustrie verkregen werd. De werkloozen zijn vrijwel geheel op de familie aangewezen, die zij, voorzoover mogelijk, behulpzaam zijn in het landbouwbedrijf. De anderen zijn tot lediggang gedoemd. Gelukkig is autorisatie verleend voor een nieuw relief-work, het aanleggen van inlaatsluizen met spui- en doorlaatsluizen voor de bevloeiïng uit de Tjisedanérivier, waarvoor alleen voor grondverzet 80.000 mandagen noodig zijn en een bedrag van *f* 50.000 à *f* 60.000 aan loonen onder de bevolking komt.

Het crisisonderzoek in de desa, waarover in het vorige verslag verschillende bijzonderheden werden medegedeeld werd ook in Midden-Java beëindigd. In de desa Bae (Koedoes) bleek, gelijk reeds in het vorig verslag vermeld, voedselschaarschte niet voor te komen. De voorraden padi en djagoeng konden, rekening houdende met het tijdstip waarop het onderzoek plaats had, voldoende worden genoemd. Werkloozen in den eigenlijken zin werden niet aangetroffen. De tani's echter, die in normale tijden arbeiden op de twee, thans gesloten naburige suikerondernemingen, dierven die looninkomsten zeer noode. Het inkomen van het desa-volk was belangrijk achteruitgegaan, het gemis van bedoelde loon-inkomsten had een zeer nadeeligen invloed op de inning van de landrente en de koopkracht had de desa vrijwel

verlaten. In Bae werd dit eenigszins gecompenseerd door de strootjes-fabricage, waarbij 460 personen betrokken zijn.

De andere onderzoekingen vonden plaats in de desa's Genoeksari (Demak), Tamanwinangoen (Keboemen), Bandoengredjo en Djrakah (Poerworedjo).

De bewoners van Genoeksari trokken nog vrij ruime extra-inkomsten uit arbeid bij de haven van Semarang, al was die ook aanmerkelijk verminderd. Toch drukt ook daar de landrente zwaar en is de geldelijke opbrengst der sawahs bij de huidige prijzen gering.

Naast den arbeid aan de haven van Semarang spelen ook het exploiteeren van in een naburige desa gelegen vischvijvers en het grobakbedrijf een rol. De tambaks brachten op (per tambak van 3 bouw).

Jaar	Kosten van bewerking, vangen en transport	Belasting	Berekende opbrengst bruto	Netto opbrengst
1929	ƒ 91.—	ƒ 21.86	ƒ 236.—	ƒ 124.14
1930	,, 76.50	,, 18.46	,, 196.—	,, 101.04
1931	,, 67.—	,, 18.46	,, 186.—	,, 100.54

Het grobakbedrijf transporteert diverse artikelen van de haven naar de Chineesche kamp of andere goedangs, bij zonsopgang trekken ze derwaarts (7 K.M.) al of niet met passagiers, 's avonds keeren ze terug.

Jaar	Waarde grobak en paard	Gemidd. dagverdiensten	Paardenvoer	Netto dagverdiensten
1929	ƒ 160.—	ƒ 2.25	ƒ 0.20	ƒ 2.05
1930	,, 135.—	,, 1.50	,, 0.20	,, 1.30
1931	,, 100.—	,, 0.60	,, 0.20	,, 0.40

Het werken in de haven bracht over de jaren 1929 tot en met 1931 de volgende gemiddelde dagverdiensten: voor een kepala koelie resp. ƒ 2.50, ƒ 2.— en ƒ 1.— en voor een koelie djanggol ƒ 1.20, ƒ 0.75 en ƒ 0.50.

De andere werkzaamheden gaven de volgende gemiddelde daginkomsten.

Jaar	Groenten verkoopers	Warong-houders	Bultzak makers	Kleer-makers	Water-dragers	Grassnijders
1929	ƒ 0.80	ƒ 2.15	ƒ 1.10	ƒ 2.—	ƒ 0.75	ƒ 0.40
1930	„ 0.50	„ 2.—	„ 0.85	„ 1.25	„ 0.65	„ 0.30
1931	„ 0.25	„ 0.75	„ 0.65	„ 0.60	„ 0.45	„ 0.20

Voor voedselschaarschte behoeft in deze desa niet te worden gevreesd.

Meer zorg zal de desa Tamanwinangoen baren wanneer de s.f. Remboen wordt gesloten. Zij telt 3249 zielen, vormen 786 gezinnen, het sawahbezit is 142 bouw, 14 roeden (na aftrek van 26 bouw ambtsvelden) geoccupeerd over 356 deelgerechtigden, erven 85 bouw 5 roeden (424 personen), tegallan 15 bouw en 152 roeden bezeten door 20 personen. Er zijn 60 koeien, 16 paarden en 77 geiten. Landrente '31 ƒ 2294.89, geheel voldaan in Maart '32, inkomstenbelasting ƒ 124.44, waarvan ƒ 105.— achterstallig. Ook hier drukt de landrente zwaar.

De sawahverhuur is in deze desa hoog: ƒ 45.— per bouw. Het heele complex sawah was aan de s.f. verhuurd, waarvan jaarlijks 20 — 30 bouw met suiker werd beplant. Thans is echter geen suiker in den grond gebracht.

De loonverdiensten dezer desamenschen waren als volgt:

Jaar	suikerfab.	oliefabriek borongan	S. S. en kota	Koelie desa veldarbeid.
1929	f 0.60	f 0.45	f 0.50	f 0.60
1930	„ 0.50	„ 0.35	„ 0.35	„ 0.50
1931	„ 0.35	„ 0.20	„ 0.25	„ 0.20
Mrt 1932		„ 0.15½	„ 0.19	

Bandoengredjo werd speciaal gekozen omdat in die streek zich een relatief belangrijk aantal teruggekeerde contractanten bevond. Op 1800 zielen waren er 11 teruggekeerde koelies, 50 veldarbeiders, 250 grondbezitters, een aantal te Koetoardjo werkende koelies en eenige klein-handelaren.

Daar voor 1932 de padioogst (*f* 1.40 per pikol tegen *f* 4.—, *f* 3.50 en *f* 2.50 in de vorige jaren) verlies zou opleveren hebben vele eigenaren van bebouwing afgezien en de gronden trachten te verhuren. De landrente was in November binnen.

De loonverdiensten waren als volgt:

Jaar	Klobot-makers	goelakelapa makers	Timmer-lieden	S. S. en kota	koelie desa.
1929	f 1.50	f 0.40	f 2.—	f 0.75	f 0.70
1930	„ 1.—	„ 0.30	„ 1.25	„ 0.50	„ 0.50
1931	„ 0.75	„ 0.15	„ 0.75	„ 0.40	„ 0.30
April 1932	„ 0.60	—	„ 0,45	„ 0.30	„ 0.20

Zij, die bedrijfjes hebben, maken eveneens droevig weinig:

Jaar	Warong houd(st)ers	Dogkareigenaren na aftrek	Grobagvoerders paardenvoer
1929	f 0.60	f 1.25	f 0.90
1930	„ 0.40	„ 0.75	„ 0.50
1931	„ 0.25	„ 0.50	„ 0.40
April 1932	„ 0.20	„ 0.30	„ 0.30

Over het lot der ex-contractanten ook van de desa Djrakah zie men hieronder.

Het onderzoek in laatstgenoemde desa leverde ongeveer dezelfde resultaten op als in de voorafgaande. Over de voeding geeft het verslag over de desa Djrakah nog interessante bijzonderheden: de dagelijksche uitgaven kwamen voor een gezin — man, vrouw en 2 kinderen op: roode beras 1 kati 3 cent; sajoer, lombok en zout 2 cent; tabak en visch 1 cent; petroleum 1 cent en suiker en koffie 1 cent, totaal 9 cent, zoodat een gezin, naar gelang van de grootte aan eten noodig heeft van 8 tot 15 cent.

In Zuid-Blitar, speciaal in het Toeloengagoengsche en Trenggalek werd zware armoede geleden en kwamen klachten over voedselgebrek binnen.

Door een plotselinge vraag naar mais — van Japansche zijde — kwam er o.a. in het Malangsche weder wat geld onder de tanis.

Alleen uit het regentschap Malang werd in de eerste vier maanden van 1932: 123.420 picols mais uitgevoerd. Uit Soerabaja werd in het eerste kwartaal van dit jaar uitgevoerd 28.256.424 Kg. bruto mais. Over het geheele jaar 1931 werd slechts uitgevoerd voor ƒ 557.356, tegen ƒ 1.069.413 in het eerste kwartaal 1932. Vermoedelijk is — de uitvoer van mais voor de oude residentie Malang taxeerende op 12.500.000 Kg. — daardoor aldaar alleen in het eerste kwartaal van 1932 onder de bevolking een bedrag van ƒ 480.000 gekomen.

Op verschillende plaatsen vindt men eenvoudige tehuizen voor Inlandsche behoeftigen, waaraan thans inderdaad meer dan ooit behoefte bestaat. In sommige desa's werd het aantal wachthuisjes vermeerderd, terwijl ook de bevolking zelf eigen wachtdiensten had ingesteld.

Het probleem der terugkeerende contract-koelies eischt uiteraard voortdurende aandacht. In de jaren 1930 en 1931 overtrof toch het aantal teruggezonden contractkoelies het aantal naar de Buitengewesten vertrokken contractanten resp. met 12.536 en 56.250. In de eerste helft van 1932 werden blijkens onderstaande tabel 36.935 koelies meer teruggestuurd door de ondernemingen dan uitgezonden.

In de verslagperiode werden slechts 714 man uitgezonden en keerden er 37.649 terug.

De inkrimping van de arbeidersterkte ter Oostkust van Sumatra, welke op het peil van 1925 is teruggekeerd, blijkt uit het volgende overzicht.

Jaar	Contractanten	Werkzaam op den voet van Stbld. 1911 No. 540.	Andere werkkrachten	Totale sterkte
1925	196.669	25.259	13.272	235.200
1926	222.589	24.209	15.320	262.118
1927	238.970	28.610	15.642	283.222
1928	247.769	30.909	17.781	296.549
1929	266.234	35.478	18.790	320.502
1930	236.474	43.304	13.959	294.010
1931	137.083	84.386	17.005	238.474

Het aantal contractanten dat op ultimo 1931 58 pCt. van de totale sterkte bedroeg, was in Juni 1932 nog slechts 36 pCt.

Voor de teruggekeerde arbeiders wordt het verblijven op Java meer en meer een teleurstelling, omdat de desa hen niet zoo gereede meer opvangt en zij daardoor tot de ontdekking komen, dat zij in dat milieu niet meer passen. Onder deze lieden zijn er velen, die van de desa naar de stad en ook daar teleurgesteld van de stad weer naar de desa trekken.

Vooral in Oost-Java kregen deze „orang Deli" een slechte reputatie, toen aldaar de straatrooverijen en de kleine diefstallen toenamen. In de inheemsche pers doken telkens berichten op van euveldaden door deze lieden en hier en daar werd de desabevolking daardoor verontrust. Een speciaal onderzoek werd toen in Oost-Java ingesteld.

Het bleek dat de geruchten zeer overdreven waren en dat de desabevolking tusschen de toeneming van de onveiligheid (welke overal gevoeld wordt in verband met de toenemende armoede) en den terugkeer van de koelies uit de buitengewesten een verband gelegd had, dat in die mate zeer zeker niet bestond.

Door het Binnenlandsch Bestuur in het Gouvernement Djokjakarta werd eveneens een opzettelijk onderzoek ingesteld dat uitwees dat de teruggekeerde contractanten zich allen in de desa's gevestigd hadden en door familieleden waren opgenomen, doch grootendeels zonder werk waren. Niet bleek dat zij aanleiding gaven tot verhooging van de criminaliteit.

Gedetailleerde onderzoekingen der Arbeidsinspectie, waarbij in bepaalde desa's de teruggekeerden door de Javaansche arbeidscontroleurs werden ondervraagd, geven een duidelijk beeld van hun lot; enkele voorbeelden mogen hier volgen:

In de desa Bandoeng (Modjosari bij Modjokerto) werden de volgende gevallen aangetroffen:

Een uit Deli teruggekeerde koelie, gehuwd en met een kind, die 12 jaar was weg geweest, kocht 30 R. droge grond met pisangboomen beplant en werkte als tuinkoelie op de naburige sf., terwijl zijn vrouw met den verkoop van pisang en klappers iets trachtte bij te verdienen. Hij woont op het erf van zijn moeder. Zijn totaal bezit bestaat uit 2 kippen en 2 balé-balé, een tafel en een paar borden. Buiten de campagne moet hij leven van hetgeen zijn vrouw verdient. Aan landrente en belasting betaalde hij ƒ 1.54. Met venten verdiende hij van Dec. tot April 15 à 20 cent per

dag, in de tuinen van Mei tot October 40 — 50 cent en met wieden in de maand November 15 cent per halve en 25 cent per volle dag.

Een andere ex-contractant (gehuwd) heeft nog een zoon in Deli. Een ex-contractant, die geen familie meer heeft, woont bij hem in, maar draagt alleen wat geld af als hij werk kan vinden. Als rietbladhaler verdiende deze in de campagne 50 cent per dag; buiten de campagne werkt hij op een stukje tegalan van de familie tegen een gedeelte van de opbrengst. Zij wonen in een hutje gebouwd op die tegalan; meubels zijn er niet, het bezit der familie is drie kippen; de voeding bestaat uit rijst met sajoer. Om te kunnen leven leende hij een picol padi, waarvoor ƒ 5.50 werd in rekening gebracht en aan contanten ƒ 3.50, waarvoor ook ƒ 5.50 moet worden terugbetaald. De geldschieter is de zoon van den loerah, die hem bij de fabriek deed inschrijven als rietbladtrekker.

Sartam, een andere oud-contractant woonde bij zijn moeder in, die een huis heeft en 200 R. erf. Zijn moeder werkt als plantster in de tuinen, als padistampster en als verkoopster van erfproducten (klappers, pisang en pisangblad). Sartam werkte in de campagne als veehoeder tegen een loon van ƒ 20.— over vier maanden, gratis eten inbegrepen. Na de campagne verrichtte hij voor desagenooten als remplacant wachtdiensten tegen 15 cent per nacht. Deze gevallen spreken voor zichzelf.

In de desa's Bandoengredjo en Djrakah (Poerworedjo, res. Kedoe) werden resp. 12 en 26 teruggekeerde contractanten aangetroffen met hun gezinnen. Zij werden allen ondervraagd. In de eerste desa bleken 2 pas teruggekeerde koelies hun desa dadelijk heimelijk weer te hebben verlaten om aldus een bestaan te zoeken. De meesten woonden in bij hun ouders, vier werkten bij het klappersuikerbedrijf (dèrès), de anderen werkten op de sawahs, een had geen werk. „Het bleek duidelijk, dat de wisselvallige inkomsten in eigen desa hun niet best bevielen en ze noodgedwongen hier bleven, omdat er elders niets beters voor hen te vinden is. De meesten bestaan nog van familiesteun, die thans, na den padioogst nog gegeven kan worden". In de desa Djrakah waren er in 1931 en 1ste kwartaal 1932 26 contractanten, 20 vrouwen en 29 kinderen terugggekeerd. 1 ex-contractant vertrok

met vrouw en 2 kinderen naar Gedong Tataän; 2 hadden een pensioen van *f* 7.50, een van *f* 15.— van de Deli Mij.; de overige 22 ex-contractanten woonden met hun gezin bij ouders of familieleden in doch konden in eigen voeding voorzien: 15 hunner hadden wat gespaard resp. 1 *f* 280.—, 1 *f* 17.50, 3 *f* 15.—, 5 *f* 10.—, 4 *f* 5.—, waarvoor zij een huisje, wat vee of een stukje grond kochten.

Ook deze onderzoekingen bevestigen dat deze teruggekeerde contractanten een zwaren druk op de toch reeds zwaar beproefde desa uitoefenen en hun lot na terugkeer weinig benijdenswaard is.

Gelukkig is de oogst vrijwel overal goed geweest en is voedselgebrek in den vóór-oogsttijd achterwege gebleven.

Op den stand der voedselvoorraden wordt door het Bestuur dan ook scherp toegezien; waar de geldschaarschte allengs algemeen wordt, is de weerstand tegen eventueele misoogsten zeer verminderd; terwijl voor hen, die door loonarbeid geld voor voedsel en kleeding moeten verdienen, het uiterst moeilijk is zich dit te verschaffen. Vandaar dat de totale voedselvoorraad op zich zelf geen voldoende waarborg geeft: de „kleine man" moet ook de contante middelen kunnen verdienen om het voedsel uit de voorraden te kunnen koopen.

Veelal wordt niet beseft met welke enorme bedragen het volksinkomen is teruggegaan. Een laatste voorbeeld moge daarin een aanwijzing geven. In de regentschappen Soekaboemi en Tjiandjoer werden de mindere inkomsten der bevolking globaal als volgt becijferd (1931 vergeleken met 1929):

Thee-opkoop minder	*f* 4.100.000.—
Ondernemings-uitgaven minder	„ 12.400.000.—
Mindere geldswaarde Inl. Landbouwproducten	„ 7.500.000.—
Totaal	*f* 24.000.000.—

Wanneer in die twee regentschappen (met volgens de laatste volkstelling 1.172.196 inwoners van de totale 41.719.524 inwoners van Java d.i. slechts 2,8%) bijna *f* 24 millioen minder ontvangt — en 1932 geeft nog weer véél lager cijfers — dan kan men begrijpen met hoevele tientallen — neen honderdtallen millioenen het nationale inkomen der Inheemsche bevolking is achteruitgegaan.

Een onderzoek in die richting is gaande.

III. *De bestrijding der Werkloosheid.*

§ 1. *Maatregelen der Overheid.* In het belang van de werkloosheidsbestrijding werden van Regeeringswege de bekende twee crisis-ordonnanties vastgesteld bij Stb. 1932 No. 97 en 98, geldende voor arbeiders vallende onder de zevenden titel A van het derde boek van het B. W.

De eerste ordonnantie geeft elken arbeider, die op of na 1 Januari 1932 in dienst was of is van een werkgever, die hem buiten Ned.-Indië in dienst heeft genomen of aangeworven, bij ontslag zonder dringende reden het recht op onmiddellijke terugzending op kosten van den werkgever voor zich en zijn gezin naar het land van indienstneming of aanwerving.

Bovenbedoeld recht van den arbeider vervalt, indien hij daarvan binnen een termijn van drie maanden na de dienstbeëindiging geen gebruik heeft gemaakt. Tenzij een gunstiger regeling tusschen partijen bestaat, heeft de terugzending plaats ten minste in de 3e kl. der Nederlandsche mailbooten dan wel in een daarmede overeenkomende klasse eener vreemde scheepvaartmaatschappij.

De tweede crisis-ordonnantie verlengt den bestaanden, door werkgevers bij ontslag in acht te nemen opzeggingstermijn, teneinde te voorkomen, dat arbeiders, die reeds gedurende eenige jaren bij een werkgever in dienst zijn, onder de huidige tijdsomstandigheden op al te korten termijn zouden kunnen worden ontslagen en daardoor in groote moeilijkheden zouden komen.

Hiertoe bepaalt deze ordonnantie, die dus tijdelijk artikel 1603 i B. W. vervangt, dat evenbedoelde termijn van opzegging minstens gelijk moet zijn aan den tijd tusschen den dag van opzegging en den laatsten dag der daarop volgende maand. Deze minimumtermijn wordt verlengd met één maand voor elk vol jaar dienst, behoudens een maximum-verlenging van drie maanden.

Een arbeider, die drie jaren of langer in dienst is geweest, kan dus niet eerder worden ontslagen dan tegen den laatsten dag van de vierde maand na die van opzegging.

De gunstige mitigeerende werking van deze beide crisis-maatregelen, die voorloopig voor één jaar werden uitgevaardigd, heeft zich in de praktijk reeds herhaaldelijk gedemonstreerd. Van werk-

nemerszijde (Handelsbond en Suikerbond), zoomede in den Volksraad is dan ook reeds op verlenging van deze ordonnanties aangedrongen.

Bij Regeeringscirculaire van 5 Augustus werd beslist, dat evenbedoelde verlengde opzeggingstermijn ook zal worden inachtgenomen t.a.v. tijdelijke landsdienaren, die wegens overcompleet moeten worden ontslagen.

Ter tegemoetkoming aan de crisisslachtoffers besliste de Regeering verder, dat in de tegenwoordige crisisomstandigheden werkloozen, die ingeschreven zijn bij een openbare arbeidsbeurs, zonder meer als onvermogend worden aangemerkt en derhalve bij sollicitatie-rekesten van zegelrecht zijn vrijgesteld.

Door de Regeering werd voorts aan het Centraal Steuncomité geldelijke steun verleend door een deel der salarissen der werkloosheidscommissarissen voor 's Lands rekening te nemen. Eveneens werd de Regeering bereid bevonden tegemoet te komen in de kosten der cursussen voor jeugdige werkloozen; voor de eerste cursus in auto-techniek te Batavia is reeds een restitutie verleend, gelijk staande aan twee derde der totaal-kosten.

Voorts mogen hier worden vermeld de voornaamste reliefworks, welke reeds door de Regeering of de Provincies gevoteerd zijn om dit jaar te worden verwerkt:

Tjioedjoeng-werken Bantam *f* 100.000.—, waarvan 80% aan arbeidsloonen voor de bevolking.

Aanleg van inlaatsluizen bij de Tjisedane *f* 260.000.—.

Tangerang-werken Batavia *f* 450.000.— (80% aan arbeidsloonen).

Herstellingswerken aan de haven van Tandjong Priok *f* 170.000.—.

Tjitaroemwerken Krawang *f* 300.000.— (± 50% aan arbeidsloonen).

Reservoir bij Boemi-ajoe *f* 215.000.— (± 50%). (In aansluiting hieraan is door den Gouverneur van Midden-Java nog *f* 50.000.— aangevraagd voor grondverzet speciaal om de bevolking spoedig te steunen).

Bandjirvrijmakingswerken bij Soerabaja *f* 100.000.— (50%).

Zuid-Banjoewangi irrigatiewerk *f* 200.000.— (40% aan arbeidsloon voor de bevolking).

Afwateringsverbetering bij Kota Kediri ruim ƒ 110.000.— waarvan ± ƒ 50.000.— arbeidsloonen voor de bevolking. Verspreide steun-werken: Madioen (desa-werken) ƒ 10.000.—; Kediri ƒ 10.000.—; Noord-Soerabaja ƒ 20.000.—; Bodjonegoro ƒ 20.000.—.

Ten slotte moge hier nog melding worden gemaakt van de oprichting der crediethulpbank, waarvan de contrôle berust bij de Centrale Kas, terwijl eenige vooraanstaande bankinstellingen zitting hebben in het bestuur van genoemd lichaam. De bedoeling van dezen maatregel is bijstand te verleenen o.a. aan kleine ondernemingen van handel en bedrijf, zoowel van Europeeschen als Inheemschen aard, welke in vroeger jaren haar levensvatbaarheid hebben bewezen, doch thans door gebrek aan kapitaal voor groote moeilijkheden staan.

§ 2. *Maatregelen der werkgevers.* In vele gevallen van ontslag van employé's boden de werkgevers, ook, indien zij daartoe niet verplicht waren ingevolge Staatsblad 1932: No. 97, hun personeel vrije passage naar Nederland aan, zoodat men niet genoodzaakt was in Indië achter te blijven, doch in de gelegenheid werd gesteld naar eigen land en familie terug te keeren.

Het Bestuur van het Suikerpensioenfonds besloot tot een mildere toepassing van de bepalingen omtrent de toekenning van pensioen aan aangesloten employé's. Onderscheidene werkgevers maakten wachtgeldregelingen, welke van ruime opvattingen blijk gaven. In de suiker ontvangen gehuwde personen, die op wachtgeld worden gesteld, 40 — 55% van het in de laatste functie genoten salaris (— 10%), volgens het J. S. W. B.-schema, de ongehuwden 30 — 50%. Deze ondersteuningen schommelen tusschen minima en maxima van ƒ 150.— — ƒ 200.— (bij één concern ƒ 250.—) per maand voor gehuwden, en ƒ 100.— — ƒ 175.— voor ongehuwden, exclusief den kindertoeslag.

Meestal wordt ook toegestaan dit wachtgeld in Europa te genieten.

De kindertoeslag is door sommige concerns vastgesteld op ƒ 10.— per maand voor elk kind onder 18 jaar benevens vrij vervoer naar school; andere concerns geven van ƒ 10.— tot ƒ 12.50 naar gelang van het aantal kinderen. Een ander concern geeft voor schoolgaande kinderen tusschen 6 en 18 jaar ƒ 25.—

per maand per kind, een ander voor kinderen tusschen 6 en 15 jaar ƒ 10.— met een maximum van ƒ 30.—.

Als regel wordt aan steun-genietend personeel, voor zoover daartoe gelegenheid bestaat vrij gebruik van een ondernemingswoning toegestaan. Bij de meeste concerns gaat dit vrij wonen gepaard met de gedurende den diensttijd gebruikelijke regelingen t.a.v. licht- en watervoorziening benevens het genot van vrije geneeskundige behandeling en medicijnen.

Een enkel concern stelt de fabriekswoningen slechts beschikbaar voor gehuwden en weduwnaars met kinderen.

In de meeste gevallen wordt onafhankelijk van den duur van de steunverleening aan definitief ontslagenen toegestaan tot wederopzegging gratis in de ondernemingen te blijven.

Ten aanzien van den duur dezer steunverleening vallen twee categorieën te onderscheiden: de geëmployeerden van wie verwacht wordt, dat zij t.z.t. bij normale toestanden weer in dienst zullen komen, en degenen, aan wie wegens overcompleet in verband met de crisis definitief ontslag moest worden verleend. Op de eerste categorie wordt de steunregeling gewoonlijk tot wederopzeggens toepasselijk verklaard. De tweede categorie ontvangt soms een som ineens minstens gelijk aan, vaak grooter dan het bedrag der wettelijke schadeloosstellingen, (verlofsemolumenten, loon over opzegtermijn e.d.).

Op aandrang van den Suikerbond wordt deze som door de meeste concerns in payementen uitbetaald. Na afloop van die verplichte betalingen wordt dan door vele concerns de steunregeling toegepast voor een bepaalden tijd, in enkele gevallen verband houdend met het aantal dienstjaren.

Voor het geval, dat een steungenietende employé een nieuwe betrekking vindt en zijn totale inkomen daardoor stijgt boven 80% van zijn laatste salaris, werd door een tweetal concerns bepaald, dat de steun verminderd wordt met het bedrag, waarmede die 80% wordt overschreden.

Het steuntijdvak kan worden onderbroken door weder in dienst treden — b.v. voor een campagne. In dat geval dient de betaling voor de betrokken functie volgens het J. S. W. B.-schema te worden gegeven. Daarbij vindt vaak aanstelling in lagere functies dan de vroegere plaats.

Een woord van groote waardeering voor deze sociale voorzieningen der suikerindustrie is hier zeker op zijn plaats.

In Zuid-Sumatra gingen de ondernemers er toe over om hun Inheemsche arbeiders, waar dat kon, in den crisistijd toe te staan om op de erfpachtsperceelen te „ladangen" en aldus gedeeltelijk in hunne voedselbehoefte te voorzien, waardoor terugzending naar Java kon worden voorkomen. Ook in Noord-Sumatra is op dit gebied door verscheidene concerns veel gedaan.

In het Bantamsche namen een drietal administrateurs het initiatief om een comité te vormen dat maatregelen kan nemen om het leven der ondernemingskoelies goedkooper te maken, nu de loonen door de tijdsomstandigheden tot het uiterste zijn gedrukt en o.a. voor de vrouwen gewoonlijk niet eens emplooi is te vinden. Door coöperatieve inkoop *en gros* en opvoer door de ondernemingsauto's hoopt men de warong-prijzen nog belangrijk naar beneden te kunnen brengen.

Het A.(lgemeen) D.(elisch) E.(migratie) K.(antoor) heeft nu ook zijn établissement te Soerabaja ter beschikking gesteld van den werkloosheidscommissaris aldaar tot huisvesting van ontwikkelde Inlandsche werkloozen.

Dankbaar moeten ook worden herdacht de medewerking van den Indischen Ondernemersbond om zijne leden aan te sporen bij te dragen aan de verschillende steuncomité's zoomede de belangrijke giften door onderscheidene maatschappijen geschonken, zij het ook dat deze goede voorbeelden nog meerdere navolging zouden kunnen vinden.

§ 3. *Werkloosheidsverzekering en steun door vakvereenigingen.*

Bij de *Algemeene Werkloosheidskas,* gevestigd te Soerabaja, zijn aangesloten de Suikerbond, de Handelsbond en een deel van de leden van den Cultuurbond. Gedurende de 1e helft van 1932 keerde deze kas een totaal bedrag van ƒ 33.971.20 uit aan 77 leden van den Suikerbond, 44 leden van den Handelsbond en 3 leden van den Cultuurbond.

Het *Landbouwfonds* keerde aan 40 leden een gezamenlijk bedrag uit van ƒ 9967.—, terwijl het *Suikerondersteuningsfonds* een bedrag van ƒ 28.270.69 aan 59 personen uitkeerde.

De Ver. *Onderlinge Ondersteuning* te Soerabaja steunde 1 persoon met ƒ 450.—.

Het steunfonds van den *Plantersbond* besteedde aan uitkeeringen een bedrag van *f* 3885.53, waarmede gemiddeld 14 leden per maand werden gesteund; bovendien werd een som van *f* 2000.— geschonken aan het werkloozenkamp der A. M. V. J. te Djajagiri en een gelijk bedrag aan het werkloozenkamp te Tjibadak. De *Vereeniging van Assistenten in Deli* spendeerde in het eerste kwartaal 1932 ruim *f* 5000.— en over 1931 ruim *f* 15.000.— aan steun-uitkeeringen aan hare leden.

§ 4. *Arbeidsbemiddeling.* In de eerste helft van 1932 onderging de Indische arbeidsbemiddeling wederom eenige uitbreiding door de oprichting van nieuwe arbeidsbeurzen te Garoet, Soerakarta, Padang en Makasser, zoodat het aantal beurzen thans tot 17 gestegen is.

Per ultimo Juni 1932 stonden bij de arbeidsbeurzen in totaal ingeschreven *2582* Europeanen, *7394* Inlanders en *527* Chineezen; deze cijfers waren per ultimo 1931 respectievelijk 2042, 5696 en 467, waaruit voor de Europeesche, Inlandsche en Chineesche werkzoekenden een stijging valt af te leiden van resp. ongeveer 21%, 30% en 13%. Deze stijging komt gedeeltelijk voor rekening der bovengenoemde vier nieuwe arbeidsbeurzen; zonder deze factor zijn deze percentages achtereenvolgens 17%, 16% en 9%, waarin dus alleen de doorwerking der malaise tot uitdrukking komt.

De verdeeling der werkzoekenden per ult. Juni 1932 over de verschillende beroepsgroepen, samengetrokken in een achttal hoofdgroepen geeft, in vergelijking met Juni en December 1931, de volgende uitkomsten:

	Europeanen			Inlanders			Chineezen		
	Juni 1931	Dec. 1931	Juni 1932	Juni 1931	Dec. 1931	Juni 1932	Juni 1931	Dec. 1931	Juni 1932
1. technische beroepen	508	595	704	236	334	370	2	7	12
2. cultures.....	284	230	319	21	58	84	—	4	4
3. handel.....	388	392	460	129	79	87	118	162	179
4. administratie.	379	369	476	1274	1632	1872	136	144	147
5. winkelbedrijven.....	93	58	78	143	173	157	87	67	32
6. huish. bedrijven.....	143	74	137	1463	1637	2578	20	18	26
7. toekangs.....	—	—	—	1339	1162	1362	103	3	48
8. diversen.....	392	324	408	585	621	884	64	62	79

Blijkens dit staatje vertoonen bij de Europeesche werkzoekenden alleen de winkelbedrijven en huishoudelijke beroepen geen stijging; de grootste toename valt bij de technische beroepen te constateeren.

Onder de Inheemsche werkzoekenden ziet men een toename in alle hoofdgroepen en wel het sterkst bij de administratieve en huishoudelijke beroepen (d.z. klerken en schrijvers en huisbedienden).

Bij de Chineesche werkzoekenden zijn de stijgingen en dalingen van bovenstaande cijfers te gering om bijzondere conclusies te motiveeren. Zooals bekend wordt door deze bevolkingsgroep nog weinig van de arbeidsbeurzen gebruik gemaakt.

Het volgende staatje geeft aan het aantal werkzoekenden, dat zich gedurende de eerste helft van 1932 bij de arbeidsbeurzen liet inschrijven, het aantal werkgevers-aanvragen en het aantal geplaatste werkzoekenden:

	Werkzoekenden	Werkgevers-aanvragen	Plaatsingen
Europeanen	4360	895	708
Inlanders	11524	2003	1717
Chineezen	719	92	81

Hieruit blijkt, dat in het afgeloopen halfjaar ongeveer 15% der werkzoekenden werd geplaatst. In de jaren 1930 en 1931 bedroeg dit percentage resp. 24,3% en 19%. Uit deze daling spreekt duidelijk de malaise-invloed. Tot pessimisme t.o.v. de Indische arbeidsbemiddeling behoeft dit echter nog niet te leiden, wanneer men in aanmerking neemt dat dit plaatsingspercentage in 1931 in Duitschland, Engeland, België en Nederland — landen met een uitstekend geoutilleerde arbeidsbemiddeling — resp. 4,9%, 6%, 19,4% en 28,8% bedroeg.

Aan de werkgeversaanvragen werd blijkens het laatste staatje voor ± 83,5% voldaan, hetgeen een stijging van 3,5% beteekent met 1931. Waar de plaatsings-mogelijkheden in het laatste halfjaar zeker niet zijn toegenomen moet dit gunstige resultaat hoofd-

zakelijk worden toegeschreven aan verbeterde werkmethoden, vooral intercommunaal, der arbeidsbeurzen waardoor mede de belangstelling en het vertrouwen van werkgeverszijde werd vergroot.

In dit verband moge nog de volgende passage uit het jaarverslag der Soerabajasche arbeidsbeurs over 1931 worden aangehaald:

„Het aantal aanvragen, waaraan niet kon worden voldaan, waren „eensdeels voor betrekkingen, waarbij door den werkgever streng „werd vastgehouden aan de daarbij gestelde eischen van leeftijd, „opleiding en burgerlijken staat, voor het overige voor betrek-„kingen, waaraan een salaris was verbonden niet in overeenstem-„ming met den te verrichten arbeid, (misbruik maken van den „toestand op de arbeidsmarkt). Het geval, dat voor de betrekking „van onderwijzeres aan een particuliere school een salaris werd „opgegeven van ƒ 15.— à ƒ 20.— spreekt voor zichzelf; gevallen, „dat slechts op commissie-basis gewerkt kon worden voor den „verkoop van weinig gangbare artikelen, waren geen uitzondering".

Naar de salarisgroepen onderscheiden geven de plaatsingen het volgende beeld:

Beneden ƒ 50.—: Eur. 109 mannen en 115 vrouwen; Chin. 48 mannen en 3 vrouwen; Inh. 1259 mannen en 395 vrouwen.

Van ƒ 50.— — ƒ 100.—: Eur. 138 mannen en 123 vrouwen; Chin. 25 mannen en 1 vrouw; Inh. 51 mannen en 8 vrouwen.

Van ƒ 100.— — ƒ 200.—: Eur. 109 mannen en 59 vrouwen; Chin. 3 mannen; Inh. 3 mannen.

Boven ƒ 200.—: Eur. 48 mannen en 7 vrouwen; Chin. 1 man.

Waar in de eerste helft van dit jaar in totaal door de arbeidsbeurzen 2506 personen aan een betrekking werden geholpen — d.i. 418 per maand — kan dit resultaat, de tijdsomstandigheden in aanmerking genomen, niet onbevredigend worden genoemd.

§ 5. *Steunverleening.* Het belangrijkste element ter rechtstreeksche bestrijding van de gevolgen der werkloosheid is uiteraard de directe steunverleening aan de slachtoffers, hetzij in geld hetzij door hun onderdak te verschaffen.

Het aantal plaatselijke steuncomité's, welke volgens de Richtlijnen van het Centrale Comité tot steun van werkloozen werkzaam zijn, steeg tot 36. Nieuwe plaatselijke comité's werden in dit half jaar opgericht te Balikpapan, Blinjoe, Bondowoso, Kediri,

Koetoardjo, Menado, Modjokerto, Pangkalpinang, Pasoeroean, Poerwokerto en Tarakan.

Mevrouw A. C. DE JONGE-BARSSE VAN WASSENAER werd bereid bevonden op te treden als beschermvrouwe van het Centraal Comité. Dit Comité verruimde bij de intrede van 1932 de richtlijnen voor de werkwijze der plaatselijke steuncomité's door de steunverleening uit te breiden tot *alle* daarvoor in aanmerking komende door de crisis werkloos geworden Europeanen, Inheemschen en Chineezen.

Ook in de toeslagverleening werd wijziging gebracht, doordat vanaf 1 Januari 1932 het Centraal Comité, daartoe in staat gesteld door giften, bijdragen en aandeelen in de loterijen, voortaan zelf 50% toeslag geeft op de door de locale comité's verzamelde gelden, zoodat de Landsgelden, welke daarvoor in 1931 werden uitgegeven voor 1932 in reserve kunnen worden gehouden voor andere vormen van bestrijding van de werkloosheid en den lediggang.

Eveneens schiep het Centraal Comité de mogelijkheid om andere organisaties, zooals het Leger des Heils, de A. M. V. J., den N. I. Plantersbond enz. op anderen voet geldelijk te steunen bij hare werkzaamheden tot leniging van de gevolgen der werkloosheid.

Toen in het tweede kwartaal de werkloosheid onder de Inheemschen begon toe te nemen drong het Centraal Comité er bij de plaatselijke comité's op aan om de Inheemsche en Chineesche steun-acties zooveel mogelijk in te schakelen in het werk der plaatselijke comité's, waarbij het Centraal Comité zich bereid verklaarde om middels de werkloosheidscommissarissen voor Inlandsche en Chineesche steunverleening dezelfde werkwijze te volgen als voor de steunverleening aan Europeanen.

Daartoe maakt het Centraal Comité bij zijn geldmiddelen thans onderscheid naar den landaard van de gevers of naar de aangegeven bestemming van de giften, teneinde die dienovereenkomstig aan te wenden hetzij voor steun aan Europeesche dan wel aan niet-Europeesche crisis-werkloozen.

In Nederland werd, onder voorzitterschap van den oud-Minister van Koloniën, oud vice-president van den Raad van N. I., den heer CH. J. I. M. WELTER, een „Crisis-steuncomité voor N. I." in het leven geroepen, dat zich beschikbaar heeft gesteld gelden

in Nederland in te zamelen ten behoeve van het Centraal-Comité. Belangrijke bijdragen werden reeds op rekening van het Centraal Comité gestort.

Het Centraal Comité tot steun aan werkloozen en de daarbij aangesloten 36 comité's deden zeer belangrijk werk tot leniging van de gevolgen der ontslagenen. De inkomsten van het Centraal Comité bedroegen in het eerste halfjaar 1932 *f* 143.288.31, waaronder van H. M. de Koningin *f* 1000.—, van het Crisis Steuncomité voor Ned.-Indië te 's Gravenhage *f* 9.056.—, toeslag en subsidie Ned. Ind. Regeering *f* 33.354.—, van plaatselijke comité's en andere bijdragen *f* 40.200.— en uit loterijen *f* 69.200.—. De uitgaven van het Centraal Comité bedroegen in die periode *f* 81.408.—, bestaande uit toeslag en bijdragen aan plaatselijke comité's, uitkeeringen aan inrichtingen tot huisvesting van werkloozen en repatriatie van in Holland onderhoud vindende slachtoffers met hun gezinnen.

De nuttige werkzaamheid der plaatselijke comité's kan wel hieruit blijken, dat zij in totaal aan geldelijke uitkeeringen uitgaven *f* 135.929.16 en voor verpleging in asyls *f* 11.375.38, in totaal dus bijna *f* 150.000.—. Over de zes maanden verdeeld:

Maand 1932	Aantal ondersteunden	Bedrag	Aantal opgenomenen in asyls	Bedrag
Jan.	658	f 16.114.34	73	f 1880.05
Febr.	736	18.667.24	76	„ 1818.01
Mrt.	846	21.825.59	78	„ 1898.43
April	950	23.482.42	79	„ 1622.84
Mei	1066	26.694.38	91	„ 1998.54
Juni	1160	29.139.19	92	„ 2147.51

hetgeen tevens een beeld geeft van de toeneming van de werkloosheid, de daardoor veroorzaakte ellende en de dienovereenkomstig toenemende werkdadigheid der comité's.

Daar zich in verband met de zich uitbreidende werkzaamheden der locale steuncomité's, meer en meer vraagstukken voordeden, welke om oplossing vroegen, worden door het Hoofd van het Kantoor van Arbeid bijeenkomsten belegd met afgevaardigden

dezer comité's, voor Oost-Java te Soerabaja op 2 April, voor Midden-Java te Semarang op 6 April en voor West-Java te Batavia op 4 Mei j.l.

De bedoeling der vergadering was om door uitwisseling van gedachten een goede samenwerking tot stand te brengen en tot een zoo mogelijk meer doeltreffende hulpverleening te geraken. Tevens kon op dergelijke bijeenkomsten worden nagegaan op welke wijze de inkomsten van de comité's zouden kunnen worden verhoogd, hetgeen, gezien de stijgende uitgaven, als gevolg van het grooter aantal werkloozen, alsmede de noodzakelijkheid om de gemiddelde uitkeeringen meer in evenredigheid te brengen met de behoeften der steuntrekkers, als urgent werd aangevoeld.

Als gevolg van deze bijeenkomsten verkreeg de steunorganisatie meerdere eenvormigheid en onderlinge aanpassing, waartoe de werkzaamheden van de werkloosheidscommissarissen, bij wie nu de centrale administratie van de geweigerde en toegekende steunverleeningen berust, zeer bijdraagt. Mede werd op die vergaderingen besloten tot territoriale afbakening van de werkingssfeer der onderscheidene locale comité's en tot inschakeling der werkloosheidscommissarissen bij de werkzaamheden van de comité's buiten de hoofdplaatsen. Deze afbakening van de werkingssfeer der verschillende comité's heeft sedert plaats gehad.

Teneinde te voldoen aan de op de vergadering gebleken noodzaak tot versterking der geldmiddelen van de locale comité's, deed het Hoofd van het Kantoor van Arbeid in April door tusschenkomst van den Indischen Ondernemersbond een dringend beroep op de ondernemingen en concerns om regelmatige bijdragen aan de plaatselijke comité's toe te zeggen.

Het Plaatselijk comité te Soerabaja nam naar aanleiding van de gehouden besprekingen onmiddellijk het initiatief tot meer intensieve en systematische inzamelingen van bijdragen. Met medewerking van ± 150 dames uit Soerabaja werd een werkwijze aanvaard, waardoor door persoonlijke opwekking de burgers tot het geven van vaste maandelijksche bijdragen ten behoeve van de werkloosheidsbestrijding werden aangespoord. Deze werkwijze, zoomede een persoonlijk beroep op verschillende aldaar gevestigde maatschappijen en firma's werd met veel succes bekroond; deze werkwijze werd o.a. nagevolgd in Bandoeng, waar groote acti-

viteit, in verband met de hulpverleening aan werkloozen aan den dag werd gelegd en waar de burgemeester alle sociale vereenigingen en philantrophische comité's organisatorisch bijeenbracht, tot bevordering van de onderlinge samenwerking.

Ook het plaatsen van schoolbussen, waarbij op paedagogische wijze de leerlingen in de gelegenheid werden gesteld eens per week een klein bedrag te storten voor de slachtoffers der crisis, gaf opmerkelijk goede resultaten.

De Provinciale Raad van Oost-Java voteerde een bedrag van *f* 50.000.— voor de ondersteuning van behoeftige werkloozen; West-Java volgde dit goede voorbeeld door een bedrag van *f* 10.000.— uit te trekken voor steun aan de locale steuncomité's.

Ook in de Inheemsche wereld werd toenemende actie op het gebied van steunverleening geconstateerd. In Batavia, Soerabaja, Modjokero, Bandoeng en Djocja werden Inlandsche, te Soerabaja en Bandoeng ook Chineesche steuncomité's opgericht.

Voorloopig werden in Soerabaja de daklooze koelies ondergebracht in het Clubhuis op Boeboetan; later verhuisden zij naar een daarvoor meer geschikt perceel aan den Grisseeschen weg. Bij het inrichten van dit onderdak, dat op het haventerrein te Tg. Perak-Soerabaja gelegen is, werd groote medewerking ondervonden van de havendirectie, die den noodigen grond afstond en zorgde voor den aanleg van de electrische lichtleiding. De Aniem en de gemeente verleenden voorts faciliteiten t.a.v. electriciteit en water. Voor het bouwen van een tweede loods aldaar gaf de gemeente Soerabaja een voorschot van *f* 1000.— en het Centraal Comité een gift van *f* 500.—.

De werkzaamheid der werkloosheidscommissarissen, als coördineerend middelpunt bij de steunverleening is van groot nut gebleken. Zij zijn aangesteld door het Centraal Comité (de Regeering draagt daartoe voor twee-derden bij in de kosten) en staan onder leiding van het Hoofd van het Kantoor van Arbeid. Zij vertegenwoordigen ieder in hun ressort het Centraal Comité tegenover de plaatselijke comité's en de steun-verleenende organisaties. Iederen dag houden zij consultatie-bureau voor werkloozen, die hulp en aanwijzingen wenschen, en adviseeren hen waarheen zich te wenden voor steun of opname in een der inrichtingen.

De werkloosheidscommissaris staat in voortdurend contact met alle steuncomité's in zijn ressort; daartoe is hij door deze comité's toegevoegd aan de werkcomité's, die de aanvragen om steun behandelen en de uitkeeringen bepalen. Maar ook zoekt hij contact met de werkloozen-tehuizen; de leiders van de verschillende cursussen voor de werkloozen staan onder hem en met de leiders van arbeidsbeurzen houdt hij voortdurend contact.

Deze werkloosheidscommissarissen verstrekken op onderscheidene plaatsen vrijkaarten voor bioscopen enz. aan werkloozen; vooral deden zij nuttig werk door het organiseeren van cursussen voor jeugdige werkloozen, waar dezen niet alleen worden bezig gehouden maar tevens nieuwe kennis opdoen, welke hen beter toegerust in de maatschappij terugbrengt en hun meer kans biedt om een betrekking te vinden.

Door hen zijn de navolgende cursussen opgericht:

BATAVIA. Een Automobieltechn.-cursus, duur 4-maanden, 27 leerlingen van de 46 ontvingen aan het einde van den cursus een diploma. De tweede cursus opende met 58 leerlingen.

Een cursus in Boekhouden. De in 4 groepen gesplitste 25 leerlingen dezer cursus ontvangen per week 6 uur of per maand 25 uur les.

Een Steno-cursus. Eenmaal per week wordt aan 6 leerlingen cursus in stenografie gegeven.

Een cursus-machineschrijven. Aan 2 groepen van tezamen 15 leerlingen wordt per groep 3 maal in de week een uur les gegeven.

Op 1 September wordt een Electr. technisch-cursus geopend.

SEMARANG. Een Engelsche cursus: 41 in 2 klassen gegroepeerde leerlingen ontvangen 2 uur per week les.

Een Steno-cursus: 10 leerlingen (meest vrouwelijke) ontvangen 2 maal per week les.

Een cursus machineschrijven: 20 leerlingen van de 60, die zich opgaven werden aangenomen. Zij ontvangen per week 1 uur theoretisch en 6 uur practisch onderricht.

Een cursus Boekhouden. Aan twee klassen, elk van 10 leerlingen, wordt per klas 2 maal per week één uur les gegeven.

SOERABAJA. Een Automobiel-techn.-cursus. Hiertoe werden in Mei 49 leerlingen toegelaten van de 61, die zich hadden aangemeld, de duur is 4 maanden.

De kosten dezer cursussen worden gedragen door het Centraal-Steuncomité, hetwelk daarin, door een van Regeeringswege verleende subsidie ten bedrage van $^2/_3$ derzelve, wordt tegemoet gekomen. Van de leerlingen, die daartoe in staat zijn, wordt een gering schoolgeld geheven, meerendeels ƒ 2.50 per maand bedragend, terwijl degenen, die als geheel onvermogend dienen te worden aangemerkt, hiervan zijn vrijgesteld.

Ook op allerlei andere wijzen, o.a. door het organiseeren van collectes, door het voorlichting geven bij en het aandringen op oprichten van plaatselijke comité's deden deze werkloosheids-commissarissen nuttig werk.

De organisaties, die in Nederlandsch-Indië zich beijveren om de werkloosheid te bestrijden, zijn in de eerste plaats het Leger des Heils, de A. M. V. J. en de N. I. Plantersbond.

Op verzoek van den Commandant van het Leger des Heils werd door de directie van de K. P. M. het vroeger door haar te Weltevreden geoccupeerde ruime kantoorgebouw aan de Sluisbrug gratis ter beschikking van het Leger des Heils gesteld, teneinde daarin een Tehuis voor socialen arbeid met een plaatsruimte voor 100 bedden te vestigen ten behoeve van werkloozen. Door den Gouverneur-Generaal en door verschillende maatschappijen werden daartoe belangrijke giften geschonken. Eind Februari werd dit Tehuis door den Landvoogd in tegenwoordigheid van vele autoriteiten en belangstellenden geopend. Personen, die daartoe in staat zijn, betalen er 50 cent per dag, de anderen worden gratis opgenomen.

In Medan werd in de maand Maart door het Delisch steuncomité een werkloozen-hospitium geopend, ruimte biedend aan een 40 personen. Dit werd in beheer gegeven aan het Leger des Heils. Hierop volgde de voorbereiding door het Leger van een dergelijke inrichting in Soerabaja, waar de zeer ruime woning van den Majoor der Chineezen op Oendaän werd ingehuurd, ruimte biedend voor minstens 80 bedden. Dit Tehuis van het Leger des Heils zal begin Augustus geopend worden. Het plaatselijk steuncomité te Soerabaja zegde krachtigen steun toe, terwijl het Centraal Comité voor deze tehuizen de helft der uitgaven voor inrichting en de helft der netto-exploitatiekosten voor zijn rekening nam.

De Amsterdamsche Maatschappij voor Jongemannen bracht in

Nederland een belangrijk kapitaal bijeen voor haar tuindorp-plannen. Ook H. M. de Koningin gaf daaraan een ruime bijdrage. Ter voorbereiding van dien vorm van steun-verleening opende deze organisatie in Maart te Bandoeng het vroegere pension Merdika met de bedoeling daar door den crisis buiten betrekking geraakte personen onderdak te verleenen. Naar schatting zullen 40 à 50 werkloozen, gezinnen zoowel als ongehuwden, in dat perceel kunnen worden ondergebracht.

Met het gemeentebestuur van Bandoeng en van Malang heeft de A. M. V. J. onderhandelingen geopend voor het bouwen of huren van huizen, waarin zij werkloozen, in hoofdzaak ontslagen suiker- en cultuurgeëmployeerden doch ook anderen, wil huisvesten. Inmiddels werd ook in Malang een pension voor werkloozen geopend. Aldaar zoowel als te Bandoeng werd deze nuttige huisvesting van werkloozen in samenwerking met het plaatselijk comité begonnen.

Voorts werd een ruim gebouw te Buitenzorg, vroeger geoccupeerd door de Nederlandsche zending, als Tehuis voor werkloozen en hun gezinnen door de A. M. V. J. geopend. Dit Tehuis „Bethanie" biedt plaatsruimte aan 30 personen.

De Directeur der A. M. V. J. Dr. EYKMAN komt naar Indië om gemelde tuindorp-plannen tot uitvoering te brengen.

Op initiatief van de afdeeling Soekaboemi van den N. I. Plantersbond werd te Tjibadak het geheele terrein van het badhotel „Trianon" bestemd voor de inrichting van een werkloozenkamp. De daarin gehuisveste werkloozen zullen zich onledig houden met het verrichten van land- en tuinbouw zoomede met de vischvangst (vischvijvers) ter voorziening in hun levensonderhoud, waarbij zij van verschillende zijden steun ontvangen in den vorm van brood, vleesch etc.

Door het op 1 November 1930 opgerichte Steunfonds van de Vereeniging voor Assistenten in Deli is in 1931 een overeenkomst aangegaan met het hotel Panorama te Brastagi teneinde voor de steuntrekkende leden van voormeld Fonds aldaar onder leiding van een hunner gratis huisvesting te verkrijgen.

Naast de hierboven genoemde organisaties dienen ook vermeld te worden de Vaderlandsche Club en het I. E. V., die beiden naar

vermogen medewerken bij de bestrijding der gevolgen van de werkloosheid.

Ten slotte verdient nog vermelding de werkzaamheid van het Centraal Comité om crisis-slachtoffers, die dit vragen en die kunnen bewijzen in Holland door familie te zullen worden onderhouden, naar Europa terug te zenden. Zij moeten aanvraag daartoe doen bij de plaatselijke comité's, die na onderzoek de aanvraag doorzenden aan het Centraal Comité. De terugzending geschiedt in de vierde klasse. In het eerste halfjaar werden 16 werkloozen en hun gezinnen, in totaal 34 personen, opgezonden. Voor deze passagiers, die in Batavia de mailboot voor een of twee nachten moeten verlaten of aldaar embarkeeren, houdt het Leger des Heils in zijn asyl op Sluisbrug steeds enkele kamers open, waarin men in afwachting van bootgelegenheid gratis kan logeeren.

Ook voor de verschillende Inheemsche bevolkingsgroepen uit de Buitengewesten, die op Java vertoeven en naar hun land van afkomst willen terugkeeren, is een regeling getroffen. Deze kunnen door de Plaatselijke Comité's worden teruggezonden, waarbij de K. P. M., een reductie van 50% op de passagekosten heeft toegestaan.

Door de K. P. M. worden tevens in samenwerking met het Kantoor van Arbeid werklooze inheemschen, afkomstig van de Buitengewesten, die in Tandjong Priok verbleven, kosteloos opgezonden naar hun geboorteland. Hiervoor kwamen in aanmerking 31 Timoreezen + 2 kinderen, 6 Menadoneezen, 5 Ambonneezen, 2 Dajaks. De terugzending dezer personen is inmiddels ter hand genomen.

Aldus wordt in onderlinge samenwerking alles in het werk gesteld om zonder in rechtstreeksche steunverleening uit 's Lands kas te vervallen de gevolgen der werkloosheid hier te lande zooveel mogelijk te lenigen.

De waarborg der Indische pensioenen

door

J. H. Goossens.

Een vraagstuk, dat zich — zelfs buiten ambtenaarskringen — in den laatsten tijd in een bijzondere belangstelling mag „verheugen", is dat omtrent de — al dan niet — aantastbaarheid van de z.g. eigen-pensioenen der landsdienaren. Het is niet mijn bedoeling op de *rechtszijde* van dit vraagstuk diep in te gaan; hiernà hoop ik aan te toonen, dat de vraag naar den rechtsgrond heelemaal niet behoeft gesteld te worden, doordat ook zonder die een oplossing zeer goed mogelijk is. *Men moet slechts willen.*

Teekenend (misschien zelfs hoopvol voor de tegenwoordige en aanstaande pensioentrekkers) is anders wel, dat de Nederlandsche Commissie Welter bij de becijfering van het gedeelte van het Rijksbudget, dat voor bezuiniging in aanmerking komt, het bedrag voor pensioenen, enz. ad ƒ 118 millioen *hors concours* stelt, als voorstellende verkregen rechten, waarop dus geen verlaging kan worden toegepast; evenmin als op de ƒ 74 millioen benoodigd voor rente en aflossing van de Nationale Schuld.

Vooraf wil ik in dit verband wijzen op de merkwaardigheid, dat bij de talrijke beschouwingen ter zake er zelden of nooit verschil tusschen wordt gemaakt, of de pensioenen worden uitbetaald rechtstreeks ten laste der begrooting van Ned.-Indië dan wel door de bij de wet van 25 Juni 1918 opgerichte pensioenfondsen, m.a.w. worden toegekend aan landsdienaren, wier indiensttreding heeft plaats gehad vóór 1 Januari 1917 of gerekend moet worden op of na dien datum te zijn geschied.

Misschien is zulks te verklaren door de omstandigheid, dat — vele uitzonderingen voorbehouden — de eigen-pensioenen, die reeds zijn toegekend of nog in de eerstvolgende jaren zullen verleend worden, in het algemeen alle rechtstreeks ten laste van de jaarlijksche begrooting komen, waardoor aan de pensioenen, die thans slechts verre-toekomst-muziek zijn, nog niet veel aandacht wordt gewijd.

Al valt er op het eerste gezicht wel wat voor dien uitleg te zeggen, toch meen ik, dat het zijn nut kan hebben, het karakter van beide pensioensoorten wat nader te vergelijken.

Beginnen wij daartoe met de laatste categorie. De thans vrijwel algemeen gebruikelijke definitie voor pensioen is „uitgesteld traktement". Dat deze zienswijze gedeeld wordt door het Opperbestuur, blijkt o.a. uit de Memorie van Toelichting ingediend bij het voorstel tot oprichting van z.g. „eigen-pensioenfondsen", waarin gesproken wordt over „het tijdvak, waarin het pensioen is verdiend". De Staat of een pensioenfonds is dus slechts de bewaarder en beheerder van het *reeds verdiende* pensioen.

Daarna volgt [1]): „De tijd, dat de *zekerheid van een behoorlijk pensioen* velen naar den Indischen Staatsdienst trok, raakt voorbij, nu vele groote en ook kleinere nijverheids- en handelsinstellingen aan hun personeel pensioen toekennen en daarvoor gewoonlijk de benoodigde kapitalen afzonderen.

„Wil het land daardoor nog niet meer ten achter raken, waar het geldt de werving van goede krachten, dan zal het voorbeeld dier instellingen moeten worden gevolgd en aan de toekomstige landsdienaren door de oprichting van pensioenfondsen *een meer tot hun overtuiging sprekende waarborg* moeten worden gegeven, dat de hun in het vooruitzicht gestelde pensioenaanspraken *wel en deugdelijk* bevestigd zijn.

„Het is dus noodig de bakens te verzetten voordat het getij verloopt en wel door in overeenstemming met het gevoelen van de Indische Regeering pensioenfondsen op te richten, allereerst voor hen, die nieuw in dienst treden, om *zoo mogelijk* dien maatregel nader uit te breiden tot hen, die reeds in dienst zijn, alsook voor de reeds gepensionneerden.

„In verband met mogelijk buitengewone omstandigheden zullen aan de fondsen de gelden worden uitgekeerd, welke bestemd zijn voor de vorming van de kapitalen, waaruit de pensioenen zullen moeten worden voldaan.

„Alleen op die wijze krijgen de fondsen beteekenis en kunnen zij er toe bijdragen, om de belanghebbenden te ontheffen van zorg voor hun toekomst.

„De fondsen behooren op stevigen grondslag te worden ge-

1) De cursiveeringen zijn van mij.

vestigd, zoodat de daarmede voor belanghebbenden te geven *waarborg* voor de uitbetaling der pensioenen *zoo groot mogelijk* wordt.

„Het verdient daarom aanbeveling, de oprichting te bepalen bij de wet, aan de fondsen rechtspersoonlijkheid toe te kennen en de instellingen te vestigen in Nederland".

Vooropgesteld wordt dus, als reeds bestaande, de „zekerheid van een behoorlijk pensioen", waarna de wenschelijkheid wordt betoogd van een „meer tot hun (d.i. der ambtenaren) overtuiging sprekende", dus tastbaarder en reeëler, „waarborg" voor het „wel en deugdelijk bevestigd zijn" der pensioensaanspraken.

Verder moet uit het feit, dat de reeds vóór 1 Januari 1917 in dienst zijnde ambtenaren, alsmede de toen reeds gepensionneerden nog steeds niet onder de pensioenfondsen zijn gebracht, worden opgemaakt, dat de Regeering zulks als nog niet „mogelijk" beschouwt. Voorloopig moeten zij het dus zonder den tastbaren waarborg stellen en er zich mee tevreden stellen, dat ook voor hen de „zekerheid" van het „behoorlijk" pensioen is uitgesproken.

Uit een en ander blijkt overduidelijk, dat de aanspraken op een „behoorlijk pensioen" voor alle ambtenaren als even deugdelijk vaststaand moeten geacht worden.

Als zoodanig m a g dan ook geen twijfel bestaan aan den vasten wil, voortvloeiend uit den rechtvaardigheidszin van Regeering en Volksvertegenwoordiging om het „behoorlijke" pensioen *voor 100%* uit te keeren.

Niemand heeft het recht, ook maar te veronderstellen, dat het rechtvaardigheidsgevoel der Regeering afhankelijk zou zijn van de financieele consequenties, die dit begrip met zich brengt.

Dus zou hieruit volgen, dat ik de dreigende geruchten van een mogelijke crisis-korting op de pensioenen ongegrond zou achten? Was dat maar waar!

Laat ons nl. eens zien, *wat* de Staat of het Gouvernement eigenlijk aan de ambtenaren heeft toegezegd. En dan blijkt dit niet minder, *maar ook niet meer,* te zijn dan een „behoorlijk pensioen".

Het spreekt vanzelf dat omtrent dit begrip voor velen de meeningen uiteen zullen loopen; maar de billijkheid gebiedt daarvoor — in dit verband — aan te nemen het bedrag, dat het

vigeerende pensioenreglement daarvoor noemt en dat vastgesteld is als resultante van de opvatting der Regeering daaromtrent en het oordeel der Volksvertegenwoordiging.

Voor normale tijden werd alzoo het begrip: „behoorlijk pensioen" vastgelegd.

Op den Verzekeringsdag voor de Vereeniging voor de Verzekeringswetenschap van 3 October 1925 is bij de discussie over het onderwerp: De Staat als Verzekeraar o.a. door Dr. WINTER, bekend verzekeringsdeskundige, gezegd dat het niet geheel juist is, dat de Staat bij de pensioenfondsen voor zijn ambtenaren als verzekeraar optreedt. Immers hier bestaat niet de plicht een bepaald bedrag aan geld als pensioen uit te keeren, maar de plicht om den staatsdienaren een bepaalden welstand te verschaffen na beëindiging van hun diensttijd. Wanneer er een depreciatie van de munt komt worden de pensioenen verhoogd zonder dat daartegenover een evenredige premieverhooging staat, wat niet vereenigbaar is met het principe van verzekeren.

Evenzeer als het dus „plicht" was, om indertijd de pensioenen met 40% te verhoogen, is het „recht" te achten, als *b.v.* de levensstandaard *blijvend* 10% gedaald zal zijn, dat een overeenkomstige korting op de pensioenen wordt toegepast [1]).

Wordt alzoo, onder bepaalde omstandigheden, die ik voor 't oogenblik als inderdaad-aanwezig wil veronderstellen, het „recht" van den Staat om een zekere korting op de pensioenen toe te passen erkend, een andere vraag is het, of het mogelijk (en verstandig) is, dit recht te doen gelden.

Ten opzichte van hen, die hun pensioen rechtstreeks uit de begrooting van Ned.-Indië ontvangen, is de kwestie zeer eenvoudig; de korting wordt eenvoudig wederom ten bate der begrooting gebracht.

Maar hoe nu voor hen, die door een rechtspersoon-zijnd fonds worden betaald? Wordt het gekorte bedrag dan ten bate van dat fonds gebracht? Waarom zou dit geschieden? Heeft het fonds

1) Dit wil niet zeggen, dat een *gelijke* korting, dus in dit geval van 10%, billijk zou zijn. Men bedenke, dat de 40% werden toegekend, toen de levensstandaard ongeveer met 80% verhoogd was, zoodat de pensioenen dus in half tempo de duurtestijging volgden. Evenzoo is het dus ook billijk te achten, wanneer hetzelfde tempo wordt in acht genomen, als het algemeene peil zich in tegengestelde richting beweegt.

dat geld noodig? Immers neen! Bovendien zou zóó de *bedoeling* met de korting ten eenenmale gemist worden.

Ik meen hier een vergelijking te kunnen trekken met de gelukkigen, die er in geslaagd zijn, hun bespaarde geld, door de crisis heen, niet alleen te bewaren, maar het ook nog een passende rente te doen dragen. Is het nu billijk, dat hun toch maar een deel afgenomen wordt, waar zoovelen alles of bijna alles verloren? Wie zou die vraag toestemmend durven beantwoorden?

Voor de deelgenooten der „fondsen" is dan ook de toestand inderdaad zóó, dat de Staat of het Gouvernement zijn „recht" vrijwillig heeft prijsgegeven en zijn eens gegeven bijdragen aan de fondsen heeft geblokkeerd.

Natuurlijk zou het denkbaar zijn, dat het Gouvernement zijn jaarlijksche bijdragen aan de fondsen met dusdanige bedragen verminderde, dat de tekorten, die hierdoor voor de fondsen zouden ontstaan, juist gedekt zouden worden door wat deze besparen, indien zij de uit te keeren pensioenen met een bepaald percentage zouden korten; maar een dergelijk financieel gegoochel zou iederen verzekeringsdeskundige de haren ten berge doen rijzen. Een vollediger brevet van ondeskundigheid zou een regeering zich zelf moeilijk kunnen geven.

Welke figuur, vooropgesteld de billijkheid om den ambtenaar van vóór 1 Januari 1917 niet zwaarder te treffen dan dien van daarnà, dan zou kunnen bedacht worden? Ik weet er geen, maar zal mij daar ook niet druk over maken, omdat het pensioensvraagstuk m.i. op een geheel andere wijze tot een logische oplossing is te brengen.

Daartoe moet de belangstellende mij echter volgen op een gebied, dat in ons Indië zoo weinig betreden is, dat zelfs de Regeering meent te mogen beweren, dat „een verzekerings-technische berekening van het *juiste* [1]) bedrag van de verlaging der financieele consequenties, in verband met de gewijzigde grondslagen" voor een door haar ontworpen Ordonnantie „toch in Indië is uitgesloten; daarom zal een beroep moeten gedaan worden op de medewerking van de aan de Directie der Pensioenfondsen te 's Gravenhage verbonden wiskundigen, die in het bijzonder in de

1) De cursiveering is van mij. Alsof voor een dergelijk iets ooit een *juiste* berekening is te geven!

behandeling van verzekeringsvraagstukken, zooals deze zich bij sociale fondsen voordoen, zijn gespecialiseerd".

Ik meen daarom verstandig te doen in het volgende alleen deskundigen aan het woord te laten, die óók „in het bijzonder in vraagstukken van sociale verzekering zijn gespecialiseerd".

Vooraf mogen echter eenige inleidende beschouwingen gaan.

Het vraagstuk van den waarborg der pensioenen is feitelijk identiek met het oudste vraagstuk der Sociale Verzekering, nl. dat omtrent het te kiezen *dekkingssysteem* voor den betrokken vorm van verzekering.

Daarvoor bestaan dan twee hoofd-systemen, die gewoonlijk worden aangeduid als *A.* „omslag" en *B.* „kapitaaldekking". Het eerste, tevens het eenvoudigste, bestaat in het jaarlijks brengen der te betalen uitkeeringen ten laste van de loopende begrooting en komt dus geheel overeen met het systeem, dat toegepast wordt voor de ambtenaren van vóór 1 Januari 1917.

Het tweede wordt weer onderverdeeld in een systeem *a*, dat feitelijk een eerste schrede voorstelt op den weg naar de meer consequente doorvoering van het andere beginsel en bestaat uit het storten, zoodra eenig pensioen ingaat, van een kapitaal, dat gelijk is aan de contante waarde van de verplichtingen, ontstaan door de instelling van dat pensioen. Bij het doorgevoerde systeem *b* daarentegen worden alle deelnemers beschouwd, alsof ze vanaf een aangenomen „jongsten" leeftijd deelgenoot geweest zijn, waarom voor allen een met dien jongsten leeftijd overeenkomende jaarlijksche premie gestort wordt, terwijl voor hen, die op later leeftijd toetreden, een kapitaal wordt gestort ter compenseering van de „reserve", die gevormd zou zijn, indien zij steeds deelgenoot waren geweest. Hierin zijn dus ook allen begrepen, die bij de *oprichting* van een fonds daarin deelgenoot werden, zonder dat vroeger ooit door of voor hen premie is betaald.

Volledigheidshalve dient nog genoemd te worden een variant van laatstgenoemd systeem, waarbij (zonder eenig aanvangskapitaal te storten) per „generatie", d.i. per groep gelijktijdig toegetredenen, een gelijkblijvende premie wordt vastgesteld. Voor het vervolg van dit betoog is het echter onnoodig om nader op laatstgenoemd systeem in te gaan, terwijl ook over systeem *B. a.* weinig zal gezegd worden, zoodat overblijven de typen *A* en *B. b.*,

eenvoudigheidshalve verder „omslag" en „kapitaaldekking" te noemen.

Het is merkwaardig, hoe soms oude denkbeelden, waarmede men reeds afgerekend waande, in volkomen denzelfden vorm als vroeger terugkeeren. Zoo ook op verzekeringsgebied, waarbij het weer aan de orde stellen van het oude probleem wel zal moeten worden toegeschreven aan de veranderde tijdsomstandigheden, die het publiek thans meer ontvankelijk maken voor hetzelfde pleidooi voor het omslagsysteem, dat vroeger reeds gehouden werd ..... en het toen feitelijk aflegde tegen de uit een *zuiver* verzekeringswiskundig oogpunt zoo aantrekkelijke kapitaaldekking.

Een tiental jaren geleden is de oude strijdbijl weer opgegraven en wel in Zwitserland, een land, waar het verzekeringswezen op een hoog peil staat. Een studie over dit vraagstuk door E. MARCHAND in „Mitteilungen der Vereinigung Schweizerischer Versicherungsmathematiker" heeft den bekenden wiskundig-adviseur der Rijksverzekeringbank in Nederland, den heer LINDNER, aanleiding gegeven tot een voordracht voor de Vereeniging voor Verzekeringswetenschap over het onderwerp: „Kapitaaldekking in de Sociale Verzekering" [1]). De heer LINDNER toonde zich daarbij een overtuigd voorstander van het systeem van kapitaaldekking, maar wist, op de meest loyale wijze, de argumenten der voorstanders van het omslagsysteem op hun volle waarde te schatten. Als zoodanig wist hij ook te waardeeren het groote sociaal-economische argument ten voordeele van financieele stelsels zonder of met geringe reservevorming, welk argument ligt opgesloten in de volgende twee vragen:

1e. wat is het nut en het doel van reservevorming in die vormen van sociale verzekering, die groote en vaste bevolkingsgroepen of zelfs het geheele volk omvatten, en

2e. zijn van die reservevormingen inderdaad bezitsverschuivingen te verwachten en zoo ja, moet men deze als ongewenscht beschouwen?

En dan wordt m.i. door den heer L. het nut en doel van die reservevorming niet anders verdedigd dan in de beantwoording van de 2de vraag, waar wordt toegegeven, dat inderdaad een

1) (Voordracht op 28 Maart 1923 gehouden voor de Vereeniging voor Verzekeringswetenschap). Verzekeringsarchief 1923, blz. 65 t/m 95.

aanzienlijke kapitaalverschuiving plaats heeft en wel in de richting van de verzekerden, die door de reservevorming het kapitaal veel meer „binnen hun bereik" krijgen, wat inleider evenwel een voordeel acht.

Toepassing van dit argument op de *bij de pensioensverzekering* door reservevorming ontstane kapitaaldekking doet echter zien, dat, onverschillig of men het met den inleider al dan niet eens is, het voor een *ambtenaren*-verzekering veel van zijn waarde verliest.

In het debat volgend op deze voordracht is o.a. het volgende opgemerkt door Prof. Dr. HOLWERDA [1]), den eminenten verzekeringsdeskundige, dien wel niemand zal verdenken tegenover het probleem der reservevorming an und für sich afwijzend te staan, wanneer men bedenkt, dat Prof. H. de wiskundig adviseur is van de Nationale Levensverzekering-Bank, Nederlands grootste levensverzekeringmaatschappij:

„Elk actuaris, die zich bewust is van zijn verantwoordelijkheid en die weet welk een ellende het voor den betrokkene medebrengt, als een pensioen waarop hij rekende eens niet gesecureerd blijkt te zijn, zal echter beginnen met aan te raden voor de pensioenen een afzonderlijke rechtspersoon te creëeren. Nu zou ik nooit en nimmer durven aanbevelen om een dergelijk fonds zonder reservevorming op te zetten. Men behoeft werkelijk niet ver te zoeken om tot de overtuiging te komen, dat geen gemeenschap labieler is dan de gemeenschap, die door het personeel van een grootbedrijf wordt gevormd. De geschiedenis van bijna alle grootbedrijven vertoont niet het beeld van een continue ongestoorde ontwikkeling, doch is vol van de up and downs, die het zakenleven nu eenmaal medebrengt. Bij een dergelijke variabele gemeenschap kan het elk oogenblik voorkomen dat wat er van het bedrijf op een gegeven oogenblik over is de lasten der reeds verdiende pensioenen desnoods wel wil, doch niet kan, dragen. De actuaris zal hier dus wel algemeen een kapitaaldekkingssysteem aanbevelen.

„Toch zal elke actuaris, die een technische balans voor zulk een bedrijfspensioenfonds heeft opgemaakt, zeer sterk de betrekkelijke waarde daarvan voelen. Sterftekans, rentevoet, salaris-verandering-

1) Uitgewerkt in het artikel: Het grondprobleem der sociale verzekering: Omslag of Kapitaaldekking. Verzekeringsarchief 1923, blz. 96 t/m 105.

factoren, ontslagkansen, aanstellingskansen, invaliditeitskansen, trouwkansen en al dergelijke zijn niet zoovele rotsvaste gegevens, doch zijn aan verandering onderhevige supposities. Zoo sterk kan deze variabiliteit zijn, dat het schijnbaar best gefundeerde fonds na eenige jaren een lek kan vertoonen. Ieder die met dergelijke fondsen vertrouwd is, weet dat dit niet alleen een bloote mogelijkheid is, doch dat dit ook herhaaldelijk de werkelijke ervaring is.

„Wat de actuarieele wereld gaarne aanduidt met den weidschen titel van „wetenschappelijke balans" is in werkelijkheid niet meer dan een min of meer gelukkig uitgevallen schatting. Als werkelijk deze schatting eens zoo gelukkig is uitgevallen, dat eenige decennïën lang de zaak precies in overeenstemming met de aangenomen grondslagen verloopt, zou niemand meer verwonderd zijn dan de actuaris zelf.

„Al deze sociale fondsen stellen geheel andere eischen dan de gewone levensverzekeringmaatschappij. Ook hier is de wiskundige reserve geen boekhoudkundige grootheid, waarbij één gulden meer een gulden winst is en één gulden minder een gulden tekort. De wiskundige reserve is evenzeer een schatting. Doch een schatting die oneindig veel meer waarde heeft dan bij welk pensioenfonds ook. Bij de levensverzekeringmaatschappij past niet alleen de berekening der reserve zich aan bij het bedrijf, doch ook het bedrijf past zich aan bij die reserve.

„Ik bedoel daarmee dit. Bij een pensioenfonds begint men gewoonlijk met een reeks desiderata, hoe men rechten en plichten liefst geregeld zag en vraagt dan den actuaris: reken dat eens uit. Bij het levensverzekeringsbedrijf vraagt men zich bij het ontwerpen van de verzekering en de polis voortdurend af: als ik het zus of zoo doe, sla ik dan een slag in de lucht, bouw ik dan mijn bedrijf op los zand of kan ik inderdaad zekerheid verkoopen. In een ruim honderd-jarige praktijk heeft zich de polis van levensverzekering geconsolideerd tot zijn huidigen vorm en daarnaast heeft zich de wetenschap van den actuaris geconsolideerd, die de grenzen van de zekerheid weet aan te geven. De actuarieele wetenschap heeft de ontwikkeling van het bedrijf gehouden binnen de grenzen van zekerheid. Daaraan dankt de levensverzekering zijn geweldigen vlucht. Dat de levensverzekering, natuurlijk binnen die zekere grenzen, zekerheid verkoopt is geen louter toe-

valstreffer. Theorie en praktijk hebben hier hand in hand samengewerkt, opdat het bedrijf bleef binnen de perken van wat mogelijk en wat veilig was.

„Doch bij de sociale verzekering van hetzij kleinere of grootere groepen is dit geheel anders. Daar is het niet de actuarieele wetenschap die aangeeft hoe zij het hebben wil, doch daar worden de eischen geformuleerd buiten haar om. De actuaris is hier de rekenmeester, die problemen oplost, die een ander hem stelt. Hijzelf formuleert die problemen niet. Hij leidt niet, doch wordt geleid.

„Dat blijkt uit alles wat over de Sociale Verzekering van zuiver actuarieele zijde geschreven is, uit datgene, wat MARCHAND schreef, doch ook uit wat de heer LINDNER daarover heeft gezegd. MARCHAND toont aan dat de actuarieele wetenschap op zich zelf zich geenszins tegen het omslagstelsel verzet. Dit aan te toonen was noodig en nuttig omdat in de actuarieele wereld vroeger veelal een andere opvatting heerschte. In het verslag van het debat der Zwitsersche actuarissen over het werk van MARCHAND komt een veranderde opvatting op dit punt ten duidelijkste tot uiting, o.a. SCHAERTLIN spreekt ervan dat hij thans anders denkt dan vroeger. Dit nu is de belangrijke kern van MARCHAND's arbeid, die ook na wat de heer LINDNER gezegd heeft, onaangetast blijft bestaan.

„Doch het probleem van de organisatie der Sociale Verzekering is niet alleen een mathematisch probleem. Noch de ontwikkelingen van MARCHAND, noch de daaraan voorafgaande van BLASCHKE, KAAN of anderen brengen de problemen der Sociale Verzekering tot een uiteindelijke oplossing. Hoe zeer mathematische beschouwingen ons inzicht ook verhelderen, door formules alléén is de oplossing niet te brengen. Dit heeft de heer LINDNER ons gezegd, doch dat zal ieder ander, MARCHAND incluis, ons eveneens bevestigen. Naast mathematische beschouwingen komen economische, ook zelfs politieke, overwegingen.

„Volkomen terecht wijst de heer LINDNER er op dat het postulaat van BLASCHKE en van al wie daarna kwam was: de reserve der Sociale Verzekering zij zoo gering mogelijk. Dit postulaat is geen actuarieele eisch, doch wordt ingegeven door een zekere eenzijdige levensbeschouwing, dit zij volkomen toegegeven. De conclusies die zij trekken aan het einde hunner mathematische ontwikkelingen worden dus eveneens door die zelfde opvattingen beheerscht. Het

feit, dat zij concludeeren ten gunste van het omslagstelsel, is geen noodwendig gevolg van hun formules.

„Doch evenmin voeren hun uiteenzettingen tot het tegendeel. De conclusie van den heer LINDNER, die het kapitaaldekkingssysteem aanbeveelt, berust ten slotte ook op een postulaat. Hij zegt: De Sociale Verzekeringswetten bedoelen wijziging te brengen in de verdeeling van het nationaal inkomen ten bate van de arbeidersklasse. Wie van dit postulaat uitgaat en daarbij tevens de maatschappelijke verhoudingen beziet in het licht van den „klassestrijd" behoeft geen enkele formule op te zetten om tot de conclusie te komen: ergo is het voor die arbeidersklasse van het hoogste belang, dat zij over zooveel mogelijk middelen beschikt om de haar in de sociale verzekeringswetten gegeven beloften te doen nakomen. Zij wenscht, afgezien van alle andere overwegingen, een zoo groot mogelijk kapitaal in haar handen gesteld te zien, en moet dus a fortiori voorstander zijn van het kapitaaldekkingssysteem.

„Deze voorkeur wordt dus eveneens ingegeven door een bepaalde wereldbeschouwing en is in haar wezen dus evenzeer eenzijdig georiënteerd. Of de eenzijdigheid van BLASCHKE de juiste is of die van den heer LINDNER, of dat de waarheid in het midden ligt kan de actuarieele wetenschap als zoodanig niet uitmaken.

„*In dit opzicht* beaam ik volkomen wat de heer LINDNER van het werk van MARCHAND zegt: het brengt ons geen stap verder. Doch dat was ook MARCHAND'S doel niet. Met hetzelfde recht zou ik thans kunnen zeggen: ook de arbeid van den heer LINDNER brengt ons geen stap verder om tot een objectief inzicht te geraken, wiens standpunt het meest juiste is.

„De groote beteekenis van de onderzoekingen van MARCHAND is m.i. deze: andermaal wordt er de nadruk op gelegd hoe weinig technisch verschil er feitelijk bestaat tusschen omslag en kapitaaldekking, hoe deze systemen toch feitelijk maar één systeem zijn. Ieder die de beschouwingen van MARCHAND en ook van den heer LINDNER onbevooroordeeld leest, komt onafwijsbaar tot de conclusie: in een volledige Sociale Verzekering is tusschen kapitaaldekking en omslag uit actuarieel oogpunt geen principieel, doch een gradueel verschil. Het kapitaal, dat men bij een zuiver kapitaaldekkingssysteem als „reserve" becijfert, heeft geen verdere

beteekenis dan dat van een hulpfonds. Niemand kan garandeeren dat nu juist deze reserve noodig is en niet een grooter of kleiner bedrag. Die bepaalde reserve is het resultaat van een zeker aantal onderstellingen, waarvan men vrij zeker weet, dat daaraan in de toekomst niet zal worden voldaan .....

„Hoe meer men zal inzien dat het kapitaaldekkingssysteem een systeem van ficties is en hoe meer men zal begrijpen dat de door den actuaris becijferde reserve slechts een hulpfonds is, hoe zuiverder de organisatorische problemen der Sociale Verzekering gesteld kunnen worden .....

„Na alles wat er gezegd en geschreven is over den opbouw der Sociale Verzekering blijft mij als de meest simpele, meest logische en administratief minst kostbare voor den geest staan: een Sociale Verzekering zonder kapitaaldekking en met aequivalentie van jaarlijksche inkomsten en uitgaven ....."

Werd in bovenstaande regelen er nog eens in het bijzonder de aandacht op gevestigd, dat er feitelijk uit verzekerings-wiskundig oogpunt toch niet meer dan een gradueel verschil bestaat tusschen de verschillende dekkingssystemen, in zijn artikel: „De Financiering der Pensioenverzekering van Overheidswege" [1]) vergelijkt Dr. WINTER, in verzekeringskringen welbekend als de man, aan wien lange jaren de opleiding in Nederland tot verzekeringswiskundige was toevertrouwd, de systemen I, II en III, hiervoor resp. *A*, *Ba* en *Bb* genoemd, met elkaar. Hij zegt daarvan o.a.:

„Er is reeds heel wat geschreven over de bijzondere verdiensten van elk der systemen, maar in het algemeen gaan deze redeneeringen langs elkaar heen, en wel voornamelijk, omdat in deze redeneeringen twee verschillende zaken zijn verwerkt, nl. de actuarieele kant van het vraagstuk en de economische. Het wil mij daarom wel gewenscht voorkomen de eerste zijde van het vraagstuk eens volkomen scherp te stellen en te zien, of er een begrooting is te maken van de lasten, die de drie systemen op de gemeenschap leggen.

„Ik wil daarom het volgende probleem stellen.

„Er is een stationnaire bevolking: d.w.z. een bevolking, waarbij de geboorte- en sterftecijfers sedert geruimen tijd onveranderd zijn gebleven, terwijl er geen immigratie of emigratie plaats heeft

1) Verzekeringsarchief 1927, blz. 40 t/m 48.

gehad. Op een bepaald oogenblik besluit men allen die den 65-jarigen leeftijd bereiken een praenumerando-pensioen van *f* 1.— per jaar toe te kennen. Welke lasten zal dit besluit op de gemeenschap leggen bij elk der drie wijzen van dekking der kosten?"

Daarna werkt Dr. W., wat ik den lezer besparen zal, verzekeringstechnisch deze drie gevallen uit in commutatieteekens, die hij daarna in getallen omzet, uitgaande van de veronderstelling, dat de berekeningen gebaseerd worden op de vierde mannentafel der geheele bevolking, die aangenomen wordt op 7.000.000, terwijl de rentevoet 4% bedraagt en bij het bereiken van den 65-jarigen leeftijd een rente van *f* 3.— per week of ± *f* 153.— per jaar zal worden uitgekeerd. Daarbij wordt dan onderscheid gemaakt tusschen den zg. overgangstoestand, d.i. het tijdsverloop vanaf het oprichten van het fonds tot aan het tijdstip, waarop de toestand is „doorgewerkt" — dus het totaal aan uitkeeringen zijn maximum heeft bereikt — en den daarop volgenden gelijkblijvenden toestand. Zoo ontstaan de volgende staatjes:

Overgangstoestand.

	jaarlijksche bijdrage	bijdrage in eens bij het begin.
I	opklimmend tot f 117 868 170	—
II	gelijkblijvend „ 89 952 847	—
III	gelijkblijvend „ 32 230 153	f 1 500 790 044

Gelijkblijvende toestand na ω — 65 jaar [1]).

	jaarlijksche bijdrage	kapitaal van het fonds.
I	„ 117 868 170	—
II	„ 89 952 847	f 725 798 398
III	„ 32 230 153	„ 2 226 588 442

Daarna vervolgt Dr. WINTER:

„Tot zoover de actuarieele zijde van het vraagstuk. Om ook eenig inzicht in de economische zijde te krijgen zullen wij nu eens onderstellen, dat de Staat alle kapitalen van het fonds in staatsschuld belegt. Wat is dan het gevolg?

„In den gelijkblijvenden toestand heeft dan het Nederlandsche volk te kiezen tusschen betaling van 118 millioen aan premie, of

1) Met ω wordt aangeduid de hoogste leeftijd, voorkomend in de gebruikte sterftetafel; hier 98 jaar.

90 millioen aan premie en de rente van 726 millioen, of 32 millioen aan premie en de rente van 2 227 millioen. Immers indien het fonds alleen in staatsschuld is belegd, zal het volk toch de rente van die schuld moeten opbrengen, en in totaal dus in alle drie gevallen precies hetzelfde. Het zal toch den belastingbetaler wel onverschillig zijn of hij belasting betaalt voor premie of voor rente van staatsschuld. In deze veronderstelling komt derhalve alles op hetzelfde neer en kan men zeer goed, zoodra deze toestand bereikt is, de kapitalen van 726 millioen, resp. 2 227 millioen aan fondsen vernietigen, mits men de rente maar laat betalen. Waarvoor zal men zich dan èn moeite èn kosten getroosten om een dergelijk kapitaal op te zamelen, de provisies aan effectenmakelaars, banken? de kosten van beheer en bewaring?

„Bezien wij nu den overgangstoestand. Indien men voor het dadelijk te storten bedrag van ± 1501 millioen staatsschuld creëert, dan is alle verschil tusschen geval II en III opgeheven. Immers de rente van deze schuld, die toch door de belastingbetalers wordt opgebracht, vermeerderd met de premie van geval III, geeft juist de bijdrage van geval II. Ook hier kan men zeer goed die 1501 millioen aan staatsfondsen vernietigen, mits men de rente door de belastingbetalers laat opbrengen.

„Alleen tusschen geval I en II is verschil. In het eerste geval betaalt de bevolking een bedrag opklimmend van niets tot ± 116 millioen gedurende (ω — 65) jaar, bij het tweede geval een gelijkblijvend bedrag van ± 90 millioen. *Welke wijze van betaling men verkiest is een zaak van inzicht omtrent de draagkracht der bevolking nu en in de toekomst* [1]). Na ω — 65 jaar komt voor elk geval alles op hetzelfde neer.

„Ik wil er nog op wijzen, dat bij geval III wel eens een oplossing wordt gezocht door niet de rente der storting van 1501 millioen op te brengen, maar dat kapitaal in bv. 75 jaar te vormen door een annuiteit, die natuurlijk iets meer bedraagt dan de rente.

„Die annuiteit bedraagt in die veronderstelling ± 61 millioen, zoodat men in de eerste 75 jaar een betaling moet doen van 32 millioen plus 61 millioen of 93 millioen, wat zeer weinig verschil

1) De cursiveering is van mij.

maakt. Uit de bovenstaande beschouwingen blijkt ten duidelijkste, dat de drie verschillende wijzen van financiering slechts verschil geven in de overgangsperiode, ten minste zoo de belegging der kapitalen van het pensioenfonds in staatsschuld plaats heeft. Is eenmaal de gelijkblijvende toestand bereikt, dan komt alles op hetzelfde neer.

„Geheel anders komt de zaak te staan, indien men andere beleggingen kiest. Niet wanneer men provinciale of gemeenteleeningen als belegging neemt, want deze berusten uiteindelijk toch op het staatscrediet, maar voornamelijk wanneer men gaat beleggen in industrieele ondernemingen, vaste eigendommen, en speciaal in buitenlandsche valuta.

„Dan zal men in de drie gevallen tot geheel verschillende resultaten komen, met name bij inflatie. Heeft men een belegging gekozen die een vaste goudwaarde heeft, dan verdient bij inflatie in elk geval de derde methode de voorkeur. Deze methode volgende zal men het minst van de inflatie te lijden hebben. Voor het beschouwde geval, nl. een pensionneering van staatswege is echter de zaak van ondergeschikt belang, daar volgens de beleggingspolitiek hier te lande voor de pensioenfondsen slechts vaste rente dragende beleggingen in Nederlandsch courant in aanmerking komen en in dat geval meen ik te hebben aangetoond, dat fondsvorming uiteindelijk in de totale belasting geen verschil maakt, doch slechts onnoodige administratiekosten veroorzaakt bij een verzekering van overheidswege.

„Natuurlijk is alles wat wij hier uiteenzetten slechts een benadering, daar bij onze bevolking geen stationnaire toestand heerscht, maar integendeel er een belangrijke aanwas is. Het wil mij echter voorkomen, dat men in het bovenstaande toch een redelijke benadering van een zonder die vereenvoudiging zeer ingewikkeld vraagstuk heeft en ik meen tevens dat men, afgezien van de volkomen juistheid der cijfers, door deze becijferingen een inzicht krijgt in de consequenties der drie verschillende systemen, welke consequenties zich slechts in grootte, maar niet in algemeenen aard zouden wijzigen, indien het mogelijk ware de langzame verandering van samenstelling der bevolking in rekening te brengen".

Voornamelijk tegen de bewering van Dr. WINTER, dat, *wanneer*

een fonds uitsluitend in Staatsschuld (of wat als overeenkomstig mag worden aangenomen) belegd is, de geheele rentelast van die Staatsschuld dan weer in den vorm van belastingen door het Nederlandsche volk moet worden opgebracht, wordt opgekomen [1]) door Mej. Dr. VAN EBBENHORST TENGBERGEN, de Wiskundige bij de Directie der Koloniale Pensioenfondsen.

Dr. VAN E. T. betoogt, „dat daarbij over het hoofd wordt gezien, dat het verzamelde kapitaal aangewend kan zijn voor productieve werken, die zelf geld opbrengen, bv. voor mijnbouw of Zuiderzee-werken [2]). Zooveel geld als de kolen en gronden opbrengen, zooveel minder behoeft aan belasting te worden betaald".

Nog andere objecten voor productieve doeleinden, als wegenaanleg, zelfs scholen, ziekenhuizen en sanatoria, worden genoemd, waarna de schrijfster vervolgt: „Ik wil onmiddellijk toegeven, dat de productiviteit van dergelijke werken dikwijls problematisch is en er kan dan ook niet genoeg gewezen worden op het gevaar, dat de Staat zich bij vrije beschikking over alle fondsgelden aan de uitvoering van dergelijke werken zou te buiten gaan, maar zij die van fondsvorming willen afzien, omdat in het verleden de belegging niet altijd op de juiste wijze heeft plaats gehad, willen het kind met het badwater wegwerpen". Uitgaande van de praemisse, dat de fondsen productief belegd zullen worden, worden dan nogmaals de berekeningen van Dr. W. nagegaan, ook voor het geval, dat de bevolking niet stationnair is, waarbij — natuurlijk, zou ik zeggen! — dan geconstateerd wordt, dat in *die* gevallen de drie systemen niet meer gelijkwaardig zijn en dat aan no III dan de voorkeur moet worden toegekend.

Doet aldus Dr. van E. T. (hiervoor reeds genoemd als door de Regeering geacht in het bijzonder gespecialiseerd te zijn in vraagstukken van sociale verzekering) duidelijk haar voorkeur blijken voor de kapitaalvorming, niet uit het oog mag worden verloren, dat *voor het hier besproken vraagstuk* de door haar genoemde argumenten veel van hun waarde verliezen, terwijl de aanwas van het aantal *gepensionneerden* (hopen en verwachten

---

1) Zie het Verzekeringsarchief van 1927, IIe deel, blz. 77 t/m 80.
2) M. i. geen gelukkig voorbeeld!

wij) tot in verre toekomst relatief wel niet zoo groot zal zijn, als wij dat in het laatste decennium hebben medegemaakt.

In een Naschrift beantwoordt Dr. WINTER zijn opponente als volgt:

„Mej. Dr. VAN EBBENHORST TENGBERGEN is van meening dat kapitalen in handen van den Staat voor productieve werken aangewend zullen worden en dan, ondanks het bedrag aan administratiekosten dat verloren gaat, meer rendement geven dan dezelfde kapitalen in handen van particulieren.

„Tot mijn spijt moet ik met de schrijfster van meening verschillen. Integendeel geloof ik dat de Staat, die immers voor werkelijk productieve werken gemakkelijk op andere wijze geld zal kunnen opnemen, in de verleiding zal komen de bezittingen dezer fondsen te gebruiken voor doeleinden, waarbij het ethisch-sociale belang meer op den voorgrond treedt dan het economische, en dat daardoor het rendement aanzienlijk zal worden gedrukt. Juist doordat de beleggingen dezer kapitalen niet aan de goedkeuring van de volksvertegenwoordiging zijn onderworpen, kan men op verkapte wijze aan allerlei instellingen steun verleenen, en hoe nuttig misschien die instellingen ook zijn, een dergelijke handelwijze gaat ten koste der opbrengst.

„Wat de tweede opmerking van de schrijfster betreft: zeer zeker ben ik het er mee eens, dat bij niet-stationnaire bevolking de verschillende systemen niet op hetzelfde neerkomen, maar of daarom systeem III de voorkeur verdient boven systeem II is m.i. een kwestie van appreciatie. Ik voor mij zie geen enkel bezwaar in het verschuiven van lasten naar de toekomst bij een zoo sterk stijgende bevolking als de schrijfster aanneemt".

Tenslotte vermeld ik dan nog, wat LOEWY in zijn werk: Versicherungsmathematik bij de bespreking van het omslagsysteem zegt:

„Der Staat vermag die steigende Beamtenpension durch Umlage aufzubringen, da er seine Einnahmen kraft seines Steuerrechtes nach seinen Obliegenheiten bemisst und sich bis zu seinem Zusammenbruch als dauernden, für alle Zukunft zahlungsfähigen Organismus ansieht, der seinen Verpflichtungen selbst ohne Rücklagen stets nachzukommen in der Lage sein wird. Auch als Notmassnahme in ausserordentlichen Zeiten, in denen sich infolge

unnatürlicher Geldverhältnisse die Forderungen versicherungstechnischer Gerechtigkeit durchaus nicht erfüllen lassen, kann das Umlageverfahren als vorübergehender Ersatz für das strenge Prämiendurchschnittsverfahren dienen".

De verleiding is groot, om meer gezaghebbende meeningen weer te geven; maar ik moet aan mijn bestek denken [1]).

Overigens ben ik er mij wel van bewust, dat het nog niet zoo gemakkelijk zou zijn, de bevoegde autoriteiten er van te doordringen, dat *in feite* de verschillende systemen van kapitaaldekking — in groote trekken — op hetzelfde neerkomen. Trouwens is mijn bedoeling slechts, om aan te toonen, dat — onder bepaalde omstandigheden — zoowel de „omslag" als de „kapitaaldekking" als *gelijkberechtigde* dekkingsmiddelen mogen beschouwd worden.

En nu, een oogenblik aannemend, dat ik in deze beperkte doelstelling geslaagd ben, wil ik nog — korten tijd — Uw aandacht vragen voor de beschouwing van den druk, dien de pensioenslasten op de begrootingen uitoefenen.

Het moge nu al waar zijn — wat men ons voor enkele maanden trachtte bij te brengen —, dat de juridische mogelijkheid voor een *tijdelijke* korting op de pensioenen door *sommigen* zoowel in Nederland als in Indië wordt bevestigd — uit het voorgaande is zelfs gebleken, waarom die (onder omstandigheden) rationeel kan geacht worden —, wij mogen toch ook wel met een waarschijnlijkheid, na verwand aan zekerheid, aannemen dat die eventueele korting zeker niet meer dan 10% zal bedragen, m.a.w. over het voortbestaan van minstens 90% van den pensioensdruk behoeft niet veel twijfel te bestaan.

---

1) Voor wie zich nader in deze materie wil inwerken, moge ik nog verwijzen naar de prae-adviezen, uitgebracht op den Vierden Verzekeringsdag van 29 October 1927, opgenomen in het Verzekeringsarchief van 1927, IIe deel, blz. 23 e.v. over het onderwerp: De beteekenis van reserve- en fondsvorming der verzekeringen voor de kapitaalmarkt, achtereenvolgens door Prof. LIMPERG, hoogleeraar in de Bedrijfshuishoudkunde, bij de faculteit der Handelswetenschappen van de Universiteit te Amsterdam en Dr. VAN HOORN, bekend verzekeringswiskundige, *met* de daarop gevolgde Discussie, o.a. door Dr. WINTER, die met genoegen constateerde, dat de heer VAN HOORN—overigens een voorstander van fondsvorming (G.) — het ermee eens is, dat *toekomstige pensioenen uit toekomstigen arbeid moeten worden betaald;* spr. concludeert daaruit, dat volgens deze opvatting fondsvorming geen zin heeft, tenzij de bezittingen dezer fondsen belegd worden in het buitenland.

Ging het nu maar om een constant — althans weinig aangroeiend — bedrag, dan wist men tenminste waar men aan toe was; inderdaad groeit echter de pensioenlast nog steeds aan, niet alleen doordat de post voor de pensioenen het eerstvolgend tiental jaren, voor zoover die komt rechtstreeks ten laste van de Indische begrooting (d.i. dus ten behoeve van de ambtenaren, die vóór 1917 in dienst zijn getreden), nog voortdurend zal toenemen — om daarna, aanvankelijk geleidelijk, daarna sneller af te nemen, afhankelijk van het afsterven dier categorie van ambtenaren —, maar ook zullen de „vaste" bijdragen aan de fondsen nog — rond — een vijftiental jaren toenemen (den invloed der tegenwoordige verscherpte afvloeiïng buiten beschouwing gelaten), om daarna meer stationnair te worden.

Zagen wij nu hiervoor, dat de bij ons in gebruik zijnde twee systemen van pensionneering in den grond gelijkberechtigd zijn, en dus tegen toepassing van elk op zich zelf geen enkel bezwaar kan bestaan, het valt in het oog, dat *gelijktijdige* toepassing van een systeem, dat zijn lasten naar de toekomst verschuift, wat *hier* wil zeggen: het heden belast met de schulden, ontstaan in het verleden, en van een systeem, dat berust op het beginsel: elk jaar af te zonderen, wat vereischt wordt ter dekking van de in dat jaar ontstane nieuwe of hoogere pensioensverplichtingen, een dubbelen druk legt op de begrootingen.

Hiertegen moge dan al niets te zeggen zijn in tijden van hoog-

(Vervolg noot 1, van pag. 721).

Tevens merkt spr. op, dat de Staat, in tegenstelling met het particulier bedrijf, niet een bepaald geldbedrag, maar een bepaalde welstand aan zijn verzekerden garandeert, zoodat een depreciatie of appreciatie der valuta de geheele fondsvorming illusoir maakt; immers er kunnen belangrijke sommen bespaard zijn, die òf op het oogenblik van gebruik geen waarde meer hebben, òf een veel hoogere waarde hebben dan noodig is, waardoor dan het thans levende geslacht zich ontberingen zou hebben opgelegd, die geheel onnoodig waren.

Deze opmerkingen werden gemaakt naar aanleiding van de volgende uitlating van den heer VAN HOORN: „Laat ik beginnen, met te zeggen, dat ik den grondslag der redeneering, dat de toekomstige pensioenen alleen uit toekomstigen arbeid betaald kunnen worden, geheel onderschrijf. Het *is* nu eenmaal niet zoo, dat er door premiebetaling geld wordt bijeengebracht, dat ligt te wachten tot het over 30 of 40 jaar voor betaling van pensioenen zal worden gebruikt. Dat zou alleen zoo zijn als het geld niet werd belegd, maar dan bracht het ook de interest, waarop gerekend was, niet op, en bovendien zou al het beschikbare ruilmiddel op die wijze spoedig geblokkeerd zijn".

conjunctuur, wanneer het geld voor de combinatie van beide systemen vereischt geen rol speelt, het behoeft geen betoog, dat in tijdsomstandigheden, als wij thans beleven, die accumulatie van lasten ondragelijk is of wordt.

De toestand is dus nu de volgende.

Aan den eenen kant erkent de Regeering haar onmacht om dien dubbelen last geregeld op te brengen, overweegt — zooals ik hierboven reeds opmerkte, slechts ter *zeer-gedeeltelijke* compensatie — een korting op de pensioenen, houdt evenwel zoo goed en zoo kwaad als dit gaat, de eigen-pensioenfondsen in stand en geeft daardoor — *onnoodig* — jaarlijks millioenen uit handen, die zij zooveel beter zou kunnen gebruiken, terwijl aan den anderen kant haar ambtenaren, die zoo langzamerhand pensioenrijp gaan worden of dit reeds zijn en — in overwegend percentage — tot de vóór 1917 aangestelden behooren, nog steeds den — tastbaren — waarborg die de pensioen*fondsen* geven missen, wat zij, veelal, als een achterstelling bij de jongere ambtenaargeneraties beschouwen.

Welnu, welk bezwaar, welk *overwegend* bezwaar, is er dan tegen overstag te gaan door een middenweg te kiezen tusschen beide systemen? Niet alleen ben ik er van overtuigd, dat zulks zeker — en vrij eenvoudig — te verwezenlijken zal zijn, maar tevens dat de — inderdaad onmogelijke — toestand, waarbij de oudere ambtenaren, als dank voor hun *meerdere* prestaties, over *geringere* waarborgen voor hun pensioen beschikken, van stonde af aan zou zijn opgeheven.

Tot nu toe sprak ik alleen over de eigen-pensioenen der ambtenaren, maar het moge duidelijk zijn, dat m. m. voor de weduwen- en weezenpensioenen analoge redeneeringen gelden. Ik behoef er niet nader op te wijzen, welke financieele verlichting het zou geven voor de Regeering, wanneer zij niet langer den druk zou *gevoelen* van de vele en verlerlei subsidies voor meer dan één, ja feitelijk elk, weduwen- of weezenfonds.

Bovendien — ik zinspeelde er hiervoor reeds meerdere malen op — denk ik mij in de toekomst (ver of nabij) *alle* pensioenen als premievrij, wat feitelijk niets anders wil zeggen, dan dat de anders door de deelgenooten betaalde contributies rechtstreeks in mindering komen van den salarispost der begrooting.

Tegenover het votum van groot vertrouwen in Regeering en Opperbestuur, dat inderdaad in het bovenstaande ligt opgesloten, hebben de ambtenaren echter het recht (en voor hun betrekkingen: de plicht) de uitdrukkelijke waarborging van reeds verkregen rechten te vragen.

Hoe die waarborg te geven is, vormt een vraagstuk van Regeeringsbeleid, dat op verschillende manieren is op te lossen [1]).

Als voorbeeld volgt thans een (ik geef toe: vrij radicale) oplossing, waartoe het — naar ik overtuigd ben — te eeniger tijd *toch* zal moeten komen. Waarom dan *nu* niet? Dit tijdstip is daarvoor zeker niet ongunstiger dan eenig ander [2]).

Onder het bestaande worde een dikke streep getrokken en een andere richting ingeslagen. Deze koersverandering ga zooveel mogelijk geleidelijk en zonder groote schokken, wat zeer goed mogelijk is.

Ik denk mij dan *alle* pensioensoorten onder een Algemeen Pensioenfonds als overkapping ondergebracht, wat dus inhoudt, dat daarin ook de ambtenaren, aangesteld vóór 1917 en de gepensionneerden uit dezen zijn opgenomen, ieder in het voor zijn categorie bestaande pensioenfonds.

Voorloopig blijven de bestaande regelingen voor de verschillende eigen- en weduwen- en weezenpensioenen, voorzoover betreft de uitkeeringen en eventueele premies, gehandhaafd, tot tijd en wijle, in verband met de nieuwe bezoldigingsregeling, voor de verschillende pensioensoorten de percentages der grondslagen herzien worden en de geheele pensioenregeling gemoderniseerd wordt.

Elk dier pensioensgroepen — voorzoover daarvoor in aanmerking komende nog gesplitst in een groep voor „importkrachten" en een groep voor de overigen — krijgt in het Algemeen Pensioenfonds haar eigen rekening en eigen (al dan niet — geheel of gedeeltelijk — fictief) fonds, ten bedrage van de contante waarde der toekomstige verplichtingen, overeenkomstig de gegevens verstrekt

1) Wanneer het Opperbestuur kan bepalen voor de verzekerden **bij de V. O. V., dat het Rijk zonder eenig voorbehoud aansprakelijk is voor** de betaling door de Rijksverzekeringbank van de ingevolge de wet betreffende vrijwillige ouderdomsverzekering toegekende renten en uitkeeringen, dan *moet* er een modus te vinden zijn om aan zijn gepensionneerde dienaren een zelfden waarborg te verschaffen.

2) In hoofdzaken werd deze oplossing reeds door mij voorgeslagen in het Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië, dd. 24 Maart 1932, in het artikel: De Pensioenslast als Druk op de Begrootingen.

door verzekerings-deskundig opgemaakte balansen, waarbij o.a. berekend wordt welke percentages van de salarissen der deelgenooten juist voldoende zouden geweest zijn om de aangroeiïng van de contante waarden der aanstaande verplichtingen te dekken. Hierdoor is dus bekend, hoeveel sinds de vorige „wetenschappelijke" balans had moeten gestort zijn om de fondsen sluitend te houden.

Verder kunnen deze percentages dienen ter bepaling van de eventueele contributies der deelgenooten van z.g. „self-supporting" fondsen; evenzoo voor de *meest waarschijnlijke* waarde der stortingen in de verschillende fondsen ten laste van de begrootingen — deze laatste zijn dan bij de e.v. balans op hun (verzekeringswiskundige) *juiste* waarde te brengen —.

De voor de „back service" [1]) benoodigde kapitalen worden evenzoo berekend en voor de betrokken fondsen tegoed geschreven.

Ter verduidelijking van het voorgaande diene, dat voor de fondsen met eigen middelen deze laatste — op papier — gebracht worden op een zoodanig saldo, dat het fonds sluit. Daar ev. bestaande tekorten zonder uitzondering zijn te wijten aan verkeerd inzicht en (of) beheer van vorige regeeringen — wat in woord en geschrift door latere regeerders reeds meerdere malen werd toegegeven — kan er geen enkel bezwaar tegen bestaan, dat de Regeering zich verantwoordelijk stelt voor bedoelde tekorten.

Zoolang — zie later — die eigen middelen aanwezig zijn, geschiedt het beheer daarvan analoog met den bestaanden toestand, m.d.v. dat vrijgekomen gelden (afgeloste of uitgeloote obligaties, afgeloopen hypotheken, e.d.) niet herbelegd worden, maar in de eerste plaats dienen voor uitbetaling van pensioenen. Voorzoover daartoe niet benoodigd, worden ze overgedragen aan de Schatkist.

Het eigenlijke „beheer" der fondsen is dus geleidelijk afnemend en zal te eeniger tijd geheel ophouden, daar dan het geheele „bezit" van het Algemeen Pensioenfonds in feite „belegd" zal zijn in Staats- of daarmee op één lijn te stellen schulden.

---

1) Onder deze — in de pensioensverzekering gebruikelijke — benaming moet hier worden verstaan het complex der regelingen, te treffen voor de vóór 1917 aangestelde ambtenaren en de uit die categorie reeds gepensionneerden, waarvoor noch inkoopsommen, noch bijdragen aan de fondsen gestort werden en die nu — zooals boven werd verondersteld — in de fondsen werden opgenomen.

De fondsen zonder eigen middelen krijgen een pro-forma-rekening tot een bedrag gelijk aan de contante waarde hunner toekomstige verplichtingen. Ook voor deze bedragen stelt de Regeering zich uit den aard der zaak garant.

Jaarlijks worden nu op elke rekening bijgeschreven de totale bijdragen ten laste der Indische begrooting voor de verschillende pensioenen, bovendien eventueele contributies der deelgenooten voor de daarvoor in aanmerking komende fondsen.

Ten bedrage van de bovengenoemde tekorten, plus de zoojuist besproken begrootingsposten, c.q. nog verhoogd met ev. niet uitbetaalde rente van beleggingen door verschillende fondsen in Staatsleeningen, worden bij het Algemeen Pensioenfonds als het ware „vlottende leeningen" gesloten en wel, voorzoover zij dienen ten bate van „importkrachten" of hun weduwen en weezen door den Staat der Nederlanden, voor alle overige door de Regeering van Nederlandsch-Indië.

Jaarlijks wordt de rente dier leeningen uit het Algemeen Pensioenfonds (bepaald op het gangbare percentage voor staatsleeningen) tegoed geschreven voor de verschillende fondsen.

Alle pensioenen komen nu voortaan ten laste van het Algemeen Pensioenfonds; beschikken één of meer der groepsfondsen niet (langer) over voldoende geldmiddelen voor hun uitkeeringen, dan wordt in het temin voorzien als eerste uitgavenpost van elke jaarlijksche begrooting, met welk bedrag de schuld aan het Fonds natuurlijk vermindert.

De bedoeling met bovengeschetste nauwkeurige bijhouding der fondsrekeningen is niet alleen om een voortdurend overzicht te hebben over de grootte van de Staats- en Gouvernementsschulden aan het Algemeen Pensioenfonds, maar dient evenzeer als noodzakelijke basis om de fondsen-in-naam tot daadwerkelijke fondsen te kunnen maken, indien nog eens de landsmiddelen zoo ruim zullen gaan vloeiën, dat aan dit herstel kan gedacht worden: de administratie is dan in orde, *alleen* het geld ontbreekt dan nog maar!

Zonder in nadere details af te dalen, moge het duidelijk zijn, dat door dit compromis tusschen de systemen van kapitaaldekking en omslag niet alleen wordt tegemoetgekomen aan de wenschen der vele ambtenaren, die vóór 1917 in dienst getreden zijn, maar

ook dat het fondsbeheer (en de risico daarbij!!) tot een minimum wordt beperkt. Wel zal daar tegenoverstaan eenige uitbreiding van de wiskundige afdeeling der Pensioenfondsen, maar die uitbreiding (in hoofdzaak met goedkoopere krachten) mag geen naam hebben, vergeleken met de groote besparing in administratie- en beheerkosten en — last, not least — met de beperking van het risico bij de beleggingen.

De financieele verplichtingen van den Nederlandschen Staat en van de Regeering van Nederlandsch-Indië tegenover het Algemeen Pensioenfonds moeten als volkomen gelijksoortig beschouwd worden met die ontstaan door Staatsleeningen; beide categorieën zijn dus gelijkelijk onaantastbaar.

De pensioenen worden onvoorwaardelijk gewaarborgd tot de volle bedragen, daarvoor aangegeven in de betrekkelijke pensioensreglementen, *al dan niet toe te kennen volgens een glijdende schaal.* Hieronder is te verstaan, dat de pensioens*bedragen,* als vormend in geld uitgedrukte verplichtingen op langen termijn, op en neer zouden *kunnen* gaan op een systematische en *passende* wijze met een rationeel indexcijfer [1]).

Wanneer men verder bedenkt, dat het bedrag der Staatsschuld aan het Algemeen Pensioenfonds feitelijk niets anders voorstelt dan het uitgestelde deel van de bezoldiging der landsdienaren, dat dus *onder normale omstandigheden* reeds uitgegeven had moeten zijn, mag het als vanzelfsprekend worden aangenomen, dat de Regeering van meet af, zoo eenigszins mogelijk, de bedragen op de begrootingen uit te trekken als uitgestelde betaling (dus als bijdragen voor de pensioensfondsen) behoort aan te wenden tot vermindering van de Staatsschuld en wel ..... zóólang, tot deze uitsluitend bestaat uit schuld aan het Algemeen Pensioenfonds. Met de vraag, welke beleggingswijze daarnà voor de beschikbare middelen gezocht moet worden, zal ik mij nog maar niet bezig houden!

Het komt mij overbodig voor nader te wijzen op de voordeelen eener regeling, die eenerzijds de grootst mogelijke waarborgen geeft aan *alle* ambtenaren, anderzijds de Regeering ontslaat van

---

1) Het valt buiten het kader van dit artikel om genoemd denkbeeld *hier* verder in beschouwing te nemen.

alle geldelijke verplichtingen tegenover haar gepensionneerde ambtenaren of hun weduwen en weezen, behalve dan de onmiddellijke.

Uit een praktisch oogpunt beschouwd zijn bedoelde waarborgen *minstens* even groot, als wanneer een „fonds" ze garandeerde, terwijl het Land er — voor zoo lang als noodig zal blijken — mee uit een impasse geholpen is.

Kroniek.

Bureau d'Orient. Rapport annuel pour l'année 1931.

De epidemiologische inlichtingendienst van de gezondheidsafdeeling van den Volkenbond ontvangt regelmatig de officieele gegevens over het voorkomen van besmettelijke ziekten, waarvan de opgave verplichtend is krachtens het sanitaire verdrag van Parijs, van alle landen, die over die gegevens beschikken. Wekelijks worden die inlichtingen te Genève openbaar gemaakt in een Relevé hebdomadaire. De gegevens uit het Oosten worden draadloos verschaft door het bureau te Singapore, waar eerst de berichten van welhaast 150 plaatsen in dezen hoek van de wereld worden geconcentreerd. Niet alléén aan Genève, maar ook aan alle belanghebbende havens in de omgeving worden van Singapore uit de inlichtingen verstrekt, welke tevens in een Fascicule hebdomadaire worden gepubliceerd.

Uiteraard zijn de werkzaamheden van het Singaporebureau voor ons, die daarmede in voortdurend contact staan, van groot belang en het niet lang geleden verschenen rapport over 1931 van den Directeur verdient daarom ten onzent wel eenige aandacht.

De functioneering van dezen in het Oosten vooruitgeschoven post van den Volkenbond is vrij eenvoudig. De verschillende gezondheidsdiensten in de omringende landen seinen onmiddellijk de eerste in hun havens geconstateerde gevallen van pest, cholera en pokken en houden het bureau vervolgens tot aan het einde van de epidemie wekelijks op de hoogte van het verloop daarvan. In het geval van een besmette haven worden de gezondheidsdiensten van alle met die haven in verkeer staande landen telegrafisch gewaarschuwd. Over de post ontvangt Singapore geregeld verslagen van demographischen en meteorologischen aard, betreffende den gezondheidstoestand van plaatsen, landstreken enz. Die verslagen vermelden tevens het resultaat van verrichte ontrattingen, brengen berichten over immigratiebewegingen en over in- en uitgaande pelgrimschepen.

In den loop van 1931 bedroeg het aantal van de in de havens van het Oosten aangekomen besmette schepen 102. De geconstateerde ziekten waren als volgt:

pest	aan	boord	van	2	schepen.
cholera	„	„	„	19	„
pokken	„	„	„	27	„
waterpokken	„	„	„	28	„
mazelen	„	„	„	11	„
roode hond	„	„	„	1	„
meningitis	„	„	„	5	„

bof	aan	boord	van	5	schepen.
roodvonk	„	„	„	1	„
influenza	„	„	„	3	„
			totaal	102	schepen.

Bovendien hebben de schepen bij aankomst nog verschillende, niet besmettelijke ziekten gerapporteerd.

Ongelukkig waren de inlichtingen over de besmettelijke ziekten vaak van een te algemeenen aard en waren zij dikwijls te onvolledig om al dadelijk de havens te kunnen vaststellen, waar de besmetting zou zijn opgeloopen. In verscheidene gevallen bepaalde de inlichting zich alléén tot de eenvoudige mededeeling van de aankomst van het besmette schip. Het ontbreken van mededeelingen van nog aan te loopen havens was eveneens een lacune, omdat het vaak niet doenlijk was om de betrokken haven tijdig op de hoogte van het gebeurde te houden. Deze moeilijkheid deed zich vooral gevoelen voor havens, die niet ver van elkaar verwijderd liggen. Daar ook détails veelal ontbraken, konden de volgende bedreigde havens niet op tijd weten welke maatregelen in de vroegere plaatsen reeds waren getroffen. Deze ongewenschte toestand is het onderwerp van briefwisseling geweest tusschen het Singaporebureau met de gezondheidsdiensten van enkele landen, teneinde daarin verbetering te brengen. De gedachtenwisseling heeft geleid tot vaststelling van regels voor verscheidene havens van Britsch-Indië.

In het verslagjaar kon van 8 besmette schepen tijdig de aankomst in een volgende aanloophaven worden aangekondigd; 3 er van hadden cholera, 4 pokken en 1 meningitis aan boord.

Hoewel voorzichtigheid moest worden betracht om uit de ter beschikking staande gegevens conclusies te trekken, kon het jaarrapport toch vaststellen, dat bij 19 met cholera besmette schepen vermoedelijk Calcutta de infectiehaven was, in elk geval bij 7 van die schepen vrij zeker. In 4 andere gevallen was het Sjanghai.

Die twee plaatsen schijnen eveneens de besmettingshaarden te zijn van pokken.

Van de 2 schepen met gevallen van pest aan boord is vermoedelijk het eene te Rangoon en het andere te Stamboel geinfecteerd.

In het hadjijaar 1931 hebben de volgende schepen pelgrims naar Djeddah vervoerd:

uit Egypte	6	schepen	met	7794	pelgrims.
„ Britsch-Indië	14	„	„	9414	„
„ Straits Settlements	9	„	„	1684	„
„ Nederlandsch-Indië	32	„	„	15493	„

De cijfers betreffende de terugkeerende hadji's zijn niet dezelfde, omdat de repatrieerende pelgrims niet altijd diegene zijn, welke in den loop van het jaar zijn vertrokken:

13	schepen	hebben	8013	pelgrims	teruggebracht	naar Egypte.
10	„	„	7848	„	„	„ Britsch-Indië
3	„	„	888	„	„	„ de Straits Settlements.
10	„	„	11681	„	„	„ Ned.-Indië.

De naar Djeddah vertrekkende hadji's zijn in den regel gevaccineerd tegen pokken en cholera; die uit Nederlandsch-Indië zijn tegelijk ingeënt tegen cholera, typhus en dysenterie.

Van de uit Djeddah komende pelgrimschepen waren 5 besmet met pokken, 1 had aan boord 5 waterpokken- en 6 mazelengevallen en 1 doodelijk geval van elk der volgende ziekten: meningitis, poludisme en septicemie.

Zooals hier te lande thans invoer en bezit van bacillen van de gele koorts en het experimenteeren daarmede zijn verboden, is in Januari jl. in de Straits een wet van gelijke strekking in werking getreden. Ook in de Gefedereerde Maleisch Staten zijn soortgelijke maatregelen getroffen.

Door de zorg van het Singaporebureau is een nota voorbereid over de in verschillende landen verrichte werkzaamheden op het gebied van pest. Verder heeft deze instelling haar tusschenkomst verleend voor uitwisseling van de in de laboratoria der verschillende landen verrichte onderzoekingen en verkregen resultaten.

MOH. NAZIF.

Vereeniging voor Studie van Koloniaal-Maatschappelijke Vraagstukken.

Afleveringen van vorige jaargangen van het tijdschrift „Koloniale Studiën" en de volgende publicaties der vereeniging:

No. 1. De schepenverordeningswet en het belang van de scheepvaart voor den economischen toestand van N.I.
No. 2. Uitverkocht.
No. 3. Uitverkocht.
No. 4. Verslag v/d eerste alg. vergadering in 1917.
No. 5. Nyverheid in Britsch Indië door W. Freundlich.
No. 6. C. Lulofs De voedselvoorziening van N. Indië.
No. 7. M. B. Smits Idem
No. 8. W. Muurling. Hervormingsplannen voor Br.-Indië.
No. 9. Verslag van het congres.
No. 10. Mr. R. Fruin. Het arbeidsvraagstuk in verband met de noodzakelijke ontwikkeling van de Buitengewesten.
No. 11. M. Vierhout. Arbeidsvraagstuk in verband met de noodzakelijke ontwikkeling der Buitengewesten.
No. 12. Verslag van het congres.
No. 13. Beschouwingen naar aanleiding van eene medische studiereis in Oost-Azië, door A. de Waart.
No. 14. Deelneming van de overheid aan het bedrijfsleven, door Prof. Mr. M. W. F. Treub.
No. 15. 's Lands mijnbedrijven, door P. Hövig.
No. 16. Het verloop van 's Lands financiën in de laatste jaren en de verwachtingen daaromtrent voor de naaste toekomst, door C. van den Bussche.
No. 17. De verkeersbedrijven van den staat, door S. A. Reitsma.
No. 18. Uitverkocht.

worden voor zoover nog aanwezig aan belanghebbende leden afgestaan.

a. tegen vergoeding van kosten voor porto en verzending aan personen, die in het jaar, waarover uitgaven aangevraagd worden, als lid waren ingeschreven en als zoodanig hun contributie hebben voldaan;

b. tegen betaling van *f* 0.50 per exemplaar aan leden, die in het jaar, waarover afleveringen worden gevraagd, niet als lid der Vereeniging waren ingeschreven;

De abonnementsprijs voor het tijdschrift der vereeniging is *f* 18.— per jaar.

Niet leden der vereeniging kunnen bovengenoemde publicaties en afleveringen van de jaargangen I—XII (1916—1928), voor zoover nog voorradig ontvangen tegen den prijs van *f* 1.— per exemplaar.

Afzonderlijke afleveringen van latere jaargangen worden voor niet leden verkrijgbaar gesteld tegen den prijs van *f* 3.50 per exemplaar en de publicaties tegen den prijs als bij het verschijnen telkemale zal worden bekendgemaakt.

Verkrijgbaar tegen de daarachter gestelde gereduceerde prijzen:

I. Publicatie No. 19

1. Nederlandsch-Indië in de wereldcrisis door Ir. E. P. Wellenstein

2. De nawerking van de crisis op 's Lands geldmiddelen door C. van den Bussche tegen den prijs van ..... *f* 1.50

II. Mr. A. G. VREEDE

De Indische regeling van de arbeidsovereenkomst tegen den prijs van..... *f* 4.—

Tarief van Advertentiën.

6	plaatsingen	1/1	bladzijde	.....	*f* 100.—	2	plaatsingen	½	bladzijde	.....	*f* 25.—
2	,,	,,	,,	.....	,, 60.—	1	,,	,,	,,	.....	,, 15.—
1	,,	,,	,,	.....	,, 45.—	6	,,	1/4	,,	.....	,, 35.—
6	,,	,,	,,	.....	,, 25.—	3	,,	,,	,,	.....	,, 20.—
3	,,	½	,,	.....	,, 60.—	2	,,	,,	,,	.....	,, 12.50
	,,	,,	,,	.....	,, 35.—	1	,,	,,	,,	.....	,, 7.50

Aanvragen, bijdragen, berichten omtrent toe- en uittreding, abonnementen, adres-veranderingen, advertenties e.d.m., verzoeken om toezending van losse nummers en geldzendingen, te richten aan den administrateur der vereeniging, den heer R. C. d'Ablaing van Giessenburg Sr., Petodjo Oedik 16, Batavia-Centrum.

VEREENIGING VOOR STUDIE VAN KOLONIAAL-MAATSCHAPPELIJKE VRAAGSTUKKEN

UIT DE STATUTEN:

Artikel 1. De Vereeniging voor Studie van Koloniaal-Maatschappelijke Vraagstukken stelt zich ten doel de bevordering van kennis van en inzicht omtrent maatschappelijke vraagstukken, in het bijzonder die betreffende Nederlandsch-Indië.

Artikel 2. Zij tracht dit doel te bereiken:

a. door het bevorderen of doen instellen van wetenschappelijke onderzoekingen op maatschappelijk gebied;

b. door het uitgeven van geschriften;

c. door alle verdere daarvoor in aanmerking komende wettige middelen.

UIT HET HUISHOUDELIJK REGLEMENT:

Artikel 2. De leden betalen een bijdrage van *f* 1,25 per maand. Zij ontvangen de periodieke uitgaven der Vereeniging kosteloos en andere door de Vereeniging uitgegeven geschriften, hetzij kosteloos, hetzij tegen verminderden prijs.

Artikel 5. De bijdrage van begunstigers bedraagt ten minste *f* 3.— per maand.

Zij ontvangen de publicaties der Vereeniging op gelijken voet als de leden.

Door of namens hen kan in de algemeene vergaderingen een adviseerende stem worden uitgebracht.

Het Bestuur der Vereeniging is samengesteld als volgt:

J. W. MEIJER RANNEFT, Voorzitter.
Ir. E. P. WELLENSTEIN, Secretaris-penningmeester.
C. VAN DEN BUSSCHE, Lid.
Dr. J. H. BOEKE—Gedelegeerd lid in Nederland (adres: Witte Singel, Leiden).

BIJDRAGEN, BERICHTEN OMTRENT TOE- EN UITTREDING, ABONNEMENTEN, ADRES-VERANDERINGEN, ADVERTENTIES E. D. M., VERZOEKEN OM TOEZENDING VAN LOSSE NUMMERS EN GELDZENDINGEN TE RICHTEN AAN DEN ADMINISTRATEUR DER VEREENIGING, DEN HEER R. C. D'ABLAING VAN GIESSENBURG, Sr., PETODJO OEDIK 16, BATAVIA-CENTRUM.

Internationaal Koloniaal Instituut
(Institut Colonial International)

Internationale Koloniale Bibliotheek

De publicaties van het Instituut — in het bijzonder het „Annuaire de Documentation comparée" (Jaarboek van vergelijkende koloniale documentatie, in het Fransch en Engelsch) — bevatten het meest belangrijke aan studie's over koloniale onderwerpen en officiëele gegevens over de koloniën.

Onontbeerlijk voor allen, die zich met koloniale vraagstukken bezig houden.

Vraagt Catalogus aan het Algemeen Secretariaat van het Instituut, 72a Boulevard Waterloo, Brussel.